

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗБРОЇ

Монографія

Дніпро – 2020

УДК 351.753 : 343.985

К 82

*Рекомендовано до друку вченою радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 29.11.2019 р.)*

Рецензенти:

Тертишник В.М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів;

Митрофанов І.І. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Куратченко М.В. – кандидат юридичних наук, заступник начальника ГУНП в Дніпропетровській області – начальник СУ ГУНП в Дніпропетровській області, полковник поліції.

К 82 Кримінальна відповідальність за незаконний обіг зброї / Ю.М. Береза, М.М. Єфімов, В.П. Кононець, А.С. Новосад, І.В. Пиріг, С.А. Риб'янець, О.С. Скок, О.І. Соболь, К.О. Чаплинський, А.П. Черненко, С.А. Шалгунова, Т.В. Шевченко, А.Г. Шиян, В.А. Якушкін / За заг. ред. К.ю.н., доцента Шалгунової С.А. – Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. – 364 с.

ISBN 978-966-630-271-0

Монографія присвячена актуальним питанням кримінальної відповідальності за незаконний обіг вогнепальної і холодної зброї, боєприпасів до неї, вибухових засобів та речовин, вибухових пристроїв та проблемам, що виникають в діяльності слідчих органів поліції при кваліфікації злочинів даної групи та злочинів, вчинених з використанням (застосуванням) зброї (умисних вбивств, нанесення тілесних ушкоджень, розбійних нападів, вимагання, бандитизму, масових заворушень тощо).

Видання розраховано на курсантів, слухачів, студентів ВНЗ юридичного профілю, ад'юнктів (аспірантів), слідчих органів поліції, працівників прокуратури, суддів, а також викладачів та науковців.

УДК 351.753 : 343.985

ISBN 978-966-630-271-0

© Шалгунова С.А., 2020

© ДДУВС, 2020

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Береза Юрій Миколайович, Народний депутат України, Голова підкомітету з питань воєнної безпеки та оборони Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони, Верховна Рада України/

Єфімов Микола Миколайович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, підполковник поліції.

Кононець Віта Петрівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Новосад Анастасія Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Пиріг Ігор Володимирович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Скок Олександра Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права».

Соболь Оксана Іванівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член Дніпропетровського місцевого осередку ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права».

Риб'янець Сергій Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Чаплинський Костянтин Олександрович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, полковник поліції.

Черненко Анатолій Павлович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Шалгунова Світлана Аполлінаріївна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член Дніпропетровського місцевого осередку ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права».

Шевченко Таїсія Віталіївна, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права».

Шиян Анатолій Григорович, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Якушкін Владислав Анатолійович, заступник начальника служби безпеки та охорони ПП «Конф».

ЗМІСТ

Авторський колектив	3
Список умовних позначень та скорочень	7
Вступ.....	8

РОЗДІЛ 1.

Кримінально-правові ознаки злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї..... 11

1.1. Особливості правового режиму обігу зброї в Україні та кримінально-правова політика у сфері запобігання злочинам, предметом яких є зброя (Риб'янець С.А., Соболев О.І.)	11
1.2. Основні завдання Національної поліції щодо забезпечення правил дозвільної системи в Україні. Особливості відкриття та функціонування об'єктів дозвільної системи (Кононець В.П.).....	29
1.3. Поняття, зміст та суспільна небезпечність незаконного обігу зброї як предмета злочинів, передбачених ст.ст. 262 та 263 КК України (Новосад А.С., Шалгунова С.А.)	56
1.4. Правове значення та зміст предмета злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї (Новосад А.С.)	65
1.5. Предмети, що використовуються як зброя для вчинення злочинів: історико-правовий огляд (Новосад А.С.)	71
1.6. Об'єктивні ознаки злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї (Новосад А.С., Шалгунова С.А., Шевченко Т.В.)	121
1.7. Суб'єктивні ознаки злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї (Новосад А.С., Шалгунова С.А., Скок О.С.).....	141
1.8. Кримінальна відповідальність за незаконний обіг зброї в кримінальному законодавстві зарубіжних країн та можливості його використання в Україні (Скок О.С., Шевченко Т.В.)	170

РОЗДІЛ 2.

Організація розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї..... 200

2.1. Аналіз первинної інформації та обставини, що підлягають встановленню у справах про незаконне заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами (Береза Ю.М., Чаплинський К.О.).....	200
--	-----

2.2. Типові слідчі ситуації розслідування та порядок дій працівників поліції відповідно до ситуації незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами (Береза Ю.М., Чаплинський К.О.).....	213
2.2.1. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами (Береза, Чаплинський К.О.).....	219
2.2.2. Типові слідчі ситуації та відповідні їм комплекси слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства зі зброєю (Єфімов М.М.)	227
2.3. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства зі зброєю (Єфімов М.М.).....	235
2.4. Використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного обігу зброї (Пиріг І.В.).....	247
2.5. Використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого із використанням зброї (Єфімов М.М.).....	259
2.6. Кримінальні процесуальні аспекти наукового дослідження протидії злочинності в Україні (Черненко А.П., Шиян А.Г.)	270
Висновки	284
Список використаних джерел	285
Додатки	309

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

- АРК – Автономна республіка Крим
- ДКВС – Державна кримінально-виконавча служба України
- ДСО – Державна служба охорони
- ДФСУ – Державна фіскальна служба України
- КК – Кримінальний кодекс України
- КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України
- КУАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
- МВС – Міністерство внутрішніх справ України
- МО – Міністерство оборони України
- МОЗ – Міністерство охорони здоров'я України
- ППВСУ – Постанова Пленуму Верховного Суду України
- РФ – Російська Федерація
- СБУ – Служба безпеки України
- СЗР – Служба зовнішньої розвідки

ВСТУП

Намагання України побудувати правову демократичну державу вимагає підвищення ефективності захисту прав людини та громадянина, а також удосконалення заходів запобігання злочинності. Статтею 3 Конституції України гарантовано, що життя, здоров'я, безпека та недоторканність людини визнаються найвищою соціальною цінністю. Тому для охорони цих благ необхідне суворе дотримання та виконання законів, що є загальним принципом сучасної кримінально-правової політики України. Загалом шлях України до створення нової моделі правової держави вимагає значних змін у всій системі соціально-економічних, політичних та правових відносин.

Вивчення криміногенної ситуації в Україні дозволяє констатувати, що держава недостатньо здійснює протидію злочинності. Показники рівня злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, криміногенна ситуація є нестабільною. На фоні тривалої економічної кризи, послаблення суспільних процесів свідчать є показником незадовільного стану у сфері обігу зброї на території держави і, як наслідок, вчинення злочинів із застосуванням, вимаганням, заволодінням різними видами предметів озброєння.

У 2001 році із незаконного обігу вилучено 803 одиниці гладкоствольної, 563 нарізної, 49 автоматичної та 36 – газової зброї, 185 гранат, 10 мін, 203 кг вибухової речовини та понад 59 тис. набоїв різного калібру. Так, у 2004 р. по Україні було зареєстровано 11458 злочинів, пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами; 700 злочинів було вчинено з використанням вогнепальної зброї і вибухових речовин; у 2005 р. – 11041 злочинів, пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, а з використанням вогнепальної зброї – 330 злочинів; у 2006 р. – відповідно 10998 та 357 злочинів; 2007 р. – 11733 та 311; 2008 р. – 11873 та 311 злочинів¹.

¹ Див.: Злочинність в Україні. Основні показники стану та структури злочинності за 2001-2005 р.р.: Статистичний збірник. К.: ВПЦ МВС України, 2006. 201 с.; Експрес інформація про стан злочинності на території України за 2003-2012 роки / Департамент інформаційних технологій МВС України; Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 роки. К.: ГПУ.

Протягом 2007-2008 рр. вчинено 159 умисних вбивств з використанням вогнепальної зброї, у 25 випадках вогнепальна зброя застосовувалася при нанесенні тяжких тілесних ушкоджень.

У 2010 році показники були наступні: вилучено із незаконного обігу 305 одиниць гладкоствольної, 1380 нарізної, 66 газової та пневматичної зброї, 348 гранат, 26 мін, 269 кг вибухових речовин та 132341 набоїв різного калібру¹. У 2014 році за даними Генеральної прокуратури України, показники по незаконному обігу зброї та кількості вчинених з її використанням зброї зросли. Так, протягом 2014 року було вилучено із незаконного обігу 118 одиниць гладкоствольної, 1159 нарізної, 1051 іншої вогнепальної зброї (виготовленої кустарним способом, саморобної, переробленої із травматичної тощо), 64 газової та пневматичної зброї, 958 одиниць саморобних вибухових пристроїв, 1615 гранат, 44 міни, 1677 кг вибухових речовин та 128580 набоїв різного калібру. У 2015-2019 роках показники не зменшилися. Однак, ми вважаємо, що ці показники не відповідають реальній дійсності. Таке критичне ставлення пов'язане із тим, що під час проведення антитерористичної операції та операції об'єднаних сил на окремих територіях Луганської та Донецької області діяльність правоохоронних органів була паралізована, і виявлення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї стало неможливим, так само, як і виявлення інших видів злочинів. Крім того, кількість вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, різних вибухових пристроїв (як заводського виробництва, так і виготовлених кустарним способом), використовуваних проти державних військових формувань порахувати за цей період було неможливо.

В ситуації, що склалася, особливу актуальність набували питання боротьби з незаконним обігом зброї серед різних категорій населення: як серед військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, так і серед опозиційних сил супротивника. Кількість протиправних дій щодо зброї, не дивлячись на активну боротьбу з цим явищем правоохоронними органами не зменшується, вони стають все більш розповсюдженими. І з подіями останнього року сподіватися на зменшення випадків незаконного обігу зброї та її використання при вчиненні злочинів проти особи, власності, громадської безпеки, громадського порядку та інших, на наш погляд, не можна.

¹ Експрес інформація про стан злочинності на території України за 2003-2012 роки / Департамент інформаційних технологій МВС України.

Незважаючи на активну боротьбу правоохоронних органів з незаконним обігом зброї та зменшення показників злочинності у цій сфері, питання щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконний обіг зброї не втрачає своє актуальності.

Вагомий внесок у дослідження проблем боротьби із злочинністю, у т.ч. кримінальної відповідальності за незаконний обіг зброї, зробили такі українські вчені: у галузі кримінального права та кримінології – П.П. Андрушко, О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, І.Г. Богатирьов, В.П. Ємельянов, М.Й. Коржанський, Л.М. Кулик, В.Д. Малков, П.С. Матишевський, В.І. Осадчий, М.І. Панов, О.М. Піджаренко, В.І. Рибачук, А.В. Савченко, В.П. Тихий, М.П. Федоров, М.І. Хавронюк, С.О. Харитонов; у галузі кримінології – О.М. Джужа, О.П. Литвин; у галузі криміналістики – П.Д. Біленчук, А.В. Кофанов, В.В. Кузнецова, О.Ф. Сулява, Л.П. Чистоклетов; у галузі оперативно-розшукової діяльності – К.В. Антонов, О.О. Кисельов, В.П. Меживой, С.В. Обшалов; у галузі адміністративного права щодо аналізу та вивчення відносин дозвільної системи та ліцензування окремих видів діяльності – В.А. Гуменюк, О.С. Фролов та ін.

Роботи цих науковців становлять практичну й теоретичну цінність, оскільки в них розглянуто багато питань, пов'язаних із врегулюванням порядку обігу зброї на території України. Разом з тим, багато аспектів тематики дослідження не були досліджені, й на цей час є дискусійними та потребують подальшої наукової розробки. Тим більше, в умовах ґрунтовних змін чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства.

РОЗДІЛ 1.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ

1.1. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ОБІГУ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ПРЕДМЕТОМ ЯКИХ Є ЗБРОЯ (Риб'янець С.А., Соболь О.І.)

Значущість кримінально-правової боротьби зі злочинами, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої, на сучасному етапі зростає у зв'язку з загостренням криміногенної ситуації та проведенням Операції Об'єднаних сил на Сході України.

Згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України: за ознаками злочинів проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (ст. 262, 263, 263-1, 264 КК України), у 2014 р. було зареєстровано 55714 злочинів, що становить 65,7 % від загальної кількості виявлених злочинів проти громадської безпеки, у 2015 р. – 57965 (66,57 %), у 2016 р. – 52402 (65,77 %), у 2017 р. – 61471 (71,95 %), у 2018 р. – 54910 (80,97 %)¹. Наведені дані свідчать про збільшення кількості зазначених злочинів.

У незаконному обігу в Україні перебуває значна кількість зброї. Ця ситуація ускладнюється рядом факторів, зокрема значним обсягом зброї, що залишилася в країні після розпаду СРСР, війною на сході України 2014 року (і, як наслідок, розграбуванням державних запасів), а також припливом зброї через неконтрольовані ділянки кордону. Головні проблеми пов'язані з недоліками правової системи, яка регулює володіння та користування стрілецькою зброєю, а також відсутністю центрального реєстру вогнепальної зброї, що вкрай ускладнює оцінювання незаконних потоків².

¹ Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>

² Мартинюк А. Дослідження незаконних потоків зброї. Короткий інформаційний документ. квітень, 2017. URL: <http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/T-Briefing-Papers/SAS-BP3-Ukraine-UKR.pdf>

У судовій практиці при застосуванні ст.ст. 262, 263, 263-1, 264 КК України, а також інших злочинів, які вчиняються із застосуванням зброї, допускаються суттєві помилки, обумовлені як неоднозначністю трактування предметів злочинів, доктринального тлумачення вказаних норм, так і їх законодавчою недосконалістю, прогалинами кримінально-правової політики та відсутністю єдиної практики застосування. Вищевикладені обставини обумовлюють актуальність здійснення дослідження особливостей правового режиму обігу зброї в Україні та кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинами, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої.

Проблеми з регулюванням обігу зброї та боєприпасів в Україні виникли після розпаду СРСР й подальшого виведення Західної групи військ зі Східної Європи. Радянські військові залишили після себе велику кількість стрілецької зброї, легких озброєнь і відповідних боєприпасів, значна частина яких не мала належного (у деяких випадках будь-якого) інвентарного контролю та обліку. У 1992 р. на військових складах в Україні перебувало близько 7,1 млн одиниць стрілецької зброї й легких озброєнь. До 2007 р. цей загальний показник зменшився до 6,2 млн одиниць¹. Хоча офіційні особи пояснювали таке скорочення знищенням і санкціонованими продажами, деякі види зброї було спрямовано в зони конфлікту, і виникав ризик потрапляння цієї зброї на місцевий чорний ринок.

Після початку війни на сході України в 2014 р. окремі особи та їх групи по обидві сторони протистояння розграбували частину складів зброї та боєприпасів СБУ, міністерств внутрішніх справ і оборони. Розграбовані склади та арсенали розташовувалися в західній і, особливо, східній Україні, а також у Криму. У зоні так званої антитерористичної операції (АТО) на сході країни перші добровольчі батальйони, які підтримували уряд, також прибували на фронт із власною зброєю – зазвичай легально придбаними цивільними версіями гвинтівок типу АК або рушницями. Більшість із цих батальйонів згодом було зареєстровано й оснащено міністерствами оборони та внутрішніх справ України. Спочатку погано оснащені нерегулярні військові формування з обох сторін отримували дедалі значніший доступ до широкого асортименту військової техніки, включно з повним спектром стрілецької зброї та легких озброєнь.

¹ Центр Разумкова, 2005; Griffiths і Karp, 2008, с. 208.

За результатами опублікованих досліджень міжнародних експертів за період із 2013 до 2015 р. в Україні було розграбовано або втрачено щонайменше 300000 одиниць стрілецької зброї й легких озброєнь, із них 200000 одиниць втрачено переважно в зоні АТО, і ще 100000 – у Криму. Повідомляється, що з цієї кількості одиниць зброї знайдено лише 4000. У результаті після кількох років бойових дій на сході кількість незаконної стрілецької зброї в регіоні різко зросла. Зброя зі східної України стає важливим джерелом поставок для чорного ринку в інших частинах країни, де ціни на неї, вищі, ніж у зоні АТО¹.

Незаконна вогнепальна зброя надходить із кількох джерел за межами України. До початку війни у період від 1990-х рр. до 2013 р. розвитку ринку тіньової торгівлі зброєю в Україні, а також поширенню незаконного володіння нею сприяли збройні конфлікти в інших частинах регіону. Наприклад, конфлікти 1992 р. як у колишній Югославії, так і в Молдові створили популярний торговий маршрут для нелегальної зброї, збільшили кількість і розширили асортимент доступної в Україні зброї. Маршрут із Придністров'я через Одесу був основним торговим маршрутом, що використовувався для постачання зброї в Україну та інші країни Співдружності Незалежних Держав. Подібним чином протягом першого десятиліття ХХІ ст. чеченські злочинці, які контролювали бізнес в Одесі, Донецьку та Чернівцях (а також прилеглих до цих міст районах), імпортували зброю із зон конфліктів у Чечні.

Від початку конфлікту в Україні в регулярних звітах і заявах офіційних осіб України та Заходу стверджувалося, що РФ надає допомогу військам на сході, включно з поставками зброї. Офіційні представники РФ послідовно заперечують ці заяви. Подібність українських запасів і запасів інших країн колишнього СРСР ускладнює доказову ідентифікацію зброї, яка могла ввозитися в країну незаконним шляхом. Однак у військових діях використовуються певні конкретні моделі зброї (зокрема великокаліберні снайперські гвинтівки, ракетні установки й переносні зенітно-ракетні комплекси (ПЗРК), про наявність яких в Україні раніше не було відомо і які, найімовірніше, надійшли з іноземних джерел, зокрема через неконтрольовані ділянки кордону на сході України.

¹ Мартинюк А. Дослідження незаконних потоків зброї. Короткий інформаційний документ. квітень, 2017. URL: <http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/T-Briefing-Papers/SAS-BP3-Ukraine-UKR.pdf>

Варто також відзначити ринок компонентів і деталей стрілецької зброї (ствольні коробки, стволи, магазини тощо). Такі предмети імпортуються з-за кордону або є деталями зброї, розібраної в Україні. Окремі особи використовують ці предмети для переробки деактивованої зброї або навіть збирання нової. Придбання або передача частин зброї не є незаконною в Україні й не вимагає ліцензії. Через відсутність законодавчих обмежень торгівлю такими деталями й компонентами дуже важко зупинити.

Таким чином, зусилля держави, спрямовані на боротьбу з незаконними потоками зброї, сьогодні розпорошені. Україна має неповну й суперечливу нормативно-правову базу з регулювання виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення, використання вогнепальної зброї та володіння нею. Замість комплексного основного закону, ухваленого Верховною Радою, наявна правова база складається з розрізнених постанов, прийнятих різними органами, включно з основним регулюючим документом, що визначає порядок придбання та використання зброї: «Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів», яку затверджено Наказом МВС України від 21.08.1998 р. № 622¹. Частково відносини у сфері обігу зброї врегульовано законами України «Про мисливське господарство та полювання», «Про фізичну культуру і спорт».

Депутати Верховної Ради та члени Кабінету Міністрів України в період із 1998 до 2019 р. подали в парламент кільканадцять законопроектів, щоб вирішити цю проблему, але вона й досі не вирішена.

Сьогодні настанови Міністерства внутрішніх справ забороняють приватним особам володіти короткоствольною вогнепальною зброєю,

¹ Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Інструкція, затверджена Наказом МВС від 21.08.1998 р. № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98>

зокрема пістолетами й компактними автоматичними пістолетами. Деяким категоріям громадян (наприклад, депутатам Верховної Ради, прокурорам, суддям і журналістам) дозволено володіти зброєю несмертельної дії. Громадянам у віці від 21 року дозволено володіти гладкоствольною зброєю (мисливські гладкоствольні рушниці), а з 25 років вони можуть отримати ліцензію на володіння нарізною зброєю (мисливські рушниці тощо), що підлягає державній реєстрації. Кількість зброї, що може належати одній людині, не обмежується. Процес реєстрації обтяжливий, а ціни на продаж такої зброї встановлюються державою без урахування тенденцій ринку за межами України. В Україні також немає єдиного державного або навіть регіонального реєстру вогнепальної зброї в цивільного населення.

Відсутність чіткої правової регламентації володіння вогнепальною зброєю в Україні призводить до того, що межа між законним і незаконним володінням інколи розмита. Багато видів зброї в Україні, які раніше вважалися легальними, тепер із ряду причин перейшли до категорії «нелегальних». Наприклад, гладкоствольна й нарізна вогнепальна зброя (переважно мисливська) може перейти з легального володіння в категорію нелегальної після передачі права власності (у порядку дарування, заповіту або іншим подібним чином). Іншим прикладом є перероблена зброя – легально доступна деактивована, макетна або охолощена вогнепальна зброя, модифікована для використання з бойовими набоями. Наприклад, до типів зброї, які можна переробити на повнофункціональну, але незаконну ручну вогнепальну зброю, належить стартовий пістолет Zoraki 914S, який у великій кількості імпортується з Туреччини й доступний в Україні приблизно за 100 євро. Нарешті, зброя, знайдена в місцях битв Другої світової війни, які відбувалися на території України, реставрується й виставляється на продаж так званими «чорними копачами».

Таким чином, Україна станом на 2019 рік залишається єдиною державою в Європі, яка не має власного Закону, який би регулював обіг цивільної вогнепальної зброї. Вищезгадана нами Інструкція № 622, яка регулює сьогодні правовий режим зброї, може бути змінена в будь-який момент часу відповідно до наказу Міністра внутрішніх справ України. Тобто, рішення про те, яку зброю, з якого віку і хто може придбати приймає фактично одна особа. До речі, також міністр МВС України одноособово приймає рішення про обсяги нагородження вогнепальною зброєю. Серед нагородної зброї в Україні присутні не лише пістолети та револьвери, а й військові штурмові гвинтівки та кулемети (наприклад, кулемет Максим для Арсенія Яценюка).

Вражають не тільки значні обсяги «подарованої» зброї (в 2014-2016 роках міністр МВС підписав накази про вручення 1322 одиниць зброї), але й та обставина, що Міністерство внутрішніх справ України відмовилось надати список нагороджених осіб¹.

Один той факт, що в Україні відсутній закон про зброю вже є кричущим порушенням засад побудови правової держави. Метою діяльності всіх гілок влади повинна бути така організація суспільства, де закон і правовий порядок мають пріоритет над державою та іншими інститутами політичної і соціальної влади, а не навпаки. А основні права особи та її соціальна безпека складають зміст свободи, заснованої на законах, які приймаються і піддаються зміні законним шляхом. Регулювання обігу зброї міністерським наказом є суворим порушенням принципів належного функціонування держави.

Задля того, щоб побачити наочний приклад позитивних змін в суспільстві можливо звернутися до досвіду сусідніх країн, наприклад, Молдови та Чехії, де придбання та використання зброї регулюється законами, які були прийняті ще у минулому сторіччі. На території даних держав громадяни мають право придбати вогнепальну зброю (коротко ствольну та довгоствольну) при наявності відповідного дозволу і разом з цим, на території цих країн не відбуваються масові розстріли одних громадян іншими, не відбуваються масові вбивства у школах, не відбувається погіршення криміногенної ситуації. Це приклади держав та урядів, які з повагою відносяться до власних громадян, які розуміють необхідність ухвалення закону про зброю, які бачать у власних громадянах не правопорушників, а рівних у правах та обов'язках осіб. Приклади таких країн доводять, що громадяни можуть бути не просто «статистами» у яких є лише обов'язок сплачувати податки, а й повноправними суб'єктами права, які у будь-яку мить зможуть захистити не лише власні права, а й територіальну цілісність власної держави.

У Молдові Закон про зброю було прийнято у 1994 р. Право на володіння і носіння зброї громадянин Республіки Молдова отримує у 18 років за умови відсутності медичних протипоказань. Людям з непогашеною судимістю, тим, що порушували громадський порядок або раніше втратили зброю, ліцензію не видають. Закон про зброю був прийнятий в Молдові у зв'язку з тим, що уряд не справлявся з масовими

¹ Камша О. Закон про зброю в Україні. Юридична газета онлайн, URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/insh/zakon-pro-zbroyu-v-ukrayini.html>

заворушеннями, які захлеснули країну. Вже через рік після прийняття зазначеного закону рівень злочинності знизився приблизно на 40 %.

В Чехії близько 16 % жителів володіють зброєю. Задля отримання дозволу на приховане носіння чехам не потрібно вказувати причину. Використання зброї для самозахисту закріплено тут законом. Для отримання дозволу необхідно пройти перевірку біографічних даних та іспити на знання техніки безпечного поводження зі зброєю.

Кримінально-правова політика держави у сфері боротьби зі злочинами, які вчиняються з використанням зброї, нерозривно пов'язана з визначенням правового режиму законного обігу зброї. В КК України 2001 р. вперше за час історичного розвитку кримінального законодавства в Україні злочини проти громадської безпеки в нормах чинного КК України розміщені в межах одного розділу Особливої частини «Злочини проти громадської безпеки». Такий крок законодавця сприяє чіткому відмежуванню вказаних злочинів від суміжних, визначенню і класифікації їх за ознаками безпосереднього об'єкта та правильній кваліфікації. Однак на сьогодні робота щодо вдосконалення норм КК України у законодавчому органі України не зупиняється. У Верховній Раді України зареєстровано декілька проєктів законів про внесення змін і доповнень до положень чинного КК України, особливістю яких є зміна структури та сутності закону про кримінальну відповідальність. Це такі законопроекти: «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» (реєстр. № 10126 від 28.02.2012 р.), «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» (реєстр. № 10146 від 03.03.2012 р.), «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» (реєстр. № 3438 від 17.10.2013 р.), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України» (реєстр. № 4712 від 16.04.2014 р.).

На думку сучасних дослідників кримінальної відповідальності за незаконний обіг зброї, ці доповнення до положень чинного КК, які пропонуються, не спричинять значної зміни сутності вже передбачених у КК України злочинів проти громадської безпеки¹. Зміни і доповнення до КК у частині вдосконалення злочинів проти

¹ Соколовський В. Л. Громадська безпека як об'єкт злочину: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 262 с.

громадської безпеки, стосуються уточнення, по-перше, об'єктивних ознак низки злочинів (ст.ст. 258-2, 262, 264, 265-1, 270-1 КК України). Ідеться про розширення кола предметів злочину, передбаченого ст. 262 КК України, шляхом включення до їх переліку, окрім вибухових, «інших бойових речовин» і «військової техніки». Також пропонується розширити ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 264 КК України, охопивши об'єктивною стороною, поряд зі зберіганням, «інше порушення правил поведження з ними».

Аналізовані норми, попри той факт, що вони належали чи не до найбільш стабільних норм КК України, з 2008 р. почали зазнавати змін. Одним із головних факторів подібних дій став Закон України від 21.11.2002 р., яким схвалено Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу¹. Так, у 2012 р. Розділ IX Особливої частини КК «Злочини проти громадської безпеки» зазнав певного розширення: до його норм було включено ст. 263-1 КК України, яка передбачала відповідальність за незаконне виготовлення, переробку чи ремонт вогнепальної зброї або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв. Ці нововведення пов'язувалися з підписанням Україною 31.05.2001 р. Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Саме тому зобов'язання, яке наша держава взяла на себе у вигляді положення вказаного Протоколу, імплементовано до національного законодавства.

Зазначені дії, з одного боку, охоплюються таким загальним поняттям як «незаконне поведження» із вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами або вибуховими пристроями, а з іншого боку, вони мали свою специфіку як дії, які безпосередньо спрямовані на створення, зміну, поліпшення їх властивостей, посилення ступеня їх небезпечності. До того ж законодавець посилив суворість відповідальності за усі дії, які охоплюються поняттям незаконного обігу (поводження) із зазначеними предметами. Відтепер ч. 1 ст. ст. 263 та 263-1 КК України передбачала порівняно більш сувору санкцію (від 3-х до 7-ми років позбавлення волі). Проте у спеціальній нормі не міститься виокремлення такого виду вогнепальної зброї, як гладкоствольна

¹ Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21.11.2002 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/228-iv>.

мисливська зброя. І ця норма не містила тлумачення такого поняття, як «незаконність» зазначених у нормі дій.

Зазначена вище інформація свідчить не лише про певні сталі тенденції довготривалого становлення кримінально-правових інститутів у сфері незаконного обігу зброї та бойових припасів, але й підтверджує необхідність подовження процесу удосконалення відповідного кримінального законодавства, зокрема положень, що містяться у ст. 263-1 КК України. Поглиблення реформування кримінального законодавства в зазначеній сфері обумовлюється насамперед тими суттєвими негативними об'єктивними обставинами, які значно впливають на якість життя громадян в Україні (подовження військових дій, значне збільшення кількості злочинів у сфері обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових пристроїв, посиленням актуальності легалізації певних видів зброї з метою охорони власного життя, здоров'я, майна тощо). А отже, оцінка значення кримінально-правової заборони, вимоги до змісту, сутності, структури положень відповідних кримінально-правових норм має теж адекватно змінюватися¹.

У травні 2013 р. ст. 263-1 КК України знову зазнає змін через недосконалість її побудови та неврахування (як зазначили автори законопроекту) положень ч. 1 ст. 5 Протоколу, де передбачено криміналізацію фальсифікації або незаконного видалення, знищення або зміни маркування на вогнепальній зброї. Тому на розгляд Верховній Раді України винесено проект Закону України «Про внесення зміни до статті 263-1 Кримінального кодексу України у зв'язку з приєднанням України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності»². Цей нормативно-правовий акт розширив форми об'єктивної сторони зазначеного складу злочину і встановив відповідальність не лише за

¹ Катеринчук І.П., Меркулова В.О. Незаконний обіг зброї, бойових припасів або вибухових речовин: напрями реформування кримінального законодавства. Південноукраїнський правничий часопис, 2017, № 3. С. 29-35.

² Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення зміни до статті 263-1 Кримінального кодексу України у зв'язку із приєднанням України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf35П=45449.

виготовлення, переробку чи ремонт вогнепальної зброї, а й за фальсифікацію, незаконне видалення або зміну її маркування.

Не можна обійти і проект Закону України «Про внесення змін до статті 263 Кримінального кодексу України (щодо встановлення додаткового виду відповідальності за поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами)» (реєстр. № 1500 від 17.12.2014 р.), у якому пропонувалося встановити кримінальну відповідальність за перебування з вогнепальною чи холодною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами або вибуховими пристроями в приміщеннях органів державної влади, органів місцевого самоврядування або в приміщеннях чи на території закладів освіти. Однак закон встановлював обмеження застосування цієї норми: її дію пропонувалося не поширювати на осіб, які уповноважені законом перебувати зі зброєю у вказаних місцях (військовослужбовців Управління державної охорони, державної служби охорони)¹.

Поданий законопроект був відхилений через те, що перебування у зазначених вище приміщеннях або територіях зі зброєю тих осіб, які не мають права на носіння такої зброї, повною мірою охоплюється дією чинної редакції ч.1 ст. 263 КК України, якою передбачається відповідальність за носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї (окрім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого дозволу².

Реформування кримінального законодавства України відповідно до міжнародних угод нині є одним із пріоритетних напрямів кримінально-правової політики нашої держави. Однак аналіз змін, яких останнім часом зазнавав закон про кримінальну відповідальність, засвідчив, що зміни до КК мають досить ситуаційний характер.

¹ Про внесення змін до статті 263 Кримінального кодексу України (щодо встановлення додаткового виду відповідальності за поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами) : проект Закону України, реєстр. № 1500 від 17 груд. 2014 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52979.

² Голубош В.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Щоб вирішити проблему незаконного розповсюдження стрілецької зброї в Україні, уряд може вжити таких заходів: ухвалення Верховною Радою України довгоочікуваних законодавчих ініціатив, проведення поточних реформ у МВС України, поліпшення співпраці між відповідними відомствами (МВС, СБУ, Прикордонною службою, Міністерством оборони та Митницею) і розширення співробітництва із сусідніми країнами. Без таких заходів інтенсивність і структура незаконних потоків зброї в Україні, як і раніше, важко піддаватимуться контролю й скороченню, що завдаватиме шкоди національній безпеці й безпеці українських громадян.

В 2015 році населення України підтримало петицію Ткаченка О.І. проханням законодавчо врегулювати обіг зброї. На сайті петицій було зазначено: «Легалізація зброї стане серйозним політичним запобіжником. Навряд чи Янукович, Арбузов чи Путін розгорнули б проекти, які ми зараз спостерігаємо на території України, якби населення України було озброєним. Легалізація обігу зброї – останній аргумент спільноти простих людей, аби захистити свої права. І право на володіння вогнепальною зброєю суттєво змінить діалог людей і влади. Давайте говорити відверто, ми знаходимось на порозі серйозних викликів, можливої війни. І користуючись досвідом Швейцарії, можна вирішити питання захисту. Ця країна може за 2 доби мобілізувати армію, яка більша, ніж російська. І кількомільйонна українська «армія» могла б дати відсіч будь-якому агресору. Україні потрібна резервістська армія. Підемо шляхом західних країн, у тому числі і Швейцарії. Необхідно ухвалити законодавство про вільний легальний обіг зброї серед населення та проводити обов'язкову підготовку власників легальної зброї до можливої участі у військових діях для захисту території України¹.

Президент Порошенко проігнорував дану петицію, пояснивши, о суспільство ще не готове до вільного обігу зброї. У травні 2019 року на сайті електронних петицій до президента знову було розміщене схоже звернення – цього разу вже до Президента Зеленського. Документ було подано від організації «Українська асоціація власників зброї». Авторами петиції були сформульовані наступні аргументи про необхідність законодавчого закріплення насамперед цивільного обігу зброї: забезпечити гарантоване Конституцією України невід'ємне право громадян на захист власного життя, здоров'я, майна та життя і

¹ Дозволити володіти вогнепальною зброєю цивільним особам громадянам України. Петиція № 22/000323-еп URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/323>

здоров'я інших людей, зокрема із застосуванням зброї самозахисту, ініціювати серед першочергових розгляд у парламенті законопроекту про регулювання обороту зброї серед цивільного населення. Автори документу зазначили, що сьогодні порядок обігу цивільної зброї в Україні встановлений не законом, а підзаконними актами, а це суперечить вимогам Конституції України¹.

Законом України «Про зброю» має бути врегульовано володіння цивільною зброєю, зокрема короткоствольною насамперед для самозахисту. Це має встановити однакові для всіх чіткі, але водночас жорсткі правила і стане підґрунтям для правового регулювання сфери громадської і національної безпеки, усуне прогалини законодавства і відновить конституційний правопорядок в сфері обігу існуючої зброї².

За словами президента, велика кількість зброї у незаконному обігу у зв'язку із проведенням бойових дій на Сході країни. «Зважаючи на визначену Конституцією України найвищу соціальну цінність – людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, усвідомлюючи відповідальність держави перед людиною за свою діяльність та ураховуючи необхідність удосконалення правової політики і встановлення миру в суспільстві, легалізація обігу в державі зброї вбачається передчасною, а тому не може бути підтримана»³, – йдеться в офіційній відповіді на петицію. При цьому Зеленський зауважив, що висловлені в електронній петиції пропозиції будуть передані до Комісії з питань правової реформи.

Багато експертів переконані, що обіг зброї в Україні потрібно легалізувати. На думку представників «Української асоціації власників зброї», відсутність правового урегулювання та єдиних правил

¹ Навести порядок з обігом зброї, а порядок – це Закон. Петиція №№ 22/053416-еп URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/53416>

² Заборонити чи дозволити: як розв'язати проблему незаконного обігу зброї. URL: https://zik.ua/news/2019/09/09/zaboronyty_chy_dozvolyty_yak_rozvyazaty_problemu_nezakonnogo_obigu_zbroi_1643033

³ Відповідь Президента України на електронну петицію № 22/053416-еп «Навести порядок з обігом зброї, а порядок – це Закон», розміщену на вебсайті Офіційного інтернет-представництва Президента України 22.05.2019 громадянином Г.М.Учайкіним від громадської організації «Українська асоціація власників зброї» URL:

володіння зброєю позбавляє громадян дієвого засобу захисту свого життя та здоров'я від злочинних посягань¹.

Раніше за легалізацію зброї виступав тодішній Генеральний прокурор України Ю. Луценко. За його словами, станом на початок 2019 р. в країні було від 3 до 5 млн одиниць нелегальної зброї. Таку кількість зброї вилучили неможливо, тому, на думку Луценка, зброю слід легалізувати, виключаючи зі списку легальних озброєнь гранатомети, міни та вибухівку. Підтримували ідею легалізації зброї й лідер Радикальної партії О. Ляшко, колишній Головний військовий прокурор України А. Матіос, голова партії "Громадська позиція" А. Гриценко.

Проте у легалізації зброї в Україні є і противники. Так, ще у 2015 р. тодішній президент П. Порошенко прокоментував електронну петицію про зброю: «Я не підтримую тих, хто бажає ходити по вулицях зі зброєю, дестабілізуючи таким чином ситуацію, у містах, далеких від зони проведення АТО. Бажаєте використовувати зброю – прошу волонтером, добровольцем, у військкомат, пройдете курс навчання, пройдете тестування... У нас зараз дуже важлива функція оборони країни. І сьогодні як ніколи ви там потрібні. Ви хочете використовувати зброю проти мирних громадян? Ми не дамо цього робити. І ви будете притягнуті до відповідальності»². Пізніше президент змінив свою позицію: «Кожен громадянин України має право на вільне володіння вогнепальною зброєю для захисту свого життя і здоров'я, житла та власності, життя і здоров'я інших людей, конституційних прав і свобод у разі узурпації влади, посягань на конституційний лад, суверенітет та територіальну цілісність України»³, – йдеться у тексті звернення.

Лідерка ВО "Батьківщина" Ю. Тимошенко також виступала проти вільного носіння зброї громадянами. Проте вона припускала

¹ Заборонити чи дозволити: як розв'язати проблему незаконного обігу зброї. URL:

https://zik.ua/news/2019/09/09/zaboronyty_chy_dozvolyty_yak_rozvyazaty_problemu_nezakonnogo_obigu_zbroi_1643033

² Порошенко П.В. Україні мусить бути державна монополія на зброю. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2015/07/150719_rl_poroshenko_weapon

³ Порошенко відповів на петицію про зброю. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/09/150924_poroshenko_petitions_reply_hk

можливість розв'язання цього питання після проведення референдуму на відповідну тему.

Доводи за і проти закону про зброю обговорювалися також і в науці. П. Фріс зазначав, що усі висловлені доводи «за» прийняття Закону України, яким буде надано громадянам право на володіння коротко ствольної нарізної вогнепальної зброї та її скрите носіння, у жодному випадку не повинно означати, що зброя буде продаватись будь-кому. Закон, яким будуть врегульовані відповідні правовідносини повинен містити жорсткий порядок контролю за її реалізацією, обліком, зберіганням, носінням та застосуванням¹.

Усі доводи за чи проти закону про зброю можна представити у порівнянні у формі таблиці 1².

Таблиця 1. Думка громадян про вільний доступ до зброї

№	ПРОТИ:	ЗА:
1	Доступ до зброї отримають злочинці	Злочинці вже сьогодні мають необмежений доступ до зброї на «чорному» ринку, їх не цікавить наявність чи відсутність закону. Вся суть злочинної діяльності і складається з порушення законів
2	Доступ до зброї отримають люди з неврівноваженою психікою	Задля отримання дозволу на зброю необхідне проходження медичного огляду (передбачено наразі Інструкцією № 622) і вже зараз такі дозволи видано більш ніж 800 тисячам українських громадян
3	Доступ до зброї отримають депутати, «мажори», представники бізнесу, представники «золотої» молоді і т.п.	Всі перелічені групи осіб вже озброєні, якщо не повністю, то частково травматичною зброєю, яка доступна депутатам, суддям, журналістам, або нагороджені зброєю від Президента, Міністра оборони, Міністра внутрішніх справ
4	Почнеться «роздача» зброї	Зброя це товар, який можливо придбати лише при наявності відповідного дозволу в особи. Ніхто не «роздає» зброю, в жодній країні де є розвинуте збройове законодавство. Зброя придбається особою за власні кошти. В нашій країні роздають лише гречку перед виборами

¹ Фріс П. Право громадян на зброю: pro et contra. Наше право. №5. 2015. с. 77-84.

² Камша О. Закон про зброю в Україні. *Юридична газета онлайн*, URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/insh/zakon-pro-zbroyu-v-ukrayini.html>

№	ПРОТИ:	ЗА:
5	Почнеться «вільний» продаж зброї, зброю зможе придбати кожен у продуктовому магазині разом з товарами широкого вжитку	Зброя зараз і за всіма законопроектами про зброю може продаватися виключно у спеціалізованих магазинах, які мають ліцензію на продаж зброї. З прийняттям Закону, ви не зможете придбати зброю у продовольчому магазині
6	Суспільство не готове, в українців не такий менталітет, відсутня культура поводження зі зброєю	Культура поводження не виникне з вакууму, не може з'явитися культура поводження з будь-яким предметом, якщо цей предмет неможливо придбати та використовувати у законний спосіб. Культура керування автотранспортом не з'явиться у населення, яке позбавлене можливості керувати авто
7	Почнуться перестрілки у транспорті, чергах, дитячих садках, школах, на всіх вулицях всіх міст України	Сьогоднішня стрічка українських новин містить безліч прикладів таких перестрілок в Україні з незареєстрованою зброєю, яку придбали на «чорному» ринку правопорушники. І це все без відповідного Закону в країні. Натомість, факти використання законної зброї обчислюються десятками за рік (69 злочинів за 2016 рік). Для порівняння на дорогах України за рік гине понад 3 тисячі осіб
8	Почнуться масові розстріли у школах (приклади: розстріл у школі Колумбайн, розстріл А. Брейвіком на о. Утойа, Норвегія, стрільба на концерті у м. Лас-Вегас, США)	Всі масові розстріли кінця ХХ — початку ХХІ ст. були скоєні за допомогою мисливської (гладкоствольної/нарізної) зброї, яка вже сьогодні доступна будь-якому українцю у віці від 21 та 25 років, який не має судимості та проблем зі здоров'ям. На руках в українців знаходиться близько 1 (одного) мільйона одиниць зброї, але масових вбивств на території України не відбувається
9	Зброя не завжди дозволяє захистити себе, свої рідних, власне майно, не у всіх випадках буде можливість її застосувати (як приклад несподіваний напад зі спини)	Той факт, що зброя не гарантує 100-відсоткового захисту, не означає, що потрібно її заборонити, обмежити коло користувачів, або можливість придбання. Від несподіваного нападу зі спини не вбереже ні зброя, ні звання майстра спорту з боксу, ні газовий балончик в кишені

№	ПРОТИ:	ЗА:
10	Обов'язок боротися зі злочинністю належить поліції, потрібно у критичній ситуації зателефонувати за номером 102 і чекати прибуття поліцейських	Навіть у випадку дотримання всіх нормативів на час реагування з боку поліції — все одно швидшим буде застосування особистої зареєстрованої зброї
11	Гроші, які держава виділить на запровадження відповідних процедур надання дозволів на зброю можливо було б спрямувати на соціальні проекти, які є більш актуальними в умовах нашої держави	Впровадження Закону про зброю означатиме встановлення чітких правил для всіх (торговців, покупців), що стане підставою створення нових робочих місць (торгівці, медичний персонал, співробітники тирів, виробники зброї та амуніції)
12	Всі побутові конфлікти будуть вирішуватися лише за допомогою зброї, що призведе до численної кількості жертв	Навіть зараз побутові конфлікти спричиняють людські жертви, задля цього люди не використовують вогнепальну зброю, а здійснюють злочини за допомогою побутових предметів (кухонні ножі, меблі, інструменти). Потрібно боротися зі злочинцями, а не зі зброями злочину
13	Доступ до зброї отримають алко- та наркозалежні особи	Задля отримання дозволу на зброю необхідне проходження медичного огляду (передбачено наразі Інструкцією № 622). Весь процес законного оформлення дозволу є доволі тривалим і кропітким, потрібне неодноразове звернення до органів МВС. У алко- та наркозалежних осіб «інші пріоритети», в які спілкування з поліцією не входить
14	Зброя необхідна лише з метою нападу, у пересічних громадян відсутня необхідність у вогнепальній зброї для захисту, питання ухвалення Закону про зброю не є актуальним в Україні	В умовах збройного конфлікту на сході України, в умовах можливого повторного запровадження режиму військового стану, в умовах погіршення криміногенної ситуації, ухвалення збройного законодавства є одним з першочергових завдань діючої влади в Україні

Слід зазначити, що на розгляд Верховної Ради України було внесено кілька законопроектів про обіг зброї. Так, 20 вересня народні депутати від фракції «Слуга народу» О. Бакумов, В. Медяник, П. Сушко та інші зареєстрували у законопроект №1222-1 «Про обіг зброї», що став альтернативним до проекту Закону України «Про зброю» (реєстр. № 1222 від 02.09.2019 р.).

Документ регулює відносини, що виникають під час обігу в Україні вогнепальної, холодної, пневматичної зброї, боєприпасів, а також конструктивно схожих зі зброєю та боєприпасами виробів, та визначає їх правовий режим власності, права та обов'язки осіб, що ними володіють, встановлює вимоги до вироблення, набуття, використання та відчуження, а також регулює інші суспільні відносини, пов'язані з обігом зброї.

Відповідно до ст. 4 законопроекту, державна політика у сфері обігу зброї спрямовується на встановлення державного контролю за обігом в Україні зброї та додержанням законодавства про обіг зброї; запобігання потрапляння зброї до незаконного обігу; встановлення правил обігу зброї в Україні; встановлення технічних вимог до зброї та боєприпасів до неї; розвиток міжнародного співробітництва у сфері контролю за обігом зброї¹.

Законопроект поділяє обіг зброї на цивільний та спеціальний. У цивільному обігу перебуває зброя, яка належить фізичним та юридичним особам, яким, згідно із законодавством та видом діяльності, дозволено використовувати зброю.

У спеціальному обігу перебуває зброя юридичних осіб, якщо інформація про неї віднесена до державної таємниці, а також зброя, прийнята на озброєння Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, Національного банку України, інших державних органів, яким відповідно до законодавства дозволено користуватися зброєю.

Законопроектом запропонований поділ зброї залежно від її технічних характеристик на категорії А, Б, В, Г. До категорії А належить, зокрема, автоматична та інша зброя і боєприпаси, заборонені у цивільному обігу. До категорії Б належить короткоствольна зброя довжиною менше 800 мм, набуття у власність

¹ Проект закону про обіг зброї URL:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66918

якої дозволено лише в конкретних випадках, прямо зазначених в законі (зокрема, для спортсменів з видів спорту, визнаних в Україні, правила змагань яких передбачають використання вогнепальної зброї). До категорії В, зокрема, належить довгоствольна нарізна, гладкоствольна та комбінована вогнепальна зброя, а також гладкоствольна короткоствольна (травматична) зброя, яка дозволена для набуття у власність фізичним та юридичним особам для використання у цивільному обігу. До категорії Г належить холодна зброя.

Крім того, проектом визначається категорія конструктивно схожих зі зброєю виробів, які не належать до зброї, але обіг яких потребує посиленого державного контролю. До них належать пістолети і револьвери газові, пристрої для подачі звукових або світлових сигналів, макети масо-габаритні.

Запроваджується Єдиний державний реєстр зброї, в якому систематизується інформація про кожен одиницю зброї та її обіг протягом всього життєвого циклу – від виробництва до знищення або утилізації.

Проектом акта встановлюються умови, за яких фізичні та юридичні особи мають право набувати у власність зброю, яка перебуває в цивільному обігу. Наприклад, набути у власність зброю категорії В має право фізична особа, яка досягла 21-річного віку, не має медичних протипоказань та пройшла повний курс з вивчення матеріальної частини зброї, правил поводження з нею та її застосування. Для набуття у власність короткоствольної гладкоствольної (травматичної) зброї фізична особа повинна досягти 25-річного віку.

При цьому дозвіл на володіння зброєю є єдиним та видається не на одиницю зброї конкретного виду або марки, а на всю категорію. За наявності дозволу на володіння зброєю особа має право придбати зброю без обмеження її кількості. Кожен випадок придбання зброї особою, яка має дозвіл на володіння зброєю, потребує внесенню до Реєстру. Дозвіл на володіння зброєю видається строком на п'ять років з можливістю подальшого продовження строку його дії. Передбачені також підстави відмови у видачі дозволу на володіння зброєю і припинення строку його дії.

Законопроект дозволяє носити зброю тільки в конкретних випадках, пов'язаних з полюванням у мисливських угіддях, заняттям стрільбою на спортивних заходах у межах стрілецьких тирів та стрільбищ. Фізичні особи мають право на носіння гладкоствольної

короткоствольної (травматичної) зброї, а також нагородної зброї, окрім місць, де існує заборона перебування зі зброєю.

Окремо регулюється питання здійснення державного контролю за зброєю. Зокрема, державний контроль за зброєю, яка перебуває в цивільному обігу, та боєприпасів до неї здійснюють уповноважені органи Національної поліції. Врегульовується порядок ведення криміналістичного обліку зброї за її слідами, що залишаються на стріляних з неї кулях та гільзах, а також процедура огляду технічного стану та контрольного відстрілу зброї.

Прикінцевим та перехідними положеннями законопроекту встановлюється шестимісячний строк для набрання законом чинності. Кабінету міністрів України доручається в тримісячний строк підготувати проект закону про приведення законодавства у відповідність з цим законом.

Таким чином вивчення особливостей правового режиму обігу зброї в Україні та кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинами, предметом яких є зброя, історичного розвитку кримінальної відповідальності за злочини вказаної групи й аналіз їх сучасних тенденцій демонструє як позитивний, так і негативний досвід законотворчості, що вимагає обов'язкового врахування під час подальших досліджень та вдосконалення норм КК.

1.2. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВИЛ ДОЗВІЛЬНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ. ОСОБЛИВОСТІ ВІДКРИТТЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ДОЗВІЛЬНОЇ СИСТЕМИ (Кононець В.П.)

Органи Національної поліції виконують суттєве навантаження щодо реалізації ряду реєстраційно-дозвільних проваджень. Серед них можна виділити провадження з видачі дозволів (у т.ч. узгоджень) на здійснення певної діяльності, зокрема таких:

- дозвіл на проведення підривних робіт і виготовлення непромислових вибухових речовин на місцях;
- дозвіл на право керування транспортними засобами і свідоцтво про право керування цими засобами;
- узгодження проектів конструкцій транспортних засобів щодо дотримання вимог забезпечення безпеки дорожнього руху;
- узгодження технічних умов щодо розробки нової автомобільної техніки, а також технічних засобів, що використовуються для обслуговування і ремонту автотранспортних засобів.

Саме тому виникає нагальна потреба в детальному дослідженні змісту проваджень у сфері дозвільної системи, особливостей застосування заходів адміністративної відповідальності за їх скоєння, з метою підвищення ефективності реалізації адміністративної відповідальності у розглядуваній сфері.

Аналіз змісту нормативної бази дозвільно-реєстраційної діяльності Національної поліції, практики її застосування, а також спеціальної літератури свідчить про те, що здійснення дозвільної та реєстраційної роботи має базуватися на певних вимогах.

По-перше, в нормативних актах, що регулюють дозвільно-реєстраційні відносини, має бути визначено мету, для досягнення якої ці процедури встановлені. При цьому вони повинні розглядатися як вирішальні засоби досягнення поставлених завдань.

По-друге, встановлений порядок видачі дозволів та реєстрації повинен бути максимально зручним, простим і доступним для громадян та інших осіб, що вступають у правовідносини з органами, які їх здійснюють.

По-третє, правовідносини, для захисту яких запроваджуються дозволи та реєстрація, а також засоби досягнення цієї мети повинні бути співрозмірні. Припустимі тільки ті засоби, використання яких не призводить до порушення більш значущих правовідносин, ніж ті, що охороняються інститутом дозволів та реєстрації.

По-четверте, вторгнення у сферу прав людини у зв'язку із здійсненням дозволів та реєстрації, має передбачатися нормативними актами відповідної юридичної сили.

В цьому аспекті актуальним вбачається розуміння дозвільно-реєстраційної діяльності органів Національної поліції як одного із різновидів адміністративних послуг, оскільки у сучасному демократичному суспільстві органи Національної поліції все більше набувають ознак організації, що надає послуги людині у забезпеченні її прав та свобод.

Для більшості сучасних держав характерною є наявність двох рівнів правового регулювання: законодавчого та іншого нормативного, включаючи і внутрішньовідомчий. Не обходить сказане й відносини дозвільної системи, які в Україні врегульовані великою кількістю нормативних актів. Це закони України, постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, відомчі нормативні акти МВС України, Національної поліції, Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва тощо.

Всі ці нормативні акти можна умовно поділити на три групи, кожна із яких виконує власну функцію. Перша група доктринально встановлює адміністративно-правовий режим загальної заборони та порядок виключень з неї. До другої групи нормативних актів належать відомчі положення, інструкції, листи, тощо – документи, функцією яких є нормативне закріплення «правил дозвільної системи», порушення яких тягне відповідальність. Саме до другої групи нормативних актів відсилають, так звані, бланкетні (відсилочні) норми права, що містяться у законодавстві та у КУпАП. І, третя група нормативних актів – має функцію визначення обсягу повноважень та рівня компетенції органів виконавчої влади щодо здійснення дозвільної системи, встановлення порядку обігу суспільно небезпечних предметів.

Друга група нормативних актів, власне встановлює саме ті правила дозвільної системи, порушення яких тягне за собою певні санкції організаційного, майнового характеру. До цієї групи належать наступні нормативні акти, що представляють для нас інтерес в рамках даного дослідження:

– Про спеціальні засоби самооборони, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії 1993 р.¹;

– Положення «Про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії» 1993 р.²;

– Про затвердження Порядку ввозу з-за кордону та вивозу з України спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії 1993 р.³;

– Інструкція «Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми

¹ Про спеціальні засоби самооборони, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії: розпорядження Президента України від 19.02.1993 р. № 14.

² Положення «Про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії»: затвержене постановою Кабінету Міністрів України від 7.09.1993 р. № 706.

³ Про затвердження Порядку ввозу з-за кордону та вивозу з України спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії: наказ Міністерства внутрішніх справ та Державного митного комітету України від 19.10.1993 р. № 650/272.

властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів» 1998 р.¹;

– Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з виробництва спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продажу 2001 р.².

Правила, що зазначені у наведених нормативних актах, регламентують цілу низку питань:

а) вимоги до обладнання об'єктів дозвільної системи та правила зберігання предметів, матеріалів, речовин;

б) порядок транспортування вказаних речей;

в) процесуальні строки дії дозволів та здійснення окремих дій з обігу зброї, вибухових матеріалів.

Порушення вказаних правил тягне анулювання або призупинення дії дозволу та юридичну відповідальність. Наведемо основні правила дозвільної системи, дотримання яких у своїй діяльності повинен контролювати дільничний інспектор поліції при виявленні фактів незаконного обігу зброї та його профілактики.

Проте якщо розширено тлумачити нормативні акти, що регулюють правові відносини у сфері дозвільної системи, можна стверджувати, що на об'єктах дозвільної системи дільничними офіцерами поліції перевіряються:

– наявність відповідних дозволів на виготовлення, ремонт, придбання, зберігання, охорону, перевезення та використання підконтрольних предметів і матеріалів;

– наявність відповідних дозволів відкриття та функціонування підприємств і майстерень;

– наявність паспортів (на бази, сховища, склади військового майна, піротехнічні майстерні тощо);

– строк дії цих документів;

¹ Інструкція «Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів»: затверджена наказом МВС України від 21.08.1998 р. № 622.

² Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та МВС України від 4.04.2001 р. № 53/213.

- наявність згод на укладання громадянами трудових договорів на виконання робіт на таких об'єктах;
- дотримання пропускового режиму;
- облік підконтрольних предметів і матеріалів;
- порядок видачі, приймання зброї, боєприпасів, вибухових матеріалів, засобів підривання;
- їх списання після використання;
- правильність ведення відповідної службової документації;
- придатність приміщень, де розташовані об'єкти дозвільної системи та зберігаються вогнепальна зброя, боєприпаси, вибухівка, засоби підривання (міцність дверей, стін, стелі, підлоги, металевих сейфів, шаф, надійність замків, справність охоронної протипожежної сигналізації тощо);
- стан технічного устаткування (для складів, баз, сховищ), обладнання забороненої зони, справність світильників, розчищення території, наявність охорони, постових вишок, блокпостів, сторожових собак, засобів пожежогасіння, зв'язку з найближчими постами і органами внутрішніх справ;
- стан охорони об'єктів, укомплектованість особовим складом, придатність його до охорони об'єктів та знання своїх обов'язків, організація служби стрільців, тривалість їх шиккування за сигналом «Тривога», порядок зміни і підміни, відповідність розміщення сил та дислокації постів, правильність ведення службової документації, а також планів оборони цих об'єктів в органах внутрішніх справ та проведення навчання по відпрацюванню взаємодії всіх видів нарядів;
- обладнання та технічний стан транспорту, яким здійснюється перевезення небезпечних вантажів.

Адміністративно-правовий режим загальної заборони у сфері обігу небезпечних для суспільства речей побудовано доктринально, наступним чином:

Своєю Постановою від 17.06.1992 р. «Про право власності на окремі види майна»¹ Верховна Рада України затвердила перелік видів майна, що на території України не може перебувати у власності. Отже у вільному цивільному обігу на цей час в Україні офіційно заборонені:

- зброя, боєприпаси, бойова і спеціальна військова техніка, ракетно-космічні комплекси;
- протиградові установки;

¹ Постанова Верховної Ради України від 17.06.1992 р. «Про право власності на окремі види майна». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12>.

- вибухові речовини й засоби вибуху;
- всі види ракетного палива, а також спеціальні матеріали та обладнання для його виробництва;
- бойові отруйні речовини;
- наркотичні, психотропні, сильнодіючі отруйні лікарські засоби;
- державні еталони одиниць фізичних величин;
- спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації;
- електрошокові пристрої, спеціальні засоби, що застосовуються правоохоронними органами.

Зазначені засоби не можуть також перебувати у власності юридичних осіб недержавних форм власності Проте, повсякденна діяльність людини (наприклад: виробництво, спорт, медицина, нарешті, самозахист) потребує використання речей, що за загальними ознаками підпадають під державну заборону. Тому для деяких предметів, матеріалів та речовин, зроблено виключення і їх дозволено мати у власності фізичним та юридичним особам. Але тільки з дозволу та під постійним контролем компетентних органів державної влади.

До вичерпного переліку предметів, матеріалів і речовин, повсякденний обіг яких державою легалізовано, але тільки на підставі попередньо отриманого дозволу, що є виключенням із загальної заборони (тобто, з спеціальним режимом обігу), у відповідності з п. 2 Положення «Про дозвільну систему» 1992 р.¹, належать:

- вогнепальна зброя (нарізна воєнних зразків, несучасна стрілецька, спортивна, навчальна, охолощена, мисливська нарізна і гладкоствольна), бойові припаси до неї;
- холодна зброя, (арбалети, мисливські ножі тощо);
- пневматична зброя калібру понад 4,5 мм і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду;
- пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначені патрони;
- вибухові матеріали;
- радіоактивні речовини за погодженням з Державним комітетом України з ядерної та радіаційної безпеки у разі наявності висновку органів територіальної санітарно-епідеміологічної служби про можливість використання цих речовин майбутнім власником в існуючих у нього умовах;

¹ Положення «Про дозвільну систему»: затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25.10.1992 р. № 576 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-92-%D0%BF>

- сильнодіючі отруйні речовини I II класу безпечності;
- збудники інфекційних захворювань I II групи патогенності і токсини.

Крім, того держава встановлює вичерпний перелік об'єктів дозвільної системи (підприємств, установ, організацій), де перелічені вище речі здійснюють обіг, до них, згідно з п. 2 Положення «Про дозвільну систему», належать:

- сховища, склади і бази, де вони зберігаються;
- стрілецькі тири і стрільбища, мисливсько-спортивні стенди;
- постійні місця поховання радіоактивних відходів (спеціальні комбінати);
- підприємства і майстерні по виготовленню і ремонту вогнепальної та холодної зброї;
- пункти вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поводження з ними та їх застосування;
- магазини, в яких здійснюється продаж зброї та бойових припасів до неї;
- організації, що займаються збутом наркотичних засобів, радіоактивних і сильнодіючих отруйних речовин;
- лабораторії, що проводять аналізи цих засобів і речовин, працюють із збудниками інфекційних захворювань I-II групи патогенності і токсинами.

Обмежений обіг вказаних вище речей, відкриття та функціонування наведених об'єктів, здійснюється лише з дозволу та під наглядом компетентних органів державного управління, тому правовідносини в цій галузі суспільного життя регулюються, переважно, нормами адміністративного права, які в сукупності з технічними нормами, складають правову основу тієї частини дозвільного порядку держави, яка складається з приводу предметів матеріалів та речовин що є джерелом підвищеної суспільної небезпеки.

Слід зазначити, що будь-яка держава має власну дозвільну систему більш жорстку (консервативну), або більш ліберальну. Це вже справа загального стану правової культури, національних традицій тощо. Україна, як наприклад, Великобританія та Японія, має консервативну дозвільну систему.

Існує офіційне визначення поняття «дозвільної системи», наведене у Положенні «Про дозвільну систему».

«Дозвільна система (ст. 1) – це особливий порядок виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, обліку, використання спеціально визначених предметів, матеріалів і речовин, а також відкриття та

функціонування окремих підприємств, майстерень і лабораторій з метою охорони інтересів держави та безпеки громадян»¹.

Дозвільна система як форма виконавчо-розпорядчої діяльності, відповідно до чинного законодавства поширюється на значно ширше коло суспільних відносин і здійснюється багатьма органами виконавчої влади й державного управління.

Щодо юридичних джерел, то в одних із них, наприклад, у Положенні про дозвільну систему, її вплив обмежується колом спеціально визначених предметів, матеріалів і речовин, а також відкриттям і функціонуванням окремих підприємств, майстерень і лабораторій, в інших, наприклад у Законі України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» 2000 р.², така діяльність ототожнювався з господарською діяльністю і поширювався на значно ширше коло суспільних відносин. В новому законі 2015 року цей порядок збережений³.

Можливість конкретніше визначити поняття та межі функціонування дозвільної системи надають характерні для неї риси. Зокрема, ними є:

1. Наявність широкого кола законодавчих та інших нормативно-правових актів, нормами яких передбачається отримання дозволу уповноважених органів на здійснення фізичними або юридичними особами відповідних дій. їх метою є забезпечення економічних і соціально-політичних інтересів держави, правопорядку, захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

2. Специфічність кола адміністративно-правових відносин, які виникають у сфері дозвільної системи.

3. Участь у дозвільних відносинах великої кількості суб'єктів серед яких: з одного боку, виступають спеціально уповноважені державні органи виконавчої влади та їх посадові особи, які забезпечують реалізацію законодавства у сфері функціонування дозвільної системи, з іншого – фізичні та юридичні особи, які мають дозвіл уповноважених державних органів.

¹ Положення «Про дозвільну систему»: затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25.10.1992 р. № 576. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-92-%D0%BF>

² Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1775-14>

³ Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 р. № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19>

4. Право органів державної виконавчої влади та їх посадових осіб щодо здійснення нагляду за виконанням дозвільних умов фізичними та юридичними особами – суб'єктами дозвільних відносин.

5. Можливість застосування уповноваженими державними органами та їх посадовими особами правового примусу до фізичних і юридичних осіб, які порушили вимоги дозвільних умов.

Діяльність органів Національної поліції по здійсненню дозвільної системи у сфері обігу зброї досить складна і різноманітна як і будь-яка управлінська діяльність. Сутність її полягає у розробці та втіленні в життя комплексу заходів, спрямованих на недопущення шкоди, яку може бути заподіяно громадським та державним інтересам, власності, особистій безпеці громадян внаслідок безконтрольного володіння і використання зброї.

Ця діяльність будується відповідно до завдань, що ставляться перед органами Національної поліції різними нормативними актами. Основними із них є наступні:

1) здійснення систематичного контролю за додержанням правил виготовлення, зберігання та використання зброї, попередження та припинення порушень правил її використання;

2) перевірка осіб, які оформляються на роботу, пов'язану з використанням, зберіганням, виготовленням та перевезенням зброї, а також організація контролю за такими особами;

3) підготовка і своєчасне проведення профілактичних заходів по недопущенню крадіжок (втрат) зброї, боєприпасів, запобігання випадкам протиправного їх використання;

4) виявлення і усунення (нейтралізація) причин та умов, що сприяють порушенням правил дозвільної системи щодо зброї;

5) вжиття до порушників правил володіння зброєю передбачених законодавством заходів впливу.

Діяльність по здійсненню дозвільної системи зазначеними підрозділами складається з ряду напрямків, до основних з яких належать:

- оформлення та видача відповідних дозволів;
- підготовка та ведення документації на об'єкти дозвільної системи;
- проведення планових та позапланових перевірок об'єктів;
- організація профілактики порушень правил дозвільної системи;
- організація та здійснення прийому громадян, розгляд та перевірка їх заяв, скарг;

– здійснення взаємодії з іншими службами органів Національної поліції, а також з іншими державними органами та громадськими організаціями;

– аналіз стану роботи на закріплених підприємствах та в установах;

– складання звітів, інформацій і т. ін.

Концентровано процес управління проявляється в управлінському рішенні, тобто функції державного управління взагалі і ті, що виконуються органами Національної поліції по здійсненню дозвільної системи, зокрема, реалізуються, частіше за все, шляхом прийняття та реалізації управлінських рішень.

Прийняттю обґрунтованих управлінських рішень передують збір, обробка та аналіз необхідної інформації, тобто ця діяльність пов'язана з вивченням та оцінкою оперативної обстановки. При цьому, в першу чергу, необхідно виходити з вимог нормативних актів, які регулюють питання дозвільної системи щодо зброї.

В процесі аналізу оперативної обстановки враховується також загальна оцінка та стан функціонування об'єктів дозвільної системи в конкретному регіоні (районі, місті, адміністративній дільниці), кількість об'єктів дозвільної системи, наявність мисливської зброї у населення, кількість правопорушень, вчинених з використанням зброї, вибухових матеріалів та інших предметів, а також розкрадань з об'єктів дозвільної системи. Крім того, враховується й штатна кількість працівників дозвільної системи на території забезпечення (області, районі), їх функціональна завантаженість, кількість дільничних інспекторів, оперативних працівників карного розшуку, інших служб органів Національної поліції.

Оскільки в здійсненні дозвільної системи беруть участь різні служби та підрозділи поліції, для координації їх спільної діяльності, визначення конкретних завдань та функцій необхідні керівні вказівки МВС України.

МВС України, як вище зазначалося, з питань здійснення дозвільної системи приймає рішення для всіх суб'єктів, діяльність яких пов'язана з об'єктами дозвільної системи, і видає з цих питань відомчі нормативно-правові акти (накази, інструкції, вказівки, настанови тощо).

Рішення місцевих органів Національної поліції з питань здійснення дозвільної системи умовно можна розділити на чотири групи:

1) рішення, які приймаються з приводу видачі дозволів на придбання, зберігання та перевезення вогнепальної та холодної зброї, відкриття та функціонування інших об'єктів дозвільної системи;

2) рішення, пов'язані із здійсненням контролю за об'єктами дозвільної системи (акти перевірок, надання згоди на укладання трудового договору з певною особою, вказівки (пропозиції) про усунення причин та умов порушень правил дозвільної системи тощо);

3) рішення про застосування заходів адміністративного припинення в разі виявлення порушень правил користування зброєю. До них належать рішення про анулювання дозволів (ліцензій), виданих на придбання, перевезення, виробництво, реалізацію, ремонт та функціонування об'єктів дозвільної системи; закриття об'єктів дозвільної системи з послідуною заборонаю їх функціонування; вилучення зброї, з якими пов'язане порушення, тощо;

4) рішення (постанови) про застосування адміністративних стягнень до порушників правил дозвільної системи.

Необхідно зазначити, що з приводу порушень правил дозвільної системи органи Національної поліції приймають і інші рішення – про відкриття кримінального провадження та розслідування по ньому.

Важливим напрямом в організації діяльності органів Національної поліції по здійсненню дозвільної системи, є проведення широких профілактичних заходів, сутність яких полягає в недопущенні порушень правил дозвільної системи щодо зброї, котрі призводять до різних шкідливих наслідків, в т.ч. вчинення особливо тяжких злочинів із застосуванням або використанням зброї.

Зміст профілактичної роботи визначається на основі аналізу обстановки на об'єктах, що характеризує стан дотримання правил дозвільної системи у сфері обігу зброї. З метою попередження порушень цих правил керівні працівники органів Національної поліції запрошують до себе представників адміністрації підприємств, установ і організацій, на об'єктах яких виявлено суттєві недоліки, і проводять з ними, а також з особами, безпосередньо відповідальними за порядок зберігання, обліку, використання і перевезення предметів та матеріалів, на які встановлено дозвільну систему, наради, бесіди, заняття. Успішному проведенню профілактичних заходів значною мірою сприяє тісна взаємодія з органами освіти, військовими комісаріатами, комітетами товариств сприяння обороні України, громадськістю.

Однак, все ж таки, значна роль в профілактиці порушень правил дозвільної системи належить узгодженим діям працівників дозвільної системи з іншими службами органів Національної поліції.

Взаємодія з апаратами карного розшуку може здійснюватись шляхом використання їх оперативних можливостей для виявлення

порушень, а також оперативного пошуку зброї, боєприпасів, вибухових матеріалів, що незаконно зберігаються, використовуються та раніше викрадені; спрямування діяльності негласних працівників, у т.ч. в місцях позбавлення волі, спецустановах, на виявлення осіб, які мають намір незаконно придбати зброю, проведення відносно них кваліфікованих оперативно-розшукових заходів.

Для виявлення таких предметів та речовин, а також добиваючись їх добровільної здачі населенням при незаконному зберіганні, співробітники поліції використовують допомогу позаштатних працівників поліції, представників громадськості, небайдужих громадян. Організація цієї роботи вимагає здійснення різноманітних дій, у т.ч. виступів перед населенням територіальної громади, публікації в засобах масової інформації повідомлень про випадки затримання тих, хто незаконно зберігав зброю та боєприпаси, про межі відповідальності за такі діяння, проведення роз'яснювальної роботи з різними категоріями громадян, профілактичні рейди тощо.

Слідчі, виконуючи слідчі дії, можуть виявляти громадян, які незаконно зберігають предмети та матеріали, на які встановлено дозвільну систему, своєчасне і якісне розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних з крадіжками зброї, боєприпасів та вибухових матеріалів, а також незаконним їх володінням, зберіганням і носінням; недопущення випадків необґрунтованого припинення таких справ і звільнення підозрюваних осіб від кримінальної відповідальності.

Працівники патрульної поліції при здійсненні перевірок автотранспорту на дорогах населених пунктів та за їх межами, виявляють випадки порушень правил перевезення цих предметів та матеріалів, а також випадки порушення правил їх перевезення залізницями, водним та повітряним транспортом. Крім того, вони здійснюють контроль за безпекою дорожнього руху під час дорожнього перевезення небезпечних вантажів, додержанням законодавства в зазначеній сфері, розробляють і видають у визначеному порядку погодження маршрутів руху транспортних засобів під час дорожнього перевезення небезпечних вантажів.

Працівники поліції охорони здійснюють забезпечення засобами охоронної сигналізації об'єктів дозвільної системи, укомплектування підрозділів воєнізованої охорони персоналом, спроможним за своїми діловими якостями та станом здоров'я, забезпечувати надійну охорону цих об'єктів та безпеку на їх території.

Важливе значення в профілактиці порушень правил дозвільної системи щодо зброї має виявлення і усунення (нейтралізація) причин

та умов, які їм сприяють. На органи Національної поліції безпосередньо покладено обов'язок щодо контролювання за дотриманням службовими (посадовими) особами міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій, господарських структур і громадянами встановленого порядку виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення і використання зброї та боєприпасів до неї. Органи Національної поліції можуть вимагати від керівників підприємств, установ та організацій, де є об'єкти дозвільної системи, вжиття конкретних заходів для усунення порушень її правил, а також причин та умов, що сприяють виникненню різного роду небезпек та правопорушень.

Діяльність підрозділів поліції з організації обігу різних видів зброї, боєприпасів до неї, вибухових матеріалів, контроль за функціонуванням об'єктів дозвільної системи врегульовано третьою групою нормативних актів. Насамперед, це Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р¹. Зокрема, в даному законі зазначено: у п. 21 ст. 23: «Основні повноваження поліції» – здійснює контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дозвільна система органів Національної поліції.

Одним із основних напрямів діяльності дільчого офіцера поліції згідно наказу МВС № 650² є здійснення контролю за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дозвільна система (Розділ 2 ч. 2 п. 9).

В ст. 39 Закону України «Про Національну поліцію»³ передбачено перевірки дотримання вимог дозвільної системи органів поліції.

Поліція в порядку, визначеному МВС України, може оглядати за участю адміністрації (керівництва) юридичних осіб, фізичних осіб (у т.ч. фізичних осіб – підприємців) чи їх уповноважених представників приміщення, де знаходяться (зберігаються) зброя, спеціальні засоби, боєприпаси, вибухові речовини та матеріали, інші предмети, матеріали

¹ Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р.

² Наказ МВС № 650.

³ Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р.

і речовини, щодо зберігання і використання яких визначено спеціальні правила або порядок та на які поширюється дозвільна система органів Національної поліції, а також безпосередньо оглядати місця їх зберігання з метою перевірки дотримання правил поведження з ними та правил безпечного їх використання.

Поліція може оглядати зброю, спеціальні засоби, боєприпаси, що знаходяться у фізичних та юридичних осіб, інші предмети, матеріали і речовини, щодо зберігання та використання яких визначено спеціальні правила чи порядок та на які поширюється дозвільна система органів Національної поліції, з метою перевірки дотримання правил поведження з ними та правил їх використання.

Поліція відповідно до порядку, визначеного МВС України, вилучає зброю, спеціальні засоби, боєприпаси, вибухові речовини та матеріали, інші предмети, матеріали і речовини, щодо зберігання і використання яких визначено спеціальні правила чи порядок та на які поширюється дозвільна система органів Національної поліції, а також опечатує і закриває об'єкти, де вони зберігаються чи використовуються (у т.ч. стрілецькі тири, стрільбища невійськового призначення, мисливські стенди, підприємства й майстерні з виготовлення та ремонту зброї, спеціальних засобів, боєприпасів, магазини, у яких здійснюється їх продаж, піротехнічні майстерні, пункти вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поведження з ними та їх застосування) у випадку виявлення порушення правил поведження з ними та правил їх використання, що загрожують громадській безпеці та особистій безпеці громадян, до усунення таких порушень.

Поліція інформує відповідний орган МВС України в одноденний строк про кожен факт виявленого порушення правил зберігання і використання зброї, спеціальних засобів, боєприпасів, вибухових речовин та матеріалів, інших предметів, матеріалів і речовин, щодо зберігання і використання яких визначено спеціальні правила чи порядок та на які поширюється дозвільна система.

Аналіз наведених вище нормативних актів засвідчує провідну роль МВС України в питаннях контролю обігу зброї, вибухівки, щодо інших органів виконавчої влади. Увесь спектр повноважень поліції щодо здійснення дозвільної системи в розгорнутому та систематизованому вигляді на цей час виглядає наступним чином:

– визначення порядку обігу зброї, боєприпасів до неї, вибухових матеріалів;

- визначення вимог до технічного обладнання об'єктів дозвільної системи та порядку їх відкриття;
- участь у відкритті та видача дозволів на функціонування об'єктів дозвільної системи;
- видача дозволів (ліцензій) на здійснення дій, що складають обіг майна в сфері дозвільною системи у відповідності із компетенцією;
- періодичний контроль за функціонуванням об'єктів дозвільної системи;
- виявлення та припинення порушень правил дозвільної системи;
- призупинення або припинення діяльності об'єктів, анулювання дозволів на відповідні види дій, що складають обіг певних речей;
- встановлення порядку знищення та власне знищення предметів, матеріалів та речовин, віднесених до дозвільної системи, на які поширюється компетенція Національної поліції.

Кожен із зазначених видів діяльності та окремі дії зі зброєю, вибуховими матеріалами, а також порядок відкриття та функціонування об'єктів дозвільної системи, де ці речі мають обіг, мають бути легалізовані відповідними дозволами.

Здійснюючи дозвільну систему, органи поліції відповідно до законодавства України видають міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, підприємствам, установам, організаціям, суб'єктам господарювання, що здійснюють діяльність з виробництва, ремонту, торгівлі вогнепальною зброєю невійськового призначення, боєприпасами до неї, холодною та охолощеною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 мм і швидкістю польоту кулі понад 100 м/с; виробництва спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продажу (далі – суб'єкти господарювання), дозволи на придбання, зберігання, перевезення (через митний кордон України, територією України, транзит через територію України) й використання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, основних частин зброї, холодної зброї, охолощеної зброї, пневматичної зброї; пристроїв та патронів до них; вибухових матеріалів і речовин; на відкриття та функціонування сховищ, складів і баз, де вони зберігаються, стрілецьких тирів і стрільбищ, мисливсько-спортивних стендів, а також підприємств і майстерень з виготовлення і ремонту вогнепальної та холодної зброї, піротехнічних майстерень, пунктів вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поведінки з ними та їх застосування, магазинів, у яких здійснюється продаж зброї та бойових припасів до неї, пристроїв та патронів до них (далі –

об'єкти дозвільної системи); громадянам – дозволи на придбання, зберігання та носіння вогнепальної мисливської зброї, холодної, охолощеної, пневматичної зброї, пристроїв.

До виключної компетенції МВС України належить на цей час контроль обігу наступних речей:

– вогнепальна зброя – зброя, яка призначена для ураження цілей снарядами, що одержують спрямований рух у стволі (за допомогою сили тиску газів, які утворюються в результаті згоряння металевого заряду) та мають достатню кінетичну енергію для ураження цілі, що знаходиться на визначеній відстані.

– бойова вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, призначена для ураження людини та (або) техніки. До бойової зброї не належить старовинна зброя та її моделі, які виготовлені до 1899 року включно.

– несучасна стрілецька зброя, яка знята з озброєння сучасних армій та виробництва, або та, що існує в одиничних екземплярах та малих партіях, а також зброя зазначеного вище типу, виготовлена в сучасних умовах спеціально для виставок (експонування) в одиничних екземплярах та малих партіях;

– охолощена зброя – пристрої, виготовлені шляхом спеціального пристосування конструкції стрілецької вогнепальної зброї до стрільби лише холостими патронами, з яких неможливо зробити постріл снарядом, що має достатню вражаючу здатність.

Призначена для використання на кінозйомках, при проведенні театралізованих, костюмованих та інших культурних заходів.

Охолощена зброя повинна бути приведена на заводах-виготовлювачах чи в майстернях з ремонту зброї у стан, придатний для стрільби тільки холостими патронами, що підтверджується відповідним висновком.

– Нейтралізована зброя – стрілецька зброя будь-якої моделі, яка з дотриманням вимог відповідних стандартів або технічних умов спеціально приведена на заводах-виробниках чи у спеціалізованих майстернях з ремонту зброї в непридатний для стрільби стан.

Кожна одиниця нейтралізованої зброї повинна мати відповідний висновок про незворотне приведення її в непридатний для проведення пострілів стан та віднесення її до певного виду нейтралізованої зброї.

На кожну одиницю нейтралізованої зброї наносять серійний номер та абрєвіатуру виду нейтралізованої зброї.

Нейтралізована зброя залежно від її призначення класифікується так:

– учбова зброя – зброя, яка спеціально приведена в непридатний для стрільби стан, призначена для навчання правилам поведінки зі

зброєю (розбирання та складання, заряджання та розряджання, виконання стрійових прийомів зі зброєю) (абревіатура виду – УЧ);

– учбово-розрізна зброя – зброя, яка спеціально приведена в непридатний для стрільби стан, основні деталі якої мають спеціально виконані вирізи, призначені для забезпечення наочності при вивченні порядку взаємодії деталей і вузлів (абревіатура виду – УЧР);

– музейна зброя – зброя, яка спеціально приведена в непридатний для стрільби стан та призначена виключно для експонування в музеях (абревіатура виду – МУЗ);

– макети зброї масогабаритні – конструктивно подібні до вогнепальної зброї виробу, призначені для колекціонування та експонування фізичними і юридичними особами, які спеціально виготовлені з вогнепальної стрілецької зброї шляхом внесення до конструкції її основних частин та механізмів змін, що виключають здійснення пострілу (абревіатура виду – ММГ).

– спортивна зброя – вогнепальна, пневматична або холодна зброя, призначена для ураження цілей під час спортивних тренувань і змагань, що відповідає правилам спортивних змагань з видів спорту, визнаних в Україні, що затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, з урахуванням пропозицій відповідних всеукраїнських спортивних федерацій та правил спортивних змагань відповідної міжнародної спортивної федерації.

Кожна одиниця спортивної зброї повинна бути сертифікована в установленому порядку та відповідати вимогам ДСТУ 78-41-002-97.

– мисливська зброя – вогнепальна зброя, призначена для ураження тварин і птахів під час полювання. До мисливської вогнепальної зброї належать: мисливські гвинтівки, карабіни та штуцери, гладкоствольні рушниці, гладкоствольні рушниці із свердловиною "парадокс" з нарізами 100-140 мм на початку або в кінці ствола, мисливські рушниці зі свердловиною "сюпра", комбіновані рушниці, що мають поряд з гладкими і нарізні стволи.

Мисливська зброя повинна відповідати таким вимогам:

а) для стрільби зі зброї використовуються мисливські патрони відповідного калібру;

б) загальна довжина з розкладеним та зафіксованим прикладом має становити не менше 800 мм;

в) ємність магазину (барабана) (з установленим обмежувачем за наявності) нарізної зброї не має перевищувати 10 патронів, а гладкоствольної – 4 патронів;

г) мати запобіжник;

д) довжина ствола мисливської зброї повинна відповідати вимогам ГСТУ 78-41-002-97(має бути не менше 450 мм);

– бойові припаси, спеціально виготовлені вироби одноразового використання, які призначені забезпечити ураження цілей в умовах збройної боротьби, самооборони, полювання, спорту.

До бойових припасів належать патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, а також заряджені патрони до гладкоствольних мисливських рушниць, мисливський порох і капсулі.

– холодна зброя – предмети та пристрої, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для неодноразового заподіяння шляхом безпосередньої дії тяжких (небезпечних для життя в момент спричинення) і смертельних тілесних ушкоджень, дія яких ґрунтується на використанні м'язової сили людини, (арбалети, луки з зусиллям натягу тятиви більше ніж 20 кг, мисливські ножі, катани, шаблі, шашки, мечі, палаші, ятагани, фінські ножі, кортики, кинджали, штики, штик-ножі, які не перебувають на озброєнні військових формувань);

– пневматичної зброї до неї належать пістолети, револьвери, гвинтівки калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду, в яких снаряд (куля) приводиться в рух за рахунок стиснених газів.

– пристрої вітчизняного виробництва, до пристроїв належать такі пістолети і револьвери вітчизняного виробництва, які конструктивно призначені тільки для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії і технічно не придатні для стрільби бойовими патронами. При цьому їхня конструкція має забезпечувати неможливість взаємозаміни основних частин бойової і спортивної вогнепальної зброї, унеможлиблює здійснення пострілів в автоматичному режимі чергами.

Щодо контролю за функціонуванням об'єктів дозвільної системи до компетенції МВС входить видача дозволів на відкриття:

– сховищ, складів і баз, де речі, перелічені вище, зберігаються;

– стрілецьких тирів і стрільбищ, мисливсько-спортивних стендів;

– підприємств і майстерень по виготовленню, ремонту, утилізації вогнепальної, газової та холодної зброї;

– магазинів, в яких здійснюється продаж вогнепальної, холодної, газової зброї та бойових припасів до неї;

– пунктів вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поведіння з ними та їх застосування;

Крім того, МВС України разом з Державним комітетом України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду, здійснюють нагляд за обігом вибухових матеріалів, що використовуються в цих галузях, а також функціонуванням сховищ, складів і баз, де вони зберігаються. До таких вибухових матеріалів відносяться, як правило, ті, що можуть використовуватися самостійно або є складовими вибухових сумішей (аміачна селітра; вибухові матеріали; вибухові речовини; патрони-бойовики; прострільні та підривні апарати; тощо). Також це можуть бути хімічні сполуки або механічні суміші речовин, здатні під впливом зовнішньої дії (початкового імпульсу) до швидкого самопоширюваного хімічного перетворення (вибуху) з виділенням великої кількості теплоти та утворенням газів, здатних спричиняти руйнування і переміщення навколишнього середовища. Ця реакція, після започаткування у якійсь точці (від нагрівання, удару, тертя, вибуху іншої вибухової речовини тощо), поширюється по заряду за рахунок передавання енергії від шару до шару через процеси тепло- та масоперенесення (горіння) або ударної хвилі (детонація).

Використовуються такі речовини та пристрої, для здійснення підривних робіт в підземних умовах вугільних, рудних та нерудних шахт; безпосередньо в підземному просторі на шахтах вугільної, рудної і нерудної промисловості; на відкритих гірничих розробках в межах чаш кар'єрів рудної і нерудної промисловості, у загальній підривній мережі двох і більше свердловин, котлових або камерних зарядів; під час провадження сейсмозвідувальних робіт, а також прострільно-підривних робіт в нафтових, газових, водних та інших свердловинах; при розпушенні мерзлих ґрунтів, дробленні льоду, підводних підривних роботах, підривних роботах на болотах; руйнуванні гарячих масивів, обробленні матеріалів (різання, зварювання, штампування, зміцнення тощо) вибухом, руйнуванні будинків і споруд, дробленні фундаментів і руди, що спеклася; корчуванні пнів, валенні дерев, розпушуванні дров, що змерзлися, ліквідації заторів під час лісосплаву, боротьбі з лісовими пожежами; підривних роботах в підземних виробках і на поверхні нафтових шахт, під час проведення тунелів і будівництва метрополітену, під час проходки гірничорозвідувальних виробок, у наукових та навчальних цілях; при технологічних вибухах на підземних роботах для відбійки, відрізки, підсікання (підрізування) основного масиву, а також для обрушення стелин і ціликів у межах підповерху¹.

¹ Про затвердження Правил безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення: Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України № 355 від 12.06.2013 р.

Відповідно до чинного законодавства компетенція органів Національної поліції щодо видачі та подовження дії дозволів має три рівні стратифікації.

Вищий рівень компетенції належить уповноваженому підрозділу центрального органу управління поліцією (УП ЦОУП) Національної поліції України, який має право видавати наступні види дозволів:

- право придбання, перевезення через митний кордон України, транзит через територію України вогнепальної, пневматичної, холодної, охолощеної зброї, бойових припасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів і речовин міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, підприємствам, установам, організаціям, суб'єктам господарювання, а також іноземним суб'єктам господарювання на підставі відповідних договорів;

- придбання в Україні та перевезення через митний кордон України (за 5 днів до перевезення) вогнепальної зброї, пневматичної, холодної, охолощеної зброї, бойових припасів до зброї, основних частин зброї, пристроїв та патронів до них іноземцями за погодженням з іноземними дипломатичними представництвами країн, громадянами яких вони є, перевезення ними через митний кордон України, транзит через територію України вогнепальної зброї, бойових припасів до неї, основних частин зброї, холодної зброї для участі в змаганнях здійснюються за клопотанням міністерств та інших центральних органів виконавчої влади України, а з метою полювання – на конкретно визначений уповноваженим на це органом строк;

- функціонування стрілецьких тирів і стрільбищ, мисливсько-спортивних стендів, пунктів вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поводження з ними та їх застосування;

- право перевезення через митний кордон України нагородної зброї та патронів до неї;

- зберігання нагородної зброї.

УП ЦОУП можуть видаватися всі види дозволів, передбачені законодавством.

Первинний рівень компетенції, щодо видачі дозволів належить територіальним підрозділам поліції, які поширюється на:

- придбання і перевезення територією України вибухових матеріалів і речовин;

- носіння і перевезення територією України відомчої вогнепальної, пневматичної, холодної зброї та бойових припасів до неї;

– придбання, зберігання і носіння громадянами України мисливської гладкоствольної зброї, основних частин зброї, бойових припасів до неї, газової, пневматичної, холодної та охолощеної зброї.

Крім того, органи поліції на транспорті та на закритих об'єктах, в межах своєї компетенції видають дозволи на придбання, зберігання, носіння, перевезення вогнепальної зброї і боєприпасів підрозділам воєнізованої охорони об'єктів, що ними обслуговуються.

Відкриття будь-якого об'єкту дозвільної системи – це разова акція, яка здійснюється комплексною комісією. Право формування складу комісії належить, в залежності від значущості об'єкту або ДПД НП України, або УПД (Г)УНП областей. За результатами комісійного обстеження складається акт з викладенням висновків, які враховуються при вирішенні питання про відкриття об'єкта дозвільної системи. До складу комісій для прийняття до експлуатації сховищ, складів, баз і приміщень для зберігання і використання предметів, матеріалів і речовин, відкриття підприємств, майстерень і лабораторій, на які поширюється дозвільна система, входять представники:

- Національної поліції;
- пожежного нагляду;
- господарюючого суб'єкту (зацікавлених підприємств, установ і організацій);
- гірничотехнічного нагляду;
- архітектурно-планувальних управлінь;
- санітарного нагляду.

Подальший контроль за дотриманням правил обігу предметів, речовин та матеріалів, на які поширюється дозвільна система повинен здійснюватися, працівниками дозвільної системи, начальниками підрозділів та дільничними інспекторами поліції. Періодичність перевірки об'єктів дозвільної система наступна:

а) об'єкти, де зберігається 20-ть чи більше одиниць вогнепальної зброї, а також базові склади вибухових матеріалів повинні контролюватися щомісячно;

б) інші об'єкти дозвільної системи – щоквартально;

в) мисливська та газова зброя громадян перевіряється щорічно.

Обов'язкове обстеження об'єктів дозвільної системи, незалежно від строку раніше проведених перевірок, здійснюється у наступних випадках:

а) при оформленні на новий строк дозволу (ліцензії) на зберігання, використання предметів, матеріалів і речовин, функціонування

підприємств, майстерень і лабораторій, на які поширюється дозвільна система;

б) при переоформленні дозволу (ліцензії) у зв'язку із зміною місця зберігання чи використання зазначених предметів, матеріалів і речовин, одиниць зберігання, місткості сховищ, баз, складів тощо;

в) при зміні керівника, на ім'я якого видано дозвіл.

Здійснюючи дозвільну систему, органи поліції відповідно до чинного законодавства України видають міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, підприємствам, установам, організаціям, суб'єктам господарювання, що здійснюють діяльність з виробництва, ремонту, торгівлі вогнепальною зброєю невійськового призначення, боєприпасами до неї, холодною та охолощеною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 мм і швидкістю польоту кулі понад 100 м/с; виробництва спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продажу (далі – суб'єкти господарювання), дозволи на придбання, зберігання, перевезення (через митний кордон України, територією України, транзит через територію України) й використання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, основних частин зброї, холодної зброї, охолощеної зброї, пневматичної зброї; пристроїв та патронів до них; вибухових матеріалів і речовин; на відкриття та функціонування сховищ, складів і баз, де вони зберігаються, стрілецьких тирів і стрільбищ, мисливсько-спортивних стендів, а також підприємств і майстерень з виготовлення і ремонту вогнепальної та холодної зброї, піротехнічних майстерень, пунктів вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поводження з ними та їх застосування, магазинів, у яких здійснюється продаж зброї та бойових припасів до неї, пристроїв та патронів до них; громадянам – дозволи на придбання, зберігання та носіння вогнепальної мисливської зброї, холодної, охолощеної, пневматичної зброї, пристроїв.

Згідно наказу МВС № 622 від 21.08.1998 р.¹ «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та

¹ Наказ МВС № 622 від 21.08.1998 р.

вибухових матеріалів» визначено строки дозволів і порядок їх отримання.

Згідно зазначеної Інструкції Дозволи видаються:

УП ГУНП (п. 2.3.) на:

– відкриття та функціонування об'єктів дозвільної системи: сховищ, складів, де зберігаються вибухові матеріали і речовини, відкриття стрілецьких тирів і стрільбищ, мисливсько-спортивних стендів, а також підприємств і майстерень з виготовлення і ремонту вогнепальної, холодної та охолощеної зброї, спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони, магазинів, у яких здійснюється продаж зброї та бойових припасів до неї, основних частин зброї, пристроїв та патронів до них;

– право перевезення через митний кордон України мисливської вогнепальної зброї, основних частин зброї, бойових припасів до неї, пневматичної, холодної та охолощеної зброї громадянами України;

– придбання, зберігання та носіння мисливської нарізної, гладкоствольної зброї, пневматичної, холодної, охолощеної зброї, пристроїв громадянами України;

– придбання та зберігання відомчої вогнепальної, мисливської зброї, бойових припасів до неї, основних частин зброї, пневматичної, холодної, охолощеної зброї, пристроїв та патронів до них підприємствами, установами, організаціями, суб'єктами господарювання.

Територіальними підрозділами поліції (п.2.3.3.) на:

– придбання і перевезення територією України вибухових матеріалів і речовин;

– носіння і перевезення територією України відомчої вогнепальної, пневматичної, холодної зброї та бойових припасів до неї;

– придбання, зберігання і носіння громадянами України мисливської гладкоствольної зброї, основних частин зброї, бойових припасів до неї, пневматичної, холодної та охолощеної зброї.

Законодавець також визначає вік, з якого особі надається право на придбання зброї, а саме:

– мисливської гладкоствольної зброї та основних частин до неї користуються громадяни України, які досягли 21-річного віку;

– мисливської нарізної зброї та основних частин до неї – 25-річного віку;

– холодної, охолощеної та пневматичної зброї та основних частин до неї – 18-річного віку.

Кількість зброї, яку може мати громадянин України, не обмежена, однак власник зброї повинен забезпечити її безумовну схоронність.

Видача дозволів громадянам на придбання, зберігання та носіння зброї здійснюється після проведеного з ними вивчення матеріальної частини зброї, правил поводження з нею, її застосування та використання, що здійснюється у пунктах вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поводження з ними та їх застосування після здачі заліку та отримання довідки про вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поводження з ними та їх застосування.

Крім того, громадяни України повинні в установленому законодавством порядку укласти договір страхування цивільної відповідальності громадян України, що мають у власності чи іншому законному володінні зброю, за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі або її майну внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї (далі – договір страхування) (п.2.8.).

Дозволи на придбання, зберігання та носіння зброї, пристроїв оформляються, переоформляються після проведення органами поліції у встановленому порядку перевірок, тривалість яких не повинна перевищувати один місяць, щодо відсутності обставин, визначених у пункті 5.1 глави 5 розділу I зазначеної Інструкції, та достовірності документів, які подані для отримання, перереєстрації зазначених дозволів¹.

Якщо громадянин, який звертається до органу поліції для оформлення дозволу на придбання зброї, пристрою, уже має у власності чи у користуванні зброю, пристрій, то він надає копію дозволу на зберігання цієї зброї, пристрою, а документи (довідки), які були подані при отриманні дозволу на придбання, зберігання (перереєстрації), є дійсними, повторно не оформляються, власник подає їх копії.

Об'єкти дозвільної системи інспекторами дозвільної системи та дільничними офіцерами поліції обстежуються щокварталу, а об'єкти, де зберігається велика кількість зброї (20 чи більше одиниць), і базові склади вибухових матеріалів і речовин – щомісяця. При цьому обстеження складів з вибуховими матеріалами і речовинами проводиться за участю посадових осіб поліції охорони, вибухотехнічних підрозділів Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України та органів ДСНС.

¹ Наказ МВС № 622 від 21.08.1998 р.

Керівники органів поліції повинні не менше одного разу на рік особисто брати участь у перевірці об'єктів дозвільної системи.

У разі виявлення під час обстеження об'єктів дозвільної системи порушень складаються відповідні акти, в яких докладно описується суть виявлених недоліків, указується строк їх усунення. Один примірник акта залишається на об'єкті дозвільної системи, а другий після доповіді керівнику органу поліції підшивається до облікової справи на цей об'єкт.

Якщо на об'єкті під час обстеження не виявлені порушення, складається рапорт на ім'я начальника органу поліції, у якому вказуються дата перевірки, найменування об'єкта та результати перевірки¹.

Згідно із законодавством України органам поліції надано право:

– анулювати виданий підприємству, установі й організації дозвіл на придбання, зберігання і використання зброї, основних частин зброї, бойових припасів, пристроїв та патронів до них, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів і речовин при невиконанні встановлених правил користування і поводження з ними або при недоцільності їх подальшого зберігання, вилучати при необхідності зазначені предмети, опечатувати склади, бази й сховища, закривати стрілецькі тири і стенди, зброєремонтні підприємства, магазини, що торгують зброєю, основними частинами зброї і боеприпасами, пристроями та патронами до них до усунення порушень відповідних правил;

– анулювати дозволи на придбання, зберігання і носіння зброї, основних частин зброї, пристроїв та боеприпасів, видані громадянам, які зловживають спиртними напоями, вживають наркотичні засоби без призначення лікаря, інші одурманюючі засоби, хворіють на психічні захворювання, та в інших випадках, передбачених чинним законодавством України;

– на підставі вмотивованої постанови державного виконавця про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, тимчасово вилучати на відповідальне зберігання дозволи на їх зберігання та носіння із відповідним врученням боржнику зобов'язання, яке надає право виключно на зберігання такої зброї, пристроїв. Повернення власнику

¹ Розділ 4 «Інструкції» затвердженої наказом МВС № 622 від 21.08.1998 р.

дозволу на зберігання, носіння зброї, пристроїв здійснюється на підставі відповідної постанови державного виконавця, судового рішення;

– оглядати за участю адміністрації підприємств, установ, організацій приміщення, де знаходяться зброя, основні частини зброї, боєприпаси, вибухові матеріали, з метою перевірки додержання правил поведження з ними;

– оглядати зброю, пристрої та патрони до них, боєприпаси, що знаходяться у громадян;

– анулювати дозволи на придбання, зберігання та носіння зброї, основних частин зброї та пристроїв, видані громадянам, у випадках, передбачених пунктом 5.1 глави 5 Інструкції. Після анулювання дозволу на зберігання і носіння зброї та пристрою власник зобов'язаний здати зброю (за наявності основні частини зброї) чи пристрій, патрони і бойові припаси до них до органу поліції та прийняти рішення щодо подальшого її переоформлення чи реалізації. У разі незгоди власника з рішенням органу поліції про анулювання зазначеного дозволу матеріали передаються до суду для вирішення питання щодо примусового вилучення зброї, основних частин зброї, пристроїв, патронів і бойових припасів до них. При цьому відповідна інформація вноситься програмно-технічними засобами інформаційного порталу Національної поліції до баз даних єдиної інформаційної системи МВС.

Органи поліції не мають права видавати дозволи на придбання, зберігання та носіння вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, пневматичної чи холодної зброї, пристроїв та патронів до них громадянам, а також проводити їх перереєстрацію в разі:

– наявності даних про систематичне (два чи більше разів) порушення такою особою громадського порядку, зловживання спиртними напоями, вживання наркотичних речовин без призначення лікаря, інших одурманюючих засобів, вчинення домашнього насильства, що підтверджується документально;

– наявності вмотивованої постанови державного виконавця про встановлення тимчасового обмеження боржника в праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії;

– надходження від уповноваженого органу до УП ЦОУП, УП ГУНП інформації про повідомлення такої особі про підозру або

інформації про складення щодо такої особи повідомлення про підозру, що не вручене через не встановлення її місцезнаходження;

– наявності в особи судимості за злочин, яка не погашена або не знята в установленому порядку;

– відсутності довідки про вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поводження з ними та їх застосування;

– відсутності права, визначеного актами законодавства, на придбання, зберігання і носіння пристроїв.

Контроль за зберіганням вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв, що належать громадянам, здійснюється органами поліції відповідно до законодавства. Перевірка порядку зберігання зброї громадянами проводиться дільничними офіцерами поліції не рідше одного разу на три роки. Про результати перевірки складається рапорт, який підшивається до особової справи власника зброї, пристрою.

Таким чином, аналіз адміністративної діяльності органів Національної поліції щодо порядку отримання дозволу на функціонування об'єктів дозвільної системи, дозволив нам дійти висновків, що існує чітка процедура в системі отримання дозволу для відкриття об'єктів дозвільної системи в Україні. Однак, під видачею дозволів ми розуміємо комплекс певних організаційно-профілактичних заходів, спрямованих на недопущення шкідливих наслідків, які можуть настати в разі недотримання загальнообов'язкових правил відкриття та функціонування об'єктів дозвільної системи.

Проаналізувавши існуючі правила видачі дозволів на функціонування об'єктів дозвільної системи дозволило виділити в них умови видачі (тобто сукупність всіх необхідних підстав для видачі дозволу – відповідність суб'єкта встановленим вимогам, мети відповідної діяльності, наявність технічних можливостей тощо) і порядок (процедуру) видачі (оформлення необхідних документів, місце, строки прийняття рішення, його виконання тощо).

Характеризуючи контроль за об'єктами дозвільної системи, ми зазначаємо що він включає в себе як перевірки таких об'єктів, так і інформаційно-аналітичну роботу щодо вивчення і оцінки стану справ на цих об'єктах, а також вжиття заходів до попередження і виявлення порушень відповідних правил, їх усунення та покарання винних у їх вчиненні, що і потребує подальшого удосконалення в діяльності органів Національної поліції.

1.3. ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ ЯК ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ.СТ. 262 ТА 263 КК УКРАЇНИ (Новосад А.С., Шалгунова С.А.)

Викрадення, незаконне носіння, зберігання зброї та інші діяння, зазначені в законі як протиправні, є формами її незаконного обігу, і представляють підвищену суспільну небезпеку для оточуючих. Тому нам, перш за все, необхідно чітко визначитися з поняттям незаконного обігу зброї, визначити в ньому місце й значення форм незаконного обігу (викрадення, вимагання, носіння, зберігання тощо) зброї.

Отже, які ж дії в кримінальному праві утворюють незаконний обіг зброї? Обіг зброї – це дії, що полягають у виготовленні зброї, торгівлі зброєю, продажу, передачі, придбанні, колекціонуванні, експонуванні, обліку, зберіганні, носінні, перевезенні, транспортуванні, використанні, вилученні, знищенні, ввезенні зброї на території України та вивезення з неї. Таким чином, всі вказані діяння складають форми незаконного обігу зброї, які можна назвати армалогічними злочинами, тобто, злочинами, вчиненими щодо зброї, або з її використанням чи застосуванням.

Необхідно погодитися з рядом вітчизняних авторів, які досліджували окремі питання законного та незаконного обігу зброї за останні сім років (В. Казакова, А. Кофанов, Л. Кулик, В. Меживой, О. Харитонов, В. Рибачук, О. Романов, М. Федоров, О. Фролов та інші), і дійти висновку, що відносини з обігу зброї регулюються на підставі нормативної правової бази дозвільної системи, яка представляє собою сукупність правил, що регламентують порядок виробництва, придбання, користування, зберігання, збуту і перевезення зброї. Ці відносини утворюють ту сферу суспільної безпеки, на яку посягають злочинні діяння, передбачені ст.ст. 262-264 КК України.

Л.Ф. Рогатих вважає, що вищезгадані відносини з обігу зброї і є безпосереднім об'єктом даних злочинів. Враховуючи, що чинний кримінальний закон встановлює відповідальність не за порушення дозвільної системи, а за шкоду, заподіяну шляхом її порушення, в даному випадку відбувається підміна об'єкту злочину способом його вчинення¹.

При розслідуванні, кваліфікації та судовому розгляді кримінальних проваджень даної категорії необхідно встановлювати всі

¹ Рогатых Л.Ф. Незаконный оборот оружия. Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе» / Л.Ф. Рогатых. М.: СПб., 1998. с. 14.

ознаки об'єктивної сторони, і перш за все, форму діяння: яке саме правило обігу зброї було порушене і в чому це виразилося.

У словнику В. Даля зазначено, що «порушення» – це іменник від дієслова «порушити» («нарушить») – «преступать, не соблюдать, поступать в противность чего; расстраивать, разорять, прерывать»¹. За С.І. Ожеговим «правило» – це «остановление, предписание, устанавливающее порядок чего-нибудь»². Тому під такою формою незаконного обігу, як порушення правил обігу зброї і вибухових речовин слід розуміти недотримання передбачених законодавством розпоряджень, що встановлюють порядок законного обігу, що може мати вираз в їх невиконанні або неналежному виконанні, або у здійсненні заборонених ними (правилами) дій.

Кримінальний закон України передбачає відповідальність за наступні форми незаконного обігу зброї: незаконне носіння, незаконне зберігання, незаконне придбання, незаконне виготовлення, незаконну передачу, незаконний збут. Для забезпечення цілісності пропонованого дослідження вказані форми незаконного обігу зброї вимагають детального розгляду.

Під **носінням** зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв слід розуміти дії по їх переміщенню, транспортуванню винною особою безпосередньо при собі (в руках, в одязі, сумках, спеціальних футлярах, в транспортному засобі тощо) за умови можливості їх швидкого використання – здійснення пострілів, вибуху, нанесення удару. В ППВСУ № 3 від 26.04.2002 р. «Про практику розгляду судами справ щодо незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв»³ (п.11) вказано, що незаконне носіння холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв є умисними, вчиненими без передбаченого законом дозволу є діями по їх переміщенню, транспортуванню особою безпосередньо при собі (в руках, одязі, сумці, спеціальному футлярі, транспортному засобі тощо)⁴. Носіння

¹ Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. М.: «Русский язык», 1989. Т. 2. с. 464.

² Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. М., 1984. с. 371.

³ Далі – ППВСУ № 3.

⁴ Про практику розгляду судами справ щодо незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв // Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 3. URL: <http://court.gov.ua/>

зброї можливе як на вулиці, так і в приміщенні. Важливо, що зброя знаходиться при винному поза місцем його звичайного зберігання, при цьому має місце фактичне володіння нею. При цьому носінням зброї вважається як знаходження її безпосередньо на винному (у руках, в кобурі на поясі, в кишенях одягу), так і знаходження в портфелі, рюкзаку і так далі, які можуть бути як в руках злочинця, так і лежати недалеко від нього (полиця вагону, багажник).

Перевезення відрізняється від носіння тим, що при перевезенні повинен використовуватися який-небудь транспортний засіб. При цьому може мати місце одночасно і незаконне перевезення і носіння, коли, наприклад, особу використовує громадський транспорт, а зброя, прихована в одязі.

Випадки **передачі** вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, передбачені в Інструкції¹. Відповідно до вказаних Правил передача відомчої вогнепальної, пневматичної, холодної зброї і бойових припасів, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів із однієї організації в іншу, незалежно від відомчої належності, проводиться тільки за дозволами органів внутрішніх справ. Організація, яка здійснила передачу зброї або бойових припасів, зобов'язана в п'ятиденний строк письмово повідомити про це орган внутрішніх справ, у якому зброя перебуває на обліку, вказавши кількість, марку, калібр, номер кожної одиниці зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, що були передані, кількість і калібр бойових припасів.

Згідно п. 15 ППВСУ № 3 незаконна передача вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв – це надання цих предметів іншій особі у володіння, для тимчасового зберігання чи використання за цільовим призначенням без передбаченого законом дозволу.

¹ Наказ МВС України від 21.08.1998 р. № 622 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів» (із зм. та доп.).

Кримінальна відповідальність за незаконну передачу вогнепальної зброї і інших предметів передбачена в КК України вперше, що викликає певні труднощі в тлумаченні даного поняття. Отже, передача зброї буде незаконною, якщо такі дії не засновані на встановленому законодавстві, а також якщо має місце умисна передача з порушенням встановлених правил, наприклад, передача зброї особі для полювання, яка не є зареєстрованим власником мисливської вогнепальної зброї. Кримінальна відповідальність за незаконну передачу вогнепальної зброї і інших предметів передбачена в КК України вперше, що викликає певні труднощі в тлумаченні даного поняття.

Незаконний *збут* холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв полягає в умисній передачі їх іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу тощо (п. 16 ППВСУ № 3). Збут представляє собою оплатне відчуження зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи пристроїв особами, які не мають право на їх придбання (продаж, обмін, оплата за виконані роботи чи надані послуги і т.ін.).

Кримінальна відповідальність настає за вчинення наступних форм незаконного обігу зброї: незаконного носіння, зберігання, придбання, виготовлення, ремонту, передачі чи збуту однієї або декількох основних частин вогнепальної зброї (ст. 263 КК України). Оскільки вказані способи вчинення злочину тісно пов'язані між собою, продовжують і доповнюють один одного, відповідальність за ці діяння передбачена в одній нормі. Так, наприклад, співробітник приватного охоронного підприємства А. придбав у невстановлених осіб пістолет Макарова і дві обойми з патронами до нього, зберігав їх в будинку родичів, іноді для «самооборони» носив на роботу, а потім подарував знайомому. Таким чином, в його діях вбачаються наступні протиправні форми поведінки: незаконні придбання, зберігання, носіння і збут вогнепальної зброї і боєприпасів.

Цікавим є розмежування понять передачі і збуту. При аналізі співвідношення вказаних понять, на нашу думку, слід виходити з норм літературної мови. Передача – це іменник від дієслова «передавать», тобто «подавать из рук в руки»¹, а також утворений від дієслова «передавать», але значення тут декілька інше – «отдать, вручить, сообщить, отдать во владение»¹. Збут, за В. Далем, – іменник від

¹ Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. М., 1990. Т. 3. с. 46.

«сбывать», тобто «спускати с рук, освободиться, спихнуть, передать, продать, чтобы отделаться, развязаться», у С.І. Ожегова збут – це «продажа готовой продукции, изделий»¹. Таким чином, можна зробити наступний висновок: збут – це будь-який перехід майна, а передача – тільки подача із рук в руки.

Укладачі КК України 1960 року стояли, скоріше за все, на позиції В. Даля. При тлумаченні ж нового КК України 2001 року, на наш погляд, більш правильно використання тлумачення С.І. Ожегова, із тим лише доповненням, що збут не тільки надання предметів озброєння за плату, але взагалі будь-який добровільний їх перехід у володіння іншої особи (наприклад, міна, плата за послугу).

Ми вважаємо, що доцільним і виправданим з погляду оцінки суспільної небезпеки було б виділення незаконного збуту предметів озброєння в окрему норму із значним підвищенням розміру покарання в порівнянні з санкцією за незаконну передачу, оскільки суспільна небезпека торгівлі зброєю набагато вища. Незаконна торгівля зброєю визнається однією із традиційних сфер діяльності організованої злочинності і тому відповідальність за незаконний збут вогнепальної зброї та інших предметів злочину необхідно підвищити, у порівнянні з іншими незаконними діями, передбаченими ст. 263 КК України.

Під незаконним **придбанням** вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв постановою роз'яснює, що це умисні дії, пов'язані з їх набуттям (за винятком викрадення, привласнення, вимагання або заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем) всупереч передбаченому законом порядку – в результаті купівлі, обміну, привласнення знайденого, одержання як подарунок, на відшкодування боргу тощо. До придбання належать дії, які полягають в оплатному чи безоплатному набутті і відповідних предметів будь-яким способом – купівлі, обміну, одержання як плати за виконану роботу чи надані послуги, привласнення знайденого, одержання в подарунок чи як відшкодування боргу тощо.

Кримінальна відповідальність наступає за незаконний обіг, викрадення, вимагання не тільки придатної до функціонального використання, але і несправної чи учбової зброї, якщо вона містила придатні для використання комплектуючі деталі або якщо особа мала на меті привести її у придатний стан і зробила які-небудь дії для реалізації цього наміру (ст.ст. 262-264 КК України).

¹ Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. М., 1984. с. 373.

Незаконним **виготовленням** холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв є умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії по їх створенню чи переробленню, внаслідок чого вони набувають відповідних характерних властивостей. Такими діями, зокрема, є перероблення ракетниці, стартового, будівельного, газового пістолета, інших пристроїв, пристосованих для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, у зброю, придатну до стрільби, або мисливської (у т.ч. гладкоствольної) рушниці – в обріз, виготовлення вибухових речовин, вибухових пристроїв чи боєприпасів з використанням будь-яких компонентів, які самі по собі не є вибухівкою, але внаслідок цих дій набувають здатності до вибуху, тощо. Таким чином, виготовлення – це створення зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи пристроїв заново чи перероблення будь-яких предметів, завдяки чому вони набувають властивостей відповідних загально небезпечних предметів, завдяки чому вони набувають властивостей відповідних загально небезпечних предметів.

Ремонт холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів або вибухових пристроїв – це таке відновлення характерних властивостей зазначених предметів шляхом заміни або реставрації зношених чи непридатних з інших причин частин, механізмів, усунення дефектів, поломок чи пошкоджень, налагодження нормального функціонування різних частин і механізмів, внаслідок якого ці предмети стають придатними до використання за цільовим призначенням.

Під незаконним **зберіганням** вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв розуміються умисні дії, які полягають у володінні (незалежно від тривалості в часі) без відповідного дозволу або із простроченням його дії будь-яким із зазначених предметів, що знаходяться не при собі, а в обраному нею місці (п. 11 ППВСУ № 3). Таким чином, недбале зберігання вогнепальної зброї може полягати у недотриманні власником вогнепальної зброї спеціально встановлених правил, що виключають можливість заволодіння нею іншими особами. У таких випадках встановлюється, які конкретно правила зберігання були порушені, що є обов'язковою умовою для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Зберігання – це іменник від дієслів

«хранить, беречь, содержать где-нибудь в безопасности, в целости»¹. Правила зберігання зброї і вибухових речовин припускають таке володіння цими предметами, що запобігає їх викраденню, втраті та прояву їх небезпечних властивостей. Так, вказані предмети повинні зберігатися тільки в спеціалізованих місцях (металевих ящиках або контейнерах (сейфах), закритих на замок, в певних кількостях, при відповідному режимі допуску до них, з обов'язковою охороною на місцях робіт і так далі. Правила зберігання вибухових речовин крім норм, направлених на запобігання їх кількісним втратам, містять також норми, дотримання яких виключає якісні втрати даних речовин. Можна з упевненістю зазначити, що здача і прийом вибухових речовин в камери схову у випадку, якщо це заборонено транспортним законодавством і якщо подібне діяння реально загрожує безпеці населення, також є порушенням правил зберігання. Інакше кажучи, використання вогнепальної зброї сторонньою особою стає можливим саме в результаті порушення власником правил зберігання вогнепальної зброї.

Зберігання – це дії, пов'язані з володінням незалежно від його тривалості вказаними предметами, які знаходяться не при винній особі, а у вибраному і відомому їх місці. Основні умови зберігання вогнепальної зброї вказані в Інструкції, затвердженій наказом МВС України № 622².

Таким чином, вчинення будь-якої із вказаних форм незаконного обігу зброї має високу суспільну небезпечність. Суспільна небезпечність діяння – це матеріальна ознака злочину, і означає, що діяння шкідливе для суспільства, і діяння заподіює або створює загрозу спричинення істотної шкоди суспільним відносинам. Суспільна небезпечність будь-якого злочину, у т.ч. і злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, розрізняється за характером і ступенем. Характер суспільної небезпечності визначає якісна своєрідність злочину, а характер залежить від змісту суспільних відносин, на які здійснюється посягання при вчиненні певного

¹ Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. М., 1984. с. 374.

² Наказ МВС України від 21.08.1998 р. № 622 “Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів”.

злочину, змісту шкідливих наслідків (матеріальних, фізичних, моральної шкоди).

Незаконний обіг зброї представляє підвищену небезпеку для суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, оскільки в цьому випадку небезпечні предмети виходять з-під державного контролю і можуть бути використані для вчинення злочину, чим створюється загроза суспільній безпеці. Отже, громадська безпека, як об'єкт кримінально-правової охорони, – це такий стан суспільства, при якому не заповідується шкода його найбільш важливим цінностям злочинними та іншими протиправними діяннями. Це система безпеки всіх людей, їх прав і свобод, суспільства в цілому і його інститутів. Звідси посягання на будь-який із вказаних об'єктів слід розцінювати як посягання на громадську безпеку в цілому.

Для сучасної України характерна украй складна кримінальна ситуація. Структуру і динаміку злочинності в сьогоденних умовах визначають як традиційні причини та умови, так й інші численні негативні процеси і явища, що витікають із сучасних кризових ситуацій в політичній, соціально-економічній та інших сферах. Особливо слід зазначити, що доступність предметів озброєння внаслідок військового конфлікту, що триває в країні з 2014 року, серйозно розширила діапазон тяжких і особливо тяжких злочинів, таких як розбій, вбивства на замовлення, бандитизм, тероризм та ін. Очевидно, що при професіоналізмі сучасних злочинців, котрі володіють відповідними навичками по застосуванню різних видів озброєння, стає майже безвідмовним засобом вчинення корисливих та інших видів злочинів.

Додатковою ознакою зброї, що визначає ступінь суспільної небезпечності діянь, пов'язаних з незаконним її обігом, слід визнати її особливий правовий статус, який встановлений для запобігання злочинів з використанням зброї, уникнення нещасних випадків при поводженні з нею, тобто для того, щоб зброю використовували тільки за дозволенним призначенням. Дану ознаку слід віднести і до інших даних предметів озброєння. Вона заснована на їх підвищеній суспільній небезпечності і обґрунтовує необхідність кримінальної відповідальності за протиправні дії зі зброєю.

В зв'язку із вказаними аспектами, дослідження злочинів, пов'язаних з незаконним обігом предметів озброєння, основним безпосереднім об'єктом яких і є безпека населення від їх застосування, використання і дії, набуває особливого значення. Недостатньо об'єктивна та ґрунтовна оцінка ступеня суспільної небезпечності та

шкідливості злочинів даної групи може тягти за собою загибель людей, заподіяння тілесних ушкоджень, пошкодження та знищення чужого майна тощо. Тобто, посягання та найбільш важливі соціальні цінності, охоронювані кримінальним законом.

Досліджувані в роботі діяння, крім того, що створюють загрозу ряду інших об'єктів кримінально-правової охорони, потенційно сприяють запуску цілого ряду небезпечних злочинів, які можуть вчинятися з використанням предметів озброєння. Незаконний обіг зброї в сучасних умовах є одним з чинників, що негативно впливає на криміногенну ситуацію в Україні в цілому. Сучасна криміногенна ситуація в країні є підтвердженням висловленої більше, як двадцять років тому, точки зору В.В. Лунєєва, який вважає, що насиченість країни зброєю зумовлює її неправомірне застосування¹.

Предмети озброєння різко посилюють злочинний потенціал їх власників. Тому, ми вважаємо, правоохоронні органи свою діяльність повинні спрямовувати на запобігання можливості застосування зброї криміналітетом. При цьому слід прагнути досягти максимальної диференціації кримінальної відповідальності залежно від небезпечності як самих вчинених діянь, так і осіб, котрі їх вчинили.

Отже, суспільна небезпечність викрадення зброї, боєприпасів або вибухових речовин, незаконного носіння, зберігання, придбання, виготовлення або збуту цих предметів, а також їх недбалого зберігання полягає в тому, що ці злочини заподіюють шкоду або створюють загрозу спричинення шкоди громадській безпеці.

Таким чином, проведений аналіз незаконних дій зі зброєю дозволив нам зробити певні узагальнення:

1. При незаконному обігу зброї злочинна поведінка особи (суб'єкта злочину) може виражатися у вчиненні особою дії (бездіяльності) у вигляді порушення заборони або невиконання обов'язків.

2. КК України передбачено відповідальність за наступні види (форми) незаконного обігу зброї: носіння, зберігання, придбання, виготовлення, ремонт, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв.

3. Незаконне придбання зброї, з одного боку, і незаконний збут – з іншого, тягнуть однакову відповідальність, проте очевидний різний

¹ Насильственная преступность. / Под ред. В.Н. Кудрявцева и А.В. Наумова. М.: «Спарк», 1997. с. 37

ступінь суспільної небезпеки цих діянь. На наш погляд, доцільним і виправданим з погляду оцінки суспільної небезпеки було б визначити незаконний збут предметів озброєння в окрему норму (в рамках ст. 263 КК України) із значним підвищенням розміру покарання у порівнянні з санкцією за незаконну передачу, оскільки суспільна небезпека торгівлі зброєю набагато вища.

1.4. ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ЗМІСТ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ (Новосад А.С.)

Громадська безпека та відносини власності як родовий та безпосередній додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 262 КК України, нерозривно пов'язаний з предметом злочину, який є обов'язковою ознакою злочину, оскільки він вказується безпосередньо в законі. У кримінально-правовій літературі прийнято розділяти ці поняття. Проте, єдність в розумінні предмету злочину не досягнута. Одні автори вважають, що предмет злочину – це ті речі, у зв'язку з якими або з приводу яких вчинюється злочин. Ця позиція веде до визнання так званих «безпредметних» злочинів. Інші автори дотримуються більш широкого розуміння предмету злочину, а саме: до предметів злочину відносять фізичних осіб, юридичних осіб, а також речі, що мають вираз у суспільних відносинах. Є також дві протилежні тенденції з питання про спричинення збитку предмету злочину. Прихильники першої дотримуються тієї думки, що при вчиненні злочину предмету не заподіюється шкода як така. Згідно протилежної точки зору, предмету може бути спричинена матеріальна або фізична шкода. Найбільш прийнятним, на наш погляд, є більш широке розуміння предмету злочину. На відміну від об'єкту злочину, якому завжди заподіюється шкода при вчиненні злочину, предмету злочину шкода може бути й не заподіяна (наприклад, при викраденні зброї), а при пошкодженні (знищенні) зброї, шкода предмету заподіюється.

Враховуючи самостійність понять об'єкту і предмету злочину, важливо з'ясувати їх співвідношення. Дослідження цього питання було проведене Б.С. Никіфоровим, який вказує, що предмет співвідноситься з об'єктом не як частини якоїсь єдності, розташовані зовні по відношенню одна до однієї, а як складова частина цілого – з цим самим

цілим, тобто предмет є структурною ланкою об'єкту злочину¹. З цією позицією, на нашу думку, слід погодитися.

У зв'язку з цим, якщо звернути увагу на форму викладення окремих статей Особливій частині КК України, то можна відзначити, що багато кримінально-правових норм сконструйовано таким чином, що точному визначенню безпосереднього об'єкту таких складів злочинів сприяє вказівка саме на предмет злочину, як обов'язкової їх ознаки. Визначення предмету злочину сприяє не тільки більш точному з'ясуванню суті об'єкту злочину, але й має теоретичне і практичне значення. Предмет злочину відіграє важливу роль в механізмі спричинення шкоди суспільним відносинам. Він володіє рядом ознак та особливостей, що мають самостійне кримінально-правове значення, і впливає на підстави кримінальної відповідальності (на їх наявність чи відсутність) й, відповідно, на кваліфікацію злочину. Таким чином, разом з іншими ознаками злочину, визначення предмету злочину дозволяє отримати відомості про характер злочину та його суспільну небезпеку.

Ті або інші властивості предмету злочину у багатьох випадках служать підставою для розмежування суміжних складів злочинів, а також для відмежування злочинних дій від незлочинних. Тому предмет злочину має істотне значення для правильної кваліфікації діяння. Для деяких складів злочинів предмет є обов'язковою ознакою. Розслідування кримінальної справи не може вважатися закінченим, якщо ця ознака не встановлена і не доведена її наявність.

На значення предмету злочину для правової оцінки звертали увагу іще російські дореволюційні юристи. Наприклад, А. Лохвицький вказував, що «степень зла, степень наказания зависит иногда от качества вещи... Похищение церковного имущества (вещей) составляет не кражу, а отличное от кражи преступление – святотатство... Наказание за истребление недвижимых вещей несравненно строже, чем за истребление движимых...»². Також в науково-монографічній літературі є протилежні думки. Так, М.І. Федоров вважає, що предмет посягання сам по собі не є елементом складу, а його відсутність або

¹ Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. М.: Госюриздат. 1960. с. 130.

² Российское Законодательство X-XX веков. Акты земских соборов. Том 3. М.: Юридическая литература, 1985. с. 88.

особливі властивості не мають ніякого впливу на кваліфікацію злочину¹.

На нашу думку, на кваліфікацію діяння беззаперечно, мають вплив властивості предмету злочину. Це можна прослідкувати саме на прикладі зброї як предмету злочинів, що розглядається в даному дослідженні. Така норма розділена на дві частини залежно від предмету злочину. Предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України, є вогнепальна зброя, боєприпаси, вибухові речовини і вибухові пристрої, а за ч. 2 предметом є холодна зброя.

Для нашого дослідження важливо відзначити, що одним із основоположних міжнародних документів з даних питань є Європейська конвенція про контроль за придбанням і зберіганням вогнепальної зброї приватними особами, прийнята 28.06.1978 р. Радою Європи в Страсбурзі², до якої приєдналася і Україна. У цій Конвенції визначені такі поняття, як «вогнепальна зброя», надані визначення різних видів зброї, її ознак і відмінних рис. Іншим важливим міжнародним документом в даній області є Брюссельська Конвенція про взаємне визнання випробувальних клейм ручної вогнепальної зброї від 01.07.1969 р.³. Таким чином, нормативне регулювання обігу зброї в Україні є багаторівневим, таким, що продовжує розвиватися в систему ієрархічно збудованих нормативних актів різної юридичної сили.

Однак, у вказаних міжнародних актах також немає характеристики вогнепальної зброї, комплектуючих деталей до неї, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв, що також не передбачено єдиним нормативно-правовим актом і в Україні. Відповідно, відсутній єдиний документ, в якому були б наведені наступні поняття: зброя, вогнепальна зброя, основні частини вогнепальної зброї, холодна зброя, металеві зброя, пневматична зброя, газова зброя, боєприпаси, патрон, сигнальна зброя.

Слід зазначити, що в КК України відсутні норми, що встановлюють відповідальність за посягання, предметами яких є важкі види бойової зброї армії України, інших військових формувань та

¹ Федоров М.И. Понятие объекта преступления по советскому Уголовному праву / М.И. Федоров. // Ученые записки Пермского университета. Кн. 2. Пермь, 1957. Выш. 4. с. 192.

² Материалы Экономического и Социального Совета ООН, 2001, 28 апр. 9 мая. Russian original. P. 29.

³ Материалы Экономического и Социального Совета ООН, 2001, 28 апр. 9 мая. Russian original. P. 23-25.

армій інших країн світу. Тому такі злочини, які логічно повинні кваліфікуватися за ст.ст. 262-264 КК України, підлягають кваліфікації по статтях, що входять в інші розділи КК України (як правило, за розділом VI КК України «Злочини проти власності»). Очевидно, що така правова оцінка не відображає захисту реального об'єкту злочину, оскільки, в першу чергу, заподіюється шкода громадській безпеці і лише потім – відносинам власності.

У зв'язку з цим, танки, бойові літаки та гелікоптери та іншу бойова техніку, що є самохідною вогнепальною і ракетною зброєю, доцільно виділити в особливу групу й кваліфікувати незаконний їх обіг (викрадення, вимагання, напад з метою викрадення тощо) за окремою нормою. А це потребує зміни чинної редакції статті 263 КК України, і перейменування ч. 2 в ч. 3 ст. 262 КК України.

Іншим предметом злочину за ст. 262 КК є вибухові пристрої і вибухові речовини. Під вибуховими пристроями законодавець розуміє саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин. Термін «вибухові матеріали» об'єднує в собі два терміни – «вибухові речовини» та «засоби ініціювання». Вибухові речовини – це хімічні сполуки чи суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу до саморозповсюдження з великою швидкістю хімічної реакції з утворенням газоподібних продуктів та виділенням тепла. До них належать амоніти, джерела імпульсу для здійснення вибуху (електродетонатори, капсуль-детонатори, вогнепровідний та детонуючий шнури тощо). Загальною особливістю всіх вибухових речовин є використання енергії хімічного вибуху і одноразовість застосування. Після спрацьовування і здійснення певного виду «роботи» пристрій завжди руйнується таким чином, що повторно використовувати ту ж саму конструкцію неможливо в принципі.

Кожен вибуховий пристрій призначений для певної мети і має своє власне найменування (граната, міна, бомба, капсуль-детонатор, електродетонатор, запал ручної гранати, підрильник, залізнична петарда, циліндровий вибуховий пакет, кубічний вибуховий пакет, звуковий патрон сигналу лиха і так далі). На вигляд вибуховий

пристрій може бути одним предметом з характерними ознаками, або це декілька різнорідних предметів, що мають своє функціональне призначення, але обов'язково об'єднані в єдину конструкцію. Розрізняють декілька груп вибухових пристроїв:

1. Промислові, кустарні і саморобні вибухові пристрої, безпосередньо призначені для поразки живої сили супротивника, пошкодження техніки, руйнування споруд і зміцнень в умовах ведення бойових дій.

2. Промислові, кустарні і саморобні вибухові пристрої, призначені для здійснення диверсійно-терористичних акцій, вбивств і інших суспільно небезпечних діянь способом вибуху як в мирний, так і у військовий час.

3. Промислові, кустарні і саморобні вибухові пристрої, призначені для ведення вибухових робіт в промисловості і побуті.

4. Промислові, кустарні і саморобні вибухові пристрої, призначені для імітаційно-піротехнічних, учбових і інших спеціальних цілей.

За потужністю заряду розрізняють вибухові пристрої: дуже великої, підвищеної; середньої; малої потужності; незначної руйнівної сили.

Однією із обов'язкових складових вибухових пристроїв є вибухова речовина, енергію якої використовує вибуховий пристрій. До вибухових речовин відносяться порох і вибухові склади, а саме суміші, що відрізняються тим, що вони містять кисень, необхідний для їх горіння і що при горінні вони виділяють великий об'єм газів при високій температурі. Іншою обов'язковою складовою вибухових пристроїв є пристрій ініціації вибуху. До них відносяться допоміжні пристрої для запалення вибухових продуктів (ударні детонатори або капсулі-детонатори, детонатори тощо).

Слід зазначити, що для різних злочинів кваліфікованими ознаками виступають різні по стану і складу вибухові пристрої. Так для злочинів, в яких вибуховий пристрій є знаряддям вчинення злочину, під цим поняттям розуміється виріб, що відповідає всім перерахованим вище ознакам вибухових пристроїв, зібраний і приведений в бойове положення.

Відповідно до ст. 262 КК України вибуховим пристроєм є всі види вибухових пристроїв, зібрані або розібрані, придатні або не придатні, приведені в бойове положення чи ні. Іншим важливим аспектом заволодіння незаконним способом вибуховим пристроєм є використання їх, в основному, для підготовки і здійснення терористичних і диверсійних актів. І якщо вогнепальна або холодна

зброя має направлену дію, то застосування вибухового пристрою тягне за собою величезну кількість випадкових жертв. Велика руйнівна сила і специфіка застосування вибухових пристроїв вводить їх в ранг класичної зброї терору. Якщо порівнювати суспільну небезпеку різних знарядь вбивства, то вибуховий пристрій поступається тільки зброї масового ураження.

Таким чином, можна підсумувати наступне:

1) в різних злочинах як предмет незаконного обігу виступають різні по стану і складу вибухові пристрої. Так, для злочинів, в яких вибуховий пристрій є знаряддям вчинення злочину, під ним розуміється виріб, що відповідає всім перерахованим вище ознакам вибухових пристроїв, зібраний і приведений в бойове положення. Щодо положень ст. 262 КК України, під вибуховими пристроями розуміються всі види вибухових пристроїв, зібрані або розібрані, придатні або не придатні, приведені в бойове становище чи ні;

2) особливе значення для кримінальної відповідальності набуває викрадення, вимагання або напад з метою викрадення комплектуючих і складових частин вибухових пристроїв. До них, зокрема, відносяться корпуси, вибухові речовини, пристрої ініціації вибуху, хімічні речовини і сполуки, використовувані для виробництва вибухових речовин. Викрадення, вимагання або напад з метою викрадення комплектуючих і складових частин вибухових пристроїв, а також компонентів вибухових речовин не можна кваліфікувати за ст. 262 КК України, оскільки текст кримінального закону встановлює відповідальність за викрадення вибухових пристроїв, але не комплектуючих до них, на відміну від вогнепальної зброї. Тому відповідальність за вказані діяння повинна також наступати згідно положень чинного КК України в частині відповідальності за вчинення злочинів проти громадської безпеки. Ми вважаємо, що необхідно розширити предмет злочинів у ст.ст. 262-264 КК України, і включити до диспозицій цих кримінально-правових норм запасні частини до вогнепальної зброї та вибухових пристроїв і доповнити ст. 262 КК України частиною 4 в наступній редакції:

«4. Викрадення запасних частин до вогнепальної зброї, вибухових пристроїв, – карається ... (позбавленням волі на строк до 4 років)».

На цей час викликає занепокоєння ступінь суспільної небезпечності бойової зброї, що залишилася після розпаду СРСР на території України. Події у Лозовій (Харківська область) та Новобогдановці (Запорізька область), матеріали кримінальної справи, розглядуваної Дніпропетровським окружним військовим судом

(м. Дніпро) свідчать, що недбале ставлення до зберігання саме військової зброї створює суспільну небезпеку для життя та здоров'я населення, що мешкає поблизу цих військових складів.

Підтвердженням цього є результати проведеного нами опитування працівників карного розшуку, на думку яких саме незаконні діяння щодо залишків військового озброєння та бойової техніки, що залишилися на території розформованих військових частин потребують більш суворої кримінальної відповідальності;

3) враховуючи особливу суспільну небезпечність викрадення самохідної вогнепальної і ракетної зброї, що відбувається зараз у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, якими в більшості керують особи, котрі не мають відповідної освіти та не усвідомлюють ступеня небезпечності незаконного поводження з такими предметами, на наш погляд, доцільно доповнити ст. 262 КК України частиною 5 в наступній редакції:

«5. Викрадення або вимагання самохідної вогнепальної і ракетної зброї, її комплектуючих і боєприпасів до неї, – карається ... (позбавленням волі на строк від 4 до 8 років)».

1.5. ПРЕДМЕТИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ЯК ЗБРОЯ ДЛЯ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ОГЛЯД (Новосад А.С.)

Традиційно проблема зброї досліджувалася в рамках окремих дисциплін (кримінальне право, криміналістика, адміністративне право та інші), замикаючись переважно на аналізі вогнепальної і холодної зброї, слідів їх дії, шкідливих наслідків, порядку регулювання їх обігу. Разом із тим, потреби слідчої та судової практики вимагають комплексного теоретичного дослідження кримінально-правової оцінки різноманітних предметів, використовуваних при вчиненні злочину для поразки людини.

Комплексний, міждисциплінарний підхід до цієї проблеми дає можливість вивчити вражаючі властивості зброї, розкрити механізм спричинення шкоди й визначити ступінь суспільної небезпеки того або іншого діяння залежно від застосування конкретного виду і типу зброї. Теоретичне значення такого підходу полягає у тому, що він дозволяє забезпечити розробку рекомендацій про правильну кваліфікацію злочинних діянь, про відмежування суміжних діянь, а у ряді випадків – злочинів від адміністративних правопорушень. Крім того, сформульовані в результаті таких досліджень теоретичні висновки і пропозиції можуть бути використані при виробленні заходів з

попередження насильницьких злочинів, вчинюваних з використанням зброї та інших предметів, використовуваних як зброя для нанесення шкоди життю чи здоров'ю особи.

У юридичній літературі уже зверталася увага на ту обставину, що криміналістичне знання ніколи не виступає як самоціль, а завжди є засобом отримання нормативного знання, тобто знання, на основі якого вирішуються кримінально-правові завдання. Таким чином, криміналістичні знання є прикладними, практичними знаннями, допоміжними при кваліфікації. Розв'язання цього завдання припускає необхідність класифікувати зброю та інші предмети, використовувані як зброя, і виявити, які елементи (ознаки) дій, пов'язаних з їх застосуванням, мають правову природу або можуть бути пов'язані з кримінально-правовими поняттями і інститутами.

Р.С. Белкін до числа приватних криміналістичних класифікацій включає «класифікацію зброї», яка замикається на більш високому рівні, – «класифікації предметів»¹. Слідча, судова й експертна практика свідчить про необхідність уточнення цієї послідовності семантичних рядів. На думку В.М. Плєскачевського, криміналістична «класифікація предметів», очевидно, повинна складатися з «об'єктів зброєзнавства», які, у свою чергу, поділяються на: зброю; предмети, що використовуються для нанесення пошкоджень, але не є зброєю; предмети, що нагадують відомі зразки зброї, але непридатні для поразки живої цілі².

Розглянемо першу і найбільш обширну групу об'єктів – зброя. У військово-технічному контексті під зброєю розуміють «...пристрої і засоби, що використовуються в озброєній боротьбі для поразки і знищення супротивника»³.

Це визначення зброї і похідні від нього слова не можуть бути механічно перенесені в сферу криміналістичної практики. Так, недостатньо чітко виражене поняття «вживані для поразки і знищення» дозволяє віднести до зброї саперну лопатку, розвідний

¹ Див.: Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Р.С. Белкин. М.: Норма, 2001.

² Плєскачевский В.М. Оружие в криминалистике: понятие и классификация / В.М. Плєскачевский. М.: Спарк, 2001. с. 27-31.

³ Новосад А.С. Поняття та види зброї / А.С. Новосад // Науковий вісник Юридичної академії М-ва внутр. справ. 2004. № 2 (15). с. 253–257; Манрос Д. Участие Интерпола в борьбе с нелегальной торговлей стрелковым оружием / Д. Манрос. // Интерпол в России. 2001. № 1. с. 43–45; Див. також: Піджаренко О.М. Зброя і ми. Київ: Наукова думка, 1998. 224 с.

ключ, лом, камінь, які, у термінологічному сенсі слова не є зброєю. Не вносить ясності щодо досліджуваного поняття і словосполучення «озброєна боротьба», яка означає застосування зброї не стільки злочинцями, скільки воєнізованими формуваннями з метою захисту інтересів держави. У ще більшому ступені це зауваження відноситься до слова «супротивник», яке зазвичай ототожнюється з об'єктом, на який спрямована дія зброї.

В довідниковій літературі зброя визначена як річ або знаряддя для нападу і захисту¹, знаряддя нападу та захисту², пристрої і предмети, конструктивно призначені для поразки живої або іншої цілі, подачі сигналів³. Проте слідча та судова практика свідчить про те, що при вчиненні злочинів нерідко використовуються не тільки стандартна зброя, конструктивно призначена для ураження живої цілі, але і різні предмети, що відрізняються від стандартної зброї на вигляд, за конструктивним особливостям, вражаючими чинниками та іншими властивостями. Проблема полягає у тому, який зміст вкладається в поняття «зброя» і наскільки він відповідає об'єктивній реальності та сприяє вирішенню завдань у правозастосовчій діяльності. Небезпека зброї як пристрою або предмету, здатного заподіяти виключно тяжкі наслідки, обумовлює ряд чинників, серед яких особливе значення мають наступні: характер її цільового призначення, конструктивні особливості і вражаюча потужність. У зв'язку з цим, виявлення та дослідження ознак, сукупність яких дозволяє віднести ті або інші пристрої, а рівно предмети до категорії вогнепальної зброї, необхідно перш за все, з'ясувати об'єктивний критерій, що є мінімальною межею вражаючої дії заряду (кулі, дробу). Таким чином, мова йде про те, щоб, по-перше, з'ясувати її співвідношення з іншими предметами, що мають поряд із загальними ознаками зброї такі, що мають суто господарчо-побутове призначення, а, по-друге, визначити якісну ознаку, котра дає можливість розмежувати зброю з іншими видами, типами знарядь вчинення злочину. При цьому важливо зрозуміти, яке значення і взаємозв'язок, взаємообумовленість об'єктивного (фактичній вражаючій здатності зброї) і суб'єктивного (як і в якому ступені сам винний усвідомлював властивості зброї, що у нього є)

¹ Гришанин П.Ф. Уголовная ответственность за незаконное ношение, изготовление или сбыт оружия или взрывчатых веществ. П.Ф. Гришанин. М., 1983. с. 37.

² Большая советская энциклопедия. 2-е изд. Т. 31. с. 24.

³ Большой юридический энциклопедический словарь [составит. А.Б. Барихин]. М.: Книжный мир, 2002. с. 127.

критеріїв. Щодо предмету дослідження, представляється необхідним у великій різноманітності ознак, що характеризують зброю, виділити і узагальнити головні, системоутворюючі ознаки, розкрити найбільш типові і стійкі властивості зброї. Вирішення цього завдання залежить від результатів порівняльного аналізу законодавчих та інших нормативних актів та від використання даних технічних і ряду правових наук.

Важливою початковою посилкою, на наш погляд, можна використати Федеральний закон РФ «Про зброю»¹. Використання даного закону, на нашу думку є найбільш доцільним, оскільки він має багато спільних рис з численними проектами закону України «Про зброю». Цим правовий акт ввів в правовий обіг наступні терміни: «безствольна вогнепальна зброя», «електрошоковий пристрій» та «іскровий розрядник», проте їх зміст розкрито не було. В однойменному Законі РФ від 20.05.1993 р. використовувалися поняття «основні частини зброї, що визначають його функціональне призначення», а в чинному законі воно замінено на «основні частини вогнепальної зброї», до яких віднесені: ствол, затвор, барабан, рамка, стовбурна коробка. Необхідно зазначити, що в даному законі вказано, що холодна, металеві і пневматична зброя, а також газові механічні розпилювачі, аерозольні та інші пристрої, електрошокові пристрої та іскрові розрядники визнаються зброєю тільки у тому випадку, коли вони знаходяться в остаточно зібраному вигляді, за винятком випадків, що стосуються їх виробництва. Також Закон РФ «Про зброю» скоротив кількість складових частин зброї до п'яти найменувань, які відносяться виключно до вогнепальної зброї. Що стосується складових частин інших видів зброї, то законодавець залишив їх поза сферою правової регламентації.

Як уже зазначалося, Закон РФ «Про зброю» надає таку класифікацію зброї:

- 1) цивільна зброя;
- 2) службова;
- 3) бойова (ручна, стрілкова і холодна).

На наш погляд, така класифікація здається більш доречною, оскільки максимально охоплює питання застосування, суб'єктів використання, а головне конструктивне призначення різних видів зброї. За російським законодавством цивільна зброя призначена для

¹ Законодательство России об оружии // Сборник нормативных актов. М., 1999. С. 4-12.

використання громадянами з метою самозахисту, для занять спортом і мисливства. Відповідно цивільна зброя розділяється на зброю самооборони, мисливська і спортивна зброя. До службової зброї відноситься зброя, призначена для використання посадовими особами державних органів і працівників юридичних осіб, яким надано дозвіл на носіння, зберігання і застосування зазначеної зброї з метою самооборони або для виконання покладених на них обов'язків захисту життя і здоров'я громадян, власності, з охорони природи і природних ресурсів, цінних і шкідливих вантажів, спеціальної кореспонденції. До бойової (ручної стрілкової і холодної) зброї відноситься зброя, призначена для вирішення бойових та оперативно-службових завдань, прийнята на озброєння державних військових організацій. Викладена класифікація, на нашу думку, є такою, що поєднує криміналістичні та кримінально-правові ознаки. Враховано види зброї, призначеної для використання громадянами для захисту важливих інтересів, регламентовано підстави існування службової та бойової зброї.

Зберігши загальну класифікацію зброї по видах, в даному законі здійснено типовий розподіл цивільної зброї на:

1) вогнепальну гладкоствольну довгоствольну зброю (зброя, що має довжину стовбура (зйомного) або довжину стовбура з коробкою при незйомному стовбурі 500 мм і більше, а загальну довжину, відповідно, 800 мм і більше. Зброя з меншими конструктивними параметрами є короткоствольною). Для стрільби з даної зброї дозволено використовувати патрони травматичної дії;

2) вітчизняну вогнепальну безствольну зброю з патронами травматичної дії, газовими і світлозвуковими патронами;

3) газову зброю (газові пістолети, газові револьвери, механічні розпилювачі, аерозольні та інші пристрої, споряджені сльозоточивими і дратівливими речовинами);

4) електрошокові пристрої та іскрові розрядники.

У цивільній зброї спортивного типу вогнепальна зброя, незалежно від довжини стовбура, поділяється на дві самостійні категорії: «гладкоствольна зброя» і «зброя з нарізним стовбуром». Метальна зброя (арбалети, луки) виділена із спортивної холодної зброї; до останньої тепер відноситься тільки клинкова зброя. Пневматичні системи збереглися в переліку спортивної зброї за умови, якщо їх дульна енергія не перевищує 3 Джоуля.

Разом з вищезгаданими різновидами, мисливська зброя включає «комбіновану зброю», до якої належить зброя, що має гладкий (гладкі) і нарізний (нарізні) стволи, а також гладкоствольні рушниці,

укомплектовані змінними або вкладними нарізними стволами. При цьому зроблено важливе уточнення, що мисливські рушниці, стволи яких мають з боку дульного зрізу нарізну частину, що не перевищує 140 мм, відносяться до мисливської гладкоствольної зброї.

Буквальне тлумачення ст. 263 КК України показує, що в ній передбачається відповідальність як за незаконні придбання, передачу, збут і зберігання, так і за перевезення або носіння зброї, зокрема мисливської гладкоствольної. Таким чином, ця стаття є загальною нормою. У той же час ст. 190 КУпАП передбачено відповідальність лише за незаконні придбання, збут або зберігання тільки гладкоствольної мисливської зброї, що вказує на її вузькоспеціальну спрямованість, а це означає, що ст. 190 КУпАП є спеціальною нормою. З урахуванням вищевикладеного, незаконний обіг вогнепальної гладкоствольної зброї повинен тягти застосування заходів адміністративної відповідальності.

Цікавим є, на наш погляд, і визначення в Законі РФ «Про зброю» (ст. 3)¹ чітку вказівку на приналежність до «холодної клинкової зброї» зброї, призначеної для носіння з козакою формою, а також з національними костюмами народів Росії, атрибутика яких визначається урядом країни. Однак, необхідно сказати, що це положення закону є спірним. Оскільки лише уряд може визначити лише перелік народів, атрибутика національних костюмів яких передбачає носіння холодної зброї, а не її види. Крім того, холодна клинкова зброя, що є приналежністю козакої форми і національних костюмів окремих народів Росії, виконує виключно естетичну функцію і в цьому сенсі не може бути віднесена до зброї, основною ознакою якої, згідно згаданого закону, є його призначення для ураження живої цілі за допомогою мускульної сили людини. Як правило, такі предмети мають художню обробку, що містить дорогоцінні метали і коштовні камені, і є, швидше за все, історичною і культурною цінністю. Безумовно, названі, а так само інші предмети (наприклад, скальпель) мають якості холодної клинкової зброї в класичному її розумінні, але це не означає, що вони набувають статусу останньої. Тому у разі їх застосування доречно буде говорити про предмети, використовувані як зброя.

Такі ж проблеми виникають і в Україні, оскільки наявність в Запорізькій та Харківській областях козачих загонів, громадських

¹ Законодательство России об оружии // Сборник нормативных актов. М., 1999. С. 4-12.

об'єднань, які здійснюють навчання підлітків поводженню з давніми видами озброєння української армії (клинками, списами, булавами тощо) також потребує правової регламентації поводження з такими предметами.

Службова зброя, згідно Закону РФ, включає дві категорії: вітчизняні моделі короткоствольної вогнепальної зброї (пістолети, револьвери) як гладкоствольні, так і з нарізним стволом; та вогнепальну довгоствольну зброю іноземного виробництва.

Для України таке визначення також можна застосувати, оскільки на озброєнні в органах поліції перебувають два види табельної зброї: пістолети Макарова російського виробництва, що залишилися із часів Радянського Союзу та пістолети «Форт» вітчизняного виробництва. Однак, в Проекті закону України «Про зброю» про такі види службової зброї мова не йде.

Поняття зброї та її класифікація як науковий метод пізнання досліджуваних предметів тісно взаємозв'язані, що є певні труднощі у виборі послідовності їх розгляду. На наш погляд, почати такий аналіз необхідно із з'ясування конструктивного призначення зброї. У юридичній літературі знаряддям злочину визнаються предмети, за допомогою яких злочинець заподіює шкоду об'єкту кримінально-правової охорони. Тим часом вказаний предмет може і не бути зброєю у власному сенсі цього слова. Зокрема, сокира, з якою винний нападає на потерпілого і убиває його, є знаряддям злочину, але не зброєю. Сказане дозволяє зробити висновок про те, що кримінально-правовий зміст поняття знаряддя злочину не завжди співпадає з поняттям зброї.

Багато авторів, аналізуючи поняття зброї, пов'язували його зміст з цільовим призначенням використовуваних для вчинення злочину предметів. Професор Н.С. Таганцев писав: «Несомненно, что если не различать орудий, употребляемых для взлома, от тех, которые закон приравнивает к оружию..., то почти каждую кражу со взломом следует считать кражей, совершенной вооруженным человеком...»¹.

Визначення поняття зброї та предметів, використовуваних в якості зброї, в кримінально-правовому слід, перш за все, починати з функціонально-структурного аналізу досліджуваного об'єкту, тобто виявити об'єктивну залежність її властивостей від цільового призначення. Початковою методологічною базою тут виступають конструктивні властивості (форма, розмір, міцність і так далі) зброї,

¹ Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая: / Н.С. Таганцев. В 2 т. М.: Наука, 1994. Т. 1. С. 176.

основна сутність яких зводиться до того, що зброя в своєму початковому вигляді призначена виключно для того, щоб завдавати фізичної шкоди. Звичайно, це безперечне положення зовсім не виключає того, що предмет, котрий є зброєю у власному сенсі цього слова, не може бути використаний в певній життєвій ситуації для задоволення господарчо-побутових потреб людини. Тому фундаментальне значення критерію, покладеного в основу відмежування зброї від інших предметів, полягає у тому, щоб визначити не фактичне застосування, а призначення, мету виготовлення даного предмету. Саме за конструктивним призначенням, а не за ознакою фактичного застосування той або інший предмет слід відносити до зброї. Звідси витікає важливий висновок: зброєю у власному сенсі цього слова визнається предмет, призначений для ураження живої цілі.

З цієї точки зору не має внутрішні суперечності і логічну непослідовність Проект закону України «Про зброю», в якому до зброї віднесені предмети, спеціально пристосовані для використання як зброя (ст. 6). Граматичне і логічне тлумачення цього формулювання дозволяє зробити висновок, що предмет, не призначений для ураження живої цілі, а лише пристосований для цього, не може бути холодною зброєю. Разом з тим, слід зазначити, що в реальній дійсності ступінь пристосованості будь-якого предмету до ураження живої цілі може настільки зрости, що відбудуться якісні зміни в його функціональному призначенні, тобто він стане зброєю, призначеною виключно для ураження живої цілі. Якість в даному випадку розуміється як сукупність істотних ознак, властивостей і особливостей, що відрізняють конкретний предмет від інших однорідних предметів і додають йому визначеності. Типовими прикладами такого роду перетворень є: гиря, укріплена на ремені, що перетворюється на обушок; пружний гумовий шланг, один кінець якого залитий свинцем, а інший оформлений у вигляді рукоятки – в палицю; металева трубка із запаяним кінцем і укріплена на дерев'яній рукоятці – в самопал.

Природно, в даному випадку важливо визначити, яке смислове навантаження несуть ступінь “пристосованості” такого предмету до ураження живої цілі, які найбільш доступні й стійкі ознаки дозволяють зробити достовірний висновок про те, є певний предмет зброєю чи ні? На наш погляд, при юридичній оцінці злочинних посягань, пов'язаних із застосуванням таких предметів, вирішальне значення має відповідь на питання: чи втратив цей предмет в процесі переробки або пристосування своє первинне господарчо-побутове призначення?

Насправді, гирю на ремені не можна використовувати для зважування вантажів, а палиця з гнучкого шланга не годиться для виробничих потреб. Перераховані вище предмети перейшли в новий якісний стан, сутність якого зводиться до того, що вони втратили свої основні господарські і побутові функції, а їх бойові властивості стали переважати.

Отже, тільки переробка предмету може служити підставою для визнання його зброєю. В цьому випадку характер пристосування, переробки обумовлює істотну зміну якісного стану предмету: він перетворюється на засіб, призначений виключно для ураження живої цілі. Ця точка зору знайшла віддзеркалення в практиці вищої судової інстанції, яка під виготовленням зброї, бойових запасів або вибухових речовин визнала «...їх створення або відновлення втрачених вражаючих властивостей, а також переробку яких-небудь предметів (наприклад, ракетниць, стартових і будівельних пістолетів, предметів побутового призначення в результаті якої вони набули властивостей вогнепальної або холодної зброї)»¹.

З урахуванням сказаного, слід розрізнити поняття «предмет», що став зброєю в результаті якої-небудь переробки, і «предмет, використовуваний як зброя при вчиненні злочину». Останнє поняття, як кваліфікуюча ознака ряду складів злочинів, за своїм змістом значно більш широке, ніж перше, оскільки включає не лише предмети, прирівняні за своїми вражаючими властивостями до зброї, але й інші предмети, що об'єктивно не мають таких властивостей. Більш детально ця ознака розглянута нижче.

Вогнепальна зброя. Проект закону України «Про зброю» під вогнепальною розуміє зброю, призначену для механічної поразки цілі на відстані снарядом, що отримує направлений рух за рахунок енергії порохового або іншого заряду (ст. 1 Проекту). З такого визначення витікає, що головна ознака вогнепальної зброї – це використання сили порохового або іншого заряду для метання відповідного снаряду (кулі, дробу, картечі тощо). Пружні порохові гази або інші газоподібні речовини, утворюючись в замкнутому просторі, викидають, виштовхують заряд, призначений для ураження живої цілі. Через цю ознаку до розряду вогнепальної зброї не відноситься, наприклад, сигнальна зброя. Класифікуючи вогнепальну зброю, закон виділяє

¹ Про практику розгляду судами справ щодо незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв // Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 3.

цивільну, службову і бойову стрілецьку вогнепальну зброю (ст. 2 Проекту).

До цивільної вогнепальної зброї відноситься зброя, призначена для використання громадянами України в цілях самооборони, для занять спортом і полювання (ст. 1 Проекту). Вона поділяється на: зброю самооборони (вогнепальну гладкоствольну довгоствольну зброю, вогнепальну безствольну зброю); спортивну вогнепальну зброю (вогнестрільну з нарізним стовбуром, вогнепальну гладкоствольну); мисливську вогнепальну зброю (вогнестрільну з нарізним стовбуром, вогнепальну гладкоствольну, зокрема з довжиною нарізної частини не більше 140 мм, вогнепальну комбіновану, зокрема із змінними і вкладними нарізними стволами).

До службової вогнепальної зброї відноситься зброя, призначена для використання посадовими особами державних органів і працівниками підприємств, організацій, установ, яким законодавством України дозволено носіння, зберігання і застосування вказаної зброї в цілях самооборони або для захисту життя та здоров'я громадян, власності, по охороні природи і природних ресурсів, цінних і небезпечних вантажів, спеціальної кореспонденції (ст. 4 Проекту). До службової зброї відноситься вогнепальна гладкоствольна і нарізна зброя вітчизняного виробництва з дульною енергією не більше 300 Дж, а також вогнепальна гладкоствольна зброя.

Бойовою ручною стрілецькою зброєю є зброя, призначена для вирішення бойових і оперативно-службових завдань, прийнята відповідно до нормативних правових актів Уряду України на озброєння МО України, МВС України, СБУ, СЗР України, ДСО України, ДФСУ, військ цивільної оборони, Державного агентства урядового зв'язку та інформації при Президентові України, Державної фельдєгерської служби України, ДКВС України (ст. 5 Закону).

У слідчій та судовій практиці найчастіше доводиться мати справу з так званою ручною стрілецькою зброєю (гвинтівки, рушниці, карабіни, автомати, пістолети, револьвери і тому подібне). Проблеми, пов'язані із визначенням бойових властивостей та віднесенням того або іншого предмету до ручної стрілецької зброї, вирішуються шляхом проведення балістичної експертизи (ст.ст. 91, 94, 101 КПК України).

Принципове важливе значення має встановлення факту справності зброї, визначення можливості виробництва з неї пострілу. Мова йде не лише про те, що збут, зберігання і носіння непридатної для стрільби зброї не тягнуть кримінальної відповідальності. Не можна забувати, що від рішення цього питання значною мірою залежить кваліфікація

цілого ряду насильницьких злочинів. Зокрема, дії, пов'язані із погрозою застосування свідомо непридатного для стрільби автомата, з метою залякування населення або порушення громадської безпеки, не можуть розглядатися як кваліфікований терористичний акт. Це пояснюється тим, що хоча він і може бути застосований як предмет, використовуваний як зброя, проте такої ознаки ст. 258 КК України не містить. Тому, при встановленні непридатності досліджуваного предмету до стрільби, необхідно з'ясувати, наскільки істотним є дефект зброї, чи впливає він на її бойові властивості, чи можна привести зброю в робочий стан шляхом усунення несправності деталей або їх заміни.

При вчиненні насильницьких посягань злочинці застосовують пристрої, виготовлені саморобно й пристосовані для здійсненні пострілу. Саморобна зброя часто буває закамуфльована під цілком «мирні» предмети: авторучки, шпінгалети, комбіновані викрутки тощо. Подібні «вироби» (зрозуміло, якщо вони придатні до стрілянини) визнаються вогнепальною зброєю.

Так, громадянин Д., перебуваючи у нетверезому стані, на привокзальній площі м. Полтави підійшов до автомобіля, що запинився біля магазину, і з криком: «А ну, хто тут є хоробрий, виходь», зробив постріл з револьвера, який був у нього, в землю. Із машини вискочили громадяни З., М. і Р. і кинулися до К. Намагаючись втекти, Д. з відстані 5 метрів провів прицільний постріл і поранив громадянина Р. в плече. Д. було пред'явлено обвинувачення за ст. 15, п. 7 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 296 і ч.1 ст. 263 КК України. При експертизі вогнепальної зброї, що належала Д., було встановлено, що це саморобно виготовлений револьвер під патрон калібру 5,6 мм, механізм зброї діє безвідмовно і справно. При експериментальній стрільбі постріли робилися без осічок. Проте експерт в акті експертизи не вказав дульну енергію у Джоулях. Д., заперечуючи проти пред'явленого йому обвинувачення в частині замаху на життя, заявив, що він не мав наміру кого-небудь вбивати, а постріл у напрямі громадян З., М. і Р. він провів лише для того, щоб налякати їх і, таким чином, уникнути затримання. В обґрунтування своїх слів Д. пояснив, що цей револьвер він виготовив сам, працюючи слюсарем на заводі, і що убійна сила револьвера йому відома, вона дуже низка: з відстані 0,5 м куля не пробиває навіть ватної куртки. Знаючи вражаючу властивість своєї зброї, він вважав, що стрільба з 5-метрової дистанції не заподіє потерпілому серйозної шкоди. Його свідчення об'єктивно підтверджувалися тим, що за висновком судово-медичної експертизи у

Р., який отримав поранення, на плечі (куди потрапила куля) був лише зовнішній синець. Оцінивши ці обставини, слідство виключило із обвинувачення Д. ст. 15 і п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України. Заперечуючи проти обвинувачення за ч.1 ст. 263 КК України, Д. заявив, що його револьвер, через нікчемність дульної енергії, не можна розцінювати як зброю, оскільки, на його думку, навіть 10-річна дитина з 10-метрової відстані звичайним каменем може заподіяти більшу шкоду, ніж куля з цього револьвера.

Повторно призначена експертиза не змогла відповісти на питання про дульну енергію револьвера, оскільки у револьвера виявився несправним ударно-спусковий механізм і зробити експериментальні постріли з нього виявилось неможливим. Проте, Д. був засуджений за ч. 4 ст. 296 і ч. 1 ст. 263 КК України, що, на наш погляд (у частині засудження за ч. 1 ст. 263 КК) є сумнівним, оскільки сумніви, що виникли в ході слідства «щодо доведеності вини особи, тлумачаться на її користь» (ст. 62 Конституції України). Таким чином, первинна помилка експерта не дозволила перевірити правдивість свідчень обвинуваченого і об'єктивно вирішити питання в частині його обвинувачення за ст. 263 КК.

З цієї точки зору, крім вогнепальної зброї, особливої уваги заслуговують засоби, що останні роки стали поширеними засобами вчинення злочинів проти життя, здоров'я, власності та інших прав громадян – газова зброя. Згідно ст. 1 Проекту закону «Про зброю», вона призначена для тимчасового ураження живої цілі шляхом застосування сльозоточивих або дратівливих речовин. Судова практика 5-8 років тому не відносила газову зброю до зброї в кримінально-правовому сенсі, а розглядала її як предмет, що використовується як зброя при вчиненні злочину.

Співставлення тексту статей 3 і 6 Проекту закону «Про зброю» дозволяє розділити газову зброю на дозволена в обігу і заборонена. Критерієм розмежування цих двох різновидів газового зброї є відповідний дозвіл, що видається МОЗ України. Отже, газова зброя має різні вражаючі властивості, що залежать від того, яка речовина в ній використовується як вражаючий елемент. На наш погляд, правий А. Васецов, який вказує, що наявність у стійкої озброєної групи аерозольних пристроїв (балончиків), що містять сльозоточиві і дратівливі речовини, дозволені до застосування. не можна розглядати

як озброєність банди¹. Разом з тим, це положення потребує певного уточнення. Представляється, що для визнання стійкої групи бандою необхідно встановити наявність у членів цієї групи газової зброї, що підлягає обов'язковій реєстрації в органах поліції (газові пістолети і револьвери), або такої газової зброї, що заборонена до обігу на території України. Стаття 6 вказаного Проекту встановлює обмеження на обіг газової зброї, спорядженої нервово-паралітичними, отруйними і подібними речовинами, не дозволеними до застосування на території України. При цьому необхідно таку особливість газової зброї, як відстань її безпечного застосування.

Проект закону «Про зброю» безпечною відстанню застосування газової ствольної зброї вважає 0,5 м. Визначаючи таку відстань, законодавець, скоріше за все, виходив із того, що застосування газових пістолетів і револьверів при недотриманні цієї дистанції представляє серйозну небезпеку, оскільки постріл із них на меншій відстані не виключає механічної дії на тіло людини (наприклад, при вильоті елементів патрона), із заподіянням шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості (наприклад, перелами кісток черепа) та інших небезпечних наслідків.

Так, старшина Д., який проходив військову контрактну службу, в результаті злочинної самовпевненості зробив постріл з газового пістолета, що незаконно зберігався у нього, «Вальтер 1111», зарядженого газовим патроном, впритул в голову рядового З., внаслідок чого останньому заподіяно перелам кісток основи черепа. Потерпілий загинув. Цей приклад показує, що навіть звичайний газовий пістолет, заряджений газовим патроном, є джерелом підвищеної небезпеки і при недбалому поводженні з ним може стати знаряддям необережного злочину.

З урахуванням потреб судової практики і рекомендацій експертів, Проект Закону «Про зброю» збільшує відстань безпечного застосування ствольної газової зброї до 1 м, пов'язавши її з іншою умовою: застосування газової зброї не повинне заподіяти здоров'ю особи середньої тяжкості (тобто спричинити госпіталізацію на термін більше 21 дня).

У зв'язку з цим, на наш погляд, правильно вказує А. Щелоков: «...всегда стоит помнить, что оружие такого рода, даже если оно употребляется в целях самозащиты, во всех случаях остается оружием.

¹ Васецов А. Закон "Об оружии" и квалификация преступлений, совершаемых с применением оружия / А. Васецов. // Российская юстиция. 1995. –№ 2. С. 29.

Действие химических веществ на организм человека зависит от многих факторов, в том числе и от состояния здоровья человека. В ряде случаев воздействия, казалось бы, безобидных веществ и концентраций могут повлечь за собой тяжкие последствия, вплоть до смертельного исхода»¹.

Підтвердженням цих слів є наступний приклад. Громадянин Р. помер в реанімаційному відділенні одній з міських лікарень м. Києва. Розслідуванням було встановлено, що Р. знаходився на святкуванні дня народження у гр-на З., який безпричинно зробив у себе в квартирі декілька пострілів з газового пістолета. Судово-медичною експертизою було встановлено, що потерпілий страждав астмою і смерть наступила в результаті дії слезоточивого газу на дихальні шляхи потерпілого.

Тому встановлення кримінальної відповідальності за незаконне придбання, збут або носіння газової зброї (ч. 1 ст. 263 КК України) є цілком обґрунтованим.

Холодна зброя. Дослідженню холодної зброї в спеціальній літературі до останнього часу приділялося явно недостатньо уваги. Низька ефективність боротьби із злочинними посяганнями, вчиненими із застосуванням холодної зброї, пояснюється і недостатністю теоретичних розробок. У кримінально-правовій і криміналістичній літературі поняття холодної зброї визначається по-різному. Вперше воно було сформульоване Н.В. Терзієвим, який виділив наступні істотні ознаки холодної зброї, що вона повинна відноситися до: гострих ріжучих, рубаючих, таких, що колють або тупим ударних знарядь; призначена для нападу і захисту; її застосування може тягти за собою заподіяння тілесних ушкоджень².

Пізніше визначення холодної зброї намагалися дати М.Г. Любарський (1954), Н.І. Ємельянов (1957), А.Н. Самончик (1959). Незважаючи на незначні відмінності, вказані автори надають однакове смислове значення визначенню “холодної зброї”. Так, названі автори називають як одну із головних ознак цього поняття спеціальну “виготовленість” або “пристосованість” для нанесення тілесних ушкоджень. Розглядаючи цю проблему, Д.П. Рассейкин обґрунтовано вказує, що «...холодное оружие должно характеризоваться способностью наносить телесное повреждение не вообще, а серьезное телесное повреждение, так как царапина тоже является телесным

¹ Щелоков А. Оружие самозащиты / А. Щелоков. М., 1993. С. 12.

² Терзиев Н.В. Идентификация в криминалистике / Н. В. Терзиев. // Советское государство и право. № 2. 1948. С. 41.

повреждением и ее можно нанести ножом, хотя и изготовленным по типу финского, но из легкого гнущегося металла, например, железа. Такой нож не может относиться к холодному оружию, потому что им невозможно нанести серьезное телесное повреждение и он не представляет той общественной опасности, которая свойственна холодному оружию»¹. В даний час в експертній практиці якість металу, з якого виготовлена холодна зброя (ніж, кинджал), часто визначається шляхом створення навантаження в 5 кг на кінець клинка. Вважається, якщо після зняття цього навантаження клинок, що прогнувся, повертається в первинне положення, то метал доброякісний, а отже, ніж або клинок відносяться до холодної зброї. Якщо ж клинок деформується, експертиза не визнає виріб холодною зброєю.

Н.І. Ємельянов, окрім названої вище ознаки, указує на зручність і придатність холодної зброї за розмірами, формі і міцності, а також на відсутність прямого призначення в побуті². Л.Ф. Соколов вказує на таку ознаку, як вилучення предмету на користь громадської безпеки з цивільного обігу і допущення його в цивільний обіг лише за дозволом компетентних органів³.

Представляється, що останню ознаку не слід включати в дане визначення, оскільки правове регулювання порядку випуску в обіг або вилучення з нього зброї здійснюється відносно лише стандартних зразків зброї. Такий підхід знизить ефективність боротьби з подібними злочинними посяганнями, оскільки всі саморобні предмети за цією підставою будуть автоматично виключені з розряду зброї. Крім того, ця ознака характеризує не об'єктивні властивості предмету, а положення, що відноситься до правової регламентації, виражає ставлення держави до тих або інших об'єктів. Отже, визначити холодною зброєю за допомогою цієї ознаки достатньо складно, а у ряді випадків неможливо зовсім.

Перш, ніж сформулювати дане поняття, представляється доцільним зупинитися на вимогах, дотримання яких є обов'язковою

¹ Рассейкин Д.П. Расследование преступлений против жизни / Д.П. Рассейкин. Саратов.: Изд-во СГУ, 1965. С. 175-176.

² Емельянов Н.И. Краткие сведения о холодном оружии / Н.И. Емельянов. Л., 1957. С. 11-18.

³ Бикеева И.И., Соколов Л.Ф. Оружие как признак преступления при посягательствах на общественную безопасность / И.И. Бикеева, Л.Ф. Соколов. Свердловск, 1970. С. 8; Соколов Л.Ф. Уголовный закон об оружии / Л.Ф. Соколов. Омск, 1976. С. 29.

умовою віднесення того або іншого предмету до холодної зброї. Ми вважаємо, що визначення холодної зброї повинно відповідати як найменше двом основним вимогам: по-перше, відрізнитися від визначень, що характеризують інші види зброї (зокрема, вогнепальної) і конструктивно-схожі з ним предмети господарчо-побутового і виробничого призначення; по-друге, містити вказівки на такі істотні і стійкі ознаки, як конструкція і спосіб дії.

На наш погляд, найбільш вдале визначення холодної зброї, що враховує ці вимоги, міститься у Великій радянській енциклопедії – це вид зброї, застосування і дія якої не пов'язана з використанням пороху і інших вибухових речовин, і поразки яким завдається в рукопашному бою силою окремої людини. Схоже визначення міститься в ст. 1 Проекту закону «Про зброю»: холодною визнається зброя, призначена для ураження цілі за допомогою мускульної сили людини при безпосередньому контакті з об'єктом поразки.

Погоджуючись в принципі з таким розумінням холодної зброї, треба відзначити, що часто на практиці виникають труднощі, пов'язані з розмежуванням холодної зброї і зброї, яка володіє схожими з ним властивостями.

В науково-монографічній літературі (А.І. Устинов, М.Є. Портнов, Е.Н. Денисов) зроблено висновок, якщо в основі віднесення подібних предметів до холодної зброї лежать такі її властивості, як можливість наносити тілесні ушкодження в рукопашному бою, а мускульна сила людини – єдине джерело енергії дії холодної зброї, то цей підхід помилковий: він протирічить сутності холодної зброї, оскільки, по-перше, коп'є або піка можуть бути використані не тільки в рукопашному бою, але і для ураження цілі на значній відстані. І, по-друге, є зразки клинкової зброї, котра відноситься до холодної, клинок якої у разі потреби може викидатися з рукоятки і летіти із значною силою на відстані в декілька десятків метрів (ніж типу «матадор») ¹.

В даний час це твердження є спірним і суперечить законодавчому визначенню холодної зброї, тому необхідно розділяти холодну зброю і зброю металю. Метальна зброя – це зброя, призначена для ураження цілі на відстані снарядом, що одержує направлений рух за допомогою мускульної сили людини або механічного пристрою (ст. 1 Проекту закону «Про зброю»). Така зброя ділиться на дві групи: ручна холодна

¹ Устинов А.И., Портнов М.Э., Денисов Е.Н. Холодное оружие. Практическое пособие. / Под общей редакцией проф. А.И. Винберга / ВШ МВД РФ. М., 1961. С. 7; Устинов А.И. Теория и практика криминалистической экспертизы / А.И. Устинов. М., 1956. С. 127-128.

зброя, яку метають (двоєкого використання – списи, дроти, сокири і снаряди, що метаються, – сурикени, клинки, стрілки); металні пристрої (лук і стріли, арбалет і стріли (дроти), пружинні рушниці і снаряди (кулі, стріли, дроти), пружинні касетні пристрої і снаряди (клинки, сурикени, стрілки). Холодна зброя двозначного використання, що метається, є клинковою холодною зброєю з держзнаком і може використовуватися як для рукопашного, так і дистанційного бою (поразки на відстані шляхом метання). Вона володіє ознаками холодної клинкової зброї, вказаними вище.

Головною особливістю цього виду зброї є те, що за своєю вражаючою характеристикою і енергетичним базисом вона відповідає традиційній холодній зброї, але має властивість дистанційної дії, що зближує її з вогнепальною зброєю, тому законодавець використовує термін холодна, у тому числі і метална зброя (ч. 2 ст. 263 КК України, ППВСУ від 26.04.2002 р. № 3). Принцип дії арбалета, наприклад, дозволяє безшумно уразити ціль на відстані 300 м.

У практиці правоохоронних органів нерідко зустрічаються факти використання при вчиненні злочину предметів, що за своїми конструктивними і тактичними параметрами істотно відрізняються від вогнепальної і холодної зброї. Це перш за все, пристрої (пристосування), які метають (із значною силою викидають) колючі, ріжучі і тому подібні предмети. Іншими словами, деякі типи металної зброї дозволяють накопичити і зберегти мускульну силу людини (луки, арбалети і мисливські рогатки) і у вигляді миттєвого імпульсу передати снаряду. Такі предмети, на наш погляд, слід відносити до механічних пристроїв.

Мисливські рогатки можуть бути визнані зброєю тільки в тому випадку, якщо снаряд, що викидається з їх допомогою, отримає достатню кінетичну енергію і зможе здійснити необхідну ударну дію на ціль.

Якщо говорити про родові визначення холодної зброї, слід приділити пильну увагу визначенню окремих видів і різновидів холодної зброї. Це пов'язано із тим, що при аналізі характеристик таких видів цивільної зброї, як спортивна і мисливська холодна зброя, і холодна зброя, призначена для носіння з козачою формою, а також з національними костюмами, не можна обійтися без подібних дефініцій. Якщо родові визначення холодної зброї виражає ознаки всього класу предметів, що є родовим для таких його видів, якщо колюча, колюче-ріжуча і тому подібна зброя, то поняття колючої зброї дає нам ознаки її конкретного різновиду, зокрема, шпаги або рапіри.

Можна, звичайно, погодитися з думкою окремих авторів, що від визначення не можна вимагати більше того, що воно в змозі виразити. Родове визначення відображає лише загальні ознаки цього роду предметів, проте родового визначення холодної зброї, характерними особливостями якої є граничне узагальнення ознак всього роду, явно недостатньо для вирішення практичних питань, пов'язаних з віднесенням тих або інших предметів до окремих різновидів холодної зброї (наприклад, чим фінський ніж відрізняється від стилета).

Аналіз робіт учених-криміналістів про характеристику холодної зброї дає підставу для наступної її класифікації:

- за призначенням – бойову та мисливську;
- за вражаючою дією – ударно-роздрібну, рубаючу, колючу, колючо-ріжучу, колючо-рубаючу, колючо-рубаючо-ріжучу;
- за устроєм, способом дії – клинкову, не клинкову, комбіновану;
- за способом виготовлення – заводську, кустарну, саморобну, перероблену;
- за конструкцією – стандартну, нестандартну, нетипову;
- за місцем виготовлення – вітчизняну, іноземну¹;
- за джерелом енергії – мускульна сила людини, енергія стислої пружини, натягнутої гуми та ін.²

А.І. Устінов, М.Є. Портнов, Є.Н. Денісов справедливо відзначають, що в природі не існує ніякої абстрактної холодної зброї, а є тільки конкретні її різновиди: багнет гвинтівки «Маузер 98», кубачинський ніж і т.п. Кожен із цих предметів характеризується своїми цілком певними особливостями конструкції, властивими тільки йому одному³.

В першу чергу, для практики важливо, разом з родовим визначенням холодної зброї, виявити і сформулювати видові ознаки і ознаки окремих різновидів холодної зброї. Наукою вироблені прийоми, що дозволяють доповнювати змістовними ознаками будь-яке загальне визначення, серед яких важливе місце займають опис і характеристика предмету, що полягають в тому, що зазначають його найбільш помітні ознаки. Тільки родовим визначенням слід керуватися у випадках, коли з'являється

¹ Див.: Криміналістика / Под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. М. : «Высшая школа», 1994.

² Подшибякин А.С. Холодное оружие. Криминалистическое учение / А.С. Подшибякин. М., 1997. С. 45-46.

³ Устинов А.И., Портнов М.Э., Денисов Е.Н. Холодное оружие. Практическое пособие. / Под общей редакцией проф. Винберга А.И. / ВШ МВД РФ. М., 1961. С. 7.

новий, раніше не відомий зразок, опису якого не було. Родові ознаки є загальними для всього класу (роду) холодної зброї, видові – загальними для всіх різновидів зброї, що входять в цей вид, а ознаки різновиду, у свою чергу, характеризують кожен різновид холодної зброї окремо.

У юридичній науці ознаки кожної з вказаних груп розроблені достатньо докладно, сформульовано декілька родових і видових визначень, і досить повно описані ознаки різновидів холодної зброї. В той же час ознаки різновидів до цих пір не класифіковані з урахуванням їх значущості, хоча абсолютно очевидно, що, наприклад, форма клинка і характер його обробки різною мірою впливають на висновок щодо приналежності предмету до холодної зброї.

Автори підручника «Криміналістика» під редакцією Р.С. Белкіна дають наступну класифікацію ознак холодної зброї:

1. Ознаки конструкції клинкової холодної зброї:

- 1) форма і розміри в цілому та окремих її частин;
- 2) міцність предметів в цілому і окремих його частин;
- 3) наявність леза або грані у клинка, його заточування, гострота леза;
- 4) наявність і гострота бойового кінця;
- 5) кут сходження леза і обуха (скосу обуха);
- 6) наявність рукояті;
- 7) наявність викидача і фіксатора в складних ножах;
- 8) наявність обмежувача;
- 9) наявність дол;
- 10) співвідношення довжини і ширини клинка.

2. Ознаки конструкції неклинкової (ударно-роздроблюючої) зброї:

- 1) форма і розміри предмету в цілому і окремих його частин;
- 2) міцність предметів в цілому і окремих його частин;
- 3) наявність частини зброї і поверхні, що б'є;
- 4) значна вага зброї (кастет) або частини, що б'є (обушка);
- 5) наявність отворів для пальців у кастета;
- 6) наявність рукоятки або підвісу, стрижня у булави, обушка;
- 7) наявність і характер зубців, шпильок на поверхні, що б'є;
- 8) наявність стійки упору у кастета;
- 9) наявність ушков, ременя, тасьми тощо¹.

Аналізуючи сутність цих ознак, необхідно відмітити, що перші 7 ознак конструкції клинкової і перші 6 ознак неклинкової (ударно-роздроблюючої) холодної зброї є юридично значущими ознаками,

¹ Курс советской криминалистики. – М., 1977. Т. 1. С. 282.

оскільки їх сукупність дозволяє зробити достовірний висновок про приналежність тих або інших предметів до холодної зброї, а отже, правильно кваліфікувати відповідне діяння. Що стосується решти ознак, то вони є додатковими або допоміжними, оскільки певною мірою лише уточнюють, деталізують характеристику і спеціальне призначення цього предмету. Ознаки, що характеризують конструктивні особливості предмету, можуть свідчити про відсутність в конструкції конкретних саморобних екземплярів деяких елементів, властивих стандартним зразкам (наприклад, обмежувач у фінського ножа).

При цьому слід зазначити, що експерт не завжди може з вичерпною повнотою вирішити питання про віднесення того або іншого предмету до холодної зброї. Показовим в цьому відношенні є наступний приклад. Експерт, при проведенні дослідження представлених на експертизу предметів, в своєму висновку відзначив, що при порівнянні цих предметів із зразками холодної зброї, які є в довідковій літературі, встановлений збіг з метальною холодною зброєю, типу «сурикен». Проте через відсутність методики проведення експертизи даного виду зброї, вилучені у гр. С., 13 предметів не було визнано холодною зброєю.

Не зважаючи на використання при вчиненні насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи холодної зброї, до цього часу немає науково-обґрунтованих рекомендацій, що дозволяють ідентифікувати цей вид зброї. Саме тому при виробленні визначення поняття холодної зброї необхідно виділити чіткий критерій, який дає можливість точно й однозначно ототожнити цю зброю серед маси предметів господарчо-побутового та виробничого призначення.

Найбільш складним і актуальним є питання, пов'язане з відмежуванням холодної зброї у вузькому сенсі цього слова від колючих, рубаяючих, ріжучих та інших предметів господарчо-побутового та виробничого призначення. Слабка теоретична розробка цієї проблеми має значний негативний вплив на правозастосовчу практику. Насправді, якщо виходити із змісту вищезгаданих визначень, то навряд чи можна відмежувати будь-який кухонний ніж від холодної зброї у вузькому сенсі цього слова, оскільки при її застосуванні також використовується мускульна сила людини і ним можна поразити живу ціль.

Якщо для нанесення тілесних ушкоджень застосовується предмет, що за своїми основними об'єктивно вираженими якостями не може бути віднесений до холодної зброї (наприклад, предмет побутового призначення – кухонний ніж, кухонна сокирка), то він відіграє роль

випадкового, тимчасового замітника зброї. Подібні предмети, використані при нанесенні тілесних ушкоджень, як правило, при вчиненні злочинів у побуті, розглядаються не як холодна зброя, а як предмети, використовувані як зброя. Закон відносить вчинене до різновиду озброєного насильства (наприклад, хуліганство із застосуванням зброї або предметів, використовуваних як зброя, – ч. 4 ст. 296 КК України).

Вперше термін «предмети, використовувані як зброя» з'явився в пунктах «б» ст.ст. 91 і 146 КК РСФСР 1960 року і використовувався виключно для характеристики озброєного розбійного нападу. Разом із цим поняттям при описі ознаки «озброєності» в інших складах законодавець застосовував й інші терміни, оскільки намагався в кожній конкретній нормі відобразити особливості злочинної поведінки і охопити різні предмети, за допомогою яких можна заподіяти реальну шкоду здоров'ю або позбавити особу життя. Так, наприклад, в ч. 1 ст. 206 КК України 1960 року, формулюючи зміст кримінально-правової заборони, він указував на «предмети, спеціально пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень». Абстрагуючись від інших властивостей цих предметів, законодавець в даному випадку надав кримінально-правове значення не їх функціональному призначенню, а спеціальній пристосованості для нанесення тілесних ушкоджень. Проте при застосуванні цієї ознаки практика отримала серйозні труднощі, пов'язані, головним чином, з тлумаченням вказаного поняття, що негативно позначалося на досягненні цілей кримінального закону. Зокрема, слідчі та судді по-різному розуміли ступінь пристосованості предметів, так само як і пристосованість з погляду розвитку подій: чи повинен був винний заздалегідь підшукати або пристосувати предмети для нанесення тілесних ушкоджень або міг підібрати їх на місці злочину і використовувати з такою метою тощо.

Пізніше, при встановленні відповідальності за порушення порядку організації або проведення зборів, мітингу, демонстрації, ходу або пікетування (ст. 294 КК України), він ввів нове схоже поняття: «зброя або інші предмети, які використовувалися як зброя», хоча і не розкриваючи істотних ознак, властивих цим засобам і предметам. Але внаслідок надзвичайної невизначеності і розпливчатості цього формулювання фактично згадана стаття не застосовується, оскільки шкоду здоров'ю за певних умов можна заподіяти практично будь-яким предметом, – від парасольки до голки. Все це, без сумніву, стало однією із основних причин відмови в процесі реформування кримінального законодавства від вживання подібних понять і пошуку більш загальних,

універсальних формулювань. Законодавець віддав свою явну перевагу терміну-словосполученню «предмети, що використовуються як зброя». Розширюючи область застосування цього поняття, КК України 2001 року передбачив у декількох складах Особливої частини можливість застосування «предметів, що використовуються як зброя» (статті 126, 127, 162, 206, 211, 213, 227, 313 КК України).

Наділяючи інші предмети якістю зброї, законодавець не розкриває і не уточнює зміст цієї якості. Проте, виходячи із суті зброї взагалі, можна зробити висновок про те, що не всі предмети володіють або набувають такої якості. Залежно від призначення, основних властивостей і інших характеристик такого роду предмети можна умовно підрозділити на три основні групи:

1) предмети господарчо-побутового та виробничого призначення, що наділені окремими властивостями зброї через їх конструктивні особливості;

2) предмети господарчо-побутового та виробничого призначення, спеціально пристосовані для ураження живої цілі;

3) предмети, які не наділені властивостями зброї і в принципі не можуть бути використані як зброя.

Головна особливість предметів 1-ї групи полягає в тому, що вони завжди повинні повністю або частково мати властивості, наявність яких дає можливість заподіяти тілесні ушкодження без особливих сприятливих обставин для нападаючого (тобто мати колюче-ріжучі, колючо-рубаючі, ударно-роздріблюючі характеристики або мати властивості металюї зброї). Деякі предмети, через їх специфічні конструктивні особливості, незважаючи на “мирне” застосування, що декларується заводом-виготівником, уже в первинному вигляді можна віднести до предметів подвійного призначення: вони можуть застосовуватися як для задоволення господарчо-побутових потреб, так і для нанесення тілесних ушкоджень. Такими предметами, зокрема, є перочинні ножі, кухонні ножі, бритви, сокири та інші предмети, що використовуються у побуті, і мають певне господарське призначення. Ці предмети за своїми об’єктивними властивостями можуть бути використані для нанесення тілесних ушкоджень без якої-небудь попередньої пристосованості, що включає зміну їх форми і окремих характеристик. Застосування таких предметів для заподіяння шкоди здоров’ю особи, є таким же небезпечним, як і застосування зброї або предметів, спеціально виготовлених або видозмінених для додання ним властивостей зброї.

Таким чином, вражаючі характеристики, завдяки яким можна заподіяти особі тілесні ушкодження, мають різні предмети: сокири, молотки, стамески, шила, викрутки, ломы тощо. Незважаючи на їх велику різноманітність, фактично кожним із них можна заподіяти реальну шкоду здоров'ю особи різного ступеня тяжкості, а також смерть. Виходячи із зазначеного, можна погодитися з тими авторами, які відносять до таких предметів будь-які предмети, використані для здійснення насильства, небезпечного для життя або здоров'я потерпілого, навіть якщо вони не готувалися заздалегідь, а були узяті на місці злочину.

Другу групу об'єднують предмети господарчо-побутового і виробничого призначення, спеціально пристосовані для ураження живої цілі. Спеціальна пристосованість предмету – це, скоріше за все, єдина ознака, котра вказує на його приналежність до зброї. При цьому сам термін «пристосованість» слід розуміти двояко. По-перше, в результаті переробки предмет значною мірою втрачає свої первинні господарські і побутові функції, а його вражаючі якості стають переважаючими. Сама по собі така переробка обумовлює істотну зміну якісного стану такого предмету: він перетворюється на засіб, призначений виключно для ураження живої цілі. Саме в результаті переробки предметів досягається якість зброї, а видові відмінності зброї та інших предметів, використовуваних як зброя, перестають бути вирішальними і значущими. По-друге, спеціальне пристосування предмету для використання його як зброї означає додання йому в результаті змін конструкції (повністю або частково) і криміналістичних характеристик таких властивостей, які дозволяють зробити даний предмет зручним і придатним для нанесення ушкоджень, небезпечних для життя або здоров'я особи. Важлива особливість цього процесу полягає у тому, що виготовлятися або пристосовуватися може як предмет в цілому, так і будь-яка його складова частина. Так, організована група, якою було вчинено ряд розбійних нападів на водіїв таксі, використовував при цьому електрошоковий пристрій, що складається із конденсатора та акумуляторної батареї з двома оголеними електродами. При контакті електродів з відкритими частинами тіла (як правило, шиєю) виникав електричний розряд, що призводив до втрати свідомості потерпілих. Після цього злочинці викрадали у водіїв таксі виручку.

Пристосування предметів може виражатися в різних діях, зокрема простих, наприклад, в заточуванні тильної сторони леза ножа, важкої металевої пряжки ременя. Не можуть відноситися до зброї такі

предмети, як камені, палиці, оскільки в їх первинному вигляді вони не мають властивостей зброї. Їх слід розглядати як предмети, знаряддя, що використовуються при вчиненні злочину. Також необхідно зазначити, що використовуване в науково-монографічній літературі поняття «предмет, перероблений під зброю в результаті якісної зміни його первинних властивостей і характеристик» за своїм змістом вужчий, ніж поняття «предмет, використовуваний як зброя».

До 3-ї групи відносяться предмети і речі матеріального світу, які, хоча і застосовуються в деяких випадках при вчиненні злочинів, але через їх особливі господарчо-побутові і споживчі властивості не мають властивостей зброї і об'єктивно не можуть бути пристосовані для цих цілей. У судовій практиці не завжди дається правильна кримінально-правова оцінка подібних предметів.

Так, при розгляді справи за обвинуваченням Гр. в умисному вбивстві і розбійному нападі на Г., Верховний Суд АРК визнав предметом, використовуваним як зброя, трикотажний шнур. Судом було встановлено, що Гр., маючи при собі заздалегідь приготовлений трикотажний шнур, з метою заволодіння автомобілем зупинив автомашину, керовану Г., і попросив останнього підвезти його до магазину. Коли потерпілий довів Гр. до умовного місця, він, здійснюючи свій злочинний намір, накинув на шию Г. шнур і здавив йому шию. Від механічної асфіксії Г. помер. Зазначене дає підстави стверджувати, що предмети, які в результаті повної або часткової пристосованості не набувають властивостей, виключно або переважно призначених для спричинення особі реальної фізичної шкоди, не можуть бути віднесені до категорії «предметів, використовуваних як зброя».

Отже, можна зазначити, що предмети 1-ї і 2-ї груп через їх специфічні конструктивні особливості або спеціальну пристосованість об'єктивно можуть використовуватися при посяганнях на особу. Не ставлячи під сумнів доцільність включення в кримінальний закон як кваліфікуючої ознаки використання, крім зброї, інших предметів, що застосовуються для спричинення шкоди життю або здоров'ю, слід, проте, критично віднестися до використаного формулювання: «предмети, використовувані як зброя». З цього формулювання абсолютно неможливо встановити, чому законодавець наділяє якістю зброї (служити для поразки живої або іншої цілі) предмети господарчо-побутового призначення. Часткова пристосованість предмету господарчо-побутового призначення для нанесення шкоди здоров'ю (без його переробки) зовсім не означає зміни його первинних

властивостей, оскільки він не переходить в новий якісний стан. Іншими словами, бойові властивості такого предмету не стають переважаючими. Так, гостріше заточування кухонного ножа для полегшення завдання удару потерпілому не додає йому якості зброї – ніж залишається предметом господарчо-побутового призначення. Використання хуліганом молотка для нанесення тілесних ушкоджень не є свідомством того, що цей предмет придбав якість зброї.

За своїми вражаючими і функціональними властивостями до зброї більшою мірою примикають спеціальні засоби, застосування яких згідно ст. 365 КК України, утворює склад особливо кваліфікованого виду перевищення влади або службових повноважень. На відміну від предметів, використовуваних як зброя, спеціальними засобами є пристрої, предмети і речовини, які спочатку були призначені для здійснення примусового фізичного впливу на тіло особи. До них відносяться: гумові палиці, наручники, сльозогінний газ, водомети, службові собаки та інші засоби. Звідси цілком природно прагнення законодавця разом із зброєю вельми детально регламентувати умови і порядок застосування спеціальних засобів.

У зв'язку з вищесказаним представляється логічним внести зміни до відповідних статей КК, і розділити поняття «зброя», що вживається в законі, і «предмети, що використовуються як зброя» і передбачити виділення такої кваліфікуючої ознаки, як «предмети, використовувані для заподіяння тілесних ушкоджень, небезпечних для життя або здоров'я потерпілого». Тим самим поняття «зброя» набуває первинний, виключно правовий зміст.

Аналіз концептуальних досліджень провідних вчених свідчить про наявність та дотримання декількох підходів у визначенні поняття зброя:

- 1) пристрої та предмети, конструктивно призначені для враження живої чи іншої цілі, а також для подачі сигналів;
- 2) предмети спеціально призначені для ураження живих цілей;
- 3) предмети (пристрої), призначені для ураження живої чи іншої цілі, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам;
- 4) пристрої і засоби, які використовуються для знищення живої сили супротивника, його техніки і споруд;
- 5) пристрої та предмети, конструктивно призначені для ураження живої або іншої цілі, а також основні частини зброї, що визначають її функціональне призначення;

6) пристрої, прилади і предмети, спеціально виготовлені і конструктивно призначені для ураження живої чи іншої цілі і які не мають іншого виробничого чи побутового призначення;

7) матеріальний засіб індивідуального застосування, який конструктивно і функціонально призначений для нанесення летальних пошкоджень людині або тварині, а також спеціальної руйнації перепон;

8) зброя – будь-який, технічно придатний для ураження або захисту засіб.

Важливою ознакою при теоретичному визначенні поняття зброї виділяють її основну призначеність, тобто нанесення будь-яких ушкоджень цілісності людини чи іншого організму, що й відрізняє зброю від предметів, використовуваних в якості зброї. Але слід зауважити, що, на нашу думку, є певні недоліки у наданих визначеннях, а саме такі, як «подача сигналів», «знищення техніки або споруд», «основні частини зброї, що визначають її функціональне призначення». Викликає сумнів визначення зброї запропоноване В.М. Плєскачевським, оскільки не вся зброя призначена для нанесення саме летальних пошкоджень або призводить до руйнації перепон¹. В.А. Ручкін підтримує точку зору В.М. Плєскачевського і зазначає, що матеріальний засіб, який відноситься до категорії зброї, повинен мати не тільки конструктивну і функціональну призначеність для нанесення летальних пошкоджень людині чи тварині, але і реальну здатність вражаючих факторів (джерел енергії), які використовуються для створення зброї, в принципі, приводить до летального кінця². Отже, необхідно звернути увагу на визначення, що знаходяться поза межами правової науки.

Таким чином, для того, щоб сформулювати визначення предметів, що можуть бути використані в якості зброї, необхідно дати поняття зброї, не лише нормативне, а й те, що надається у міститься у неюридичній довідниковій літературі. Це дозволить визначити підґрунтя для класифікації зброї.

¹ Плєскачевский В.М. Криминалистическое понятие оружия и его классификация. / В.М. Плєскачевский. // Ученые, научные школы и идеи. М., 1995. С. 90; Выдря М.М. Криминалистическая экспертиза холодного оружия / М.М. Выдря. // Социалистическая законность. 1995. № 5; Соколов Л.Ф. Уголовный закон об оружии / Л.Ф. Соколов. Омск, 1976. С. 38; Подшибякин А. Криминалистическое исследование холодного оружия. // Российская юстиция. 1998. № 2. С. 29.

² Ручкин В.А. Оружие и следы его применения. Криминалистическое учение / В.А. Ручкин. М. : Юрлитформ, 2003. С. 35.

Зброєю визнаються пристрої і засоби, які застосовуються у збройній боротьбі для нападу (наступу) або захисту (оборони) з метою ураження або знищення противника; загальна назва пристроїв та засобів, що застосовують в озброєній боротьбі для знищення живої сили супротивника, його техніки і споруд. Як вірно зазначив К.Ф. Тихонов¹, кожне із них відіграло на певному етапі свою позитивну роль, але жодна із приведених класифікацій не є повною стосовно сучасної зброї.

Класифікація зброї здійснюється за такими критеріями: ядерна, хімічна, бактеріологічна (зброя масового знищення); вогнепальна (артилерійська, стрілкова і засоби ближнього бою), реактивна, ракетна, мінна, торпедна і холодна (звичайна зброя).

Цікавою, але не зовсім вірною, на наш погляд, є точка зору Я.В. Новака², який стверджує, що з позиції сучасного розуміння поняття «зброя» поєднує в собі: ядерну, хімічну, біологічну, ракетну, артилерійську, вогнепальну, холодну, електричну, пневматичну, газову зброю та вибухові пристрої. На наш погляд, не слід говорити про те, що саме поняття «зброя» включає в себе її різновиди, оскільки при визначенні поняття «зброя» викладається зміст цього предмету, виражається його призначення, але не диференціація, що є виразом тактико-технічних властивостей і метою використання.

Заслуговує схвалення визначення поняття зброї саме за допомогою використання її класифікації, оскільки в кримінально-правовому плані поняття «зброя» є комплексною категорією. Комплексність виражається наявністю у неї двох груп взаємопов'язаних ознак: юридичної та технічної (криміналістичної). До юридичної групи належать, по-перше, об'єктивні ознаки, що характеризують зовнішню сторону і спосіб діяння (застосування зброї); по-друге, суб'єктивні ознаки – усвідомлене та вольове ставлення до цього діяння особи, що застосовує зброю; по-третє, ознака правомірності застосування зброї. Технічна (криміналістична) група складається із декількох частин, які визначають його функціональне призначення (ствол, ударно-спусковий механізм тощо) та виробничої (зброя має бути спеціально виготовлена згідно зі своїм цільовим призначенням – наприклад, активної самооборони). На відміну від юридичної групи, технічна не

¹ Тихонов К.Ф. Суб'єктивная сторона преступления / К.Ф. Тихонов. Саратов: Приволжское книжное издательство, 1967. С. 68.

² Новак Я.В. Кримінально-правовий та криміналістичний аспекти визначення й класифікації вогнепальної зброї / Я.В. Новак. // Часопис Київського університету права. 2005. № 2. С. 150.

має виключно вичерпного характеру. Вона постійно змінюється відповідно з розвитком певних галузей науки і техніки, розробками нових технологій з виробництва зброї.

Класифікація зброї передбачає її диференціацію, насамперед на зброю масового знищення (ядерну, хімічну та біологічну) і звичайну. Звичайна зброя вбирає у себе всі інші її види. Залежно від характеру бойових завдань розрізняють оперативну і тактичну зброю. За цільовим призначенням зброя буває (протиракетною, протитанковою) або універсальною (більшість зразків ракетної, артилерійської, стрілецької зброї.). Походячи з варіантів доставки до цілі засобу безпосереднього ураження (кулі, гранати, снаряди бойової частини ракети), зброя поділяється на стрілецьку, реактивну, ракетну. Самостійні види утворює зброя, уражуючи можливості якої реалізуються за допомогою сили м'язів людини (холодна зброя, ручні гранати), двигун різних типів (торпеди), наземних транспортерів, літаків, кораблів (кулеметно-артилерійські бомби, авіабомби, глибинні бомби). Зброя може бути індивідуальною (пістолети, гвинтівки, автомати) і груповою. Залежно від автоматизації процесу стрільби – автоматичною і неавтоматичною. Можливість зміни траєкторії руху засобів ураження поділяє зброю на керовану і некеровану.

Така класифікація є достатньо невдалою і розгалуженою. Безумовно, не зовсім відповідає сучасним видам зброї. Немає чіткої системи класифікації, використано дуже великий обсяг сфери застосування різних видів зброї.

На нашу думку, не можна стверджувати, що торпеди, кулі, гранати, снаряди бойової частини ракети, кулеметно-артилерійські бомби, авіабомби, глибинні бомби є зброєю. Слід говорити про те, що перелічені об'єкти є бойовими припасами та вибуховими речовинами і за своїм призначенням та тактико-технічними характеристиками не можуть виступати в якості зброї.

Деякі вчені розрізняють види зброї за кримінально-правовою ознакою, виходячи з обсягу, що охоплює сукупність злочинних діянь. Першу групу складає вогнепальна зброя, бойові припаси і вибухові речовини. До другої групи належить газова зброя, холодна зброя, перелік кримінально-правових заборон відносно яких звужений до їх незаконного придбання, збуту, носіння. До третьої групи можна віднести ядерну, хімічну, біологічну та інші види зброї масового знищення, а також матеріали та обладнання, що можуть бути використані при її створенні. Кримінально-караним є її виробництво,

придбання, збут, неналежне виконання обов'язків щодо її охорони, викрадення та вимагання.

В. Казакова надає класифікацію зброї, і поділяє її на групи, за диференціацією кримінальної відповідальності та за вчиненими кримінально-караними діяннями¹. Такий підхід здається не зовсім вдалим, оскільки є обмеженням щодо призначення зброї, суб'єктів використання, особливостей конструкції тощо.

Нажаль, в Україні поки що не існує законодавчого закріплення класифікації зброї, оскільки не прийнято правового акту, що регулює відносини, пов'язані з обігом зброї на території країни. В Проектах закону України «Про зброю», що знаходяться у Верховній Раді України, містяться поняття зброї та її класифікація. Однак, у цих проектах нами виявлені неточності та протиріччя, що в подальшому не може слугувати доцільному застосуванню у практичній діяльності органів поліції. Так, у законопроекті № 1171 (народних депутатів Ю. Кармазіна, Л. Черновецького, В. Нечипорука, О. Римарука) запропонована така класифікація зброї:

- 1) військова;
- 2) службово-штатна;
- 3) цивільна:
 - а) мисливська,
 - б) спортивна,
 - в) нагородна,
 - г) самооборони,
 - д) сигнальна,
 - є) колекційна;
- 4) холодна;
- 5) учбова (імітаційна);
- 6) саморобна.

Представлена класифікація ґрунтується на тактико-технічних характеристиках, призначенні і способі виготовлення зброї.

На наш погляд, не слід враховувати при розмежуванні видів зброї такий вид, як саморобна зброя, оскільки це суперечить меті, визначеній у Проекті, як регулювання правовідносини, що виникають при обігу в Україні вогнепальної, пневматичної та холодної зброї, бойових припасів і спрямований на захист життя та здоров'я громадян, власності, охорону громадського порядку і громадської безпеки,

¹ Казакова В. Уголовно-правовая классификация оружия / В. Казакова. // Уголовное право. – № 4. 2002. С. 22.

природи і природних ресурсів, зміцнення міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю та незаконним розповсюдженням зброї.

Альтернативний проект народного депутата В. Недригайла не містить окремої статті, яка б повністю перелічувала види зброї¹. У главі III зазначеного проекту визначено лише особливості обігу військової, службово-штатної та окремих видів цивільної зброї, а також надані окремі поняття, що вживалися при розробці інших статей проекту, але на наш погляд такий перелік можна розглядати, саме як класифікацію:

1) стрілецька зброя – ствольна зброя калібром до 20 мм, призначена для ураження цілі металним снарядом, що викидається зі ствола силою тиску газів порохового заряду чи його замінювача, має достатню уражуючу дію для нанесення тілесних ушкоджень чи руйнування об'єктів, а також запалювальний та замикаючий пристрій;

2) несучасна зброя – знята з виробництва та озброєння вогнепальна і холодна зброя, до якої не виготовляються боєприпаси, а також зброя зазначеного вище типу, виготовлена у сучасних умовах в одиничних екземплярах та малих партіях спеціально для виставок (експозицій) та колекціонування;

3) військова зброя – це зброя, призначена для вирішення бойових і оперативно-службових завдань, що перебуває на озброєнні державних військових формувань з метою забезпечення виконання покладених на них функцій;

4) службово-штатна зброя – ручна стрілецька зброя, призначена для використання підприємствами, установами, організаціями з метою здійснення покладених на них функцій та іншої дозволеної законодавством України діяльності, пов'язаної з обігом зброї;

5) цивільна зброя – зброя, призначена для використання громадянами з метою самооборони, полювання і зайняття спортом;

6) вогнепальна зброя – пристрої та прилади, призначені для ураження живої чи іншої цілі снарядом (кулею, шротом чи іншим предметом) з початковою швидкістю понад 100 метрів за секунду, приведеним у рух миттєвим вивільненням хімічної енергії заряду (пороху або іншої горючої суміші);

7) нарізна зброя – вид вогнепальної зброї, що має спіральні нарізи у направляючій частині ствола;

¹ Проект закону «Про зброю» народного депутата В. Недригайла.

- 8) гладкоствольна зброя – вид вогнепальної зброї, призначеної для стрільби шротом, з гладкими, без нарізів стволами;
- 9) комбінована зброя – вид вогнепальної зброї, що одночасно поєднує нарізні та гладкі стволи або має при гладкому каналі ствола нарізну свердловку біля дульного зрізу;
- 10) вибухова зброя – вид зброї, призначеної для враження живої чи іншої цілі вибухом твердої, рідкої або газоподібної речовини, здатної до хімічної реакції без доступу кисню з виділенням газів такої інтенсивності, температури та тиску, що спричиняють пошкодження оточуючих предметів;
- 11) пневматична зброя – вид ствольної зброї, у якому снаряд (куля) отримує направлений рух за рахунок енергії стиснутих газів;
- 12) газова зброя – це предмети, спеціально виготовлені і призначені виключно для ураження живої чи іншої цілі шляхом використання лише м'язової сили людини або механічної енергії і які не мають прямого виробничого або господарсько-побутового призначення;
- 13) холодна ручна зброя – вид холодної зброї, призначеної для нападу або активного захисту шляхом безпосереднього нанесення тілесних ушкоджень предметом, що весь час тримається рукою: військові багнети, військові ножі, кортики, шаблі, шашки, шпаги, кинджали та засоби ударно-дробильної дії (кастети, кистені, палиці, гумові кийки, нунчаки і тому подібні ударно-дробильні предмети);
- 14) холодна металеві зброя – вид холодної зброї, призначеної для ураження живої чи іншої цілі за допомогою механічної енергії металеві елемента, приведені в дію шляхом поштовху або вигину з застосуванням м'язової сили людини чи механічного пристрою;
- 15) заводська зброя – зброя, виготовлена в умовах спеціалізованого, технічно-оснащеного промислового виробництва за встановленими державними, галузевими або фірмовими стандартами та технічними умовами;
- 16) саморобна зброя – зброя та вибухові пристрої, повністю або частково (ремонт, переробка тощо) виготовлені без відповідної ліцензії;
- 17) перероблена зброя – вогнепальна зброя, яка в результаті обробки втратила деякі заводські властивості і набула нових, що спричинило її перехід в нову класифікаційну групу;
- 18) особиста зброя – зброя, що на підставах, передбачених чинним законодавством, придбана у власність або належить на праві повного господарського відання державним військовим формуванням,

державним органам, підприємствам з особливими статутними завданнями і юридичним особам.

Визначення наданого переліку зброї також пропонуються у ст. 1 у вигляді спеціальних термінів, які вживаються в такому значенні:

1) вогнепальна зброя – зброя, призначена для ураження цілі на відстані металевим снарядом, що приводиться в рух миттєвим вивільненням хімічної енергії заряду пороху чи іншої речовини;

2) стрілецька вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, калібр ствола якої не перевищує 25 мм;

3) нарізна вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, що має спіральні нарізи у направляючій частині ствола і призначена, в основному, для кульової стрільби;

4) гладкоствольна вогнепальна зброя – це вид вогнепальної зброї з гладкими стволами, гладкоствольні рушниці із свердловиною «Парадокс» з нарізами 100-140 мм на початку або в кінці ствола, гладкоствольні рушниці з свердловиною «Сюпра»;

5) комбінована зброя – це вид вогнепальної зброї, що одночасно поєднує нарізні та гладкі стволи або має при гладкому каналі ствола нарізне свердління біля дульного зрізу;

6) пневматична зброя – зброя, призначена для ураження цілі на відстані металевим снарядом (кулею), що приводить в рух енергію стиснутих газів або повітря;

7) холодна зброя – зброя, призначена для ураження цілі шляхом використання лише м'язовою сили людини або механічної енергії;

8) холодна ручна зброя – холодна зброя, яка утримується руками людини і використовується для ураження цілі при безпосередньому контакті з нею;

9) холодна металевая зброя – холодна зброя, призначена для ураження цілі на відстані металевим снарядом, приведеним у дію механічним пристроєм чи мускульною енергією людини;

10) військова зброя – зброя, що перебуває на озброєнні в Збройних силах України та інших військових формувань і призначена для вирішення бойових та оперативно-службових завдань з метою забезпечення виконання покладених на них функцій;

11) службово-штатна зброя – службово-штатною вважається короткоствольна нарізна (крім автоматичної), гладкоствольна довгоствольна зброя, нарізна мисливська, придбана в порядку, встановленому цим законом та іншими законодавчими актами України, міністерствами, іншими центральними органами державної влади, підприємствами, установами й організаціями незалежно від

форм власності, що мають особливі завдання, для озброєння особового складу охорони, своїх працівників, посадових осіб, яким згідно із законодавством та видом діяльності дозволено користуватися зброєю;

12) цивільна зброя – зброя, призначена для використання громадянами з метою індивідуального захисту, полювання і зайняття спортом;

13) несучасна зброя – знята з виробництва та озброєння Збройних сил України та інших військових формувань, зброя, до якої не виготовляються боєприпаси, а також зброя зазначеного вище типу, виготовлена в сучасних умовах в одиничних екземплярах та малих партіях спеціально для виставок (експозицій) та колекціонування;

14) газова зброя – вид ствольної зброї (пістолети і револьвери калібром до 12 мм), призначена для тимчасового ураження живої цілі на обмеженій відстані або площі речовинами сльозоточивої та подразнюючої дії;

15) саморобна зброя – зброя, повністю або частково виготовлена в кустарних умовах без відповідного дозволу;

16) перероблена зброя – зброя заводського виготовлення, яка внаслідок внесення технічних змін в кустарних умовах без відповідного дозволу, набула нові якості (менші розміри, придатність до автоматичної стрільби тощо).

В законопроекті В. Недригайла пропонується вогнепальну зброю розглядати як пристрої та прилади, призначені для ураження живої чи іншої цілі снарядом (кулею, шротом чи іншим предметом) з початковою швидкістю понад 100 м за секунду, приведеним у рух миттєвим вивільненням хімічної енергії заряду (пороху або іншої горючої суміші).

Іще один законопроект має назву «Про цивільну зброю і боєприпаси», який запропонувала група народних депутатів України у 2014 році (Ю.М. Сиротюк, А.М. Міщенко, О.І. Осуховський, І.І. Кривецький)¹, містить більш сучасну, на наш погляд, класифікацію видів зброї. Так, в даному законопроекті визначені не лише види зброї, а й подано тлумачення основних термінологічних понять, використовуваних в ньому та пов'язаних з обігом зброї. Зокрема, до видів зброї в проекті закону віднесені:

1) автоматична вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, яка після кожного пострілу перезаряджається самостійно та з якої шляхом

¹ Проект закону «Про цивільну зброю і боєприпаси», запропонований народними депутатами України у 2014 році (Ю.М. Сиротюк, А.М. Міщенко, О.І. Осуховський, І.І. Кривецький).

разового натискання на спусковий гачок можна здійснити більше ніж один постріл;

2) вогнепальна зброя і боеприпаси військового призначення – виготовлена або вироблена виключно для військових потреб вогнепальна зброя і боеприпаси;

3) вогнепальна зброя – пристрій або предмет, сконструйований або пристосований для використання як зброя, з якого під впливом сили тиску, створюваної продуктами горіння хімічних речовин, можуть бути викинуті кулі, металеві елементи (снаряди) для механічного ураження цілі на відстані, або поданий звуковий чи світловий сигнал;

4) вогнепальна зброя ручного перезаряджання – вогнепальна зброя з магазином/барабаном, яку необхідно перезаряджати після кожного пострілу за допомогою використання м'язової сили людини або механічного пристрою;

5) газова зброя – невогнепальна зброя, конструктивно призначена лише для ураження живих цілей шляхом використання хімічних подразнюючих речовин. Газові пістолети (револьвери) не належать до вогнепальної зброї;

6) гладкоствольна вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, в якій напрямна частина каналу ствола по всій його довжині не має нарізів, які надають металевому елементу обертального руху. До гладкоствольної вогнепальної зброї також відноситься вогнепальна зброя, призначена для стрільби боеприпасами для гладкоствольної вогнепальної зброї, канал ствола якої містить нарізи в його кінцевій частині, або нарізи для покращення осипу дробового металевого заряду;

7) гладкоствольна короткоствольна вогнепальна зброя призначена для стрільби боеприпасами, спорядженими еластичними металевими елементами менш смертельної дії – пістолети та револьвери з внутрішнім діаметром ствола не більш як 10 мм, спеціально сконструйовані та виготовлені, або перероблені для відстрілу боеприпасів, споряджених еластичними металевими елементами менш смертельної дії. Вимоги до боеприпасів, споряджених металевими елементами менш смертельної дії встановлює МОЗ України;

8) деактивована зброя (макети масо-габаритні) – зброя безповоротно приведена у непридатний для стрільби стан, у тому числі холостими патронами;

9) довгоствольна цивільна вогнепальна зброя – вогнепальна зброя калібром не більш як 20 мм для нарізної зброї та калібром не більше 4-го – для гладкоствольної зброї, довжина ствола якої перевищує 300

міліметрів або загальна довжина якої перевищує 600 мм та яка обладнана складним або нескладним прикладом;

10) імітаційна зброя – електропневматична та пневматична зброя, призначена для спортивних та рекреаційних занять (пейнтбол, страйкбол (ейрсофт) тощо – пристрої, які зовні та конструктивно нагадують, копіюють та відповідають принципам дії вогнепальної зброї, металевий елемент якої служить для імітації чи фіксації влучення без заподіяння шкоди, або містить оптичний пристрій для фіксації влучень без застосування металевих елементів;

11) комбінована вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, що має стволи як з нарізними, так і з гладкими каналами;

12) навчальна зброя – зброя призначена для навчання навичок поводження зі зброєю та холостих тренувань;

13) нагородна зброя – персоніфікована зброя, що є відзнакою фізичної особи за особливі заслуги перед державою, державними органами та установами;

14) нарізна вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, напрямна частина каналу ствола якої по всій довжині містить нарізи, призначені для надання металевому елементу обертального руху під час пострілу. До нарізної вогнепальної зброї не належить вогнепальна зброя, яка призначена для стрільби боєприпасами для гладкоствольної вогнепальної зброї та яку в Україні класифіковано і сертифіковано як гладкоствольну вогнепальну зброю;

15) охолощена зброя – зброя конструктивно призначена (перероблена або виготовлена) виключно для стрільби холостими патронами;

16) пневматична зброя – невогнепальна зброя, в якій куля чи інший металевий елемент отримує спрямований рух під дією сили стиснутого газу або повітря;

17) сигнальна зброя – вогнепальна зброя, призначена для подачі звукового, світлового сигналу з використанням сигнального піротехнічного пристрою або сигнальних патронів;

18) службова зброя – зброя, призначена для озброєння службових осіб, а також особового складу державних органів та установ, яким чинним законодавством України дозволено носіння, зберігання, застосування зазначеної зброї в цілях виконання покладених на них державою спеціальних функцій щодо захисту життя, здоров'я громадян, власності, інтересів держави, припинення протиправних посягань на них, охорони природи і природних ресурсів, цінних і небезпечних вантажів, спеціальної кореспонденції, а також зброя,

призначена для озброєння працівників юридичних осіб, основним видом діяльності яких є охоронна діяльність;

19) цивільна зброя та боєприпаси – зброя та боєприпаси вітчизняного та іноземного виробництва, дозволені для цивільного обігу і володіння громадянами України, суб'єктами господарювання та стрілецькими спортивними організаціями в цілях, не заборонених законодавством України [88].

Отже, порівнюючи ці законопроекти, можна говорити про те, що останні два є більш прогресивними, і редакція законопроекту 2014 року містить більше запропонованих видів зброї, але все ж таки залишається питання щодо визначення характеру класифікації. Чи вона є кримінально-правовою, чи криміналістичною. На наш погляд, в цих проектах автори не дотримуються певних критеріїв. Стосовно переваг законопроектів Ю. Кармазіна, В. Недригайла та Ю.М. Сиротюка, необхідно відзначити, що в них враховано прогресивні положення законодавчих актів щодо зброї зарубіжних країн: Росії, Естонії, Німеччини, США, Молдови, Словацької Республіки та інших країн, а також проектів закону «Про зброю», що поступали на розгляд у Верховну Раду України в 1995-2014 роках.

Ще один законопроект, поданий І.П. Фрісом (2019), який також містить перелік видів зброї. Але, автор пішов шляхом визначення категорій зброї, що може перебувати у цивільному обігу і визначив заборонену для вільного обігу зброю, боєприпаси та додаткове обладнання для зброї, що є новим у порівнянні з іншими законопроектами.

Так, класифікація видів зброї, подана в цьому законопроекті (ст. 1) наступна:

1) автоматична вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, яка після кожного пострілу перезаряджається самостійно та конструкція і технічні характеристики якої дозволяють шляхом разового натискання на спусковий гачок здійснити більше ніж один постріл;

2) боєприпаси – патрони до нарізної та гладкоствольної вогнепальної зброї, інші пристрої одноразового використання, конструктивно призначені й технічно придатні для пострілу зі зброї відповідного виду. Не вважаються боєприпасами окремі компоненти спорядження патронів до вогнепальної зброї (шріт, картеч, кулі, пижі, прокладки, контейнери, капсулі, гільзи, порох);

3) вогнепальна зброя та боєприпаси військового призначення – вогнепальна зброя і боєприпаси, що закріплені за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил

України, а також іншими військовими формуваннями України. Вогнепальною зброєю і боєприпасами військового призначення є також вогнепальна зброя і боєприпаси, що виробляються за Державним оборонним замовленням;

4) вогнепальна зброя – переносна ствольна зброя, яка спричиняє направлений постріл металеві частини боєприпасу за рахунок енергії вибухової речовини, за винятком старовинної дульнозарядної вогнепальної зброї або її моделей;

5) газова зброя – невогнепальна зброя, конструктивно призначена лише для ураження живих цілей шляхом використання хімічних подразнюючих речовин. Газові пістолети (револьвери) не належать до вогнепальної зброї;

6) гладкоствольна вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, в якій напрямна частина каналу ствола по всій його довжині не має нарізів, які надають металевому елементу обертального руху. До гладкоствольної вогнепальної зброї також належить вогнепальна зброя, призначена для стрільби боєприпасами для гладкоствольної вогнепальної зброї, канал ствола якої містить нарізи в його кінцевій частині, або нарізи для покращення осипу дробового металевого заряду;

7) гладкоствольна короткоствольна вогнепальна зброя призначена для стрільби боєприпасами, спорядженими еластичними металевими елементами меншої смертельної дії – пістолети та револьвери з внутрішнім діаметром ствола не більш як 10 міліметрів, спеціально сконструйовані та виготовлені, або перероблені для відстрілу боєприпасів, споряджених еластичними металевими елементами меншої смертельної дії. Вимоги до боєприпасів, споряджених металевими елементами меншої смертельної дії, встановлює Міністерство охорони здоров'я України;

8) деактивована зброя (макети, макети масогабаритні) – зброя спеціально приведена в непридатний для стрільби стан, у тому числі – не придатна для стрільби холостими патронами;

9) довгоствольна вогнепальна зброя – будь-яка вогнепальна зброя, яка не належить до категорії є короткоствольної;

10) заряджена зброя – зброя з боєприпасом в патроннику та зведеним ударно-спусковим механізмом;

11) зброя – пристрій або предмет, спеціально сконструйований для знищення, ураження, ушкодження або заподіяння іншого руйнівного впливу на живі чи неживі об'єкти та цілі;

12) імітаційна зброя – електропневматична та пневматична зброя, призначена для спортивних та рекреаційних занять (пейнтбол, страйкбол еірсофт тощо) – пристрої, які зовні та конструктивно нагадують, копіюють та відповідають принципам дії вогнепальної зброї, металевий елемент якої служить для імітації чи фіксації влучення без заподіяння шкоди, або містить оптичний пристрій для фіксації влучень без застосування металевих елементів;

13) предмети, що імітують зброю – електропневматичні та пневматичні пристрої, які зовні та конструктивно нагадують, копіюють та відповідають принципам дії вогнепальної зброї, металевий елемент якої служить для імітації чи фіксації влучення без застосування боєприпасу, або містить оптичний пристрій для фіксації влучень без застосування металевих елементів;

14) комбінована вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, що має стволи з нарізними і з гладкими каналами;

15) короткоствольна вогнепальна зброя (пістолети та револьвери) – довжина ствола якої не перевищує 300 міліметрів, із загальною довжиною не більше 600 міліметрів, та яка не обладнана невід’ємним прикладом;

16) навчальна зброя – зброя призначена для формування навичок поводження зі зброєю та холостих тренувань (тренувань без здійснення пострілу);

17) нагородна зброя – персоніфікована зброя, що є відзнакою фізичної особи за особливі заслуги перед державою, державними органами та установами;

18) нарізна вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, направляюча частина каналу ствола якої по всій довжині містить нарізи, призначені для надання металевому елементу обертального руху під час пострілу. До нарізної вогнепальної зброї не належить вогнепальна зброя, яка призначена для стрільби боєприпасами для гладкоствольної вогнепальної зброї та яка в Україні класифікована і сертифікована як гладкоствольна вогнепальна зброя;

19) напівавтоматична вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, яка після кожного пострілу перезаряджається самостійно та з якої внаслідок її конструктивних особливостей та технічних характеристик неможливо зробити більше ніж один постріл шляхом разового натискання на спусковий гачок;

20) охолощена зброя – зброя конструктивно призначена (перероблена або виготовлена) виключно для здійснення стрільби холостими патронами;

21) пневматична зброя – невогнепальна зброя, в якій куля чи інший металевий елемент отримує спрямований рух під дією сили стисненого газу або суміші газів;

22) розряджена зброя – будь-яка зброя, що не є зарядженою;

23) сигнальна зброя – вогнепальна зброя, призначена виключно для подачі звукового або світлового сигналу з використанням сигнального піротехнічного пристрою або сигнальних патронів;

24) службова зброя – цивільна зброя, яка перебуває у власності юридичних осіб приватного права і використовується їх службовими особами для виконання службових обов'язків;

25) цивільна вогнепальна зброя і боєприпаси – вогнепальна зброя та боєприпаси, які не заборонені Законом для цивільного обігу, які можуть перебувати у власності фізичних осіб та юридичних осіб приватного права у порядку, визначеному цим Законом.

А у ст. 2 визначається сфера дії Закону, в якій зазначається, що даний закон:

1) регулює суспільні відносини власності на зброю та використання зброї;

2) визначає правові підстави і порядок цивільного обігу та використання зброї і боєприпасів до неї;

3) визначає класифікацію зброї;

4) визначає загальні права і обов'язки суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з виробництвом, торгівлею, ремонтом та використанням зброї та боєприпасів;

5) регламентує порядок організації курсів підготовки (перепідготовки) власників зброї;

6) визначає перелік зброї, забороненої до цивільного обігу;

7) встановлює повноваження органів державної влади в сфері обігу зброї, ведення Єдиного державного реєстру цивільної зброї.

Що ж стосується правообмежень, то в законі передбачено, що даний закон не буде поширюватися на цілу низку предметів та пристроїв:

1) предмети і пристрої, які не сконструйовані або не пристосовані до застосування як зброя, але можуть бути так застосовані;

2) старовинну вогнепальну зброю, що виготовлена до 1877 року, та її копії за умови, що з неї не можна стріляти боєприпасами, призначеними для забороненої в цивільному обігу вогнепальної зброї, або боєприпасами до вогнепальної зброї, введення якої в цивільний обіг потребує спеціального дозволу;

3) зброю та боєприпаси, які перебувають у власності держави і використовуються державними науковими та експертними установами для проведення наукових досліджень та експертиз;

4) промислово виготовлені інструменти, в яких застосовані принципи дії або конструкції вогнепальної чи пневматичної зброї та які можуть бути використані виключно з передбаченою їх конструкцією метою;

5) ядерну, хімічну, біологічну та будь-яку іншу зброю масового ураження;

6) військову техніку та її допоміжне обладнання та озброєння;

7) іграшкову зброю або інші предмети, які за своїм зовнішнім виглядом подібні до зброї або боєприпасів, але не є такими;

8) сигнальні пристрої, в тому числі такі, які входять в обов'язкове оснащення човнів, яхт, суден або літальних апаратів (предмети або механізми конструктивно призначені виключно для подачі піротехнічного світлового, звукового або димового сигналу) і салютні патрони, тобто ті патрони, які не мають снаряду та призначені для імітації стрільби, салюту чи подачі сигналу;

9) імітаційну зброю;

10) колючо-ріжучі предмети та предмети ударно-дробильної дії, виготовлені для застосування в якості зброї з метою ураження людини та в домашньому господарстві або побуті.

Так, відповідно до ст. 3 Проекту закону «Про зброю» (І.П. Фріса), передбачено, що в цивільному обігу можуть перебувати наступні види зброї та боєприпасів (ст. 3), які автор поділяє на певні категорії:

1) перша категорія – пневматична зброя калібру до 4,5 мм і швидкістю польоту метального елемента до 100 м/с; вогнепальна зброя під патрон «Флобера» калібру до 4,5 мм та боєприпаси до неї; газова зброя; луки та арбалети з силою натягнення тетиви не більше 40 кг; інша зброя, яка не належить до другої, третьої, четвертої категорії та не заборонена в цивільному обігу (обороті);

2) друга категорія – довгоствольна вогнепальна гладкоствольна зброя; пневматична зброя калібру понад 4,5 мм і швидкістю польоту метального елемента понад 100 м/с; вогнепальна зброя під патрон «Флобера» калібру понад 4,5 мм та боєприпаси до неї, луки та арбалети, не віднесені від першої категорії;

3) третя категорія – довгоствольна вогнепальна нарізна і комбінована вогнепальна зброя та боєприпаси до неї;

4) четверта категорія – короткоствольна нарізна вогнепальна зброя та боєприпаси до неї; короткоствольна гладкоствольна вогнепальна

зброя, призначена для стрільби боєприпасами, спорядженими еластичними металевими елементами менш смертельної дії та боєприпаси до неї.

При цьому, на думку автора законопроекту, цивільний обіг (оборот) зброї, що належить до першої категорії, а також охолощеної та деактивованої зброї, повинен здійснюватися без дозвільних документів, в порядку, визначеному запропонованим ним законом та Цивільним кодексом України. Що ж стосується обігу зброї, що віднесена до 2-4-ї категорії, то він повинен здійснюватися на підставі дозвільних документів.

Також автори даного законопроекту передбачили і види зброї та боєприпасів, цивільний обіг яких взагалі заборонено на території України. Отже, фізичним та юридичним особам, яких можна об'єднати одним поняттям – цивільні особи, передбачається заборонити обіг (ст. 4 Проекту закону):

- 1) автоматичної вогнепальної зброї;
- 2) вогнепальної зброї, яка створена шляхом переробки невогнепальної зброї, або вогнепальної зброї, в якій було замінено основні частини, що призвело до суттєвих змін властивостей такої зброї, якщо такі переробки та зміни проведено без відповідної ліцензії;
- 3) вогнепальної зброї, що імітує інший предмет;
- 4) вогнепальної зброї, виготовленої з матеріалів, що не дозволяють виявити її за допомогою металодетекторів;
- 5) вогнепальної зброї, переробленої таким чином, що ускладнює її криміналістичну ідентифікацію, в т.ч. зброї з самовільно незаконно заміненими основними частинами;
- 6) вогнепальної зброї без ідентифікаційного маркування;
- 7) вогнепальної зброї, яка не відповідає вимогам щодо довжини ствола або загальної довжини зброї;
- 8) довгоствольної вогнепальної зброї, яка дозволяє вести стрільбу зі складеним прикладом, якщо її довжина зі складеним прикладом не перевищує 600 мм;
- 9) боєприпасів, спеціально сконструйованих для посилення пробивної дії та ураження захищених цілей;
- 10) боєприпасів розривної, вибухової або запалювальної (трасуючої) дії;
- 11) додаткового обладнання до зброї для відстрілу боєприпасів розривної та запалювальної (трасуючої) дії;
- 12) гладкоствольної короткоствольної вогнепальної зброї, призначеної для стрільби патронами, спорядженими еластичними

снарядами менш смертельної дії з внутрішнім діаметром ствола більше 10 мм;

13) короткоствольної нарізної вогнепальної зброї калібром більше 13 мм;

14) довгоствольної нарізної вогнепальної зброї калібром більше 20 мм;

15) довгоствольної гладкоствольної вогнепальної зброї калібром більше 27 мм.

Таким чином, представлена заборона стосується відомчих видів озброєння та бойових, що використовуються державними військовими формуваннями та перебувають на озброєнні збройних сил, поліції тощо. При отриманні статусу відомчої вогнепальної зброї або вогнепальної зброї військового призначення певним одиницям вогнепальної зброї не припиняє в Україні цивільний обіг інших одиниць вогнепальної зброї відповідних (ідентичних, тотожних) моделей та марок та боєприпасів до них.

Ми вважаємо, що при наданні характеристики видів зброї, необхідно встановити чіткі межі для розташування видів зброї за сферами правового регулювання, тобто окремо зазначити криміналістичну й кримінально-правову диференціацію¹. Наша позиція ґрунтується на міжнародно-правовому визначенні поняття та видів зброї, її ознак та характеристик. Норми міжнародного права з питань регулювання обігу зброї в Європейській конвенції про контроль за придбанням та зберіганням вогнепальної зброї приватними особами від 28.06.1978 р. № 101², надають визначення і класифікацію вогнепальної зброї:

1) будь-які предмети, що призначені або пристосовані для застосування в якості зброї, з яких за допомогою вибухового, газового або повітряного та інших способів метання можна

¹ Оскільки завданням криміналістики є забезпечення доказової інформації в ході провадження розслідування, то дослідження видів зброї залежить від їх використання, чи невикористання при вчиненні злочинів та для оцінки характеристик встановлення належності предмета до одного з вказаних видів. Криміналістика досліджує ту зброю, яку використовують злочинці при вчиненні злочинів, яка має значення для оцінки та кваліфікації дій особи за певної ситуації.

² Материалы Экономического и Социального Совета ООН, 2001, 28 апр. 9 мая. Russian original. P. 29-30.

випустити заряд дробу, кулі чи інші боєприпаси, заряд токсичного газу, рідини або іншої речовини, в тому числі:

- автоматична зброя;
- короткоствольна зброя із полуавтоматичним механізмом, механізмом, що потребує перезарядження, або механізмом для ведення вогню поодинокими пострілами;

- довгоствольна зброя з напівавтоматичним механізмом або механізмом, що потребує перезарядження, що має як мінімум, один нарізний ствол; однозарядна довгоствольна зброя з не менш ніж одним нарізним стволом;

- довгоствольна зброя з полу автоматичним механізмом, що потребує перезарядження і обов'язково із гладким(и) стволом(ами);

- ручні реактивні гранатомети (всі вище зазначені предмети повинні бути засновані на використанні вибухової металльної речовини);

- будь-яка зброя або прилад, що створює загрозу життю або здоров'ю людей шляхом впливу на них зарядом паралітичних або подразнюючих речовин; наступальні або оборонні вогнемети;

- однозарядна довгоствольна зброя і тільки з гладким(и) стволом(ами);

- довгоствольна зброя з газовим механізмом;

- короткоствольна зброя з газовим механізмом;

- довгоствольна зброя з пневматичним механізмом;

- короткоствольна зброя з пневматичним механізмом;

- зброя із механізмом, що стріляє і лише пружинного типу;

2) ударний механізм, патронник, ствол будь-якого предмету, що входить в перелік зазначених вище предметів, які визнаються вогнепальною зброєю;

3) будь-які боєприпаси, заряди, речовини, спеціально призначені для вище зазначених предметів;

4) оптичні приціли із світловим променем або оптичні приціли із електронним світловим збільшенням або інфрачервоним приладом, що призначений для установки на будь-якому із вище зазначених предметів;

5) глушитель, призначений для установки на будь-якому із зазначених предметів;

6) будь-яка граната, бомба або інший боєприпаси, оснащений вибуховим чи підпалювальним пристроєм.

Конвенція визначає, таким чином, що предметом міжнародного злочину може бути не тільки вогнепальна зброя як така, але і її

основні частини. У Додатку 1 до Конвенції роз'яснено поняття зброї автоматичного, напівавтоматичного, однозарядного, короткоствольного, довгоствольного, а також механізму, що потребує перезаряджання. Так, поняття автоматичної зброї належить до зброї, з якої можна вести вогонь чергами, а напівавтоматична – до зброї, що створює постріл при кожному натисканні на спусковий гачок. Поняття однозарядної зброї відноситься до зброї, ствол або стволи якої перезаряджаються для виробництва кожного чергового пострілу; поняття короткоствольної зброї – до такої, довжина якого не перевищує 30 см або загальна довжина якого не перевищує 60 см, а довгоствольної – до зброї, довжина якої перевищує ці параметри. Поняття механізму, що потребує перезаряджання, відноситься до зброї, для приведення в дію якої необхідно кожний раз, окрім натискання на спусковий гачок, виконувати перезаряджання.

Метою Європейської конвенції про контроль за придбанням і зберіганням вогнепальної зброї приватними особами є припинення незаконного обігу вогнепальної зброї. Кожна Договірна Сторона вправі видавати закони, що стосуються вогнепальної зброї, якщо вони є сумісними з положеннями цієї Конвенції. Отже, кримінальні закони, спрямовані на припинення незаконного обігу вогнепальної зброї, кожна Сторона приймає самостійно, але з урахуванням відповідного предмета правопорушення, як він визначений у цій Конвенції. З переліку предметів, що надаються у Конвенції, запропоновано виключати, які: явно непридатні для використання; не підлягають контролю через малопотужність чи стародавність; призначені тільки для підняття тривоги, подачі сигналів, використання в рятувальних діях, на бойнях, для гарпунного видобутку тварин, промислового або технічного використання:

1) ударний механізм, патронник, стовбур будь-якого предмета, зазначеного вище;

2) оптичні приціли зі світловим променем або оптичні приціли з електронним світловим збільшенням чи інфрачервоним пристроєм, призначені для установки на будь-якому із предметів, зазначених вище;

3) глушитель, призначений для установки на будь-якому із предметів, зазначених вище;

4) будь-які боєприпаси, заряди і речовини, спеціально призначені для предмета, що входить у підпункти «а – г», «і», «к» або «п»;

5) будь-яку гранату, бомбу або інші боєприпаси, оснащені вибуховим або запальним пристроєм.

Окрім норм міжнародного права, необхідно звернути увагу на визначення українських та зарубіжних вчених, норми кримінального права, що пропонують визначення поняття і видів зброї.

Вогнепальна зброя – це пристрій, конструктивно призначений для багатократного ураження на відстані людини, тварини або визначеної перешкоди снарядом (кулей, дробом, картеччю), який отримує прицільне направлення руху за рахунок енергії термічного розпаду газоутворюючої речовини. Вогнепальною вважається зброя, у якій снаряд (куля, дріб чи інші предмети) приводиться у рух миттєвим звільненням хімічної енергії заряду (пороху або іншої горючої суміші). У Постанові ПВСУ № 3 зазначено, що до вогнепальної зброї, яка є предметом злочинів, передбачених статтями 262-264, 410 КК України, належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей). Предметом злочину, передбаченого ст. 264 КК, крім різних видів вогнепальної зброї може бути також гладкоствольна мисливська зброя (п. 4 Постанови ПВСУ № 3).

При проведенні судово-балістичних досліджень можуть використовуватися класифікації вогнепальної зброї й за іншими ознаками – довжиною ствола, калібром, способом заряджання, способом перезаряджання, ступенем автоматизації тощо.

Промислова чи кустарна вогнепальна зброя, спеціально приведена на заводах-виробниках чи у спеціалізованих майстернях з ремонту зброї в непридатний для стрільби стан, у залежності від особливостей внесених конструктивних змін підрозділяється на наступні підвиди: вихолощена зброя; навчальна зброя; музейна зброя. Також пропонується вогнепальну зброю розглядати як пристрої та прилади, призначені для ураження живої чи іншої цілі снарядом (кулею, шротом чи іншим предметом) з початковою швидкістю понад 100 метрів за секунду, приведеним у рух миттєвим вивільненням хімічної енергії заряду (пороху або іншої горючої суміші)(Проект закону “Про зброю” В. Недригайла).

Продовжуючи розгляд надання характеристики різним видам зброї, доречно звернути вагу на визначення холодної зброї. Вперше поняття холодної зброї було сформульовано Н.В. Терзиєвим, який до суттєвих ознак холодної зброї відніс: 1) приналежність до гострих ріжучих, рублячих, колючих або тупих ударних знарядь;

2) призначена служити для нападу та захисту; 3) можливість нанесення нею тілесного ушкодження.

Багато інших авторів також вказують на таку ознаку холодної зброї як здатність предмету для нанесення тілесних ушкоджень.

Так, Л.Д. Гаухман під холодною зброєю розуміє предмети, які мають, як кинджали і фінські ножі, колючі, ріжучі, і колючо-ріжучі властивості (штик, шабля, ножі типу кинджалів і фінок тощо), а також мають певні властивості та призначені або пристосовані виключно для ураження живої сили, для завдання смерті або тілесних пошкоджень (наприклад, кастети)¹.

В юридичній літературі, чинному законодавстві та правозастосовній практиці надано класифікацію різних видів зброї, але вона має достатньо звужений перелік, можна навіть говорити про те, що він є недостатнім, а це, у свою чергу, призводить до обмеження кількості статей в кримінальному законі, котрі відображають відповідальність за незаконний обіг зброї. В багатьох виданнях не враховані такі види зброї як ядерна, хімічна, біологічна, бактеріологічна тобто, зброя масового знищення, що не може бути не визнано з точки зору теорії кримінального права предметом окремих видів злочинів.

Зброя масового знищення, засоби масового знищення – засоби ведення війни, які за силою руйнування та ураження у багато разів переважають звичайні озброєння. В документах ООН до зброї масового знищення належить така, що «діє шляхом вибуху або за допомогою радіоактивних матеріалів, (смертоносна) хімічна і бактеріологічна зброя та будь-яка інша зброя, що буде розроблена в майбутньому, що має властивості атомної бомби чи іншої вищезазначеної зброї»².

У ст. 1 Закону України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії» від 11.01.2000 р. дається визначення радіоактивних матеріалів: будь-які матеріали, які містять радіонукліди і для яких питома активність та сумарна активність вантажу перевищують межі, встановлені нормами, правилами та

¹ Гаухман Л.Д. Борьба с насильственными посягательствами / Л.Д. Гаухман. М. : Юрид. лит., 1969. С. 42.

² Руководящие принципы в области предупреждения преступности и уголовного правосудия // Международные соглашения и рекомендации ООН в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. Сборник международных документов. Вып. №1. Составители В.И. Игнатова и В.К. Суворов М., 1989.

стандартами з ядерної та радіаційної безпеки. До зброї масового знищення у відповідності до міжнародно-правових актів належить хімічна, біологічна, виробництво якої абсолютно заборонено, і ядерна зброя, застосування якої також заборонене, а виробництво обмежене. Зброя масового знищення включає в себе ядерні, біологічні та хімічні засоби.

Однак, як показує світовий досвід, поряд з традиційними видами зброї злочинці все частіше використовують хімічну та біологічну зброю, що має безспірні переваги: низька вартість, легкість та швидкість виготовлення і можливість її виробництва без спеціальної підготовки. (В. Казакова¹).

Хімічна зброя викликає велику кількість жертв, не дивлячись на те, що на відміну від біологічної зброї вона не є заразною, тобто не здатна до (самовідновлення) і не може розповсюджуватися за межі популяції, що підпадає під обробку. Прикладом можуть бути події, що відбулися в березні 1995 року в токійському метро, коли члени релігійної секти «Аум Сенріке» застосували для отруєння людей газ зарин. Постраждало понад 5500 осіб. І це при тому, що японські спецслужби застосували необхідні заходи для попередження більш тяжких наслідків. За оцінками експертів постраждалими могли стати понад 40 тисяч осіб.

Найбільш небезпечним, на думку мікробіологів, є біологічна зброя масового знищення. Вона побудована за принципом розповсюдження хворобоутворюючих організмів з метою зараження ними людей, тварин, рослин. Типова біологічна зброя розрахована на розповсюдження великої кількості інфекційних організмів, що повинно призвести до масових епідемій та епізоотій. Оскільки мікроорганізми, що викликають захворювання, мають здатність до розповсюдження в середині жертви, вони можуть бути смертельно небезпечні навіть в досить невеликій кількості. Декілька кілограмів ефективно розпиленої концентрованої речовини може спричинити загибель сотні тисяч людей. Серед об'єктів, найбільш вірогідно використаних для здійснення терористичних актів, називаються: фармацевтичні препарати і запаси крові, система водопостачання, повітряний простір в приміщеннях, на транспорті, а також безпосередньо в населеному пункті. Бактерії, що розповсюджуються за допомогою біологічної зброї, здатні проникати в організм людини

¹ Казакова В. Уголовно-правовая классификация оружия / В. Казакова. // Уголовное право. – № 4. 2002. С. 22.

через шлунок з їжею і водою, через пошкодження на кожному покрові або через дихальні шляхи.

Подібну зброю застосовують тоталітарні секти, міжнародні терористичні організації, націоналістичні рухи екстремістської спрямованості. Злочинці, що використовують таку зброю, здатні спричинити глобальну фізичну, матеріальну і навіть політичну шкоду, оскільки руйнуюча дія проявляється протягом тривалого часу на великій території і може викликати паніку серед населення.

До хімічної зброї належить отруйні речовини і засоби їх бойового застосування (спеціальні ракети, артилерійські снаряди, міни, авіаційні бомби; хімічні фугаси, ручні хімічні гранати тощо). Вражаючу дію хімічної зброї як виду зброї масового знищення засновано на токсичних властивостях хімічних поєднань, які при тому як вони знаходяться у парообразному, рідкому чи аерозольному стані, можуть проникати в організм людини через органи дихання, шкіряні покрови, слизисті оболонки, шлунково-кишковий тракт. Вона не призначена для знищення живої сили, але може бути використана і для зараження місцевості, озброєнь, бойової техніки та різних тилкових об'єктів.

Детальне визначення поняття хімічної зброї надано в Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї і її знищення 1993 року (Паризької). У відповідності з нею до хімічної зброї належать (у сукупності чи окремо): а) токсичні хімікати та їх прекурсори, за виключенням тих випадків, коли вони призначені для цілей, що не заборонені за цією Конвенцією, за умови, що їх види та кількість відповідають таким цілям; б) боєприпаси та прилади, спеціально призначені для смертельного ураження або спричинення шкоди за рахунок токсичних властивостей зазначених токсичних хімікатів, що звільняються в результаті застосування таких боєприпасів та приладів; в) будь-яке обладнання, спеціально призначене для використання безпосередньо у зв'язку із застосуванням зазначених боєприпасів та приладів¹.

Під токсичним хімікатом розуміють будь-який хімікат, що за рахунок свого хімічного впливу на життєві процеси може викликати летальний сход, тимчасовий інкапастируючий ефект або спричинити

¹ Руководящие принципы в области предупреждения преступности и уголовного правосудия // Международные соглашения и рекомендации ООН в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. Сборник международных документов. Вып. №1. Составители В.И. Игнатова и В.К. Суворов. М., 1989.

сторонню шкоду людині або тварині. До них належать всі такі хімікати, незалежно від їх походження і від того, вироблені вони на об'єктах, в боєприпасах чи будь-де.

Паризька Конвенція зобов'язує кожну державу, яка є її учасником, ніколи і за ніяких обставин не вчинювати певного кола дій, що представляють громадську небезпеку: не розробляти, не виробляти, не придбавати, іншим способом не накопичувати або не зберігати хімічну зброю, або не передавати прямо чи опосередковано її будь кому; не застосовувати хімічну зброю; не проводити будь-яких готувань до застосування хімічної зброї; не допомагати, не заохочувати або не збуджувати будь-яким чином будь-кого до проведення будь-якої діяльності, що забороняється Конвенцією державі-учаснику.

Кожна держава-учасник у відповідності з Паризькою Конвенцією також приймає на себе певний ряд зобов'язань, що сприяють не розповсюдженню та не накопичуванню хімічної зброї. Україна, як й інші держави, для виконання даної Конвенції зобов'язується:

1) знищити хімічну зброю, що знаходиться у її власності або володінні або яка розташована в будь-якому місці під юрисдикцією або контролем;

2) знищити хімічну зброю, що залишена нею на території іншої держави;

3) знищити будь-які об'єкти з виробництва хімічної зброї, що знаходяться у власності або володінні або які розташовані в будь-якому місці під юрисдикцією або контролем (під об'єктом з виробництва хімічної зброї розуміють будь-яке обладнання, а також будь-яка будова, що вміщує таке обладнання, що було призначене, побудовано або використано у будь-який час з 1 січня 1946 р.);

4) не використовувати хімічні засоби боротьби з безладдям і якості засобу ведення війни (це будь-який не включений до списку хімікат, що здатний швидко викликати в організмі людини подразнення органів або різні розлади, що зникають протягом короткого проміжку часу після припинення дії). Біологічна (бактеріологічна) зброя заснована на використанні хвороботворних властивостей мікроорганізмів, що здатні викликати масові захворювання людей, тварин і рослинного світу. Основою її вражаючої дії є бактеріальні засоби – бактерії, віруси, гриби і токсичні продукти їх життєдіяльності, що використовуються для воєнних цілей за допомогою живих заражених переносників хвороб

(гризунів, комах) або у вигляді суспензій та порошків. До бактеріальних засобів, що призначені для ураження людей, відносяться збудники чуми, сибірської язви, туляремії, бруцеллеза та інших захворювань.

Бактеріальні засоби можуть використовуватися за допомогою спеціальних ракет, артилерійських снарядів, авіаційних бомб та інших боєприпасів. У відповідності до Конвенції про заборону, розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї і токсичної зброї про їх знищення 1972 року кожна держава – учасник Конвенції зобов'язується ніколи, ні за будь-яких обставин не розробляти, не виробляти, не накопичувати, не придбавати будь-яким іншим чином і не зберігати: мікробіологічні чи інші біологічні агенти або токсини, яке б не було їх походження або метод виробництва, таких видів і в такій кількості, що не мають призначення для профілактичних, захисних та інших мирних цілей; зброя або засоби постачання, призначені для використання таких агентів або токсинів із ворожнечих цілей або в озброєних конфліктах.

Ядерна зброя – зброя (наприклад киснева бомба), в якій засобом ураження є ядерний заряд, тобто пристрій, що містить запас ядерної енергії. Останнє знаходиться в певних речовинах і пристосуваннях, що забезпечують швидке звільнення енергії для здійснення ядерного вибуху. Для використання ядерного заряду в якості ядерної зброї для доставки до місця застосування ядерний заряд поміщують в авіаційну бомбу, бойову головку ракети, в торпеду тощо. Дія ядерної зброї заснована на використанні подразливих факторів ядерного вибуху, тобто грандіозного за своїми масштабами і руйнівній силі вибуху, що викликається звільненням ядерної енергії.

В 1981 році спеціальною резолюцією Генеральної Асамблеї ООН була прийнята Декларація про недопущення ядерної катастрофи, у відповідності з якою «держави та державні діячі, які першими прийдуть до використання ядерної зброї, скоять найбільший злочин проти людства»¹.

¹ Декларація ООН про проголошення 80-х років другим Десятиліттям роззброєння від 03.12.1980 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_981; Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію 1995 року. (Текст Конвенції українською мовою з поправкою, внесеною 21 грудня 2001 року) (Поправку до статті 1 Конвенції прийнято Законом № 1775-IV від 15.06.2004, ВВР, 2004, № 37, ст.455). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266/print

Слід звернути увагу і на ряд міжнародних договорів щодо обмеження та заборони випробувань ядерної зброї: Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі і під водою 1963 р.; Договір про заборону ядерної зброї в Латинській Америці 1967 р.; Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р.; Договір про заборону розміщення ядерної зброї на дні морів та океанів і в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення 1971 р.; Договір про без'ядерну зону в південній частині Тихого океану 1985 р.; Договір про всеохоплюючу заборону ядерних випробувань 1996 р.

Зауважимо, що окрім приведених видів зброї, заборона розповсюджується і на окремі види звичайної зброї (не масового знищення). Так, у 1981 році була прийнята спеціальна Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, що можуть вважатися такими, які спричиняють через мірні ушкодження або ті, що мають невиборчу дію. В Протоколах (I – II), що додаються до цієї Конвенції, забороняється застосовувати будь-яку зброю, що ранив осколками, які не можна знайти на тілі людини за допомогою рентгенівських промінів, а також обмежується застосуванням деяких видів мін і деяких видів запальної зброї.

1.6. ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ

(Новосад А.С., Шалгунова С.А., Шевченко Т.В.)

Незаконний обіг зброї, бойових припасів, вибухових пристроїв і вибухових речовин, як уже зазначалося, має велику суспільну небезпеку для суспільства, він здатний стимулювати зростання інших видів тяжких злочинів. Злочинність, пов'язана з незаконним обігом зброї за останній період часу набула нових форм. Поряд з цим розширено і систематизовано кваліфікуючі ознаки, що притаманні таким видам злочинів.

Кримінально-правовий аналіз злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї доцільно розпочати з розгляду повного складу злочину, оскільки таке з'ясування надасть можливість найбільш вірного оцінювання суспільно небезпечного діяння.

Кожний злочин посягає на певний об'єкт. Злочини, які ні на що не посягають, в природі не існують¹. Під об'єктом злочину, як правило, розуміють суспільні відносини, яким спричиняє шкоду злочинне діяння². Існує й інша точка зору, згідно якої об'єктом злочину є блага людини і суспільства. На сьогодні, в українському кримінальному праві склалося декілька точок зору щодо об'єкту злочину як на суспільні відносини і як блага людини і суспільства³. У 1925 р. А.А. Піонтковський писав, що об'єктом будь-якого злочинного діяння виступають суспільні відносини, що охороняються апаратом кримінально-правового примусу⁴. Така думка тривалий час була основною у вітчизняній юридичній науці. У рамках такого підходу М.Й. Коржанський визначив злочин як передбачену кримінальним законом суспільно небезпечну зміну суспільних відносин⁵. Суспільні відносини визначали як певні зв'язки між суб'єктами, що з'являються у процесі матеріальної та духовної діяльності⁶.

¹ Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К.-Х.: Юрінком Інтер-Право, 2002. С. 122.

² Кривуля А.М. Могут ли быть общественные отношения быть объектом преступления / А.М. Кривуля, В.Н. Куц. // Вісник Університету внутрішніх справ. 1997. Вип. 2. С. 70-75; Див. також: Кримінальне право. Особлива частина / [Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько Н.В. та інші]; під ред. Александрова Ю.В. К.: НАВСУ. 1998. 780 с.; Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К.-Х.: Юрінком Інтер – Право, 2002. 416 с.; Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., перероб. та доп. К.: Юрінком Інтер, 2004. 544 с.

³ Коржанський М.Й. Предмет і об'єкт злочину : Монографія / М.Й. Коржанський. Д. : Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, Ліра ЛТД, 2005. С. 11-16; Каиржанов Е. Интересы трудящихся и уголовный закон Е. Каиржанов. Алма-Ата, 1973. С. 9-11; Кримінальне право України. Загальна частина. Підручник. К., 1997. С. 123, 127.

⁴ Пионтковский А.А. Уголовное право РСФСР. Часть общая. М.: Госиздат, 1925. С. 129-130.

⁵ Коржанский Н.И. Объект посягательства и квалификация преступлений. Волгоград: Высшая следственная школа МВД СССР, 1976. С. 8.

⁶ Тацкий В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Харьков: «Выща школа», 1988 –С. 14

На нашу думку, ці підходи до трактування об'єкту злочину є взаємовиключними. Кримінальне законодавство охороняє ті об'єкти, що є цінністю для суспільства або держави, а також регулює відношення до них суб'єктів права. Іншими словами, кримінальне законодавство охороняє суспільні відносини, соціальний порядок від протиправних посягань. Необхідно говорити про те, що об'єкт злочину є категорією не тільки правовою і складовим елементу злочину, а також є категорією соціальною, оскільки існує у суспільстві, створений ним і має безпосередній зв'язок з як з окремою людиною, так і із суспільством взагалі. Варто врахувати, що під кримінально-правовим захистом знаходяться не абстрактні відносини, а саме конкретно визначені матеріальні і нематеріальні об'єкти, що визнаються або не визнаються цінностями. Тобто норми кримінального права захищають не відношення до об'єкту, а сам об'єкт. Іншими словами, об'єкт захисту проголошується об'єктом злочинного посягання завдяки соціальній оцінці. Однак суспільні відносини як певні взаємозв'язки можуть бути об'єктами охорони.

На наш погляд, необхідно відмежувати об'єкти правового регулювання і об'єкти правової охорони. Право за найбільш розповсюдженою точкою зору регулює суспільні відносини, тобто поведінку людей у суспільстві. Кримінальне право охороняє як безпосередньо суспільні відносини, так і предмети, з приводу яких вони складаються.

Правильне теоретичне визначення сутності об'єкту злочинів, що передбачають незаконний обіг зброї надає можливість чітко визначити ступінь суспільної небезпеки і правову суть таких видів злочинів, взагалі. Об'єкт – це те, на що злочин посягає, проти чого він направлений, чому завдається або може бути завдано шкоди¹. Під об'єктом (спрямованістю) поступка розуміють ту соціальну цінність (благо), проти якої він спрямований і який завдає користі або шкоди². Ця цінність існує в певному природному і соціальному середовищі і коли вона включається в діяльність людини, виступає в якості її предмета³. Об'єктом злочинів, що передбачають незаконне

¹ Тихий В.П. Ответственность за хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ по советскому уголовному праву / В.П. Тихий. Х. : «Вища школа». Изд-во при Харьк. ун-те, 1976. С. 9.

² Кудрявцев В.Н. Право и поведение / В.Н. Кудрявцев. М. : Юрид. лит., 1978. С.14.

³ Курашвили Б.П. Очерк теории государственного управления / Б.П. Курашвили. М.: Наука, 1987. С.34-35.

поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами можуть виступати не лише блага людини і суспільства, а й життя, здоров'я, нормальна життєдіяльність людини, оскільки життя не можна назвати благом, це є природне право, з якого уже в подальшому витікає існування особи, становлення, її розвиток, місце у суспільстві. Тобто те, що можна охарактеризувати як соціальну адаптацію із формуванням особистості.

Об'єкт злочину є одним із чотирьох елементів складу злочину і одним із головних розділів науки кримінального права. Об'єкт злочину в цих якостях має визначальне теоретичне, практичне і пізнавальне значення для оцінки суспільної і юридичної сутності злочину, тяжкості заподіяної злочином шкоди, кваліфікації діяння та вирішення багатьох інших практичних завдань. Саме тому дослідження об'єкта злочину займало завжди як в теорії, так і в практиці кримінального права провідне місце. Протягом майже двох століть зусиллями науковців різних країн досить повно і ґрунтовно розроблено загальне вчення про об'єкт злочину. Головним питанням цього вчення є питання про те, на що посягає злочин, чому він заподіює шкоду, що охороняє кримінальний закон?¹

Можна зробити висновок, що об'єкт злочину слід характеризувати як визнане у суспільстві суспільні відносини, цінності, блага, на які посягає злочинне діяння і яке охороняється кримінальним законом.

Беручи до уваги розробки вітчизняних та зарубіжних правознавців, ми приєднуємося до поглядів щодо визначення родовим об'єктом громадської безпеки, але враховуючи диспозиції статей КК України, що передбачають незаконний обіг зброї, вдовий об'єкт буде різним в частинах убезпечення від неконтрольованого доступу до вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів (ст. 262 КК), громадська безпека в частині убезпечення від порушення правил обігу (користування населенням) вогнепальної і холодної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв (ст. 263 КК), громадська безпека в частині дотримання встановлених правил зберігання зброї або бойових припасів (ст. 264 КК).

Якщо держава зобов'язана забезпечувати та гарантувати права і свободи людини і громадянина, то вона, відповідно зобов'язана охороняти їх, тобто здійснювати правоохоронні функції. На наш

¹ Коржанський М.Й. Проблеми кримінального права: Монографія / М.Й. Коржанський. Д.: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2003. с.128.

погляд, зазначене у Конституції України зобов'язання держави щодо захисту прав і свобод людини і громадянина є підтвердженням і закріпленням її права на безпеку. Таке право забезпечується за допомогою кримінально-правових норм.

Поняття «безпека» у наш час використовується у декількох значеннях. Найчастіше використовується як «відсутність небезпеки, збереження, надійність», як «стан, при якому не загрожує небезпека, є захист від небезпеки». В такому контексті підкреслюється значення благ, що підпадають під захист, і тому дане визначення відповідає предмету кримінального права. М.С. Гринберг зазначає, що у зв'язку з тим, що суспільство реалізує себе через громадські відносини, то громадська безпека становить такий стан взаємодії людей, який забезпечує утримання технічних систем в упорядкованому, безпечному вигляді, а злочинні посягання на ці відносини – це невикористання чи недостатнє використання засобів, спрямованих на збереження цих відносин¹.

Проблема забезпечення громадської безпеки має як наукове, так і практичне значення, оскільки зміст громадської безпеки, забезпечення її стабільності створює значний вплив на належний рівень існування основних прав громадян, всебічне задоволення їх життєвих потреб. Громадська безпека забезпечує захист від насильницького руйнування, виступає однією з найважливіших гарантій охорони неминущих суспільних цінностей, є запорукою подальшого прогресу в усіх сферах людської діяльності²; є невід'ємною частиною громадського порядку, який мають забезпечувати органи державної влади, як правило, в особі правоохоронних органів.

В.П. Тихий зазначає, що відображаючись в суспільній психології, громадська безпека утворює такий стан суспільної свідомості, такий громадській настрій, який характеризується почуттям відсутності загрози життю і здоров'ю, свободі та недоторканості людей, власності та іншим цінностям, громадяни почувають себе в безпеці, є вільними від страху; створює атмосферу громадського спокою, впевненості в надійності та ефективності захисту від ймовірних загально небезпечних злочинів, в наявності для цього відповідних гарантій, викликає відчуття безпеки, на яку можна покластися, в якій впевнені, яка заспокоює; це єдність зовнішньої і внутрішньої безпеки суспільства, об'єктивного

¹ Гринберг А.С. Преступления против общественной безопасности / А.С. Гринберг. // Советское уголовное право. Часть особ. 1974. С. 35–38.

² Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений / В.К. Глистин. Л.: ЛГУ, 1979. С. 46-47.

(зовнішнього) і суб'єктивного (внутрішнього) елементів – стану об'єктивної захищеності і суб'єктивного, психологічного відчуття захищеності. Інакше кажучи, громадська безпека – це об'єктивний стан і суб'єктивне відчуття суспільством захищеності від небезпек, а тим самим відчуття громадського спокою¹.

Громадську безпеку можна визначити як сукупність суспільних відносин, що захищають умови існування й розвитку суспільства, життя, здоров'я, цілісність майна його членів від руйнівного впливу стихійних сил природи і джерел підвищеної небезпеки. Ці суспільні відносини забезпечуються системою законодавчих та інших нормативних актів, які регулюють виробничу діяльність, побут і відпочинок громадян з метою підтримання безпеки й благополуччя суспільства².

Таким чином, враховуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що основними елементами громадської безпеки є її суб'єкти в особі громадян, підприємств, установ, організацій різних форм власності, життя і здоров'я особи, її блага і різні цінності тощо. В усіх перелічених суспільно небезпечних діяннях має місце така активна дія, як застосування. Отже, застосовувати означає – використовувати що-небудь, запроваджувати в ужиток; пристосовувати до чого-небудь³. В такому випадку під застосуванням зброї розуміють використання її вражаючих властивостей проти життя, здоров'я, майна чи довкілля.

Суспільну небезпеку будь-якого злочину можна визначити як властивість кожного злочинного діяння, а також всіх інших суспільно небезпечних діянь завдавати у будь-якому соціумі суттєві негативні зміни. Відмітимо, що її характеристику можна отримати як через зміст конкретних ознак, що характеризують склад злочину, так і через ряд факторів, що знаходяться поза межами законодавчої дефініції злочину. Важливо підкреслити, що вагомим фактором аналізу змін, що виникають у випадках різних посягань на безпеку життя і здоров'я людей, виступають теоретичні судження щодо наслідків даних діянь. Так, В.І. Антипов вказує, що наслідки будь-якого злочину, що посягає на суспільну безпеку, полягають у заміні корисного, що охороняється законом стану суспільної безпеки на соціально шкідливий стан

¹ Тихий В.П. Громадська безпека та деякі особливості складів злочинів проти неї / В.П. Тихий. // Науково-практичні коментарі. 2002. № 4. С. 94-95.

² Даньшин И.Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка / И.Н. Даньшин. М., 1973. С. 59.

³ 15, с.331.

загальної безпеки¹. Намагаючись пояснити злочинні наслідки конкретного антисупільного діяння І.М. Даньшин концентрує увагу на відсутності гарантій нормальної діяльності конкретного соціуму і передумов до фізичної незахищеності не визначеного кола осіб².

Таким чином, на наш погляд, під *громадською безпекою* необхідно розуміти групи однорідних суспільних відносин, які існують з приводу забезпечення безпечних умов життя кожного члена суспільства, забезпечення громадського порядку, використання технічних засобів, речовин і процесів з метою становлення і підтримки між окремим громадянами, колективами людей і суспільством, спрямованих на попередження шкоди індивідуально-визначеному колу суб'єктів соціальних відносин.

Суспільна небезпека є основною матеріальною ознакою злочину, що визначає його соціальну природу, є оціночною категорією спричинення шкоди тим об'єктам, що знаходяться під охороною. Суспільна небезпечність злочинів проти громадської безпеки полягає в тому, що вони порушують безпечні умови життєдіяльності – загальну (спільну) безпеку, безпеку життя, здоров'я, власності широкого і невизначеного кола осіб та безпеку інших цінностей суспільства, створюють небезпеку настання тяжких наслідків, а нерідко їх і заподіюють.

Громадська безпека як родовий об'єкт злочинів представляє собою безпеку від джерел підвищеної небезпеки, а саме: злочинних організацій, терористичних груп та інших злочинних об'єднань, зброї, предметів, що становлять підвищену небезпеку для оточення, вогню тощо. Як правило, обов'язковою ознакою злочинів проти громадської безпеки є наявність зброї або предметів, що становлять підвищену небезпеку для оточення. Вони є засобами (знаряддями) або предметами цих злочинів³.

¹ Антипов В.И. Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с посягательствами на общественную безопасность: Учебное пособие / В.И. Антипов. Киев, 1987. С. 13.

² Даньшин И.Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка / И.Н. Даньшин. М., 1973. С. 59-60.

³ Кримінальне право. Особлива частина / [Александров Ю.В., Антипов В.И., Володько Н.В. та інші]; під ред. Александрова Ю.В. К. : НАВСУ, 1998. С. 705-706; Даньшин И.Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка / И. Н. Даньшин. М., 1973. С. 79-80; Дикаев С.У. Незаконное приобретение, передача, сбыт, хранение, перевозка или ношение оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств: [учебное пособие] / С.У. Дикаев. Уфа, 1998. С. 68-69.

Законодавці визначають джерелом підвищеної небезпеки злочинні організації, діяльність терористичних груп, зброю тощо.

Отже, стосовно терористичних груп, злочинних організацій, слід вказати, що у п. 4 Постанови ПВСУ № 6 зазначено, що джерелом підвищеної небезпеки належить визнавати будь-яку діяльність, здійснення якої створює підвищену імовірність заподіяння шкоди через неможливість контролю за нею людини, а також діяльність по використанню, транспортуванню, зберіганню предметів, речовин і інших об'єктів виробничого, господарського чи іншого призначення, які мають такі ж властивості¹. Звернемося ще одного визначення джерела підвищеної небезпеки, наданого цивільним законодавством України. Так, у ст. 1187 Цивільного кодексу України джерелом підвищеної небезпеки визначено діяльність, пов'язану з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб. Джерелом підвищеної небезпеки в даному контексті можуть виступати різні види зброї, бойових припасів і вибухових речовин.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що діяльність злочинних груп чи терористичних організацій не може контролюватися людиною, тобто правоохоронні органи не мають впливу і засобів контролю щодо їх протиправних дій.

Судова практика не визнає діяльність зі зброєю джерелом підвищеної небезпеки². Так, у постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 24.12.1965 р. за позовом С. зазначено, що мисливська зброя, пострілом з якої було вбито чоловіка позивачки, не є джерелом підвищеної небезпеки. Закон покладає на організації та громадян відповідальність за правилами заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки лише у випадках, коли їх діяльність пов'язана з обслуговуванням машин, механізмів і т.п., що становлять підвищену небезпеку для оточуючих. Діяльність сторожа, озброєного для охорони

¹ Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди // Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.03.1992 р. № 6.

² Ухвала судової колегії в цивільних справах Верховного Суду УРСР // Радянське право. 1960. № 3. С. 144-145.

об'єкта, не пов'язана в цьому розумінні з підвищеною небезпекою для оточуючих¹.

У постанові Президії Верховного Суду РСФСР від 11.08.1965 р. за позовом В. також закріплено, що та чи інша річ може бути визнана джерелом підвищеної небезпеки, якщо вона під час використання або приведення в дію виявляє властивості, які при досягнутому рівні розвитку техніки не піддаються контролю людини. Приведений у дію автомат піддається контролю людини, що з нього стріляє. Автомат не виявляє властивостей, властивих джерелу підвищеної небезпеки².

В юридичній літературі проблемним залишається питання про віднесення до джерела підвищеної небезпеки діяльності, пов'язаної зі зброєю. Саму зброю як предмет (знаряддя) злочину не можна визначати джерелом підвищеної небезпеки, оскільки це має будь-яка дія, пов'язана із використанням самого джерела безпосередньо. Призначення зброї полягає в ураженні живого об'єкта, техніки тощо, тобто саме в заподіянні іншим шкоди. Вважається, що устрій та механізм дії зброї добре відомі, якщо її володілець дотримується правил поведінки з нею, то випадковий постріл не матиме місця (одиночні випадки самопострілу зброї, що не є підставою для протилежного висновку). Тому віднесення зброї до джерела підвищеної небезпеки є помилковим. Але слід звернути увагу на те, що діяльність, пов'язана із використанням або застосуванням зброї слід відносити до джерела підвищеної небезпеки, оскільки при будь-яких діях пов'язаних із застосуванням зброї є ймовірність завдання значної шкоди життю і здоров'ю людини, не дивлячись на те, що механізм зброї добре відомий, є навички поведінки з такими об'єктами.

Громадську безпеку можна визначити, як стан суспільства, при якому не завдається шкода його найважливішим цінностям злочинним та іншими протиправними діяннями. Це система безпеки всіх людей, їх прав і свобод, суспільства в цілому і його інститутів. Таким чином, посягання на будь-який із об'єктів необхідно розглядати як посягання на громадську безпеку.

Розподіл злочинів за родовим і видовим об'єктом має достатньо формальний характер. Це пов'язано, перш за все, з тим, що криміналізація відповідних діянь здійснювалась у ході тривалого історичного процесу і, як правило, безсистемно. Достатньо давно

¹ Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 24.12.1965 г. // Бюллетень Верховного Суда СССР. 1966. № 2. С. 18-19.

² Постановление Президиума Верховного Суда РСФСР от 11.08.1965 г. // Обзор Верховного Суда РСФСР. 1965. № 8. С. 13.

злочинами визнавали порушення деяких правил, звичаїв, моральних та релігійних норм, інтересів окремих осіб, груп людей. Тільки після кримінально-правової заборони певного злочинного діяння (бездіяльності) класифікували за об'єктом, сферою посягання. Тобто спочатку наукової категорії родового об'єкту злочину у доктрині не існувало, вона з'явилась після виникнення категорії безпосереднього об'єкту. При цьому кримінальне законодавство розвивалося від казуїстичних засобів до абстрактного, узагальненого описання кримінально-правових норм¹.

В юридичній літературі немає остаточної точки зору стосовно визначення родового і безпосереднього об'єкта. Деякі науковці вважають родовим об'єктом громадську безпеку і громадський порядок. Інші – взагалі не приділяють уваги такому об'єкту. Але не слід забувати про те, що громадська безпека охоплює достатньо широкий спектр соціальних цінностей, які становлять різноманітні сфери суспільного життя.

В.Д. Малков вважає, що родовий і безпосередній об'єкти злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, однакові (громадська безпека), але говорити про їх збіг невірно. Вони не можуть співпадати, як не може співпадати частина цілого з цілим. Родовим об'єктом всіх злочинів, що посягають на суспільні відносини, є суспільні відносини, що виникають і існують у суспільстві у зв'язку з цілим рядом предметів матеріального світу, які становлять певну загрозу суспільству, і є джерелами суспільної небезпеки². Однак, при цьому В.Д. Малков все ж таки не дає визначення безпосереднього об'єкту. В.П. Тихий вказує, що громадська безпека, як родовий об'єкт складається із ряду сфер³. Суспільні відносини, які входять в ту чи іншу сферу, уявляють собою безпосередні об'єкти окремих груп злочинів проти громадської безпеки. І.Я. Козаченко та А.В. Наумова вважають, що безпосереднім об'єктом при викраденні, привласненні, вимаганні вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем є суспільна безпека у сфері

¹ Кривоченко Л.Н. Классификация преступлений / Л.Н. Кривоченко. Х.: Вища школа, 1983. С. 17.

² Малков В.Д. Хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ / В.Д. Малков. Научно-исследовательский и редакционный отдел. М., 1971. С. 7.

³ Тихий В.П. Громадська безпека та деякі особливості складів злочинів проти неї / В.П. Тихий. // Науково-практичні коментарі. 2002. № 4. С.94-95.

обігу названих предметів злочину¹. На думку М. Пінчука, безпосереднім об'єктом за ст. 262 КК України є безпека населення від несанкціонованого використання зазначених предметів злочину чи дії з ними. Додатковим об'єктом є існуючі у суспільстві відносини, що забезпечують недоторканість життя, здоров'я особистості, безпеки виробництва, схоронності власності². Л.Ф. Рогатих визначає безпосереднім об'єктом злочинів, що передбачають відповідальність за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами є відносини обігу зброї, засновані на сукупності правил, що регламентують порядок виробництва, придбання, користування, збереження, збуту і перевезення зброї³. С.У. Дікаєв називає безпосереднім об'єктом сукупність суспільних відносин, які забезпечують суспільну безпеку від можливого посягання шляхом незаконного поводження зі зброєю⁴.

Узагальнення вищезазначених точок зору дозволяє зробити певні узагальнення. На наш погляд, можна частково погодитися із точками зору С.У. Дікаєва, Л.Ф. Рогатих, Д.В. Малкова, і не погодитися з М. Пінчуком. Таким чином, можемо зробити висновок, що основним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 262-264 КК України є безпека від зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв, радіоактивних матеріалів, в тих сферах, які були розглянуті раніше. Додатковими об'єктами при цьому можуть виступати особиста безпека людини, її життя, здоров'я, відносини власності.

Родовий та видовий об'єкти злочинів слугують метою систематизації злочинів, необхідних для пізнання і діяльності правозастовників. Вони мають велике значення для співставлення та визначення сфери і меж регламентації різних варіантів поведінки,

¹ Козаченко И.Я., Незнамова З.А., Новоселов Г.П. Уголовное право. Особенная часть: Учебник для вузов / И.Я. Козаченко и др. М., 1997. С. 419; Кудрявцев В.Н., Наумова А.В. Российское уголовное право. Особенная часть / В.Н. Кудрявцев, А.В. Наумова. М., 1997. С. 264.

² Пінчук М. Кримінально-правова характеристика незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами / М. Пінчук. // Право України. 2004. № 10. С. 69-75.

³ Рогатых Л.Ф. Незаконный оборот оружия / Л.Ф. Рогатых. Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе». М.-СПб., 1998. С. 14.

⁴ Дикаев С.У. Незаконное приобретение, передача, сбыт, хранение, перевозка или ношение оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств: Учебное пособие. Уфа, 1998. С.10.

встановлення зайвої детальності. У значному ступені, завдяки ним кримінальне право побудовану за певною системою. Таким чином, необхідно намагатись максимально чіткого та адекватного формулювання при визначенні даних об'єктів.

Обіг зброї на території нашої держави регулюються не лише нормами кримінального права, ці відносини підпадають під регулювання норм цивільного та адміністративного законодавства. Адміністративне право визначає порядок обігу різних видів зброї, а цивільне право вказує на речі, що обмежені у цивільному обороті, що зумовлюється міркуваннями додержання державної безпеки. Так, Постановою Верховної Ради України “Про право власності на окремі види майна” від 17.06.1991 р. було затверджено Перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України” та Спеціальний порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна викладені відповідно в додатках № 1 і № 2 до майна, що не може перебувати у власності громадян, належать бойова і спеціальна військова техніка, вибухові речовини та інше. Щодо видів майна, для якого встановлюється спеціальний порядок набуття права власності громадянами (зброя, вибухові та радіоактивні речовини тощо), то дані предмети, як вже не раз зазначалось, можуть бути придбані лише з дозволу відповідних органів¹.

При розгляді питання стосовно об'єкту злочину, слід звернути увагу на додатковий і факультативний об'єкти. Ми не будемо вдаватися в полеміку стосовно суті кожного об'єкту, зазначимо лише, що в працях багатьох вчених це питання висвітлено на достатньому рівні². Зазначимо лише, що додатковим об'єктом є соціальні цінності, які ставляться під загрозу заподіяння злочином, який розглядається, але він не є головним, а лише відповідними для окремої системи суспільних відносин.

Заслуговує уваги думка В.П. Тихого щодо факультативного об'єкту – цей об'єкт є не обов'язковою ознакою складу злочину і в

¹ Про право власності на окремі види майна: Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 35. Ст. 517; 1995. № 5. Ст. 33.

² Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Монография. Х.: Издательское объединение «Выща школа», 1988.

цьому його головна відмінність від основного та додаткового об'єкту¹. Цей об'єкт може бути, або може бути відсутнім при вчиненні злочину. Законодавець встановлює кримінальну відповідальність за викрадення вогнепальної зброї, бойових припасів і вибухових речовин незалежно від того, чи є вони власністю будь-кого і кому належать.

Однак очевидно, що викрадення зброї, поєднане із завданням шкоди власності, при рівних умовах, більш небезпечне, ніж той злочин, що не пов'язаний із посяганням на власність. Воно небезпечніше саме тому, що крім основного об'єкту – громадської безпеки – страждає і факультативний об'єкт – відносини власності². Незважаючи на те, що наукові розробки В.П. Тихого стосуються законодавства 1976 р., на сьогоднішній день вони не втратили своєї актуальності, і тому ми цілком погоджуємося з вищевказаною думкою, оскільки факультативним об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 262-264 КК України може бути як право власності, так і життя особи.

Важливу сторону при наданні кримінально-правової характеристики багатьох видів суспільно небезпечних діянь займає предмет, який є необхідною ознакою злочинів, які ми детально розглянули у попередньому розділі, тому наведемо лише його узагальнюючі ознаки.

Перелік предметів, що міститься у статтях 262-264 КК України, має вичерпний характер. Ці предмети об'єднують ряд спільних однак:

1) вогнепальна зброя і та інші предмети зазначені у цих статтях КК України, є джерелом підвищеної небезпеки, якщо використовуються з порушенням правил поводження з ними;

2) мета, з якої вони виготовлені, цільове призначення будь-якої зброї – ураження живої сили, руйнування предметів матеріального світу тощо;

3) зброя – предмет, що частково вилучений із цивільного обігу. Це означає, що існує певний порядок, встановлений державними органами щодо оформлення права на її придбання, зберігання, носіння, виготовлення, збут тощо.

¹ Тихий В.П. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности обращения с общепасными предметами / В.П. Тихий. Киев : УМК ВО, 1989. С. 24-25; Тихий В.П. Громадська безпека та деякі особливості складів злочинів проти неї / В.П. Тихий. // Науково-практичні коментарі. 2002. № 4. С. 94-95.

² Тихий В.П. Ответственность за хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ по советскому уголовному праву. Х.: «Вища школа». Изд-во при Харьк. ун-те, 1976. С.21.

Таким чином, зазначене, дає можливість встановити найбільш характерні ознаки предметів, що належать до зброї.

Кримінально-правове поняття зброї складається з сукупності певних ознак: зброя – це предмет, призначений (виготовлений) для ураження певної цілі; можливість використання зазначених предметів у побутових чи господарських цілях не є головною ознакою використання чи застосування таких предметів.

Кримінально-правове значення предмету злочину має прояв у таких аспектах:

1) включення предмета злочину в комплекс ознак конкретного злочину забезпечує повноту його конструювання, що сприяє успішному вирішенню завдань кваліфікації;

2) предмет злочину може виступати критерієм розмежування суміжних злочинних діянь;

3) предмет посягання може бути також одним з критеріїв розмежування злочинного і незлочинного діяння;

4) ті чи інші ознаки предмету посягання може бути обтяжуючими чи пом'якшуючими обставинами злочину¹.

Закінчуючи правову характеристику об'єктів злочинів, що аналізується, необхідно зазначити, що законодавець, як правило, конкретизує об'єкт кожного злочину через його предмет. Вбачається слушним відмітити, що до предметів, які використовуються в якості зброї, можуть бути віднесені будь-які засоби, за допомогою яких можна завдати шкоди життю чи здоров'ю або спричинена смерть особі, що не підпадають під нормативне визначення зброї: це може бути перероблений стартовий чи сигнальний пістолет, ніж, не придатна для пострілу рушниця та багато інших речей. В даному випадку важливо буде те, що нанесено значної шкоди особі. Проблема виникає саме в тому, що для з'ясування питання щодо приналежності предмета чи знаряддя вчинення злочину необхідно проведення відповідної експертизи і надання висновку експерта. Мова йде про те, що необхідно розділяти предмет, знаряддя вчинення злочину і предмет, що може бути використаний в якості зброї.

Об'єктивну і суб'єктивну сторони злочинів, що передбачають незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями охоплює одне й те саме явище

¹ Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., перероб. та доп. К. : Юрінком Інтер, 2004. С. 104-105.

– злочин, але перша включає процеси, що проходять в об'єктивному світі (реальному та матеріальному), а друга – процеси, що проходять у свідомості особи. при розслідуванні або судовому розгляді кримінальної справи в першу чергу встановлюється об'єктивна сторона злочину, через неї робиться висновок про намір, мотивах і цілях особи, що вчинила суспільно небезпечне протиправне діяння, заборонене кримінальним законом.

Для об'єктивної сторони зазначених злочинів, оскільки саме вона слугує причиною кримінального переслідування, дуже важливе значення має точність термінології. Об'єктивну сторону злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, необхідно розглядати у сукупності з такими її обов'язковими елементами як діяння (дія або бездіяльність), наслідок, причинний зв'язок між діянням та наслідками, і додатковими – спосіб, знаряддя і засоби, місце, час, обстановка вчинення злочину. В зміст об'єктивної сторони включають діяння, злочинні наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками, а також факультативні ознаки (місце, час, спосіб, обстановку, знаряддя та засоби вчинення злочину)¹. Лише одна із вказаних ознак об'єктивної сторони – суспільно небезпечне діяння – має місце у всіх складах злочину, що розглядаються. Інші ознаки можуть мати місце лише у деяких з них. Наслідки і причинний зв'язок зустрічаються достатньо часто, а інші ознаки – місце, час, спосіб, обстановка – значно менше.

Об'єктивна сторона злочину завжди включає в себе діяння або бездіяльність. При вчиненні злочинів, що підлягають розгляду, їх діяння має вираз у різних формах протиправного обігу зброї, бойових припасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв. На зазначені предмети здійснюють певний вплив, який небезпечно змінює їх зв'язок з іншими предметами та явищами і тим самим впливає на людей, їх поведінку, збільшує ризик настання негативних наслідків самого існування предмету озброєння. У зв'язку з руйнівними, вражаючими властивостями вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв поводження з ними повинно здійснюватися відповідно до певних правил. На думку В.П. Тихого, порушення цих правил може виражатися у двох формах: у безконтрольному,

¹ Швеков Г.В. Первый советский уголовный кодекс. М.: Высшая школа, 1970. 207 с.

самовільному, тобто без відповідного¹. Фактично, В.П. Тихий шляхом такої класифікації дублює розподіл порушення на умисне та необережне, у чому, на наш погляд, необхідності немає. Ми вважаємо, що з метою диференціації відповідальності більш вірно буде говорити про такі форми порушень як порушення правил і незаконні дії.

Злочинні прояви в досліджуваних складах суспільно небезпечних діянь можуть бути вчинені, як правило, шляхом дій. Злочинна дія – це суспільно небезпечний в даних умовах місця, часу і обстановки протиправний акт зовнішньої поведінки особи. При цьому під зовнішньою поведінкою розуміють таку поведінку, що перебуває під контролем свідомості і здійснюється власними тіло рухами людини (жестом, словом чи впливом на зовнішні матеріальні предмети)².

Характеризуючи злочинну дію і відмежовуючи її від бездіяльності, дослідники слушно вказують, що дія є активною формою злочинної поведінки людини, на відміну від бездіяльності як пасивної поведінки. Для нашого дослідження це зауваження важливе, оскільки вчинення більшості розглядуваних нами злочинів, як свідчить практика, досягається активною поведінкою особи. Можна припустити вчинення деяких з досліджуваних злочинів і шляхом бездіяльності, про що буде вказано нижче. Розуміння цього сприяє правильному висвітленню злочинних проявів, до розгляду яких ми зараз і переходимо.

Як уже зазначалось, діяння щодо зброї характеризуються в переважній більшості активною поведінкою, оскільки застосування зброї неможливе шляхом вчинення пасивних дій. Такі дії як привласнення, вимагання, заволодіння, викрадення, носіння, придбання, ремонт чи збут будь-яких предметів озброєння, відбуваються шляхом сукупності дій, що можна охарактеризувати як певну частину обігу.

Через спосіб злочину проявляється злочинна кваліфікація особи винуватого, оскільки через спосіб фокусуються багато параметрів, що впливають на можливість діяння спричиняти шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам. При орієнтуванні на той чи інший об'єкт спосіб злочину загалом визначають засоби його споєння, інтелектуальне і вольове відношення до факту злочинної поведінки³. Спосіб вчинення злочину як єдиний комплекс дій, що здійснюються в

¹ Тихий В.П. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности обращения с общепасными предметами / В.П. Тихий. Киев: УМК ВО, 1989. С. 25.

² Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. М. : Госюриздат, 1960. С. 12-13.

³ Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 14. М. : Юрид. лит., 1971. С. 76.

певний час з використанням конкретних знарядь або засобів, детермінований метою, яку ставить перед собою злочинець, об'єктивною обстановкою, в якій він діє та індивідуальними якостями, які йому належать¹.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 262 КК України полягає у вчиненні таких дій:

– викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів; заволодіння зазначених об'єктів шляхом шахрайства (ч. 1);

– заволодіння предметами, що перелічені в частині 1 цієї статті, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2);

– дії, передбачені частинами 1 чи 2 цієї статті, якщо вони вчинені організованою групою, розбій з метою викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів, а також вимагання цих предметів, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я (ч. 3).

Тобто з об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 262 КК України має вираз у таких формах як викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства.

Викрадення полягає в дії (активній поведінці) і означає незаконне, безоплатне вилучення чужого майна поза волею власника. Узагальнення вивчених нами матеріалів кримінальних справ показує, що основними місцями викрадення зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв є наступні: державні воєнізовані організації, у першу чергу, це об'єкти Міністерства оборони України (території військових частин, складів, у військовослужбовців під час несення служби – у 40% випадків).

Також місцями викрадення є об'єкти МВС України (місця розташування частин національної гвардії – у 8 % випадків, дозвільної системи – у 5 % випадків, а також місця зберігання зброї працівниками поліції: приватні квартири, будинки, кабінети, або при собі – у 4 % випадків). При цьому втрачена зброя та бойові припаси не враховуються; підприємства гірничої та вугледобувної промисловості, на яких використовуються вибухові речовини (у 12 % випадків); підприємства, які є

¹ Горшенев В.М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В.М. Горшенев. М., 1972. С. 58.

виготовлювачами зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв (у 9 % випадків). При цьому, як правило, викрадаються не готові предмети, а їх частини; а також частини для газової чи пневматичної зброї, що у подальшому переробляється на вогнепальну; контрабанда зброї із країн СНД та дальнього зарубіжжя (у 15 % випадків); приватні помешкання (квартири, будинки, офіси), в яких зберігається зброя та бойові припаси приватних осіб, які мають дозвіл на володіння та зберігання зброї (4 %); місця перебування зброї часів Великої вітчизняної війни (у 3 % випадків). І найбільший відсоток незаконного обігу зброї останні роки в Україні дає непідконтрольна територія країни (частини Донецької та Луганської областей), звідки велика частина зброї та боєприпасів потрапляє на мирні території. Кількість таких випадків ніхто підрахувати не може ні органи поліції, ні прокуратури, які ведуть облік кримінальних правопорушень (злочинів), вчинених в країні.

Привласнення – це незаконні дії особи щодо придбання права власності на ту чи іншу річ іншої особи без її згоди; незаконне безоплатне утримання майна, яке перебуває в його віддані на законній підставі. Привласнення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської) бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів має місце при утриманні, неповерненні володільцю особою, якій вони були довірені для зберігання, перевезення, пересилання, надані у зв'язку з виконанням службових обов'язків тощо або якої опинились випадково чи якою були вилучені в іншої особи, котра володіла ними незаконно (п. 19 Постанови ПВСУ № 3¹).

Вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів полягає у незаконній вимозі до особи передачі цих предметів, або вчинення будь-яких дій з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, пошкодження чи знищення його майна, розголошення відомостей, які вони бажають зберегти у таємниці.

Заволодіння шляхом шахрайства – це заволодіння чужим майном або права придбання на чуже майно шляхом обману чи зловживання довірою, а шляхом зловживання службовою особою своїм службовим

¹ Про практику розгляду судами справ щодо незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв // Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 3.

становищем – внаслідок протиправного використання владних повноважень.

Розбій з метою викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів є нападом, поєднаним з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою спричинення такого насильства.

Такі ознаки як придбання, використання, користування і зберігання можна визначити як обіг зброї, оскільки аналіз терміну “обіг” показує, що під обігом розуміють “полный круг, совершаемый вокруг чего-нибудь”¹.

Законодавча практика, юридична література та нормативно-правові акти не містять поняття “обіг”, тому дана проблема потребує вирішення. Безумовно, що питання саме обігу зброї розглядалися, але, як правило у словосполученні “незаконний обіг”².

Обіг зброї – виготовлення зброї, торгівля зброєю, продаж, передача, придбання, колекціонування, експонування, облік, зберігання, носіння, перевезення, транспортування, використання, вилучення, знищення, ввезення зброї³. На наш погляд, поняття “незаконний обіг зброї” та “незаконне поводження зі зброєю” можна вважати тотожними, і називати так всі злочини, що об'єднуються використанням такого предмету чи знаряддя злочину, як зброя, бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої, або інші види озброєння (хімічна, ядерна зброя та інші її види).

Слід розрізнити законний і незаконний обіг будь-яких видів зброї. До законного обігу зброї може належати придбання, використання, користування зброєю особами, які мають на це дозвіл, також під таке визначення може підпадати зберігання зброї на підприємствах, установах, організаціях чи навчальних закладах. Тобто, законний обіг зброї це виготовлення, збут, передача, придбання, зберігання, носіння, перевезення, ремонт, придбання, знищення зброї, що відбувається на підставі законів, постанов Уряду і нормативних документів воєнізованих

¹ Корецкий Д.А. Оборот оружия: понятие, виды, совержение / Д.А. Корецкий, Э.В. Солоницкая. // Закон и право. 2004. № 2. С. 52–57.

² Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. М. : Госюриздат, 1960. С. 37.

³ Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. М.: Книжный мир, 2002. С. 376.

відомств під контролем ліцензійно-дозвільної системи органів внутрішніх справ або без такого¹.

Д.А. Корецький та Е.В. Солоницька пропонують визнавати 3 види обігу зброї: законний, незаконний та кримінальний². Щодо законного обігу ми повністю погоджуємося з авторами, а два інших виду, на нашу думку є спірними. Так автори пропонують включати до незаконного обігу зброї дії, пов'язані з вчиненням адміністративних правопорушень (порушення правил поведження, продажу, колекціонування, обліку, зберігання), за які особа притягується до адміністративної відповідальності. До другого виду обігу слід відносити не просто незаконний, але і кримінальний, який включає дії, що порушують кримінально-правові заборони і тягнуть кримінальну відповідальність. Незаконний обіг зброї включає в себе як кримінальний обіг зброї, так і існуючі порушення правил законного обігу зброї, що призводять до виходу її з під контролю і втягнення у кримінальну сферу.

Ми не погоджуємося з такою думкою, оскільки незаконне використання зброї має на меті вчинення суспільно небезпечного діяння і в даному випадку не має сенсу розрізняти чи є воно кримінальним чи ні, оскільки все одно порушуються встановлені норми законодавства. Якщо особа систематично порушує правила зберігання зброї чи незаконно заволодіє зброєю це є суспільно небезпечним діянням, хоча може і посягати на різні об'єкти, але в більшості випадків буде тягти за собою кримінальну відповідальність.

Законний обіг зброї характеризується як дія, що розпочинається з моменту виготовлення (від виробника) зброї і передачу її особам, яким

¹ Наказ МВС України від 21.08.1998 р. № 622 “Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боеприпасів до зброї та вибухових матеріалів”; Безопасность в чрезвычайных ситуациях. Техногенные чрезвычайные ситуации. Взрывы. Термины и определения. Правила устройства и эксплуатации производств боеприпасов к служебному и гражданскому оружию (ГОСТ Р 22.0.08:96). М.: Госкомоборонпром России, 1985. С. 52; Все про зброю : Види, порядок придбання, використання та зберігання : Навч.-практ. посібник / Під заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. К. : Укр. акад. внутр. справ, 1996. С. 53.

² Корецький Д.А. Оборот оружия: понятие, виды, совершение / Д.А. Корецкий, Э.В. Солоницкая. // Закон и право. 2004. № 2. С. 52–57.

дозволено законодавством поводження з нею. Незаконний обіг також може характеризуватися як виготовленням так і передачею зброї, але вже з порушенням існуючих вимог.

В українському законодавстві немає визначення терміну виробництво, що потребує, на наш погляд, його розгляду та внесення до чинних нормативно-правових актів та до Проекту закону “Про зброю”.

1.7. СУБ’ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ (Новосад А.С., Шалгунова С.А., Скок О.С.)

Суб’єкт злочину в законі про кримінальну відповідальність – один із обов’язкових елементів складу злочину. В кримінально-правовій практиці суб’єктом злочину вважається особа, що має сукупність ознак, що дають підстави для притягнення її до кримінальної відповідальності¹.

Аналізуючи злочини, що передбачені ст.ст. 262-264 КК України, ми робимо висновок, що ці злочини можуть бути вчиненні загальними суб’єктами. Зміст загального суб’єкта подано у ст. 18 КК України. Загальним суб’єктом злочину визначається фізична особа, яка є осудною і досягла на момент вчинення злочину віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Згідно ч. 1 ст. 18 КК України суб’єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Це визначення характеризує поняття загального суб’єкта, тобто містить у собі таку сукупність ознак, що є обов’язковою для особи, яка вчинила будь-який злочин. Отже, кримінальній відповідальності і покаранню може підлягати особа тільки при наявності трьох ознак: а) фізична, б) осудна, в) яка досягла певного віку².

Всі ці ознаки, як вже зазначалося, мають обов’язкове значення для складу злочину. Але при теоретичному розгляді питання суб’єкту злочину необхідно приділити увагу саме особі злочинця, оскільки це необхідна і важлива складова частина механізму злочинної поведінки,

¹ Уголовное право Украины : Общая часть. Учебник / Отв.ред. Кондратьев Я.Ю. / Под ред. Клименко В.А., Мельника Н.И. К. : Атика, 2002. С.124.

² Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гаврик та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К. : Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. С. 55.

а обставини формування її негативних соціально-психологічних якостей втілюють і реалізують попередні ланки причинних закономірностей і залежностей¹.

Не можуть бути суб'єктами розглядуваних нами злочинів тварини, навіть коли їх поведінка завдає моральної, соціальної, фізичної та іншої шкоди. Інакше це питання вирішувалося в кримінальному праві давнього світу та середніх століть. Історії відомі випадки переслідування тварин, які поплатилися життям за свою лють. Тварина не може визнаватися зброєю нападу, коли її натравлювання на потерпілу особу заподіює шкоду здоров'ю або життю особи. В кримінальному законодавстві України тварини не визнаються суб'єктами злочину. Вони можуть розглядатися лише в якості знарядь, якщо їх використовують зі злочинною метою.

Виходячи з класичного принципу кримінального права – принципу особистої винної відповідальності, понести її може лише фізична особа. Цей принцип було проголошено у XVIII ст. під час великої французької революції. Пізніше, в країнах англо-американського права, наприклад, була введена відповідальність юридичних осіб. У 1973 р. Європейський комітет по проблемах злочинності Ради Європи рекомендував законодавцям стати на шлях визнання юридичних осіб суб'єктами кримінальної відповідальності за певні види злочинів². Це питання широко обговорювалося в юридичній літературі стосовно екологічних, економічних та господарських злочинів. Можливість кримінальної відповідальності юридичних осіб обговорювалася і при підготовці проекту КК України. Але, законодавець, на наш погляд, абсолютно логічно дотримується принципу їх кримінальної безвідповідальності. У тих випадках, коли винна особа використовує свої можливості по роботі або службі для вчинення злочину, пов'язаного з незаконним обігом зброї: викрадення зброї та

¹ Вереша Р.В. Проблеми вини в теорії кримінального права [навчальний посібник] / Р.В. Вереша. К. : Атіка, 2005. С. 100.

² Новосад А.С. Загальні риси законодавства, що регулює обіг зброї на території США та Західної Європи (Великобританія, Швеція, Німеччина) / А.С. Новосад. // Матер. Міжвуз. наук.-практ. конф. (15 квітня 2008 р., Чернігівський юридичний коледж Державного департаменту України з питань виконання покарань). Чернігів, 2008. С. 79-80; Материалы Экономического и Социального Совета ООН, 2001, 28 апр. 9 мая. Russian original. Р. 29; Модельный закон об оружии. Принят на десятом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление № 10-11 от 06.12.1997 г. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.

боєприпасів з використанням службового становища, подальша підробка документів, в яких містяться дані про кількість та види зброї і боєприпасів, вчинене з метою приховання факту викрадення – розцінюється як злочин, вчинений спеціальним суб'єктом (службовою особою або особою, яка у зв'язку із виконуваними нею службовими чи професійними обов'язками зобов'язана дотримуватися законодавства про законний обіг зброї, боєприпасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв). Якщо ж порівняти санкції статей, що передбачають вчинення одних і тих самих діянь приватною особою (загальним суб'єктом, або суб'єктом з пониженим віком кримінальної відповідальності) та службовою особою, то санкції щодо службової особи виявляться більш жорстокими.

Так, викрадення зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв, вчинене суб'єктом з пониженим віком кримінальної відповідальності, складає основний склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 262 КК України. Вчинення аналогічного діяння службовою особою, яка при цьому використала своє службове становище, утворює кваліфікований склад злочину. Таким чином, відповідно, що і санкції для службової особи більш суворі (див. таблицю).

Таблиця. Види діянь, пов'язаних з незаконним обігом зброї та санкції за їх вчинення

Вид вчиненого діяння	Стаття КК України чи КУпАП	Санкція за КК України чи КУпАП
викрадення приватною особою	ч. 1 ст. 262 КК України	позбавлення волі на строк від 3 до 7 років
викрадення службовою особою	ч. 2 ст. 262 КК України	позбавлення волі на строк від 5 до 10 років
недбале зберігання	ст. 264 КК України	обмеження волі на строк до 3 років або позбавлення волі до 3 років
незаконне поводження	ч. 1 ст. 264 КК України	позбавлення волі на строк від 2 до 5 років
стрільба із зброї в населених пунктах та у не відведених для цього місцях	ст. 174 КУпАП	штраф від 5 до 10 НМДГ з конфіскацією зброї та бойових припасів або без такого

Для притягнення особи до кримінальної відповідальності за незаконний обіг зброї її правовий статус значення не має. Це може

бути громадянин України, іноземний громадянин, особа без громадянства.

Суб'єкт злочину – це особа, свідомість якої формується в певних суспільних умовах, тому вивчення суб'єкту злочину передбачає з'ясування соціальної характеристики, всього морального стану особи, яка вчинила правопорушення; причин та умов, які призвели до вчинення злочину, а це можливо при вивченні особливостей виховання в сім'ї, обстановки в колективі, рівня розвитку, обставин, що штовхнули особу до вчинення злочину.

Згідно чинного кримінального законодавства суб'єктом злочину може бути лише особа, людина, фізична особа – як громадянин України, так і особа без громадянства або іноземний громадянин (ст. 18 КК України). Юридичні особи – організації, установи, підприємства – в якості суб'єктів злочину, пов'язаного з незаконним обігом зброї, не можуть виступати. І якщо будь-яке підприємство (виробниче, переробне, торговельне) незаконно виробляє зброю та предмети озброєння, здійснює її ремонт, купівлю-продаж тощо, – відповідальність за це несе керівник або особа, яка безпосередньо санкціонувала проведення таких операцій, виконувала їх.

Притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи суперечить принципам кримінального права: індивідуалізації покарання, суб'єктивного вмінення (обвинувачення), справедливості, і лише щодо конкретної особи може застосовуватися кримінальне покарання.

Суб'єкт злочину не слід ототожнювати з особою злочинця. Останнє поняття значно ширше. В поняття суб'єкту включаються лише ознаки, зазначені в статтях кримінального закону. Особа злочинця містить у собі все розмаїття рис людини (характер, схильності, темперамент, рівень освіти і т.п.). Вивчення особи злочинця, який вчиняє злочини із використанням чи застосуванням зброї, або інші злочини, де зброя є предметом злочину – це одне із завдань кримінологічної науки. Але і в кримінальному праві окремі риси, якості особи злочинця мають істотне значення. Так, особа винного враховується при: обранні судом виду та розміру покарання; вирішенні питання про звільнення від кримінального покарання чи кримінальної відповідальності; застосуванні умовного засудження; призначенні покарання нижче, ніж передбачено в санкції статті. Ці відомості можуть бути безпосередньо не пов'язані зі злочином, але характеризують особу та її соціально-політичні якості з позитивного боку, свідчать про більший чи менший ступінь суспільної небезпеки.

Деякі із цих відомостей зазначені законодавцем в якості обставин, що пом'якшують відповідальність (вагітність, наявність малолітніх дітей, неповнолітній вік винного, збіг тяжких особистих або сімейних обставин та ін.) або обтяжують її (неодноразове вчинення злочину, перебування в стані алкогольного сп'яніння, під час відбування кримінального покарання без ізоляції від суспільства тощо).

Вік – це чіткі координати життя, кількість прожитого часу (С.І. Ожегов)¹. У кримінальному праві розрізняють такі критерії віку особи: хронологічний (паспортний); біологічний (функціональний); соціальний (громадянський); психологічний (психічний). При визначенні віку, з якого можливе притягнення особи до кримінальної відповідальності, законодавець виходить із психічного критерію. Необхідність встановлення віку кримінальної відповідальності пов'язана зі здатністю особи розуміти характер та соціальну значимість своїх дій, спрямованих на незаконний обіг зброї та її використання, здатність співвідносити свої бажання та спонукання з вимогами суспільної заборони вільного обігу зброї, бойових припасів та інших предметів розглядуваних злочинів, з нормами поведінки, що встановлені у суспільстві, і зі здатністю правильно сприймати кримінальне покарання. Здатність пізнавати явища оточуючого світу, знаходити їх внутрішні зв'язки, оцінювати, робити вибір між різними спонуканнями виникає у людини не з моменту народження, а значно пізніше, у зв'язку з біологічним та соціальним її розвитком, коли у неї з'являється певний рівень правової свідомості. Отже, і кримінальна відповідальність може наступати лише з досягненням особою цього віку.

Доктрина та кримінальне законодавство не завжди так однозначно та чітко вирішували питання про вік кримінальної відповідальності. Ні в «Руській Правді», ні в указах Петра I не згадувалося про мінімальний вік відповідальності за вчинення злочину. Лише з XVIII ст. це питання стало вирішуватися законодавчим шляхом. Межі безумовної осудності за віком постійно змінювалися. Якщо звернутися до історії України лише радянського періоду, то побачимо, що вік суб'єкту злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, був таким: 1918 р. – 17 років,

¹ Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. М., 1984. С. 71.

1920 р. – 14 років, 1929 р. – 16 років, 1935 р. – 12 років, 1941 р. – 14 років¹.

Перша ознака – вік суб'єкта. Чинне кримінальне законодавство передбачає, що кримінальній відповідальності і покаранню підлягають лише особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 16 років, і лише за вчинення деяких, точно вказаних в законі (ст. 22 КК України) діянь, відповідальність можлива з 14 років (це тяжкі злочини, які мають підвищену суспільну небезпеку, до яких віднесено ст. 262 КК України, а також інші злочини, що можуть бути вчинені з використанням зброї – це умисне вбивство за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України, умисне знищення чужого майна шляхом вибуху – ч. 2 ст. 194 КК України та інші). Неповнолітні, які не досягли 14 років, ні за яких умов не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, оскільки вони не можуть у повній мірі розуміти суспільне значення своїх вчинків, іще не можуть критично їх оцінювати і, відповідно, нести за них відповідальність перед суспільством.

Якщо здійснити класифікацію злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї за суб'єктом (це іще один із критеріїв класифікації розглядуваних нами злочинів), то вона буде виглядати наступним чином:

1) злочини, за вчинення яких відповідальність наступає для загального суб'єкта (фізичної, осудної особи, яка досягла віку 16 років і вчинила злочин);

2) злочини, за вчинення яких відповідальність наступає з 14 років (тобто, встановлено понижений вік кримінальної відповідальності) – ст.ст. 113, п. 5 ч. 2 ст. 115, 146, 257, 258, ч. 4 ст. 296, ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 352, ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 399 КК України;

3) злочини, які можуть бути вчинені спеціальним суб'єктом – ч. 2 ст. 262, ст.ст. 264, 267, 272, 273 КК України.

Також, можна здійснити розподіл злочинів, вчинених спеціальним суб'єктом, таким чином:

¹ Див.: Памятники русского права. Выпуск 8. Законодательные акты Петра I. Первая четверть XVIII века / Под ред. К.А. Софроненко. М. : Юрид. лит., 1961. С. 467-563; Полное собрание законов Российской империи, повелением государя императора Николая Павловича составленное. Акт № 8760. СПб. : Собрание Первое. Типография 11 Отделения собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. Том 2.; Российское законодательство X-XX веков. В 9 тт. Т. 5. Законодательство периода расцвета абсолютизма. М., 1987. С. 323; Пионтковский А.А. Уголовное право РСФСР. Часть общая. М.: Госиздат, 1925. С. 129-130.

1) злочини, вчинені військовослужбовцями – ст. 410 КК України;

2) злочини, вчинені службовими особами, відповідальними за дотримання режиму зберігання зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв (завідуючі складами, їх заступники, начальник караулу) – ст.ст. 410-415 КК України;

3) злочини, вчинені службовими особами, відповідальними за дотримання правил поведіння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями (інспектори з техніки безпеки, черговий наряду, начальник караулу, начальник стрільби) – ст.ст. 410-415 КК України.

Підстави кримінальної відповідальності однакові для всіх категорій осіб, які вчинили злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї. Але при цьому необхідно враховувати, що у неповнолітніх поняття про добре і зле, допустиме і заборонене дуже нестійке, вони лише формуються, і достатньо незначних спонукань, щоб підштовхнути підлітка на шлях злочину.

В законі не обмежений максимальний вік кримінальної відповідальності, тому особи, які вчинили злочин, пов'язаний з незаконним обігом зброї у похилому віці, розглядаються в якості суб'єктів злочину. Але щодо цих осіб в Кримінальному кодексі існують певні межі застосування окремих видів покарань (смертної кари, виправних робіт). Крім того, вік 55 років для жінок і 60 для чоловіків може бути врахований судом як пом'якшуюча обставина при обранні виду і розміру покарання.

Другою обов'язковою ознакою суб'єкту злочину є осудність. Поведінка людини, всі її вчинки, в т.ч. і суспільно небезпечні, визначаються та контролюються свідомістю та волею. Отже, свідомість і воля – основні психічні функції людини, і вони визначаються в кінцевому рахунку суспільним середовищем, умовами матеріального життя суспільства. Активність свідомості та волі особи проявляється, зокрема, у тому, що вона має можливість вибору поведінки, усвідомлюючи свої дії та їх наслідки. Людина здатна обирати між суспільно корисними діями та вчинками, що представляють суспільну небезпеку, розуміючи характер того, що вона вчинює. При вчиненні викрадення зброї особа чітко для себе усвідомлює, що такі дії є небезпечними, оскільки зброя віднесена до предметів, що має обмежений обіг, а тим більш, усвідомлює небезпечність своїх подальших дій, спрямованих на позбавлення життя іншої особи.

Без здатності людини розуміти суспільну значимість своєї поведінки та її фактичну сторону, а також керувати вчинюваними діями, тобто без ознаки осудності, кримінальна відповідальність неможлива. Особа, яка в момент вчинення злочину знаходилася в стані неосудності і тому не давала звіту у своїх діях чи не керувала їх вчиненням, не може бути визнана відповідальною за вчинене, і вона не може бути суб'єктом злочину.

Таким чином, неосудність – це неспроможність особи давати собі звіт у своїх діях чи керувати їх вчиненням, що викликано хворобливими змінами її свідомості та волі в момент вчинення суспільно небезпечного діяння (злочину). Поняття неосудності в кримінальному праві оцінюється двома критеріями: юридичним (психологічним) та медичним (біологічним). Неосудність – поняття юридичне, тому основним, визначним її критерієм є юридичний критерій, який складається із сукупності двох ознак: інтелектуальної – нездатність особи усвідомлювати фактичну сторону або спеціальний зміст своєї поведінки, її наслідків на момент вчинення нею злочину; вольової – нездатності особи керувати своїми діями.

Якщо ж буде з'ясовано, що поведінка особи характеризувалася наявністю інтелектуального чи вольового моменту, то вона визнається неосудною, і не може бути притягнута до кримінальної відповідальності. Стан неосудності виключає вину особи у вчиненні злочину, умисел чи необережність в її поведінці, оскільки без цієї обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони не існує складу злочину і немає підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Медичний критерій неосудності містить у собі чотири ознаки:

- 1) хронічна психічна хвороба;
- 2) тимчасовий розлад психічної діяльності;
- 3) недоумство;
- 4) інший хворобливий стан психіки (ч. 2 ст. 19 КК України).

Для наявності медичного критерію достатньо одного із зазначених видів психічного розладу здоров'я особи.

До хронічних психічних хвороб віднесені захворювання, які продовжуються невизначено тривалий час, а внаслідок лікування не виліковуються взагалі, або проходять не остаточно. До них відносяться шизофренія, епілепсія, сифіліс мозку, прогресуючий параліч, деякі форми психозу (енцефалітний, старечий), які є наслідком органічного

ураження головного мозку та інші¹. Однак, не кожна людина, яка хворіє на ту чи іншу психічну хворобу, є разом з тим неосудною: поняття «психічна хвороба» та «неосудність»² не тотожні. Тому встановлення симптомів психічної хвороби іще не вирішує питання про неосудність особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Неосудність – це завжди нездатність усвідомлювати свої дії та керувати ними; причиною такої неосудності є психічне захворювання. Якщо буде встановлено, що суспільно небезпечне діяння, пов'язане з незаконним обігом зброї вчинено особою, яка хворіє на епілепсію (хронічну психічну хворобу), але в момент вчинення злочину вона усвідомлювала свої дії та могла ними керувати, то така особа є суб'єктом злочину, і повинна відповідати за те, що вона вчинила.

Таким чином, лише сукупність ознак юридичного та медичного критеріїв утворюють основу для визнання особи неосудною і внаслідок цього нездатною нести відповідальність за вчинені нею суспільно небезпечні дії. Наприклад, неосудною визнається людина, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння не усвідомлювала своїх дій внаслідок хронічної психічної хвороби (наприклад, шизофренії); неосудною є і така особа, яка в момент вчинення суспільно небезпечного діяння не могла керувати своїми діями внаслідок природного (вродженого) недоумства.

Питання про осудність чи неосудність особи, яка вчинила злочин, пов'язаний з незаконним обігом зброї, вирішується лише стосовно факту вчинення даною особою конкретного суспільно небезпечного діяння (викрадення, незаконного зберігання, виготовлення тощо) і лише на момент вчинення цього діяння. Не можна вважати неосудною особу лише тому, що вона у минулому визнавалася такою у зв'язку з іншим правопорушенням. Висновок про осудність чи неосудність особи, а разом з тим про відповідальність по конкретній справі проводять органи попереднього слідства та суд. Але цей висновок повинен спиратися на висновок судово-психіатричної експертизи, що визначає психічний стан особи на момент вчинення злочину на підставі медичного дослідження особи, і всебічного вивчення, аналізу матеріалів справи. Судово-психіатрична експертиза призначається в тих випадках, коли виникають будь-які сумніви з приводу психічної повноцінності обвинуваченого.

¹ Про психіатричну допомогу : Закон України від 19.11.1992 р.; Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. URL: <http://rada.gov.ua>; Інструкція про призначення та проведення судових експертиз. Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р.

Особа, яка визнана неосудною, не підлягає кримінальній відповідальності та покаранню за злочин, пов'язаний з незаконним обігом зброї, щодо неї можуть бути застосовані лише примусові заходи медичного характеру, які переслідують мету відгородити суспільство від можливих суспільно небезпечних дій психічно хворого, а також виліковування такої особи.

Також, неосудними та такими, що не підлягають кримінальній відповідальності і покаранню визнаються особи, які:

1) визнані осудними на момент вчинення злочину, і захворіли на психічну хворобу після вчинення злочину, в період розслідування справи чи судового розгляду;

2) захворіли на психічну хворобу до винесення судом вироку, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії чи керувати ними;

3) вчинили злочин в стані осудності, були засуджені і під час відбування покарання захворіли на психічну хворобу, тому що подальше відбування покарання такої особи є недоцільним і негуманним (ст.ст. 93, 95 КК України).

Крім двох обов'язкових ознак суб'єкту злочину (віку та осудності), в кримінальному законі передбачені додаткові ознаки суб'єкту злочину, які можуть бути обов'язковими в певних складах, чи виступати в якості обтяжуючих (кваліфікуючих) ознак. Це службові особи, військовослужбовці (якщо вчинений ними злочин вчиняється у зв'язку зі службою), працівники підприємств торгівлі; особи, котрі знаходяться в місцях попереднього ув'язнення та позбавлення волі. Класифікацію злочинів, вчинених такими категоріями осіб, ми розглянули вище.

При розгляді суб'єкту злочину не можна обійти увагою і кримінологічні ознаки особи, яка вчиняє злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї. Переважна більшість злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї вчиняються особами чоловічої статі. До 2014 року переважно, це були особи, які не мали відношення до військової служби. З 2014 року ситуація змінилася, і більшість злочинів, пов'язаних зі зберіганням, носінням вогнепальної зброї вчиняли особи, які перебували на військовій службі, як правило, тимчасово (мобілізовані, які вивезли предмети озброєння із зони проведення антитерористичної операції, добровольці, звільнені зі служби військовослужбовці тощо). Особа злочинця – це сукупність соціально значущих і суб'єктивних особливостей людини, що скоїла суспільно небезпечне, винне, протиправне діяння, заборонене кримінальним законодавством. Головним критерієм визначення особи злочинця є

факт скоєння злочину (юридичний критерій). Але слід зазначити, що це можливо за умови, якщо юридичний (правовий) критерій розглядати у взаємодії із соціальним¹.

Тобто, особа злочинця поєднує у собі великий складний комплекс ознак, що її характеризують: особливості, зв'язки, її внутрішній світ тощо. При вживанні поняття “особа злочинця”, зазначає А.І. Долгова, необхідно мати на увазі саме соціальне обличчя людини, що скоїла злочин². А.Ф. Зелінський зазначає, що особа злочинця – це сукупність психологічних і моральних характеристик, що в тому чи іншому ступені присутні людям, що винні у злочинній діяльності певного типу³.

Варто вказати на деякі особливості особи озброєного злочинця. Особливість дій озброєного злочинця проявляється через спосіб вчинення злочину. Так, наприклад, при побутових вбивствах використовують кухонні ножі та інші предмети господарського призначення або мисливську зброю, а при вчиненні вбивств на замовлення використовують сучасну бойову зброю. Побутові вбивства, в переважній більшості не є спланованими, а вчинюються в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, при цьому у людини може спостерігатися низький рівень самоконтролю і для здійснення злочину злочинець обирає ті засоби, які знаходяться поруч. Вбивства на замовлення мають плановий характер, ретельно плануються і готуються.

Вибір зброї може свідчити про ступінь підготовленості злочину, вказувати на кваліфікацію і кримінальну характеристику злочинця, його можливості та здібності. При вчиненні озброєних злочинів, особа, яка вчиняє протиправні дії, як правило, має навички у володінні і використанні зброї. Якщо злочинець добре підготовлений, необхідно звернути увагу на влучення, здатність вражати ціль тощо. Тобто таке становище може свідчити про те, що людина є професійним озброєним злочинцем, має добрі вміння щодо використання зброї. І якщо злочин не є спланованим, і вчинюється із використанням холодної зброї, то це може вказувати на те, що злочинець не готується до такого злочину заздалегідь, не добре володіє предметами озброєння.

¹ Алексеев А.И. Криминология : Курс лекций / А.И. Алексеев. М., 1998. С. 84-85.

² Долгова А.И. Криминология / А.И. Долгова. М., 1999. С. 177.

³ Зелинский А.Ф. Криминология. Научно-практическое издание / А.Ф. Зелинский. К., 1999. С. 24.

Таким чином, озброєний злочинець як суб'єкт злочину може бути виявлений по способу своєї злочинної поведінки, коли по слідах вчинення злочину визначають певні навички, професіональні знання, можливості використання злочинцем зброї. Також інформація щодо способів вчинення, що застосовують злочинці у процесі підготовки злочинів можуть мати значення при розкритті аналогічних злочинів.

Ще однією ознакою озброєної особи злочинця як суб'єкту злочину є проявлення негативізму, тобто псевдосамоствердження, оскільки при наявності зброї, злочинець вважає себе сильнішим за свою жертву. При цьому він вважає себе сильнішим за всіх, з'являється почуття переваги над іншими і як наслідок потребує до себе більшої поваги. Як правило, така поведінка характерна для членів організованих злочинних угруповань. Вони мають схильність до насилля та немотивованої агресії щодо оточуючих.

Для осіб, які при вчиненні суспільно небезпечного діяння, в більшості випадків, застосовують предмети озброєння типовою є соціальна фасилітація, тобто, спрямованість на вчинення суспільно небезпечних діянь у присутності великої кількості осіб. Такий характер злочинних дій має прояв при здійсненні розбійних нападів.

Певними особливостями характеризується кримінальна відповідальність суб'єктів, які вчинили злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї у стані сп'яніння (наркотичного чи алкогольного, або внаслідок вживання інших одурманюючих речовин). Статистичні відомості МВС України свідчать, що більше 50 % злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, вчинюється особами, які були в стані алкогольного сп'яніння¹. І це явище має тенденцію збільшення. Найбільш поширеним є алкогольне сп'яніння. Але все частіше злочини, особливо насильницькі проти особи та власності (розбійні напади зі зброєю, умисні вбивства, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, хуліганство) вчиняються в стані наркотичного чи токсичного сп'яніння.

Згідно ст. 21 КК України особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння, підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах. В цій статті мова йде про просте фізіологічне сп'яніння, незалежно від його ступеня. Фізіологічне сп'яніння може виникати внаслідок вільного вживання алкогольних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин чи інших одурманюючих засобів. Як правило,

¹ Статистичні дані про стан злочинності в Україні за 2006-2010 рр. URL: <http://mvs.gov.ua>

особа доводить до одурманювання себе свідомо і при цьому не втрачає здатності усвідомлювати свої дії і керувати ними. Виходячи з цього стан фізіологічного сп'яніння знаходиться в межах осудності, і особа несе кримінальну відповідальність за вчинений злочин у такому стані.

В ст. 67 ч. 1 п. 13 КК України законодавець вчинення злочину в стані сп'яніння відносить до категорії обставин, які обтяжують кримінальне покарання. Але, в залежності від характеру вчиненого злочину, суд може цю обставину не враховувати в якості обтяжуючої. Так, у тих випадках, коли вчинення злочину не пов'язане безпосередньо зі станом сп'яніння винного. Наприклад, особа ретельно готується до вчинення вбивства: підбирає ключі до квартири жертви, забезпечує собі алібі, вдосконалює зброю тощо, а перед тим, як іти до потерпілого, приймає алкоголь “для хоробрості”, щоб руки не тремтіли. Або вчинення службового підроблення та зловживання службовим становищем за раніше обумовлену винагороду і надання іншій особі зброї на певний час, за умови її повернення. Коли ж вчинюються хуліганські дії поєднані з населенням тілесних ушкоджень, як наслідок спільного вживання спиртних напоїв винним та потерпілим, – то в таких випадках суд визнає вчинення злочину в стані сп'яніння обтяжуючою обставиною.

В тих випадках, коли особа не добровільно вживає спиртні напої або наркотики – під впливом примусу, насильства, погроз, або ці речовини були введені в організм шляхом обману (замість ліків вкололи спирт), стан сп'яніння не визнається обтяжуючою обставиною. Навпаки, цей стан можна віднести до пом'якшуючих обставин, оскільки сп'яніння виникло проти волі або поза волею та свідомістю особи, і як будь-яке сп'яніння, волею ускладнює здатність впізнавати залежність та причинний зв'язок явищ, знижує можливість контролювати свою поведінку та керувати своїми вчинками. Отже, такий стан сп'яніння був вимушеним, і особа не мала об'єктивних можливостей протистояти вживанню або введенню одурманюючих речовин.

Також, у ч. 2 ст. 96 КК України законодавець визначає, що суд при призначенні кримінального покарання може направити особу на примусове лікування, якщо вона вчинила злочин на ґрунті алкоголізму чи наркоманії. Тут мова йде про осіб, які зловживають цими речовинами, і вчинення злочину, пов'язаного із незаконним обігом зброї, сталося як результат постійного та необмеженого вживання спиртних напоїв або наркотиків. Так, особа, яка протягом тривалого часу вживала наркотики і вчинила викрадення вогнепальної зброї з

метою її подальшого продажу та отримання коштів на випивку, не лише отримає за вироком суду покарання у вигляді позбавлення волі, а й може примусово лікуватися в установі виконання покарань від наркоманії.

На ґрунті систематичного вживання одурманюючих речовин можуть виникнути та розвинути самостійно психічні захворювання (біла гарячка, алкогольний галюциноз, алкогольний параноїд, наркотична абстиненція тощо), які також виключають осудність суб'єкту.

Якщо особа, яка вчинила злочин, пов'язаний з незаконним обігом зброї, буде визнана хронічним алкоголіком та наркоманом, що потребує лікування, то за рішенням суду щодо неї поряд із застосуванням кримінального покарання будуть застосовані примусові заходи медичного характеру (ст.ст. 92-93 КК України).

Певна кількість злочинів, передбачених Особливою частиною КК, пов'язаних з незаконним обігом зброї, може бути вчинена лише особою, яка має крім трьох обов'язкових, і додаткові ознаки. Такий суб'єкт називають спеціальним. Наприклад, злочини проти військової служби можуть бути вчинені лише військовослужбовцем або громадянином під час проходження військових зборів. В таких злочинах ознаками суб'єкта, зазначеного в диспозиції статті, можуть бути лише безпосередні виконавці злочину. Інші співучасники (пособники, підбурювачі, організатори) можуть бути загальними суб'єктами.

Склади злочинів, в яких передбачена відповідальність спеціального суб'єкта, є складами із спеціальним суб'єктом. Особливістю спеціального суб'єкта можуть бути його громадський, службовий стан (продавець магазину зброї та боєприпасів, охоронець, слідчий і т.п.), демографічні ознаки (стать, вік), професія (працівник органів поліції, СБУ, військовослужбовець). При цьому визнання певних категорій осіб спеціальними суб'єктами обумовлено не їх станом (принцип рівності всіх осіб перед законом виключає різну відповідальність за однакові злочини), а тим, що ці особи внаслідок їх становища за професією або посадою можуть вчинити такі злочини, які не можуть вчинити інші злочинці.

Так, наприклад, військовослужбовець

Особливості ознак, що характеризують спеціальний суб'єкт, який вчиняє злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї:

1) вони передбачені в диспозиції основного складу злочину, і є обов'язковими ознаками. Їх відсутність говорить про відсутність даного складу злочину;

2) можуть бути передбачені в частинах чи пунктах статті Особливої частини. В такому випадку вони впливають на кваліфікацію вчиненого;

3) якщо вони не зазначені в диспозиції статті, але фактично існують, то враховуються судом при визначенні виду та розміру покарання в якості пом'якшуючих обставин (неповнолітні, вагітні жінки) або обтяжуючих (неодноразовість, рецидив злочинів) обставин.

Групи ознак, які характеризують спеціальний суб'єкт злочину:

1) правове становище особи (громадянство, військовослужбовці, учасники судового процесу, засуджені);

2) посада або професія особи (посадові злочини, суддя, слідчі, медичні працівники);

3) демографічні ознаки (стать, вік) та стан здоров'я (інвалідність);

4) взаємовідносини з потерпілим (матеріальна, службова, особиста залежність; поставлення в небезпеку; батьки і діти);

5) минула антисуспільна діяльність суб'єкта (судимість, адміністративні стягнення).

Ці категорії осіб складають поняття спеціального суб'єкту злочину – особи, яка, крім загальних ознак (віку та осудності), характеризується додатковими специфічними ознаками, передбаченими нормами Особливої частини кримінального закону.

В якості додаткових специфічних ознак виступають ознаки, що відносяться до:

1) особистих якостей винної особи (особи, раніше засуджувані за тяжкі злочини, за певні види злочинів (пов'язані зі зброєю, статеві злочини, вбивства та інші); особи, що перебувають в певних місцях (позбавлення волі);

2) службове становище чи виконання професійних, службових функцій (військові злочини; торгівельна діяльність);

3) характеристики особистих взаємостосунків винного та потерпілого (службова, матеріальна залежність).

Суспільно небезпечне діяння, пов'язане з незаконним обігом зброї, як і будь-які інші вчинки людини, спрямовуються її свідомістю та волею. Оскільки при вчиненні злочинних діянь особа також керується своєю свідомістю та волею, то законодавець досліджує таке ставлення злочинця до вчинених ним дій (чи бездіяльності). Аналіз поведінки особи, з'ясування її психічного ставлення до вчинюваного злочину складає зміст суб'єктивної сторони складу злочину.

Необхідною умовою законності та застосування кримінально-правових заходів до особи, що вчинила передбачене кримінальним

законом суспільно небезпечне діяння, пов'язане з незаконним обігом зброї, як і будь-яких інших злочинів, – є встановлення відповідних суб'єктивних ознак цього діяння. Від правильного встановлення таких суб'єктивних ознак злочинного діяння – умислу чи необережності, мотиву злочину, його цілі – самим безпосереднім чином залежить висновок щодо вини особи у скоєнні злочину, правильна кваліфікація її діяння і призначення відповідного покарання винному¹.

В.П. Тихий зазначає, що суб'єктивна сторона злочину представляє собою психічне ставлення особи до скоєного нею суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності) і до його суспільно небезпечних наслідків. Вона охоплює суб'єктивні процеси, що проходять у свідомості особи, що скоює суспільно небезпечне діяння. До суб'єктивної сторони належать вина, мотив і мета. Ці ознаки відображають зв'язок свідомості і волі людини з суспільно небезпечним діянням, яке здійснює людина та його наслідками².

Згідно ст. 23 КК України виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

Слід вказати, що для повного аналізу вини як ознаки суб'єктивної сторони необхідно розглянути її повну кримінально-правову характеристику, яка має прояв у таких елементах як зміст, форма та ступінь вини.

Дуже слушною вбачається позиція щодо визначення проблеми вини в теорії кримінального права Р.В. Вереші, який зазначає, що правильне вирішення загального питання про вину має важливе значення – не лише теоретичне, а і практичне. Залежно від того, як диференційовано загальне поняття вини, здійснюється визначення її окремих форм, кожна з яких має містити загальні ознаки вини³. Від з'ясування окремих форм вини, у свою чергу, залежить вирішення питання про наявність у конкретних діях обвинуваченого суб'єктивної підстави кримінальної відповідальності.

Обґрунтування та диференціація кримінальної відповідальності по принципу суб'єктивного вмінення відповідають уявленням суспільної

¹ Тихонов К.Ф. Субъективная сторона преступления / К.Ф. Тихонов. Саратов : Приволжское книжное издательство, 1967. С. 3.

² Тихий В.П. Ответственность за хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ по советскому уголовному праву / В.П. Тихий. Х. : «Вища школа», Изд-во при Харьк, ун-те, 1976. С. 73.

³ Вереша Р.В. Проблеми вини в теорії кримінального права / Р.В. Вереша. [навчальний посібник] К. : Атіка, 2005. С. 46.

правосвідомості про справедливість. Оскільки відповідальність за свої вчинки обґрунтована лише в тому випадку, коли при вчиненні суспільно небезпечного діяння в ньому мали місце свідомість і воля особи.

Суб'єктивна сторона складу злочину характеризує психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння. Врахування психічного ставлення дає можливість оцінити ступінь суспільної небезпеки злочину, його наслідків і ступінь небезпечності особи самого злочинця, який вчиняє злочин, пов'язаний з незаконним обігом зброї.

Значення суб'єктивної сторони при з'ясуванні всіх обставин справи, порушеної за вчинення злочину, пов'язаного з незаконним обігом зброї:

- 1) є обов'язковим елементом складу злочину;
- 2) дозволяє вірно кваліфікувати злочини;
- 3) дозволяє правильно класифікувати злочини;
- 4) дозволяє відмежовувати злочинне діяння від незлочинного;
- 5) відсутність певних ознак суб'єктивної сторони (мотив, мета – неправдиве повідомлення про злочин; ст. 390 КК України – ухилення від відбування позбавлення волі) – виключає кримінальну відповідальність;

- б) дозволяє відмежовувати конкуруючі склади злочину, схожі за об'єктивною стороною (ст. 129 КК України – погроза вбивством; ст. 350 КК України – погроза вбивством службовій особі, громадянину).

Зміст суб'єктивної сторони складу злочину складають: вина особи, яка вчиняє злочин, мотив, мета, емоції.

Згідно чинного кримінального закону вина – це психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння (дії чи бездіяльності) і його результату. Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони, і дозволяє визначити ставлення злочинця до основної ознаки злочину – суспільної небезпеки власного вчинку. Та обставина, що особа не утрималася від вчинення суспільно небезпечного діяння, пов'язаного з незаконним обігом зброї, є підставою для негативної оцінки її психічного ставлення з боку держави та суспільства.

Значення вини полягає у тому, що вина:

- 1) є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони;
- 2) визначає тяжкість вчиненого діяння;
- 3) визначає небезпечність особи винного;

4) впливає на межі відповідальності особи (вид умислу – на вид і термін покарання);

5) є предметом доказування в кримінальному процесі;

6) допомагає встановити інші факти злочинної діяльності.

Вина може виступати у двох формах: умисел або необережність, які, у свою чергу мають такі види: умисел – прямий та непрямий; необережність – злочинна недбалість та злочинна самовпевненість.

Поділ вини на форми має велике практичне значення. Зокрема форма вини при вчиненні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, боєприпасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв: визначає ступінь суспільної небезпеки діяння і дає змогу відмежувати злочинне діяння від незлочинного; визначає кваліфікацію злочину; завжди враховується при індивідуалізації покарання і визначенні умов його відбування; враховується в інших випадках реалізації кримінальної відповідальності і покарання.

Вина – основна та обов'язкова ознака суб'єктивної сторони будь-якого злочину. Мотив і мета – факультативні ознаки суб'єктивної сторони злочину. Вони потребують встановлення лише в тих випадках, коли про це прямо не вказано в законі або коли вони остаточно впливають із змісту злочину¹.

Вина, її форми та різновиди в складі злочину є найбільш важливими ознаками. Вина є також обов'язковою складовою частиною підстави кримінальної відповідальності. Згідно із законом кримінальній відповідальності підлягає лише особа, винна у вчиненні злочину (ст. 2 КК України). Слід відмітити, що вина завжди представляє собою єдність форми і змісту.

Так, в кримінальному праві вину визначають як матеріально-правове й процесуальне поняття, ототожнюючи її із засадами кримінальної відповідальності, тобто зі злочином як цілісністю. При цьому, згадування про злочин як свідому вольову поведінку не є психологічним підходом до понять вини і відповідальності².

Вина – це свого роду причинний зв'язок між особою, яка вчинила злочин і, об'єктом вчиненого злочину, тобто дією або бездіяльністю, визнаною законом суспільно небезпечною.

¹ Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К.-Х. : Юрінком Інтер-Право, 2002. С. 139.

² Малков В.Д. Хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ: [учебное пособие] / В.Д. Малков. М., 1971. С. 15.

Вина потерпілого – це психологічне ставлення потерпілого до своєї поведінки, яка, порушуючи норми об'єктивного права, тягне застосування певної санкції.

Враховуючи усе сказане, можна визначити вину як психічне ставлення у формі умислу або необережності осудної особи, яка досягла певного віку, до скоєного нею протиправного діяння, а також наслідків і є необхідною умовою кримінальної відповідальності.

Мета поступка – це той результат, що намагається досягти особа, здійснюючи поступок. Такий висновок походить від природи мети, у відповідності з якою, суб'єктивно встановлена мета передбачає досягнення об'єктивного результату¹.

Переважає більшість злочинів, що вчиняються з використанням зброї, характеризуються прямим умислом, оскільки особа свідомо готується до вчинення суспільно небезпечного діяння, готує знаряддя, але є злочини, де ідея застосування зброї виникає миттєво, наприклад при нанесенні тілесних ушкоджень під час сварки.

Мотив – спонукальна, рушійна причина певної поведінки особи, яка може виражати потреби, почуття, емоції людини. Мотиви вчинення злочину можуть бути благородні – жаль, співчуття, і неблагородні – ненависть, помста, злість, ревнощі, користь, заздрість, жорстокість та інші. А мета – це бажання особи (злочинця) досягти певних наслідків, які є шкідливими, шляхом вчинення злочину. Коли мета вказана законодавцем в диспозиції статті як обов'язкова ознака складу злочину, то її встановлення є обов'язковим, і порушення даної вимоги може потягти помилки при кваліфікації.

Мотиви вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, в переважній більшості є корисливими за своїм характером, хоча законодавцем акцент на цьому не робиться. Так, у коментарі до статті 262 КК України зазначено, що корисливий мотив і корислива мета не є обов'язковими ознаками цього злочину, його мотив і мета можуть бути різними². Безумовно, з цією думкою можна погодитися, але все ж таки, необхідно зауважити, що керуючись саме корисливими мотивами викрадення предметів озброєння вчинили 86,9 % злочинців, оскільки крім отримання матеріальних благ після реалізації зброї чи бойових припасів, вибухових речовин тощо, корисливий мотив має місце і при

¹ Тихонов К.Ф. Суб'єктивная сторона преступления / К.Ф. Тихонов. Саратов : Приволжское книжное издательство, 1967. С. 81.

² Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гаврик та ін.]; під ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. С. 731-732.

викраденні зброї для подальшого використання її при вчиненні іншого злочину, який особа уже запланувала. Такий мотив занадто віддалений від безпосереднього скоєння корисливого злочину і тому не відіграє ще головної ролі¹. Але необхідно зазначити, що в такому випадку зброя, бойові припаси до неї, вибухові пристрої чи вибухові речовини є засобами вчинення іншого корисливого злочину.

Як вірно визначається в науково-монографічній літературі: користь може бути виражена у будь-яких спонуканнях особи, зміст та інтенсивність прояву яких обумовлюється безліччю чинників. Проте найбільш важливими із них є цілі корисливих устремлінь, які не тільки багато в чому виражають, дають образ користі, але і витікають з неї².

Для подальшої характеристики корисливого мотиву у злочинах, пов'язаних з незаконним обігом зброї, необхідно звернути увагу на такий корисливий мотив, як користь-стяжательство³. Така користь, як правило пов'язана із вчиненням таких злочинів, як одержання неправомірної вигоди, викрадення майна шляхом використання службового становища, розтрата⁴.

У ч. 2 ст. 262 КК України вказується безпосередньо на викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Як правило, такий злочин не може бути вчинено без наявності корисливого мотиву, що може мати прояв у таких формах, як отримання доходу від незаконного продажу привласнених предметів, викрадення зброї для вчинення іншого, більш тяжкого злочину тощо.

Мотиви вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, в переважній більшості є корисливими. Необхідно зауважити, що за такими мотивами, викрадення предметів озброєння вчинили 86,9 % злочинців, носіння, зберігання, придбання з корисливих мотивів – 71,7 %.

¹ Малков В.Д. Хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ: [учебное пособие] / В.Д. Малков. М., 1971. С. 28-29.

² Миненок М.Г., Миненок Д.М. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы. – СПб. : Изд-во "Юридический центр Пресс", 2001. С. 81.

³ Кузнецова Н.Ф. Мотивация преступлений и тенденция ее изменения / Н.Ф. Кузнецова. // (Вопросы советской криминологии (материалы научной конференции) / Под ред. А.Б. Сахарова. М., 1976. Ч. 2. С. 12.

⁴ Миненок М.Г., Миненок Д.М. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы / М.Г. Миненок, Д.М. Миненок. СПб. : Изд-во "Юридический центр Пресс", 2001. С. 83.

Так, гр. Т. зустрів на вулиці свою колишню дружину, попросив її поговорити з ним в кафе. Коли він одержав відмову, голосно образив її, а потім наніс ножем удар у груди. Від одержаного поранення дружина померла на місці. Лайку чули люди, які знаходилися поряд, на автобусній зупинці, але удару ножем вони не бачили. Через 20 хвилин Т. був затриманий і пояснив, що наніс дружині удар ножем із-за ревнощів та обіди. Такі дії можна кваліфікувати як умисне вбивство з хуліганських мотивів або як умисне вбивство (ст. 115 ч.1 КК України). Оскільки ж дії Т. мали на меті помститися дружині за те, що вона його покинула, то вони підпадають під ознаки ст. 115 ч. 1 а не 115 ч. 2 п. 7 КК України.

Чинне кримінальне законодавство розрізняє 2 форми вини при вчиненні злочину: умисну та необережну, а в теорії кримінального права виділяють іще змішану форму вини.

Таблиця. Форми та види вини при вчиненні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї

УМИСНА ФОРМА ВИНИ	НЕОБЕРЕЖНА ФОРМА ВИНИ	ЗМІШАНА ФОРМА ВИНИ
<i>види:</i>	<i>види:</i>	
прямий умисел – ст.ст. 262, 263 КК України	злочинна самовпевненість	умисел щодо діяння необережність щодо наслідків – ст. 264 КК України
непрямий умисел – ч. 4 ст. 296 КК України	злочинна недбалість	

Згідно зі ст. 24 КК України злочин вважається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала суспільно небезпечні наслідки та бажала чи свідомо допускала настання цих наслідків.

Хоча закон і не містить відповідних найменувань, у ст. 24 КК України законодавець описує два види умислу: прямий та непрямий. Вони обидва характеризуються певними ознаками, що відносяться до свідомості та волі особи, яка вчиняє злочин. Ознаки, що відносяться до характеристики свідомості при умислі мають назву інтелектуального моменту в понятті умислу, а ознаки, що відносяться до характеристики волі, – вольового моменту.

При вчиненні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, прямий умисел має місце в тих випадках, коли особа, яка вчинила злочин, усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння чи бездіяльності, передбачала суспільно небезпечні наслідки (інтелектуальний момент в понятті прямого умислу) і бажала їх

настання (вольовий момент). Розглянемо детально ознаки прямого умислу при вчиненні вказаних злочинів.

Усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії чи бездіяльності) означає усвідомлення того, що її поведінка може завдати шкоди суспільному чи державному ладу, системі господарства, власності, особі, політичним, трудовим, майновим та іншим правам громадян, правопорядку (ч. 1 ст. 11 КК України). Життя в суспільстві, система освіти та виховання сприяє виробленню у кожного громадянина такого усвідомлення.

Передбачення суспільно небезпечних наслідків означає, що особа, яка вчиняє злочин, завдає шкоди суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом. Усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчинюваних особою дій (бездіяльності) та передбачення суспільно небезпечних наслідків ґрунтуються на уявленні особи стосовно об'єктивних ознак її діяння (об'єкту та об'єктивної сторони складу злочину). Усвідомлення їх, і звіт собі в суспільній небезпеці дає особа, яка вчиняє злочин. Так, усвідомлюючи, що вчинювані дії, які грубо порушують громадський порядок та виражають явну неповагу до суспільства, і використання при цьому зброї як засобу залякування громадян (ч. 4 ст. 296 КК України), хуліган усвідомлює тим самим і суспільну небезпеку хуліганства і суспільну небезпеку використання ним зброї, що уже сама по собі є предметом підвищеної небезпеки.

До вольового моменту прямого умислу відноситься вказівка закону на те, що особа бажала настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії (бездіяльності). Бажання настання суспільно небезпечних наслідків означає:

а) бажання настання їх в якості кінцевого результату, до якого прагне злочинець (при вчиненні крадіжки особа бажає заволодіти зброєю чи бойовими припасами, що викрадаються);

б) бажання настання суспільно небезпечних наслідків в якості певного результату (при зв'язуванні потерпілого, щоб без перешкод здійснити викрадення зброї із його квартири, злочинець діє з прямим умислом, незаконно позбавляючи волі потерпілого. Це відповідає його бажанню, оскільки робить можливим безперешкодним викрадення зброї, хоча самі по собі ці дії не є кінцевою (остаточною) метою злочинця).

Специфіка окремих складів злочину така, що вони можуть бути вчинені лише з прямим умислом. Так, викрадення зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв, незалежно від

способів (таємно – шляхом крадіжки; відкрито – шляхом грабежу; відкрито, поєднане з обманом або зловживанням довірою – шляхом шахрайства, відкрито чи таємно – шляхом привласнення тощо), вчинюється лише умисно. При викраденні зброї чи інших предметів злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, злочинець усвідомлює, що він своїми діями позбавляє державну, колективну організацію, приватну особу можливості володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном, передбачає суспільну небезпеку цього і бажає настання названих наслідків, при цьому він має на меті розпорядитися викраденим майном як своїм власним.

Непрямий умисел – характеризується тим, що особа, яка вчинила злочин, усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і свідомо допускала настання цих наслідків. Ознаки непрямого умислу співпадають з ознаками, що характеризують інтелектуальний момент прямого умислу але за вольовим моментом вони відрізняються, оскільки при непрямому умислі особа не бажає, а свідомо допускає настання шкідливих наслідків, і не перешкоджає тому, що вони настануть в результаті дії чи бездіяльності. Сутність свідомого допущення цих наслідків полягає у байдужому ставленні щодо їх настання.

Таким чином, в діях гр. Б. ми бачимо наявність усвідомлення того, що навіть прицільна стрільба із вогнепальної зброї у дворі багатоквартирного будинку може призвести до того, що постраждають інші особи, а не та, щодо якої спрямовано умисел винного.

Вчинення злочину з непрямим умислом, як правило, поєднане із вчиненням дій, спрямованих на досягнення іншого результату. Вони можуть бути як злочинним, так і незлочинним. В процесі вчинення цих дій і спричиняється побічний результат, настання якого свідомо допускається. Так, хуліган, який намагається подолати опір кількох осіб, що намагаються його вгамувати, і проводити декілька неприцільних пострілів в їх бік, внаслідок чого один з них отримує тілесні ушкодження. Завдання цих тілесних ушкоджень було вчинено з непрямим умислом.

Відповідальність за злочин, вчинений з непрямим умислом, настає лише при реальному спричиненні суспільно небезпечних наслідків. Якщо ці наслідки не настали, відповідальність за замах на їх спричинення виключається, оскільки хамах на злочин можливий лише при наявності прямого умислу.

Закон містить визначення лише прямого та непрямого умислу, а в теорії та практиці кримінального права відрізняються такі види умислу, як: визначений (конкретизований), невизначений (неконкретизований); завчасно обміркований, раптовий, афектований.

Як свідчить буквально та логічно тлумачення норм кримінального права, що передбачають кримінальну відповідальність за незаконний обіг зброї, боєприпасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв, – то при їх вчиненні у 87 % випадків мають місце конкретизований, завчасно обміркований умисел. І лише у 13 % випадків дії винної особи характеризуються наявністю неконкретизованого або раптового умислу.

Так, при вчинення незаконного зберігання зброї, боєприпасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв, – умисел може бути лише завчасно виниклий та конкретизований, оскільки дії винного спрямовані на придбання та зберігання у своєму помешканні чи в іншому місці конкретного предмету. При цьому він чітко усвідомлює, що вчиняє суспільно небезпечні дії, оскільки зброя та інші предмети озброєння заборонені для вільного обігу, і зберігання їх без належного дозволу тягне за собою юридичну відповідальність. Також, винний бажає зберігати саме вказані предмети (можливо, про всяк випадок). Таким чином, і інтелектуальний і вольовий момент умислу присутні, і свідчать про наявність в діях винної особи прямого конкретизованого умислу на незаконне зберігання зброї, боєприпасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв.

Використання різних видів умислу в нормах чинного кримінального закону характеризується тим, що:

а) кількість видів умислу, що використовується в законі у порівнянні з кількістю видів, що виділяються в теорії кримінального права, досить обмежена;

б) момент виникнення умислу впливає на межі відповідальності особи (на термін покарання: завчасно виниклий умисел є більш небезпечним, ніж афектований).

Визначений (конкретизований) умисел характеризується тим, що особа передбачає настання та бажає досягнення конкретного, визначеного результату. Так, гр. Д., який напав на працівника поліції Х. і відібрав у нього табельну вогнепальну зброю, яку мав намір використати в майбутньому для вчинення розбійних нападів на громадян, мав конкретний умисел щодо вчинюваних ним дій.

Визначений (конкретизований) умисел можливий і у формі альтернативного умислу, при якому злочинець передбачає настання і

бажає досягнення двох чи декількох конкретних, визначених наслідків. Це має місце в тому випадку, коли, при викраденні майна злочинець усвідомлює, що воно може виявитися власністю держави, громадської організації чи громадянина, тобто шкода може бути завдана державній, колективній, індивідуальній власності, і усвідомлення цього, є бажання особи настання будь-якого із цих наслідків. Відповідальність в даному випадку визначається на підставі фактичного результату, що настав.

Невизначений (неконкретизований) умисел характеризується тим, що особа передбачає настання і бажає досягнення суспільно небезпечних наслідків, але не конкретизує їх у своїй свідомості і бажанні. Наприклад, при вчиненні крадіжки пневматичного пістолета та грошей із магазину «Мисливець», гр. Ж. не з'ясував у своїй свідомості можливу суму грошей, що викрадав, і вважав, що це може бути і дрібне викрадення чужого майна, викрадення у невеликих розмірах, або викрадення на більш значну суму. Він повинен відповідати з урахуванням фактично заподіяної шкоди, яку утворюють сукупність вартості пневматичного пістолета та вилученої суми грошей, яка і визначає кваліфікацію вчиненого.

У відповідності з особливостями свого виникнення та формування прямий умисел поділяється також на завчасно обміркований та раптовий (такий, що виник раптово).

Завчасно обміркований умисел виникає за деякий час до вчинення злочину. Він характеризується стійкістю намірів злочинця вчинити злочин. Злочинець обмірковує способи вчинення майбутніх дій, визначає час і місце, найбільш сприятливі для реалізації свого наміру і т.п. Все це свідчить про підвищену суспільну небезпечність такого злочину. Такий вид умислу має місце у тих випадках, коли злочинець готується до злочину: вибирає об'єкт нападу, спостерігає за потерпілим, щоб вибрати час нападу, складає план прикриття злочинної діяльності, підбирає співучасників.

А раптовий умисел (такий, що виник раптово) як свідчить його назва, виникає безпосередньо перед його реалізацією і не пов'язаний з попереднім обмірковуванням. Так, наприклад, при вчиненні вбивства із помсти у винного може виникнути умисел зняти з нього цінні речі, заволодіти його грошима.

Раптовий умисел може виникнути внаслідок неправомірних дій іншої особи, які є образливими, неправомірними, насильницькими, якщо вони могли потягти тяжкі наслідки для винного чи його близьких, родичів. Законодавець називає такий умисел іще

афектованим, тобто таким, що виник раптово, внаслідок сильного душевного хвилювання, і визнає цю обставину пом'якшуючою при вчиненні умисного вбивства в стані сильного душевного хвилювання (афекту) і умисного тяжкого тілесного ушкодження.

У ст. 25 КК України законодавець визначає і другу форму вини – необережність: злочин визнається вчиненим з необережності, коли особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення, або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачати. Отже, відповідальність за необережні злочини можлива лише за умови настання результату. Необережні дії чи бездіяльність, що не потягли настання суспільно небезпечних наслідків, не тягнуть за собою кримінальної відповідальності.

При вчиненні необережного злочину дія чи бездіяльність винної особи самі по собі можуть і не бути суспільно небезпечними; вони стають такими лише у зв'язку з настанням суспільно небезпечних наслідків. Тому усвідомлення особою суспільної небезпечності діяння характеризується при необережності як усвідомлення суспільної небезпечності наслідків, що настали.

Необережність має такі види: злочинна самовпевненість і злочинна недбалість.

Злочинна самовпевненість характеризується тим, що особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення. Тобто, особа вважає, що існують певні конкретні обставини, які можуть зашкодити їх настанню. При цьому особа не лише не бажає настання суспільно небезпечних наслідків, але й легковажно розраховує їх попередити (відвернути). Хоча цей вид необережності і має назву самовпевненості, однак особа може «сподіватися» не лише на себе і не лише на свої сили. При злочинній самовпевненості винний може розраховувати на дії інших осіб, сил природи, знарядь, машин та інші цілком реальні обставини, які, на його думку будуть достатніми для відвернення суспільно небезпечних наслідків. В дійсності розрахунок винного на всі ці обставини виявляється легковажним, неспроможним; вони нездатні в даних конкретних умовах зашкодити настанню названих наслідків. Якщо ж винний розраховує на якість непередбачувані, випадкові обставини, то має місце байдуже ставлення до настання наслідків, що є однією із ознак непрямого умислу.

В тих випадках, коли виникає сумнів про те, чи є психічне ставлення особи до вчинюваних нею дій непрямим умислом чи злочинною самовпевненістю, необхідно керуватися наступним: необхідно уявити собі з урахуванням всіх конкретних обставин справи, яким би була поведінка особи, якби вона була переконана в неминучості настання суспільно небезпечних наслідків. Якщо особа, переконана в цьому, все ж продовжувала б вчинення відповідних дій, то має місце байдуже ставлення до настання цих наслідків, свідоме їх допущення, що дає підстави розглядати психічне ставлення в якості непрямого умислу. Якщо ж особа за тих же умов утримувалася б від подальших дій – має місце злочинна самовпевненість.

Отже, при злочинній самовпевненості особа усвідомлює можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності, не проявляє належної уваги до державних, колективних інтересів чи інтересів інших осіб, вважає для себе можливим поставити їх під загрозу.

Злочинна недбалість має місце тоді, коли особа, яка вчинила злочин, не передбачала можливості настання суспільно небезпечно небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності, хоча повинна була і могла передбачати.

Оскільки при злочинній самовпевненості особа не передбачає суспільно небезпечних наслідків свого діяння, то вона не може і бажати (чи не бажати) їх. Відсутність передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків означає, що відсутня уява про самі наслідки, або їх суспільно небезпечний характер. Підставою для негативної оцінки психічного ставлення є наявність у особи обов'язку та можливості передбачати настання суспільно небезпечних наслідків в даному конкретному випадку. Особа зневажала своїми обов'язками і не використала свої можливості для визначення істинного значення наслідків свого діяння. Так, у власному помешканні гр. Є., мисливець, не перевірів, заряджена його рушниця чи ні, став шуткувати: прицілився у свого сусіда гр. Ч., вистрілив, чим спричинив потерпілому тяжке тілесне ушкодження. Як свідчать матеріали кримінального провадження та результати експертизи, гр. Є. не передбачав настання цих наслідків, хоча повинен був і міг їх передбачати, оскільки зброя є предметом підвищеної суспільної безпеки, що обумовлено її обмеженим обігом.

Відсутність передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків природно ставить питання: чим необхідно керуватися при встановленні того, що особа «повинна була і могла їх

передбачити» і в яких випадках такі можливість і обов'язок відсутні. Притягнення до кримінальної відповідальності в останньому випадку може привести до об'єктивного вмінення наслідків, що настали, тобто до грубого порушення законності.

При відповіді на це питання керуються двома критеріями: об'єктивним і суб'єктивним. Об'єктивний критерій дозволяє встановити, чи була реальна, об'єктивна можливість передбачення відповідних суспільно небезпечних наслідків та їх суспільно небезпечного характеру. З позицій об'єктивного критерію особа може передбачити можливість настання суспільно небезпечних наслідків, якщо будь-яка інша особа, яка опинилася в таких же умовах, передбачала б названі наслідки. При цьому ігноруються індивідуальні особливості окремих осіб, що мають різні спеціальні пізнання, різним досвідом у відповідній галузі знань, в житті і т.д. В цьому недолік об'єктивного критерію, що визначає неможливість керувати лише ним одним. Однак, для визначення того, що особа повинна була передбачати можливість настання певних наслідків, він цілком може бути використаний. Суб'єктивний критерій вимагає враховувати індивідуальні особливості особи в їх можливому вияві в умовах кожного конкретного випадку. Суб'єктивний критерій вимагає враховувати життєвий досвід, освіту, професію, стаж роботи, навички і т.п., а також стан здоров'я та психіки в момент вчинення діяння та інші індивідуальні особливості осіб, що притягаються до кримінальної відповідальності.

Досить наявно, що обов'язок передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків іще не означає дійсну можливість їх передбачити. Вітчизняні вчені-криміналісти вважають основним критерієм злочинної недбалості суб'єктивний, хоча використовують і об'єктивний в якості передумови для конкретного застосування вимог, що впливають із суб'єктивного критерію.

У відповідності з принципом індивідуалізації кримінальної відповідальності щодо різних осіб ставлять різні вимоги. Відмова від цієї вимоги суперечила б одному із основних принципів кримінального права України – принципу індивідуалізації відповідальності.

Якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, не повинна була і не могла їх передбачити, то має місце така обставина, як казус (випадок). Казус має місце і тоді, коли особа повинна була, але за даних конкретних умов не могла передбачити настання шкідливих наслідків.

Психічне ставлення при казусі не відноситься до форм вини, оскільки від особи не можна вимагати передбачення обставин, які вона не повинна була чи не могла передбачити. Поведінка особи при казусі не заслуговує негативної оцінки з позицій саме кримінального закону і норм моралі. При казусі відсутня суб'єктивна сторона злочину як обов'язковий елемент складу злочину і тим самим склад злочину. Притягнення до кримінальної відповідальності при наявності казусу представляє собою об'єктивне вчинення наслідків, що настали.

Змішана форма вини – має місце в таких злочинах, коли щодо одних об'єктивних ознак злочину має місце умисел, а щодо інших – необережність. Так, керівник стрільб порушує правила поведінки зі зброєю під час проведення стрільб умисно, оскільки бажає скоріше повернутися до підрозділу (поспішає, не дотримав вимоги перевірити використовувану під час проведення стрільб зброю на відсутність у ній боеприпасів), і необережно завдає тілесні ушкодження учаснику стрільб, який допомагав складати зброю в ящики (начальник стрільб легковажно розраховував, що нічого не станеться, або не передбачав можливості непередбачуваних пострілів, хоча повинен був і міг це передбачити).

Якщо психічне ставлення начальника стрільб до спричинення тілесних ушкоджень учасникам стрільб характеризується умислом (і зброя виступає в якості знаряддя вчинення злочину), то такий злочин має умисну форму вини як щодо дій, так і щодо наслідків, і визнається злочином проти життя, здоров'я особи (в залежності від наслідків).

Якщо при роздільному встановленні форм вини щодо діяння та наслідків злочину буде з'ясовано їх співпадіння, то має місце умисний чи необережний злочин, а змішана форма вини відсутня. Крім цього, змішана форма вини може мати місце у тому випадку, коли винний, наприклад, вчиняє згвалтування неповнолітньої – щодо вчинюваного статевого акту має місце умисна форма вини, а щодо наслідків – необережна, коли він не знав чи не допускав, що вчинює насильницький статевий акт з неповнолітньою, хоча повинен був і міг це передбачити. Також, змішана форма вини має місце при необхідній обороні: коли особа при перевищенні меж необхідної оборони спричиняє смерть чи тяжкі тілесні ушкодження нападаючому. В цих складах злочину можливо різне психічне ставлення щодо завданих суспільно небезпечних наслідків з одного боку, і щодо перевищення меж необхідної оборони – з іншого.

1.8. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

(Скок О.С., Шевченко Т.В.)

Порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн завжди викликав інтерес у вітчизняних дослідників, оскільки надавав можливість вивчити різні підходи до розуміння ряду категорій та інститутів кримінального права іноземних держав, що найчастіше є передумовою для їхнього використання з метою подальшого удосконалення українського кримінального законодавства. Варто визнати, що в ряді іноземних держав питанню, пов'язаному з незаконним обігом зброї на законодавчому рівні надається більшого значення, ніж у КК України.

Незаконний обіг зброї у світі є багатоаспектною проблемою. Він включає в себе незаконне виготовлення зброї, її контрабандне переміщення через національні кордони, нелегальну торгівлю зброєю. Останнє вже тривалий час є частиною нелегального бізнесу організованої злочинності різних країн. Кількість злочинів із застосуванням різноманітних видів зброї зростає поряд із розповсюдженням предметів озброєння у світі.

Як і будь-який механізм, що розробляється, а потім втілюється і працює у суспільстві, система норм, що регулює обіг зброї на території України не є досконалою і має певні недоліки. Одним із таких недоліків є відсутність належної нормативно-правової бази, що регулює обіг зброї на території країни. Необхідність посилення протидії злочинності, з незаконним обігом зброї, удосконалення з цією метою законодавства обумовлює необхідність в розробці відповідних заходів щодо протидії незаконному поводженню зі зброєю, з'ясування сутності кримінально-правових відносин. Для створення певних заходів, необхідно звернути увагу на досвід різних країн з цього питання, розглянути кримінально-правову характеристику норм, що встановлюють відповідальність за незаконні дії, пов'язані з використанням, придбанням, зберіганням, носінням зброї, бойових припасів тощо за законодавством різних держав.

Боротьба з нелегальним розповсюдженням вогнепальної зброї індивідуального використання є достатньо складним завданням, тим більше, в умовах військового конфлікту на території будь-якої держави. Це пояснюється тим, що незаконною торгівлею зброєю займаються не тільки транснаціональні злочинні угруповання, в

операціях з нелегального обігу зброї активну участь приймають державні органи, що діють під прикриттям.

Успіх протидії незаконному обігу зброї в багатьох випадках залежить від правового режиму використання тих предметів озброєння, що перебувають у цивільному обігу, ступеня до їх доступу для населення, а також організації контролю над ними. Мається на увазі діюче законодавство, а також практика його застосування.

Зазначена проблема є актуальною не лише для України, але й для всієї світової спільноти. Питанням боротьби з незаконною торгівлею зброєю надається достатня увага з боку багатьох міжнародних організацій. Розгляду даної проблеми присвячено багато спеціальних сесій Генеральної асамблеї Міжнародної організації Кримінальної поліції з питань підвищення ефективності обліку вогнепальної зброї, а також застосування заходів з покращення міжнародної співпраці у такій боротьбі.

Як вважає співробітник Генерального секретаріату Інтерполу Д. Манросс, усвідомлення проблеми володіння зброєю на національному рівні достатньо високе, в той же час, реакція на застосування вогнепальної зброї для великої кількості вбивств має достатньо повільний прояв¹.

Комісія ООН з попередження злочинності та кримінального судочинства силами експертів з 50 країн провела експертне опитування, що стосується режиму володіння населенням різних країн вогнепальною зброєю. Дослідження показало, що у всіх країнах спостерігається тенденція посилення регулювання обігу вогнепальної зброї. Найбільше це стосується Австралії, Канади, Великобританії, Росії, Чехії, Естонії, Латвії, Литви, Молдови, Франції, Китаю, що вже прийняли відповідні нормативні акти. У Бразилії, Данії, Індії, такі новели законодавства знаходяться у стадії підготовки.

Кількісні показники з вогнепальної зброї, що знаходиться у володінні, сягають від менш 1 індивідуального володільця на 1000 осіб населення (Туніс, Сінгапур) до більш 120 (Німеччина). У Фінляндії кількість одиниць вогнепальної зброї сягає 400 на 1000 чоловік. У цій країні приблизно половини населення мають у сім'ї вогнепальну зброю. Там (а також у Німеччині, Данії, Швеції, Румунії і деяких

¹ Манрос Д. Участие Интерпола в борьбе с нелегальной торговлей стрелковым оружием // Интерпол в России. 2001. № 1. С.43

інших країнах) немає заборон на володіння довгоствольними та ручними типами цивільної вогнепальної зброї¹.

Про те, скільки вогнепальної зброї у світі виробляють незаконно, скільки потрапляє у країни шляхом контрабанди, яка кількість військової зброї і зброї, що викрадена у законних володільців, перебуває на ринку, достовірних даних немає. В зарубіжних публікаціях надано тільки приблизна сума фінансових засобів, що отримують щорічно за торгівлю зброєю у світовому масштабі: приблизно 500 млрд. долл.².

Важко оцінити і ступінь озброєності населення і злочинного світу. Можна лише надати приблизну оцінку, використовуючи для цього інформацію, що отримана від правоохоронних органів, результати опитування населення і дослідженнях, що були проведені з цієї проблеми. Така інформація дає підстави вважати, що безконтрольне розповсюдження вогнепальної зброї сприяє збільшенню кількості злочинів. І що б не казали прибічники легалізації вільного обігу зброї в Україні, такий крок призведе лише до загострення криміногенної обстановки та збільшення показників насильницької злочинності, які і так за останні 5 років суттєво зросли.

Зарубіжні вчені, що займалися вивченням взаємозв'язку між наявністю у населення вогнепальної зброї і смертністю з причин насильницьких злочинів, нещасних випадків та самогубств, дійшли висновку, про те, що як тільки вогнепальна зброя стає легкодоступною для населення, вірогідність загибелі людей внаслідок насильницьких злочинів збільшується. Таке положення ілюструється статистикою, що наводиться американськими вченими: Ф. Куком, Д. Нейджином, М. Вольфгангом, Г. Зайзелею, Д. Зуелою, Ф.Э. Зимрингом, англійськими дослідником Д.П. Кингом³, канадськими кримінологами І. Уоллером⁴ та С. Фицсиммон⁵ та інші.

За даними дослідження Ф.Е. Зимринга, вірогідність вбивства при нападах з пістолетом була у п'ять разів вище, ніж при нападах з використанням холодної зброї. Таким чином, уявляється, що

¹ Материалы Экономического и Социального Совета ООН, 2001, 28 апр. – 9 мая. Russian original. P. 29.

² Curbing Illicit Trafficking in Small Arms and sensitive Technologies: an action-oriented agenda. Chapter 8. – Geneva: United National Institute for Disarmament Research. 1998. P. 109.

³ Daniel P., King B.sc. The Criminologist. V. 8. N 28. Spring 1973. P. 50-58.

⁴ ГИЦ МВД России. Сигнальная информация. 1992. Вып. 59.

⁵ Canadian Security. 1991. Septmber/October. Pp. 21-21.

п'ятикратна різниця у смертності пояснюється більшою небезпекою вогнепальної зброї, що зазвичай називається ефектом технічної переваги¹.

Узагальнення нами зарубіжного досвіду кримінально-правового регулювання обігу зброї, ґрунтувалося на декількох моментах. По-перше, ми дослідили кримінальне законодавство країн Співдружності Незалежних Держав, до складу якого поки що входить Україна. По-друге, нами вивчено досвід європейських країн, у зв'язку із тим, що Україна є частиною Європи і у цей час активно інтегрується у торговельний та політичний європейський простір. По-третє, для нас важливим був досвід встановлення кримінальної відповідальності у тих країнах, з якими Україна має спільні кордони, оскільки контрабанда зброї є одним її шляхів надходження зброї та предметів озброєння в Україну.

У зв'язку з достатньо гострою ситуацією, що склалася в ряді країн у сфері обігу зброї, влада багатьох країн намагається створити обмеження щодо розповсюдження різних видів зброї, загалом, вогнепальної, за допомогою правових заходів і правоохоронних органів, що забезпечують виконання відповідних законодавчих актів.

Законодавчими актами, що регулюють питання обігу зброї в країнах СНД, є Модельний закон про зброю та Модельний кримінальний кодекс.

Модельний закон про зброю, прийнятий у 1997 р., регулює правовідносини, що виникають при обігу цивільної, службової, а також бойової ручної стрілецької та холодної зброї, боєприпасів та патронів на території країн учасниць СНД і спрямований на захист життя та здоров'я громадян, власності, забезпечення громадської безпеки, охорону природи та природних ресурсів, розвиток міжнародної співпраці у боротьбі зі злочинністю та незаконним розповсюдженням зброї, боєприпасів та патронів².

Структура даного Закону, так само, як і будь-якого іншого закону, складається із статей, частин статей, їх пунктів. В даному законі міститься 30 статей. Відповідно до положень даного Закону, ним врегульовано основні питання: термінологічні поняття (ст. 1), види зброї та її характеристика (ст.ст. 3-5), обмеження в обігу цивільної та

¹ Франклин Э. Зимринг. Огнестрельное оружие, насилие и национальная политика. В мире науки. М, 1992, № 1. С. 6-14.

² Модельный закон об оружии. Принят на десятом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление № 10-11 от 06.12.1997 г. // URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>

службової зброї (ст. 6), порядок сертифікації, ліцензування та реєстрації зброї і бойових припасів, анулювання ліцензій (ст.ст. 7-13, 26), порядок придбання, продажу, виробництва, зберігання зброї та бойових припасів (ст.ст. 14-22), порядок стягування платежів при видачі ліцензій та дозволів на володіння зброєю і бойовими припасами (ст. 23), застосування зброї (ст. 24), порядок обліку, носіння, перевезення, знищення, колекціонування та знищення зброї (ст. 25), вилучення зброї та боєприпасів до неї (ст. 27), а також питання контролю за обліком зброї (ст. 28) та дотримання нормативно-правових актів і забезпечення його виконання (ст.ст. 29-30).

Як видно із аналізу змісту даного Закону, іще у 1997 році було визначено основні принципи та правила обігу зброї в країнах СНД. Незважаючи на таку деталізацію порядку забезпечення законного обігу і обмеження незаконного обігу зброї і бойових припасів в країнах СНД, Україна не сприйняла даний Закон як основу для упорядкування власного законодавства з даних питань.

Позитивним, на наш погляд, в даному Законі є те, що в ньому визначено поняття зброї, яка має як законний так і найбільший кримінальний обіг в Україні, її основні види, порядок її видачі, зберігання, перевезення, колекціонування, знищення. Крім того, даним Законом передбачено порядок законного застосування зброї громадянами країн учасниць СНД. Даний Закон можна назвати допоміжним до чинного законодавства України з питань діяльності поліції, СБУ та інших правоохоронних відомств, якими передбачено питання попередження злочинності, частину яких складає і незаконний обіг зброї. Також, даним Законом громадянам, які стали жертвами або свідками вчинення злочинів, надано право захищати свої власні права, свободи, інтереси від злочинних посягань (ст. 24): громадяни мають право застосовувати зброю, якою вони володіють на законних підставах для захисту життя, здоров'я та власності у стані необхідної оборони або крайньої необхідності. Застосуванню зброї повинно передувати чітко виражене попередження нападника, проти якого застосовується зброя, за виключенням випадків, коли затримка (рос. – промедление) у застосуванні зброї створює реальну небезпеку для життя людей або може потягти за собою інші тяжкі наслідки. Звичайно, що застосування зброї не повинно створювати небезпеку для життя інших громадян, котрі не мають відношення до інциденту, що виник (тобто, до третіх осіб).

Вилучення зброї та патронів до неї, згідно вказаного Закону, здійснюється органами внутрішніх справ (поліції) і може бути здійснена у наступних випадках¹:

– відсутності ліцензій на виробництво цивільної та службової зброї і патронів до неї;

– відсутності ліцензій на колекціонування та експонування цивільної та службової зброї і патронів до неї;

– відсутності дозволів на зберігання та носіння зброї;

– анулювання дозволів та ліцензій у встановленому законом порядку;

– порушення юридичними або фізичними особами правил обігу (передачі, придбання, колекціонування, експонування, зберігання, носіння, перевезення, транспортування та застосування) зброї до прийняття відповідного рішення державними органами у встановленому національним законодавством порядку;

– виявлення саморобних або перероблених власниками зброї та боєприпасів, зі зміненими балістичними й іншими технічними характеристиками;

– настання смерті власника зброї до вирішення питання про успадкування його майна;

– ліквідації юридичної особи, яка мала ліцензії на здійснення законного обігу зброї (ремонт, купівлі-продажу тощо).

Контроль за обігом цивільної та службової зброї і бойових припасів до неї здійснюється органами внутрішніх справ (поліції) та відповідними державними органами, що здійснюють видачу ліцензій на виробництво такої зброї і контроль за дотриманням стандартів у її виробництві (ст. 28).

Необхідно визначити й те, що даним Законом передбачено, що після його вступу дію країни – учасниці СНД повинні на протязі трьох місяців привести національне законодавство у відповідність до положень розглядуваного Модельного закону (ст.29). Однак, як бачимо, і до цього часу Верховна Рада України не здійснила відповідних кроків у даному напрямку. Проект закону «Про зброю» перебуває на розгляді з 1992 року, було підготовлено декілька редакцій проектів, останні із них – проекти С. Фріса та В. Зеленського 2019 року, – але вимога Модельного закону про зброю так і не була виконана. Таким чином, говорити про реальне й ефективне запобігання злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї на території

¹ Ст. 27 Модельного закону про обіг зброї.

української держави – не можна. На наш погляд, здійснення попередження як самого незаконного обігу зброї, так і упорядкування існуючого законного обігу, а також попередження злочинів, вчинених із використанням зброї (як вогнепальної, холодної, так і електрошокової) можливо лише на основі чинної законодавчої бази, що повинна охоплювати цілий комплекс питань: від визначення основних термінів, до встановлення видів юридичної відповідальності за різні за ступенем суспільної небезпечності правопорушення згідно з нормами КУпАП та КК України.

В Модельному кримінальному кодексі для держав-учасниць СНД злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв передбачена в різних розділах та главах.

Однак, перш, ніж розглядати склади злочинів, запропоновані Модельним КК країн-учасниць СНД, необхідно розглянути терміни, використовувані Міжпарламентською Асамблеєю, яка прийняла даний КК. Так, у кримінально-правових нормах зазначені терміни (наводимо мовою оригіналу):

- «оружие» (ст. 63 МКК);
- «оружие массового поражения (биологическое, химическое, ядерное)», «другое оружие массового поражения» (ст.ст. 105, 194, 196, 198 МКК);
- «оружие массового поражения или радиоактивные материалы» (ст. 177 МКК);
- «оружие или предметы, используемые в качестве оружия» (ст.ст. 179, 181, 234, 247 МКК);
- «вооруженная группа (банда)» (ст. 184 МКК);
- «взрывоопасные объекты», «взрывоопасные цеха» (ст. 190 МКК);
- «огнестрельное оружие», «комплектующие детали к нему», «боеприпасы», «взрывчатые вещества», «взрывные устройства» (ст.ст. 194, 195, 198 МКК);
- «вооружение», «военная техника» (ст. 198 МКК);
- «газовое оружие» (ст. 194 МКК);
- «холодное оружие, кинжалы, финские ножи», «иное холодное оружие», «метательное оружие» (ст. 194 МКК);
- «специальные средства» (ст. 303 МКК).

Більшість із злочинів, що передбачають кримінальну відповідальність за незаконний обіг зброї, віднесені до категорії тяжких та особливо тяжких. Тяжкі злочини караються позбавленням

волі до 12 років, а особливо тяжкі – позбавленням волі на строк більше 12 років.

Кримінальними кодексами Росії, Білорусі, Грузії, Молдови, Казахстану і Таджикистану передбачено кримінальну відповідальність за незаконні дії, пов'язані з обігом зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв.

Але, при наявності багатьох спільних рис щодо відповідальності за діяння, які включають поняття незаконного носіння, зберігання, придбання, виготовлення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів або вибухових речовин, між ними є суттєві відмінності, яких бракує в українському законодавстві. Для здійснення порівняльного аналізу, розглянемо окремо кожний склад злочину, передбачений зазначеними нормами законодавства вказаних держав.

Предмет. Спільним предметом у складах, що розглядають є вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської), бойові припаси і вибухові речовини або вибухові пристрої. В диспозиції 195 КК Таджикистану передбачено ще один предмет – пристрої, до яких прирівнюють паливні суміші і легкозаймісті речовини, призначені або пристосовані для використання в якості зброї.

В ч. 2 ст. 263 КК України наводяться конкретно визначені види холодної зброї, що є певною вагою, оскільки це може призвести до того, що багато видів кинджалів, фінських ножів може бути не визнано холодною зброєю і відповідно не може бути предметом такого злочину. Те ж саме можна казати і щодо норми ст. 251 КК Казахстану, але є певна позначка «коли носіння холодної зброї пов'язано із мисливським промислом».

Цікавою і суттєвою відмінністю, на наш погляд, є те, що згідно ч. 3 ст. 195 КК Республіки Таджикистану, предметом є ядерна, хімічна, біологічна (бактеріологічна) чи інші види зброї масового ураження чи матеріали або оснащення, які можуть бути використані при створенні зброї масового знищення. Також до предмету злочину, передбаченого цієї ж статтею належать газова і метална зброя.

При використанні таких предметів в якості зброї суттєво підвищується рівень суспільної небезпечності злочину. Якщо суспільна небезпечність незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами полягає в тому, що воно створює сприятливі умови для вчинення інших злочинів з використанням зазначених предметів, то при передачі, збуті чи зберіганні ядерної, хімічної зброї чи іншої зброї масового знищення

рівень суспільної небезпеки значно підвищується через можливість настання суттєвих суспільно небезпечних наслідків.

Вітчизняним законодавством, загалом, не враховані такі види зброї як ядерна, хімічна, біологічна, бактеріологічна тобто, зброя масового знищення, що не може бути не визнано з точки зору теорії кримінального права предметом окремих видів злочинів, не дивлячись на те, що світовий досвід показує, що поряд з традиційними видами зброї злочинці все частіше використовують хімічну та біологічну зброю, що має безспірні переваги. Це, перш за все, низька вартість, легкість та швидкість виготовлення і можливість її виробництва без спеціальної підготовки.

Об'єктивна сторона. Згідно українського законодавства, кримінально-правові норми визначають відповідальність у ст. 263 КК України за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. При цьому, незаконне поводження включає в себе: носіння, зберігання, придбання, виготовлення, ремонт, передачу чи збут вогнепальної зброї, (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів або вибухових речовин, без передбаченого законом дозволу (ч. 1 ст. 263 КК України); частина 2 цієї ж статті вказує на незаконне носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без зазначеного дозволу – все це складає об'єктивну сторону такого суспільно небезпечного діяння.

Кримінальний Кодекс Республіки Казахстан містить чотири частини. У ч. 1 ст. 251 передбачено відповідальність за незаконне придбання, передачу, збут, зберігання, перевезення або носіння вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв. Частина 2 ст. 251 КК Казахстану встановлює відповідальність за ті ж самі дії, вчиненні групою осіб за попереднім зговором або неодноразово. Частина 3 цієї ж статті – ті ж самі дії, вчиненні організованою групою, і нарешті частина 4 вказує на встановлення кримінальної відповідальності за незаконне носіння або збут кинджалів, фінських ножів чи іншої холодної зброї, за виключенням, коли носіння холодної зброї пов'язано з мисливським промислом.

Об'єктивна сторона даного злочину має вираз у вчиненні незаконних дій чи бездіяльності: придбання, передача, збут, зберігання, перевезення і носіння.

За Кримінальним законодавством Республіки Таджикистан у ст. 195 встановлено відповідальність за незаконне придбання, передачу,

збут, зберігання, транспортування або носіння зброї, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв.

Об'єктивну сторону такого діяння складають ті ж самі дії, що передбачені у Кримінальному законодавстві України і Казахстану, відповідно ч. 1 ст. 263 і ч. 1 ст. 251 КК.

Варто звернути увагу на те, що ч. 4 ст. 195 КК Таджикистану передбачає відповідальність за незаконне придбання, передачу, збут або носіння газової зброї, кинджалів, фінських ножів або іншої холодної зброї, в тому числі метальної зброї.

Кваліфікуючі ознаки (види). Кримінальним кодексом Казахстану і Таджикистану передбачено кваліфікуючі ознаки:

1) вчинення повторно (ч. 2 ст. 195 КК Таджикистану);

2) за попередньо змовою групою осіб або неодноразово за КК Казахстану;

3) вчиненні організованою групою (ч. 3 ст. 251 КК Казахстану); така ознака за законодавством Таджикистану виділено в окрему частину статті (ч. 3. ст. 195);

4) вчинення злочину в особливо великих розмірах (п. «в» ч. 2 ст. 195 КК Таджикистану).

Статтею 263 КК України не передбачено жодної кваліфікуючої ознаки.

Кримінально карані діяння. Одразу необхідно зазначити, що у порівнянні з законодавством України і Казахстану, санкції за незаконне поводження зі зброєю Кримінального кодексу Таджикистану є більш жорсткими. Так, за ч. 1 ст. 195 КК Таджикистану особа підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк до семи років, коли за КК України карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, за законодавством Казахстану карається обмеженням волі на строк до трьох років, або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років із штрафом у розмірі від двохсот до п'ятисот місячних розрахункових показників або у розмірі заробітної плати засудженого за період від двох до п'яти місяців або без такого. Частиною 2 ст. 195 КК Таджикистану встановлено санкцію у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років, тоді як КК Казахстану передбачає – позбавлення волі на строк від двох до шести років, а КК України встановлює наступне покарання: карається штрафом від п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк від двох до п'яти років, або позбавлення волі на строк до трьох років. Цілком зрозумілим є встановлення покарання

у вигляді позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років за ч.3 ст.195 КК Таджикистану, враховуючи можливе настання суспільно небезпечних наслідків при незаконному придбанні, передачі, збуті тощо ядерної, хімічної, біологічної (бактеріологічної) або інших видів зброї масового знищення тощо. За законодавством Казахстану ч. 4 ст. 251 встановлено санкцію у вигляді залучення до громадських робіт на строк від 180 до 240 годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до чотирьох місяців, або позбавленням волі на строк до одного року із штрафом у розмірі до двохсот місячних розрахункових показників у розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період до двох місяців чи без такого.

КК Республіки Білорусь містить безпосередньо статтю в якій предметом викрадення є зброя, її основні частини, боєприпаси, вибухові речовини, вибухові пристрої (ст. 297) – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до семи років з конфіскацією майна або без конфіскації. Викрадення ядерної, хімічної, біологічної або інших видів зброї масового ураження або основних частин такої зброї – карається позбавленням волі на термін від п'яти, до десяти років з конфіскації майна або без конфіскації¹.

Сучасний історичний період характеризується активною діяльністю багатьох держав світу щодо вдосконалення свого кримінального законодавства. Нові кримінальні кодекси були розроблені і прийняті законодавцями Німеччини, Австрії, Іспанії, Франції, країнами колишнього соціалістичного табору. У зв'язку із здійсненням в Україні кримінально-правової реформи, вельми актуальним стає вивчення зарубіжного досвіду щодо її проведення. Досвід інших держав дозволяє з більшою ефективністю розробляти власне кримінальне законодавство.

Прагнення до певної універсалізації національного законодавства, разом з приведенням його у відповідність з сучасними умовами суспільного життя, визначила поява багатьох цікавих кримінально-правових норм в законодавствах деяких країн. Чимало таких норм і у сфері відповідальності за незаконний обіг зброї.

Такі злочини фактично можуть спричинити надзвичайно небезпечні наслідки. Відповідальність за незаконний обіг зброї в КК Данії закріплено у 192а. В ньому, зокрема, вказується, що будь-яка

¹ Уголовный Кодекс Голландии. СПб., 2001. С. 397.

особа, яка порушує законодавство про зброю або вибухові речовини імпортує, володіє, носить, використовує або передає зброю або вибухові речовини, які унаслідок їх особливо небезпечного характеру можуть заподіяти значний збиток, підлягає тюремному ув'язненню на будь-який термін, що не перевищує 4 років¹. Разом з незаконним обігом зброї в КК Данії передбачена в 276 відповідальність за викрадення (у відмінності від інших країн Європи, де такі злочини називають злочинами проти власності, в Данії ці злочини носять іншу назву – користолюбні злочини). Будь-яка особа, яка без згоди власника відносить будь-який матеріальний предмет з метою отримання для себе або для інших осіб незаконної вигоди шляхом його привласнення, визнається винною в крадіжці. Будь-яка особа, яка з метою отримання для себе або інших осіб незаконної вигоди привласнює будь-який матеріальний предмет, який не знаходиться на зберіганні у будь-якої особи, або який потрапив до рук злочинця завдяки необережності з боку власника або будь-яким подібним випадковим чином, визнається винною в незаконному привласненні знайдених предметів. Разом з викраденням, в КК Данії виділяється окрема стаття 281, яка передбачає відповідальність за вимагання майна. У даній статті зазначається, що будь-яка особа, яка з метою отримання для себе або для інших осіб незаконної вигоди загрожує іншій особі насильством, значним пошкодженням товарів або позбавленням волі, тим, що висуне помилкове звинувачення в здійсненні караного діяння або в ганебній поведінці, розкриттям питань, що відносяться до його приватного життя, або яке загрожує якому-небудь іншій особі тим, що висуне помилкове звинувачення в здійсненні караного діяння або в ганебній поведінці з метою отримання для себе або для інших осіб вигоди, яка не була підтверджена дією, що була причиною для загрози, визнається винним в вимаганні².

Необхідно відзначити, що в кримінальному законодавстві Данії не передбачається відповідальність за злочини, пов'язані з ядерною, хімічною, біологічною та іншою зброєю масового ураження.

Таким чином, в Кримінальних кодексах України і Данії існують істотні відмінності щодо встановлення відповідальності за викрадення або вимагання зброї. Вони стосуються, перш за все, розміру санкцій – кримінальне законодавство Данії значно менш суворе, ніж українське. По-друге, КК Данії не містить спеціальної норми, що встановлює

¹ Уголовный Кодекс Дании. СПб., 2001. С. 203-204.

² Уголовный Кодекс Дании. СПб., 2001. С. 204.

відповідальність за викрадення або вимагання зброї. По-третє, КК Данії не передбачає відповідальності за незаконний обіг ядерної, хімічної або іншої зброї масового ураження, а також матеріалів або устаткування, що можуть бути використані при створенні зброї масового ураження. На наш погляд, український КК має суттєві переваги у цьому аспекті.

За КК Швейцарії¹ незаконний обіг зброї, а саме: продаж вогнепальної зброї, важливих складових частин зброї, військових приборів. Боєприпасів або складових частин. Надання їх у користування, дарування, передача або посередництво у їх отриманні, а також виробництво та аналогічні операції із вибуховими речовинами – визнаються злочином лише у тому випадку. Якщо винний знає або допускає, що ці предмети будуть слугувати для вчинення проступку або злочину. Кримінально караним є консультація з виробництва вибухових речовин (ст.ст.260quater, 226).

Злочинним визнається також створення умисно абр з необережності небезпеки для життя і здоров'я людей або чужої власності в результаті використання вибухових речовин як при наявності злочинної мети, так і без неї (ст.ст.224, 225).

У кримінальному законодавстві Швейцарії передбачені окремі похідні незаконного обігу зброї. Зокрема, це стаття 260 КК Швейцарії «Загроза суспільній безпеці, пов'язана із застосуванням зброї». У ній, зокрема, вказується, що той, хто продає кому-небудь вогнепальну зброю, заборонену законом зброю, важливі складові частини зброї, військові прилади, боєприпаси або їх складові частини, надає їх в користування, дарує, передає або є посередником в їх отриманні, не зважаючи на те, що він знає або допускає, що ці предмети будуть служити для вчинення проступку або злочину, той карається тюремним ув'язненням на строк до п'яти років або грошовим штрафом, якщо в його діях не міститься склад більш тяжкого злочинного діяння².

Також в самостійну статтю виділений незаконний обіг вибухових речовин та отруйних газів – це стаття 226, в якій сказано про те, що той, хто виробляє вибухові речовини або отруйні гази, які, як він знає або повинен припускати, призначені для злочинного використання, карається каторжною в'язницею на строк до десяти років або

¹ Уголовный кодекс Швейцарии от 21 декабря 1937 г., вступил в действие с 1 января 1942 г., по состоянию на 1 июня 1999 г. / Пер. с нем. Серебренниковой Л.В. М.: Издательство "Зерцало", 2000.

² Уголовный Кодекс Швейцарии. М., 2000. С. 87.

тюремним ув'язненням на строк не менше шести місяців. Хто набуває, передає іншому, отримує від іншого, зберігає, приховує або переробляє вибухові речовини, отруйні гази або матеріали, що призначені для їх виробництва, карається, якщо він знає або повинен вважати, що вони призначені для злочинного використання, каторжною в'язницею на строк до п'яти років або тюремним ув'язненням на строк не менше одного місяця¹.

Про наявність зброї, як знаряддя вчинення злочину, згадується у статтях, що встановлюють кримінальну відповідальність за нанесення тілесних ушкоджень, крадіжку, розбій. Якщо нанесення тілесного ушкодження здійснюється за допомогою отрути, зброї або іншого небезпечного знаряддя, – винна особа підлягає офіційному переслідуванню. Це категорія справ, що порушується не за скаргою потерпілого (в українському законодавстві такі справи мають назву справ приватного обвинувачення), а за ініціативою держави (ч. 2 ст. 123 КК Швейцарії). При вчиненні таких злочинів як крадіжка та розбій, швейцарський законодавець вказує на такі кваліфікуючі обставини, як наявність та використання винним вогнепальної або іншої небезпечної зброї (ст.ст. 139, 140 КК Швейцарії).

Аналіз норм КК Швейцарії вказує на те, що зброя у них згадується доволі рідко, про неї говориться у розділах про державні злочини, злочини проти життя, свободи і статевої недоторканості особи. Вірогідно, що більш детально ці питання розглядаються в кантональному кримінальному законодавстві, що також є джерелом кримінального права у цій країні. Позитивним та логічним, на наш погляд, у кримінальному законодавстві Швейцарії можна визнати те, що законодавець при формулюванні кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за незаконний обіг зброї та її використання при вчиненні інших злочинів (вбивства, крадіжки, розбою), приділяє уваги суб'єктивному аспекту вини – наявності мети у винної особи на використання зброї при вчиненні будь-якого злочину.

У Кримінальних кодексах Данії та Швейцарії злочинні діяння щодо зброї розташовані в різних розділах. Стаття 226 КК Швейцарії (виробництво, приховування, переробка вибухових речовин та отруйних газів) розміщена в 7 розділі (загальнонебезпечні злочини і проступки), стаття 260 (загроза суспільній безпеці пов'язана із

¹ Уголовный Кодекс Швейцарии. М., 2000. С. 77.

застосуванням зброї) поміщена у 12 розділ (злочини і проступки проти суспільного спокою).

Таким чином, в кримінальному законодавстві Швейцарії передбачено кримінальну відповідальність за незаконний обіг зброї, вибухових речовин в самостійних складах, за вчинення кожного із яких передбачені окремі види покарання. В КК Швейцарії, так само, як і в КК Данії, також відсутня спеціальна норма, що передбачає відповідальність за викрадення ядерної, хімічної або іншої зброї масового ураження.

В Швеції діє дозвільний порядок володіння будь-яким видом вогнепальної зброї. Ліцензію надають органи місцевої влади після проведення ретельної перевірки. Для її отримання необхідна вагома причина, але більш детальна, ніж самооборона. Володіння автоматичною або короткоствольною зброєю можливе лише у виключних випадках. Відповідальність за злочини, що вчиняються із застосуванням зброї детально відображена в КК Швеції¹.

В главі про злочини, пов'язані з образою монарха, як заклик до заколоту розглядається намір звергнути існуючу форму правління силою зброї (ст. 1 гл. 18). Погрозою із застосуванням зброї законному порядку вважається оснащення зброєю і бойовими припасами озброєних сил, навчання їх використанню (ст. 3 гл. 18). Карається також незаконна військова діяльність, під якою серед іншого розуміється участь із зброєю, бойовими припасами або іншим подібним спорядженням у діяльності незаконних озброєних загонів або поліцейських сил (ст. 4 гл. 18), приготування, замах і не повідомлення, що стосується озброєної загрози законному порядку (ст. 7 гл. 18).

В розділах кодексу щодо злочинів проти свободи і громадського спокою розглядаються як загроза безпеці підняття зброї на іншу людину (ст. 5 гл. 4) і як занепокоєння для іншої особи – пальба з вогнепальної зброї (ст. 7 гл. 4).

У главі про майнові злочини в якості тяжкого кваліфікованого діяння обвинуваченого, який був оснащений зброєю, вибухівкою або подібним пристосуванням (ст. 4 гл. 8). У главі про злочини, що представляють громадську безпеку, згадується про необережне створення суспільної безпеки і зневази до попередження громадської безпеки при поводженні з вибуховими речовинами (ст. 6 и 10 гл. 13).

¹ Уголовный кодекс Швеции принят в 1962 году, вступил в действие с 1 января 1965 года, по состоянию на 1 мая 1999 года. Пер. с англ. Беляева С.С. М.: Издательство МГУ. 2000.

Для всебічного розгляду питань регулювання обігу різних видів зброї та встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства у цій сфері необхідно звернути увагу та проаналізувати положення джерела французького кримінального права – Кримінальний кодекс Франції 1992 р.

У ст.135-72 КК Франції передбачено, що використання при вчиненні злочину зброї є обставиною, що обтяжує відповідальність. В ст. 311-8 КК Франції зазначається, що викрадення карається 20 роками ув'язнення і штрафом в 1 млн. франків, якщо воно вчинене із застосуванням або погрозою застосування зброї (перший випадок), якщо особа, що носить зброю на яку необхідний дозвіл або носіння якої заборонено (другий випадок). Пунктом 10 ст. 222-13 КК Франції передбачено кримінальну відповідальність за насильницькі дії із застосуванням або погрозою застосування зброї, що не тягне повну втрату працездатності протягом більше 8 днів, у вигляді 3 років ув'язнення і штрафу 300000 франків.

Незаконне поводження із озброєнням карається лише у випадку, якщо є обов'язковою ознакою іншого складу злочину. Носіння зброї при участі у повстанському русі (ст. 412-4), захват зброї та інших подібних предметів – за тих умов (ст. 412-5) тощо. Виключенням є норма, що передбачає відповідальність за виготовлення і зберігання смертоносних та вибухових машин і пристроїв з метою серйозно порушити громадський порядок шляхом залякування або терору (ст. 421-1). Це особливо криміналізований випадок готування до такого злочину, що в українському законодавстві має назву тероризму¹.

Таким чином, за КК Франції предмети озброєння виступають в ролі знаряддя злочину, або незаконні маніпуляції з ними є ознакою будь-якого іншого злочину. За КК Франції предмети, що імітують зброю, прирівнюються до неї. Як видно, ряд інших незаконних дій з предметами озброєння у Франції карається іншими кримінальними законами або нормами адміністративного права.

Більш систематизованим та упорядкованим нормативно-правовим актом, що регулює порядок обігу зброї у Франції є Закон «Про зброю» прийнятий 18 квітня 1939 року, перевагою якого є те, що він встановив класифікацію зброї і визначив порядок, правила, що регламентують

¹ Новый Уголовный кодекс Франции. / Науч. ред. Кузнецова Н.Ф., Побегайло Э.Ф. М.: Юридический колледж МГУ, 1993. 211 с.

виробництво, торгівлю, зберігання і застосування зброї. Відповідно до цього закону всі види зброї поділяються на вісім категорій.

Перша категорія (бойова зброя, її елементи і боеприпаси). Під цю категорію підпадає «будь-яка вогнепальна зброя, що створена або призначена для ведення бойових дій на землі, у повітрі і на морі», а також боеприпаси, що використовуються для цієї зброї:

- автоматичні пістолети будь-якого калібру, з яких можна вести вогонь чергою, або пістолети, що споряджені магазинами, що вміщують більш десяти патронів;

- автоматичні пістолети, в яких використовують патрони калібру 7,65 мм і більше, або пістолети, довжина ствола яких перевищує 11 см;

- гвинтівки, мушкетони і карабіни всіх калібрів військового призначення;

- автомати всіх калібрів;

- пушки, гаубиці і міномети всіх калібрів;

- боеприпаси до зазначеної зброї: снаряди і гільзи, що споряджені і неспоряджені;

- гранати і бомби всіх видів, в тому числі запальні;

- ракети, торпеди і мины військового призначення всіх систем;

- вогнемети і пристрої, створені для ведення хімічної війни і ураження вогнем;

- будь-яка інша зброя, для якої можуть бути використані боеприпаси, призначені для зброї першої категорії;

- стволи, каркаси і барабани, що застосовуються в системах зброї першої категорії.

Друга категорія (бойова техніка) включає в себе машини і агрегати, що призначені для установки на них вогнепальної зброї (танки, броньовані машини, бойові кораблі, бойові літаки і вертольоти тощо).

Третя категорія (військові матеріали) – це засоби захисту від хімічної і бактеріологічної зброї, ураження вогнем (протигазу, маски, фільтруючі елементи, спеціальний одяг).

Четверта категорія (так звана вогнепальна оборонна зброя):

- вогнепальна зброя центрального бою, що не належить до першої категорії, крім стартових і сигнальних пістолетів;

- напівавтоматична вогнепальна зброя колового бою або така зброя з багатократним пострілом;

- вогнепальна зброя колового бою з поодинокими пострілами, якщо довжина її менше 28 см;

– інша зброя, що не може бути перетворена у вогнепальну зброю зазначених типів;

– штурмові пістолети, для яких використовують кульові боєприпаси 4-ї категорії;

– напівавтоматична зброя, що носить на плечі або така зброя з багатократним пострілом, довжина ствола якої не перевищує 45 см, а загальна довжина не перевищує 80 см;

– зброя, що носить на плечі з одним або декількома гладкоствольними стволами, довжина яких менше 60 см, а кількість пострілів без перезаряджання більше трьох;

– зброя, що носить на плечі з напівавтоматичним або ручним перезаряджанням, що забезпечує більше десяти пострілів без перезаряджання;

– стволи, затвори, каркаси, барабани, що застосовуються у зброї четвертої категорії.

П'ята категорія (мисливська зброя) – це всі гладкоствольні одно або багато ствольні рушниці і карабіни, а також рушниці і карабіни центрального бою з нарізними стволами, що не належать до зброї першої категорії.

Шоста категорія (холодна зброя):

– штики, шпаги, шаблі, кинджали, ножі-кінджали, дубинки, кастети, трості-шпаги, трості із свинцевими і залізними наповнювачами, з виключенням тростей, що мають лише наконечник з металу;

– інші предмети, що можуть представляти небезпеку для суспільної безпеки зброя.

Сьома категорія (зброя, що використовуються в тирах, на ярмарках і в салонах):

– вогнепальна зброя всіх калібрів з коловим боєм, що не відноситься до четвертої категорії;

– стартова і сигнальна зброя, в якій не можуть бути застосовані кулеві патрони.

Восьма категорія (старовинна і колекційна зброя):

– зброя, модель і дата виготовлення якої більш ланіта, ніж встановлена міністерством оборони (з урахуванням виключення) і яка знаходиться у такому стані, що з неї неможна стріляти боєприпасами, що належать до першої–четвертої категорії;

– зброя приведена у стан при якому неможна стріляти будь-якими боєприпасами;

– макети (копії) зброї цієї ж категорії.

У положеннях зазначеного нормативного акту передбачені доволі суворі санкції за неправомірне використання зазначених перших чотирьох категорій видів зброї. На підставі ст. 1 французького закону «Про зброю», будь-яка фізична особа, підприємство або громада, що має намір займатися виробництвом або торгівлею зброї, що належить до перших сьома категорій, зобов'язана надати у префектуру поліції оформлену відповідним чином заяву. Аналогічна заява подається і в тому випадку, коли у функціонуючого виробника або продавця зброї виникає намір перетворити або припинити виробництво або торгівлю.

Спроби розпочати виготовлення зброї і боєприпасів цих категорій або продаж їх без оформлення зазначеної заяви тягнуть за собою тюремне ув'язнення строком від одного до п'яти років або штраф у розмірі від 369 до 30 тис. євро. При цьому не виключена можливість, за вимогою влади, конфіскація наявної зброї і боєприпасів.

Що стосується зброї восьмої категорії (старовинна і колекційна), вважається, що її виробництво не може бути організовано, а відповідно, у регламентації немає вказівок щодо необхідності оформлення заяв. Торгівля такою зброєю регламентується порядком ввезення її з-за кордону (тільки при наявності дозволу влади) і правилами придбання і зберігання (на це мають право особи, що досягли 16-ти річного віку; при цьому підлітки від 16 років і до повноліття повинні мати дозвіл від своїх батьків або опікунів).

Варто відзначити, що для початку виробництва або торгівлі зброєю перших чотирьох категорій недостатньо тільки подання заяви. Необхідно отримати письмовий дозвіл Міністерства оборони Франції на виробництво або торгівлю цією зброєю. Необхідно вказати також на те, що виробництво і торгівля зброєю і боєприпасами контролюється міністерством оборони Франції (ст. 3).

Існує певний державний контроль також і за виробництвом зброї п'ятої категорії (мисливська зброя). Так, всі мисливські рушниці (нарізні, гладкоствольні, з довгими і короткими стволами) повинні обов'язково проходити спеціальні випробування, що проводяться міністерством оборони Франції, мати відповідні відмітки і маркірування.

Існують достатньо жорсткі правила, що стосуються імпорту і експорту зброї і боєприпасів перших чотирьох категорій:

– стволи бойової зброї, що призначені на експорт, повинні проходити особливі випробування з подальшим нанесенням на них відповідного маркування;

– заяви на імпорт і експорт зброї, матеріалів і боєприпасів даних категорій направляються до спеціальної міжвідомчої комісії при прем'єр-міністрі.

Внутрішня роздрібна торгівля цими видами зброї і боєприпасів також контролюється державою¹.

Порушення правил торгівлі переслідується кримінальним законом, не дивлячись на спосіб і вид порушення. При цьому, зброя, як правило, підлягає конфіскації, а дозвіл, що видано на торгівля і виробництво може бути вилучено.

Імпорт зброї п'ятої категорії (мисливська) також заборонений, однак в деяких випадках влада може видати на це спеціальний дозвіл. Недотримання цього правила тягне за собою тюремне ув'язнення на строк від двох до п'яти років або сплату штрафу від 3699 до 60 тис. євро.

Експорт мисливської зброї здійснюється на загальних підставах. Причому, продаж мисливської зброї неповнолітнім заборонений, але підлітки старше 16 років можуть придбати її з дозволу батьків чи опікунів.

Всі особи і організації, що займаються продажем мисливської зброї, реєструються в поліції або жандармерії. Всі акти купівлі і продажу такої зброї, крім гладкоствольної, фіксуються у спеціальному реєстрі, де зазначається прізвище, ім'я по батькові, дата і місце народження, місце проживання продавця (якщо це приватна особа) і покупця, підписи обох сторін. Новому володільцю надається офіційний документ.

Імпорт зброї шостої категорії (холодна зброя), включає “предмети, що можуть стати небезпечною зброєю для суспільної безпеки” також заборонено. Виключення з цього правила можливі лише для окремих видів зброї цієї категорії, що включені до спеціального списку. Недотримання зазначеного порядку вважається правопорушенням. Зброя цієї категорії також не продається неповнолітнім.

Порядок контролю за виробництвом зброї сьомої категорії, облік її купівлі-продажу у спеціальному реєстрі поліції або жандармерії є таким як і для мисливської зброї. продаж її неповнолітнім можлива лише на тих умовах, що встановлені для п'ятої і шостої категорії.

Імпорт зброї восьмої категорії здійснюється з дозволу влади. Її продаж в країні відбувається вільно, виключенням є неповнолітні, щодо яких розповсюджуються вже зазначені правила.

¹ Revue de la Police Nationale, 1988, № 128, October, pp. 33-37, 40-49.

Питання регламентації кримінальної відповідальності за незаконний обіг зброї детально відображене в нормах КК Іспанії¹. Розділ 1 даного кодексу присвячений незаконному обігу зброї, і має назву «Про володіння, торгівлю і зберігання зброї, бойових припасів або вибухових речовин і про тероризм». Відповідальність диференціюється залежно від приналежності зброї до певної групи, за якими класифікується зброя, від її кількості, від приналежності винного до озброєного злочинного об'єднання та від мети використання зброї. В даному розділі розташовано два відділи, пов'язані з незаконним обігом зброї: відділ 1 (про володіння, торгівлю і зберігання зброї, боєприпасів або вибухових речовин) і відділ 2 (про тероризм).

За категоріями зброя поділяється на заборонену та дозволену в обігу законами або компетентною владою. До незаконного обігу зброї у відділі 1 відносяться злочини, передбачені статтями 563, 564, 566, 567, 568, 569, 570 КК Іспанії.

Володіння вогнепальною зброєю, дозволеною в законному обігу є караним, якщо воно здійснюється без відповідної ліцензії або дозволу (ст. 563 КК Іспанії). При цьому покарання за володіння довгоствольною зброєю менш суворе, ніж за володіння короткоствольною зброєю. Найбільш суворо караються діяння особи, яка володіє дозволеною для законного обігу вогнепальною зброєю, якщо вона не має фабричних знаків, номерів або вони пошкоджені чи стерті, а також якщо така зброя потрапила на територію Іспанії незаконним шляхом і якщо зброя перероблена із зміною первинних технічних характеристик (ч. 2 і 3 ст. 564 КК Іспанії). Важливим доповненням є те, що покарання може бути зменшено на один ступінь, якщо із обставин справи та особи винного очевидно, що був відсутній умисел на використання зброї з незаконною метою (ст. 565 КК Іспанії). Виробництво, торгівля, зберігання зброї або боєприпасів, не дозволених до обігу Законами або компетентною владою, тягнуть кримінальну відповідальність за ст. 566 КК Іспанії.

Разом з видами незаконного обігу зброї, виділяється такий злочин, як виробництво, зберігання, торгівля зброєю (ст. 567 КК Іспанії), незалежно від її стану (розібрана, некомплектна тощо). Бойовою зброєю, згідно КК Іспанії вважається зброя, визнана такою в регулюючих положеннях органів Національної Оборони. Хімічною

¹ Уголовный кодекс Испании принят в 1995 году, вступил в действие с 24 мая 1996 года, Пер. с исп. Зыряновой В.П., Шнайдер Л.Г. М: Издательство ЗЕР-ЦАЛО, 1998.

зброєю вважається зброя, визнана такою в Міжнародних Договорах і Конвенціях, які підписала Іспанія.

Незаконний обіг (зберігання, володіння, виробництво, торгівля, доставка будь-яким способом) вибухових, пальних, легкозаймистих, задушливих речовин, пристроїв, їх складових частин тягне кримінальну відповідальність за ст. 568 КК Іспанії. При цьому іспанський законодавець розрізняє незаконний обіг зброї, здійснений різними суб'єктами злочину: приватними особами, службовими особами та організаціями. Незаконний обіг зброї, боєприпасів, вибухових речовин, здійснюваний приватними організаціями або об'єднаннями від імені або за рахунок якого або об'єднання із злочинною метою, веде до судового визнання цього об'єднання незаконним і подальшого його розпуску (ст. 569 КК Іспанії).

КК Іспанії передбачає сувору кримінальну відповідальність посадових осіб, уповноважених на виробництво або торгівлю зброєю або бойовими припасами, за скоєння ними незаконних операцій зі зброєю (ст. 570). Покарання такої особи крім передбаченого санкцією статті, передбачає спеціальне визнання невідповідним для даної галузі промисловості або торгівлі на термін від дванадцяти до двадцяти років¹.

До незаконного обігу зброї у відділі 2 відносяться: зберігання зброї або боєприпасів, володіння або зберігання вибухових, пальних, легкозаймистих або отруйливих речовин і пристроїв або їх частин, їх виробництво, провезення або перевезення, доставка їх будь-яким шляхом до Іспанії, розміщення або використання цих речовин, засобів і пристроїв, здійснені особами, котрі є членами озброєних банд, формувань, терористичних груп, або діють по найму, або сприяють вчиненню злочинів вказаними злочинними угрупованнями².

Таким чином, відповідно до КК Іспанії, до незаконного обігу зброї відносяться володіння, зберігання, торгівля, виробництво, передача зброї та боєприпасів.

В багатьох статтях КК Іспанії використання вогнепальної зброї розглядається як обставина, що обтяжує відповідальність (необережне вбивство, нанесення тілесних ушкоджень, участь у повстанні, незаконному мітингу (масових заворушень) або маніфестації, посягання на посадових осіб). У кодексі спеціально зазначена можливість застосування зброї проти озброєних учасників масових

¹ Уголовный Кодекс Испании. М., 1998. С. 171-173.

² Уголовный Кодекс Испании. М., 1998. С. 174.

заворушень (ст. 479 КК Іспанії). Рядовим учасникам заворушень у випадку здачі зброї до початку її застосування покарання знижується на один ступінь (ст. 480 КК Іспанії).

Крім того, в КК Іспанії в окрему кримінально-правову норму (ст. 345) виділено викрадення, вимагання радіоактивних речовин та матеріалів, і торгівля ними. Обтяжуючими покарання обставинами визнаються викрадення із застосуванням насильства або залякування людей¹.

В кримінальному законодавстві Європи виділяється історично давно закріплений Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина (КК ФРН) від 15 травня 1871 року. ФРН КК є одним із найдавніших у світі кодифікованим кримінальним законом. Він не передбачає великої кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом предметів озброєння. Такий обіг у переважній більшості регулюється адміністративним правом або окремим нормативно-правовим актом. В двох статтях КК ФРН зброя виступає як предмет злочину. Так, особливо тяжким видом крадіжки вважається крадіжка особистої вогнепальної зброї, (для володіння якою за Законом про зброю необхідний спеціальний дозвіл), кулемета, автомата, автоматичної зброї, вибухової речовини, військового озброєння (п. 7 ч. 1 243). В окремий склад злочину виділено виготовлення, отримання для себе або для іншої особи, зберігання або передача іншій особі вогнепальної зброї, вибухової речовини або речовини чи пристрою, призначеного для організації вибуху або пожежі з метою нападу на повітряний або річковий транспорт (п. 4 ч. 2 316с).

В інших випадках вчинення злочинів наявність зброї розглядається як обтяжуюча вину обставина: з метою застосування її при вчиненні опору службовцю відділу виконання покарань (п. 1 ч. 2 113), при порушенні громадського порядку, поєднане з насильницькими діями групи осіб (п. 1, 2 125а)².

Наявність при собі зброї або іншого небезпечного предмету при вчиненні розбою (ч. 1 п. 1«а» 250), зґвалтування (ч. 3 п. 1 177) збільшує покарання мінімум до трьох років позбавлення волі, а застосування цих знарядь – мінімум до п'яти років позбавлення волі (ч. 2 п. 1 250, ч. 4 п. 1 177). Такий же строк передбачено за застосування вогнепальної зброї або спробу здійснити вибух або організувати пожежу при нападі на повітряний або річковий транспорт (ч. 1 п. 2 316с). При використанні

¹ Уголовный Кодекс Испании. М., 1998.

² Уголовный кодекс ФРГ / Пер. с нем. Серебренниковой А.В. М.: Издательство "Зерцало". 2000.

зброї або іншого небезпечного знаряддя покарання за нанесені тілесні ушкодження, небезпечні для життя, – збільшується вдвічі (ч. 1 п. 2 224)¹.

Таким чином ми бачимо, що в КК ФРН немає кримінально-правової заборони щодо незаконного обігу зброї без конкретної мети. Але використання зброї з протиправною метою призводить до збільшення межі покарання за вчинений злочин.

У п. 7 ст. 243 КК ФРН, що розташована в розділі 19 (крадіжка і привласнення майна), передбачено відповідальність за викрадення зброї (особистої вогнепальної зброї, якою особа володіє на законних підставах; кулемету, автомату, автоматичної зброї або вибухової речовини, що відносяться до військового озброєння, зазначених у Законі про контроль над військовим озброєнням), або вибухова речовина в якості обставини, що обтяжує покарання за крадіжку².

В окремий склад злочину виділено промисел, пов'язаний з незаконним обігом ядерної, біологічної, хімічної зброї масового ураження; вчинення аналогічних діянь членом банди, що зорганізувалася для постійного вчинення вимагання (ст. 328 КК ФРН). Промислом, в розумінні зарубіжного та вітчизняного кримінального права, визнаються дії, пов'язані із здійсненням незаконних дій систематично, тобто, в якості основного виду підприємницької діяльності.

При порівнянні положень Кримінальних кодексів ФРН та Іспанії можна зробити висновок, що в цих кодексах передбачені більш жорсткі покарання за вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, ніж в інших країнах Європи.

Кримінальний кодекс Голландії не містить таких діянь, де спеціальними предметами чи знаряддями є зброя, боєприпаси, вибухові речовини, вибухові пристрої; ядерна, біологічна, хімічна зброя масового ураження. В окремих статтях КК Голландії передбачено, що вчинення крадіжки (ст. 310), вимагання (ст. 317), привласнення (ст. 321) зазначених предметів тягне кримінальну відповідальність³. КК Голландії на відміну від уже розглянутих кодексів, взагалі не містить жодного складу злочину, в якому предметом злочину була б зброя або інші речовини, що розглядаються нами. Можливо, питання обігу зброї регулюється іншими нормативними актами Голландії.

¹ Уголовный кодекс ФРГ / Пер. с нем. Серебренниковой А.В. М.: Издательство "Зерцало". 2000.

² Уголовный Кодекс ФРГ. М., 2001. С. 139-140.

³ Уголовный Кодекс Голландии. СПб., 2001. С. 392.

Таким чином, злочини, що пов'язані з викраденням зброї, комплектуючих деталей до неї, боєприпасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв; ядерних, хімічних і інших видів зброї масового ураження, матеріалів або устаткування, які можуть бути використані при створенні зброї масового ураження, як видно із проведеного нами аналізу, закріплені не у всіх кримінальних кодексах європейських держав. Але в кримінальних кодексах цих держав міститься такий злочин як незаконний обіг зброї.

Як відомо, законодавство Великої Британії не кодифіковано. Відповідальність за незаконний обіг предметів озброєння у Великобританії регламентується великою кількістю нормативних актів, частина із яких має відношення до всієї держави, а інша – до окремих її територій. Причому деякі акти прийняти парламентом і мають рівень законів, а інші – видаються виконавчими органами за попередньою санкцією парламенту (так зване делеговане законодавство). Особливість цих актів полягає в тому, що вони, як правило, носять комплексний характер, тобто включають норми різних галузей права, найчастіше кримінального та адміністративного.

Слід зазначити, що у Великобританії діє ретельно регламентована дозвільна система обігу зброї. Нормативні акти чітко розроблені з точки зору опису параметрів різних категорій вогнепальної зброї і боєприпасів, фіксації повноважень і обов'язків володільців предметів озброєння і державних органів. В цивільному обігу на підставі виданих поліцією сертифікатів може знаходитися мисливська, оборонна, спортивна зброя чітко визначених модифікацій і параметрів. Основним актом, що регламентує кримінальну відповідальність за незаконний обіг вогнепальної зброї та бойових припасів до неї є Firearms Act (Акт про вогнепальну зброю) 1968 року з подальшими змінами і доповненнями¹.

Названі акти встановлюють і заборонені види боєприпасів: утримуючу або здатні містити шкідливу рідину, газ і тощо, що вибухають, розривні (патрони дум-дум та ін.), запальні, бронебійні. Незаконні дії з вищевказаними забороненими предметами озброєння відповідно до розділів 5(1) і 5(1A) Firearms Act 1968 року тягнуть для винного покарання на термін до десяти років (у виді тюремного ув'язнення). Відповідальність у розмірі до 6 місяців тюремного ув'язнення або у виді штрафу (можливе сполучення), а в окремих випадках – до 5 років

¹ Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Уголовное право зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии). Учебное пособие. М.: Издательство "Зерцало", 1998. С. 36-37

ув'язнення зі штрафом або якого-небудь з цих покарань окремо загрожує особам, що зменшили довжину вогнепальної зброї, внаслідок чого вона стала меншою 24 дюймів.

Кримінальне законодавство Великобританії передбачає також склади, суміжні зі злочинами розглянутої групи, в яких міститься кримінально-правова заборона та покарання за окремі форми незаконного використання зброї або володіння нею з протизаконною метою. Їх також умовно можна віднести до групи злочинів, пов'язаних з незаконним обігом предметів озброєння. Такі діяння караються досить жорстоко, окремі із них тягнуть довічне позбавлення волі. До них відносяться володіння вогнепальною зброєю або боєприпасами з наміром створити небезпеку для життя іншої людини, передача зазначених предметів іншій особі з тією ж метою, володіння вогнепальною зброєю або «imitation firearms» з наміром залякування оточуючих (викликати страх насильства), використання тих самих предметів для здійснення опору при арешті працівниками поліції, володіння вогнепальною зброєю або «imitation firearms» з наміром вчинити злочин.

В 1972 році Закон Великобританії «Про кримінальну юстицію» встановив сувору відповідальність за злочини, пов'язані із застосуванням вогнепальної зброї. В 1996 році Закон Великобританії «Про наступальну зброю» посилив покарання за носіння зброї, що може бути використана для нападу, збільшився при цьому максимальний розмір санкції з 2 до 4 років позбавлення волі. Кримінальна відповідальність за носіння холодної зброї в громадських місцях збільшена до двох років позбавлення волі. З 1 липня 1997 року у Великобританії введено в дію Закон «Про стрілецьку зброю» в особистому користуванні із відповідним доповненням, яким забороняється володіння особистою стрілецькою зброєю великого калібру всім громадянам країни. Прийняття такого ж закону про особисту зброю малих калібрів очікувалось пізніше після розгляду в англійському парламенті.

У теперішній час будь-які види зброї, за виключенням духових та дробових потребують придбання спеціального дозволу, що видається у поліції терміном на три роки. У дозволі зазначаються види операцій із зброєю та боєприпасів до неї. Для отримання такого дозволу, особа повинна навести достатні підстави для поліції щодо придбання зброї і зобов'язатися стосовно того, що придбана нею зброя буде використовуватися без загрози миру та громадській безпеці. Достатніми підставами вважається членство у мисливському клубі або намір використовувати зброю для стрільби у місцях закритих для

суспільного використання, але не для самооборони. Якщо порушуються умови використання зброї, вона вилучається (із матеріальною компенсацією) і особа може понести кримінальну відповідальність і бути засуджена до позбавлення волі, штрафу або одночасно позбавлення волі із штрафом.

У теорії англійського кримінального права особливу увагу приділяють таким злочинам як *Bomb hoaxes* (бомбові містифікації) і *Aggravated burglary* (кваліфіковане насильницьке вторгнення в нічний час у чуже житло з наміром зробити в ньому фелонію)¹. Перший склад злочину схожий деякою мірою зі складом неправдивого повідомлення про акт тероризму за КК України. Однак, також кримінальну відповідальність тягне і створення макетів вибухових пристроїв з метою залякування населення. В даному випадку для притягнення особи до кримінальної відповідальності не потрібно доведення судом її мети порушити громадську безпеку, залякати населення або вплинути на прийняття рішень органами влади. Достатньо лише вчинення описаних в законі дій, а саме – створення макету вибухового пристрою, який побачили інші особи (їх мінімальна кількість також не визначена). Фактично, покарання тягне за собою вчинення хуліганських дій з використанням макетів вибухових пристроїв з метою збільшення важливості події, надання йому значимості, резонансу. Покарання за це діяння – тюремне ув'язнення на термін до трьох місяців або штраф до 1000 фунтів стерлінгів (євро), або обидва покарання разом.

Берглері з обтяжуючими обставинами (злочин за наявності кваліфікуючих ознак) відповідно до Акту про крадіжку інкримінується винному в тих випадках, коли він при вчиненні берглері має із собою будь-яку вогнепальну зброю або «imitation firearms», будь-яку наступальну зброю (холодну зброю, бритви, заточки й інші предмети, пристосовані для поразки або нанесення пошкоджень особі) або будь-яку вибухову речовину. Особа, винна в берглері з обтяжуючими обставинами, може бути засуджена до довічного ув'язнення. Фактично, такі дії створюють склад розбійного нападу із використанням зброї чи інших знарядь чи засобів вчинення злочину.

У Великобританії також передбачено кілька складів злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, менш значних за ступенем суспільної небезпечності. До них відносяться відповідно: продаж особі,

¹ Smith & Hogan. Criminal law. Eighth Edition by Sir John Smith. Butterworths London, Edinburgh, Dublin, 1996. P.P. 465, 638.

яка не має права на володіння вогнепальною зброєю, боєприпасів для гладкоствольної зброї; невиконання вимоги про здачу зброї при анулюванні сертифіката (особи, які проводять аукціони, перевозять чи зберігають, виконуючи при цьому свої службові чи професійні обов'язки); невиконання вимог констебля керівниками і членами стрілецьких клубів; порушення правил придбання або ввезення-вивезення вогнепальної зброї або боєприпасів громадянами держав Європейського союзу, які мають право на володіння ними (надання помилкової інформації, невиконання умов володіння); порушення правил продажу зброї на експорт. Покарання за перераховані діяння передбачено у вигляді тюремного ув'язнення на строк до 3-6 місяців або штрафу.

Вибухова речовина відповідно до діючого визначення Explosive Substances Act 1883 року Explosive і Act 1875 року, – це будь-який предмет, виготовлений з метою здійснення вибуху або піротехнічного ефекту або призначена злочинцем для такого використання. На жаль, доступні авторіві для дослідження джерела англійського кримінального права не містять інформації про кримінальну відповідальність за незаконний обіг вибухових речовин. Однак вона існує, і на рівні, очевидно, порівнянному з відповідальністю за незаконний обіг вогнепальної зброї. Про це свідчить згадування таких складів злочинів як вчинення вибуху, здатного створити небезпеку для життя або заподіяти істотну шкоду майну, а також володіння вибуховими речовинами з цією ж метою¹.

Основними особливостями законодавства Великобританії про кримінальну відповідальність за незаконний обіг предметів озброєння є: а) відносно суворі карні санкції більшості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом предметів озброєння; б) градація відповідальності в залежності від того, чи дозволений предмет у цивільному обігу чи ні; в) широке коло предметів, незаконний обіг яких тягне кримінальну відповідальність і відповідно прагнення не допустити помилок у регламентації; г) поєднання кримінальної та адміністративної відповідальності з безумовним пріоритетом першої; д) значне число складів злочинів розглянутої групи.

Крім європейських країн, на наш погляд, доцільно й розглянути досвід інших зарубіжних країн, що не входять до європейського простору.

В 1968 році в США приймають два важливих закони, що спрямовані на боротьбу із злочинністю, в тому числі і на боротьбу з

¹ Smith & Hogan. Criminal law. Eighth Edition by Sir John Smith. Butterworths London, Edinburgh, Dublin, 1996. P. 721.

незаконним обігом зброї: Закон щодо контролю за вогнепальною зброєю (Gun Control) і Загальний закон про контроль за злочинністю і безпекою на вулицях (Omnibus Crime Control and Safe Streets Act). Відповідно до Закону щодо контролю над вогнепальною зброєю було визначено види ліцензій залежно від виду зброї і вибухових речовин. Всі учасники такої угоди повинні мати відповідний дозвіл. В Законі визначено, що учасники угоди зобов'язані реєструвати свої ділові операції відповідно до положення, що встановлено міністерством фінансів. Якщо володілець ліцензії порушує правові умови здійснення підприємництва, пов'язаного з вогнепальною зброєю, міністр фінансів має право достроково припинити дію його ліцензії. Ліцензія на підприємницьку діяльність не надається, а зброя не продається наступним категоріям громадян: засудженим за вчинення тяжкого злочину; звинуваченим у вчиненні тяжкого злочину, і які переховуються від кримінального судочинства; хворим на психічну хворобу, і які визнані такими судом; тим, хто знаходиться на лікуванні у психіатричній лікарні, наркоманам.

Відповідно цього закону заборонено продавати ручну короткоствольну вогнепальну зброю особам молодше 21 року; гвинтівки і карабіни – особам молодше 18 років; вогнепальну зброю – особам, звільненим з озброєних сил США за вчинки, що їх ганблять; особам, які відмовилися від американського громадянства, іноземцям, які незаконно проживають на території США.

Законом щодо контролю над зброєю передбачено достатньо жорсткі санкції. Так, надання неправдивої інформації у заяві на придбання зброї карається позбавленням волі строком до 5 років і/або штрафом до 5 тис. долл.

Особа, яка придбала чи здійснює перевезення вогнепальної зброї з наміром вчинити за її допомогою тяжкий злочин, карається позбавленням волі строком до 10 років у додаток до того покарання, що передбачено за вчинення ним конкретного злочину.

Відповідно до іншого нормативного акту – Федеральним законом США про озброєних професійних злочинців (Armed Career Act) від 1984 р. – особа, що вчинила злочин з використанням вогнепальної зброї і має до цього три і більше судимості за грабіж або крадіжку із проникненням, карається позбавленням волі строком 15 років без права на умовно-дострокове звільнення.

За вчинення злочинів у сфері незаконного обігу зброї застосовуються суворі санкції. Так, у США особа, яка вчинила викрадення вогнепальної зброї, вибухових речовин, карається

позбавленням волі на строк до 10 років і/ або штрафом (ст.ст.844, 924 розділу 18 Зводу законів США). Більш суворе покарання встановлено для особи, що вступила у зговір з іншими особами для вчинення злочину, пов'язаного з імпортом або ввезенням вогнепальної зброї або бойових припасів. Така особа карається позбавленням волі на трок до 20 років і / або штрафом (ст.924 розділу 18 Зводу законів США).

Варто відзначити, що законодавство ряду штатів США встановлює достатньо жорстокі санкції на вчинення злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї. Такі санкції передбачені законодавством 18 штатів, наприклад, Арізони, Мічигану, Флориди, Південної Кароліни. Якщо особа вчинила злочин, пов'язаний із застосуванням зброї в штаті Флорида, то вона підлягає додатковому строку позбавлення волі від п'яти до п'ятнадцяти років позбавлення волі. На наш погляд, така санкція є одним з тих факторів, що зменшує рівень озброєної злочинності. Наприклад, у штаті Арізона із введенням такої санкції кількість грабежів із застосуванням вогнепальної зброї зменшилась на 20%. Однак, як показує практика, багатьом злочинцям вдається уникнути відбування додаткового строку позбавлення волі. Це викликано різними причинами, наприклад, погіршенням стану здоров'я, наявністю пом'якшуючих винув обставин, участю у судочинстві досвідчених адвокатів тощо. Враховуючи ці та інші обставини, у штаті Каліфорнія у 1976 році був прийнятий Закон про контроль за розповсюдженням вогнепальної зброї, положення якого передбачають додатковий строк не до п'ятнадцяти, а від одного до двох років.

У 90-і роки в багатьох західних країнах стали прийматися заходи щодо збільшення суворості законодавства, що стосується продажу вогнепальної зброї населенню, з одного боку і вилучення його шляхом добровільної видачі, в тому числі за грошову винагороду – з іншого.

Зазначимо, що у переважній більшості зарубіжних країн злочини, що вчинюються із використанням вогнепальної зброї і вибухових речовин, законодавством віднесені до особливо тяжких.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ

2.1. АНАЛІЗ ПЕРВИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ У СПРАВАХ ПРО НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЕМ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ ТА ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ (Береза Ю.М., Чаплинський К.О.)

Початок кримінального провадження завжди вимагає від працівників правоохоронних органів зваженого та правильного прийняття рішення щодо визначення відповідного складу правопорушення, а також, загалом, необхідності початку досудового розслідування. Як доречно вказує О.Н. Колесніченко, розв'язання питання про достатність наявних даних для початку кримінального провадження, необхідність проведення їхньої перевірки належить до кримінального процесу. Проте вихідні дані, за якими порушено кримінальну справу, є об'єктом і специфічної криміналістичної оцінки, що дозволяє взяти до уваги які-небудь із типових версій, характерних саме для даної сукупності ознак злочину, за якими розпочато розслідування. У такому плані розгляд даного питання в методиці розслідування є цілком виправданим¹.

Серед учених-криміналістів до сьогодні немає єдиної думки щодо поняття «планування». Ми вважаємо найбільш точним його визначенням формулювання Л.Я. Драпкіна, який зазначив, що планування – це процес моделювання майбутньої діяльності, що формує оптимальні способи досягнення поставлених цілей за допомогою раціонального розподілу засобів, сил та часу².

Стосовно початку досудового розслідування слід згадати про момент прийняття заяви про вчинене правопорушення. Так, Б.С. Тетерина та Є.З. Трошкіна акцентували, що такі дані повинні підлягати дуже ретельній перевірці, оскільки заявники іноді схильні (часто безкоштовно) брати на себе відповідальність за скоєні іншими

¹ Колесніченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Харьков, 1976. С. 26.

² Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск, 1987. с. 157.

злочини. У цьому випадку необхідно встановити особу, що з'явилася з повинною, і скласти протокол, в якому детально потрібно викласти зроблену нею заяву. Протокол повинен бути підписаний заявником, а також посадовою особою, яка його склала¹.

На основі вивчення криміналістичної літератури О.В. Узунова та К.В. Калюга дійшли таких висновків: як правило, початковий етап характеризується невизначеністю, пов'язаною з браком інформації та її неповнотою, тому домінуючим напрямом діяльності слідчого на цьому етапі є виявлення необхідної доказової і тактичної інформації та її носіїв (джерел). Це завдання вирішується з урахуванням слідчої ситуації, що складається, шляхом проведення комплексу слідчих, інших процесуальних і організаційних дій. Найчастіше підставою для провадження слідчих дій є криміналістична версія. Основним завданням початкового етапу, як правило, є встановлення особи, причетної до вчинення злочину. Тому збирання інформації про неї розпочинається з ретроспективного вивчення слідів, залишених на місці злочину, у пам'яті очевидців, тощо. Отримана інформація використовується для висунення версій про суб'єкта злочину, визначення напрямку його пошуку².

На нашу думку, доречною є позиція О.М. Литвинова та Р.Л. Степанюка, які у криміналістичному сенсі планування розглядають як розумовий процес, що полягає в визначенні задач слідчого, найбільш ефективних способів та засобів їх вирішення в оптимальні строки³.

Зазначений аспект повинен забезпечуватись чітким визначенням обставин, що підлягають доказуванню. Адже кожний злочин, як зазначають вчені-криміналісти, є індивідуальним за мотивами та цілями, обставинами й умовами його вчинення, особливостями особистостей його учасників, їх поведінки тощо⁴. Ці обставини

¹ Тетерин Б.С. Возбуждение и расследование уголовных дел / Б.С. Тетерин, Э.З. Трошкин. М.: Новый Юрист, 1997. 223 с. С. 11.

² Узунова О.В. Проблеми прийомів аналізу отриманої з місця події інформації та обґрунтування припущень стосовно особи злочинця. URL: <http://bo0k.net/index.php?bid=18860&chapter=1&p=achapter>.

³ Литвинов А.Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А.Н. Литвинов, Р.Л. Степанюк / под общ. ред. канд. юрид. наук В.И. Гаенко. М.: ЮРКНИГА, 2004. 160 с., илл. С. 87.

⁴ Бахин В.П. Мастерство раскрытия преступлений: пособие / В.П. Бахин, С.С. Чернявский, В.В. Юсупов. К., 2014. 96 с. С. 5.

складають предмет доказування і визначають специфіку розслідування окремого кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування¹.

Відповідно до п. 1.2 Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії «джерелом інформації про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій, що надходить до органу внутрішніх справ, уповноваженого розпочати досудове розслідування, є: повідомлення будь-яких осіб та самостійно виявлені слідчих або іншою службовою особою органів внутрішніх справ з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень; повідомлення будь-яких осіб, які затримали підозрювану особу на місці вчинення правопорушення»².

На основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень нами з'ясовано, що підставою для внесення даних в Єдиний реєстр досудових розслідувань за фактом вчинення злочину, кваліфікованого за ст. 410 КК України, стали початкові відомості, які надійшли у правоохоронні органи з таких джерел:

- а) заяви, листи і повідомлення, що надійшли від громадян (7 %);
- б) повідомлення працівників установ та організацій (79 %);
- в) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень (8 %);
- г) матеріали, отримані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та розшукових заходів (5 %).

Тепер слід визначити питання обставин, що підлягають встановленню у досліджуваній категорії проваджень. Так, предмет

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 / відп. за вип. В.А. Прудников. Х.: Право, 2016. 392 с.

² Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії: наказ МВС України № 1050 від 19.11.2012 р.

доказування В.А. Банін визначає як сукупність будь-яких обставин, що визначені в законі та мають значення для прийняття остаточних рішень у конкретній справі¹. У свою чергу, А.С. Кобліков вважає, що предмет доказування – це сукупність істотних для справи обставин, які повинні бути встановлені в процесі доказування у кримінальній справі в інтересах її правильного вирішення².

Доречною є позиція В.В. Молчанова, який зазначає, що до предмета доказування входить коло обставин, що підлягають доказуванню, але далі у цій же праці пише про те, що «за допомогою судових доказів встановлюються різні за своїм характером та правовим значенням факти (обставини)»³.

Під предметом доказування А.П. Рижаків формулює загальний перелік обставин, що підлягають обов'язковому встановленню в кожній кримінальній справі, яка надсилається до суду. Він зауважує, що в ході розслідування можуть бути встановлені й інші обставини, але це не є обов'язковим для органів розслідування⁴.

Інші науковці зазначають, що, на відміну від термінологічного апарату кримінального процесу, у науці криміналістиці послуговуються дещо іншим терміном, а саме «обставини, що підлягають встановленню», які відповідно до структури окремих криміналістичних методик є окремим їх елементом. До обставин, що підлягають встановленню, відносяться однойменні обставини, тобто ті, що становлять предмет доказування, а також проміжні факти й обставини, які необхідно дослідити, але які не входять до предмета доказування, залишаються поза його межами⁵.

¹ Банін В.А. Предмет доказывания в советском уголовном процессе (гносеологическая и правовая природа). Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1981.

² Кобликов А.С. Актуальные проблемы доказывания в советском уголовном процессе // Законодательство об уголовном судопроизводстве и понятия теории доказательств: тезисы выступлений на теоретическом семинаре. Москва, 1981. С. 12-15. С. 13.

³ Молчанов В.В. Доказывание и доказательства // Гражданский процесс: учебник / под ред. М.К. Треушникова. 5-е изд., перераб. и доп. М.: Статут, 2014.

⁴ Рыжаків А.П. Уголовно-процессуальное доказывание: понятие и средства. М.: Инф. издат. дом «Филинь», 1997. С. 29.

⁵ Розслідування окремих видів злочинів: навчальний посібник / О.В. Бишевец, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергеева та ін.; за ред. М.А. Погорецького та Д.Б. Сергеевої. К.: Алерта, 2015. 536 с. С. 22.

Наприклад, Є.І. Макаренко предмет доказування розглядає як єдність п'яти груп обставин, що визначають напрям і межі розслідування, а саме:

- 1) обставини, пов'язані із встановленням та доказуванням злочину;
- 2) обставини, пов'язані із встановленням та доказуванням вини обвинувачених у вчиненні злочину;
- 3) обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності обвинувачених;
- 4) обставини, пов'язані із встановленням характеру і розміру завданої злочинном шкоди;
- 5) обставини, що сприяли формуванню злочинної групи та вчиненню злочину¹.

Також С.М. Стахівський доречно акцентує, що метою кримінально-процесуального доказування є встановлення об'єктивної істини, а її досягнення можливе лише тоді, коли під час провадження у кримінальній справі з достатньою повнотою і достовірністю будуть встановлені усі факти і обставини, які мають значення для правильного вирішення цієї справи. Сукупність таких фактів і обставин утворюють предмет доказування у кримінальній справі².

Як бачимо, більшість науковців визначають предмет доказування як систему певних обставин. Тому, розглядаючи його, неможливо оминати увагою перелік обставин, що підлягають встановленню. Для цілей розслідування вони конкретизуються та деталізуються у вигляді програми – основи плану розслідування. Наприклад, С.А. Корпєв відповідно до конкретного правопорушення (вбивства) до неї відносить такі обставини:

- особа загиблого – її соціальна і психологічна характеристика;
- причина смерті;
- наявність тілесних ушкоджень, ступінь їхньої тяжкості;
- що мало місце: вбивство, самогубство, нещасний випадок, природна смерть;
- місце вчинення злочину (місце нападу, нанесення ушкоджень, настання смерті тощо) – на місці виявлення трупа або в іншому місці;
- час учинення злочину (рік, місяць, дата, день тижня, свято, будній день, період доби, час);

¹ Макаренко Е.И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц: дисс. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Макаренко Евгений Иванович. Москва, 1983. 200 с. – С. 77.

² Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. К., 2005. 272 с. С. 18.

– спосіб учинення злочину: яким знаряддям спричинено смертельні поранення, яким є механізм нанесення ударів, в якому положенні був потерпілий, нападник і знаряддя на момент заподіяння ним ушкоджень;

– що зникло (з'явилося) на місці події після злочину;

– чи намагався злочинець приховати злочин або його сліди;

– яким шляхом прийшли на місце події злочинець і жертва, скільки часу там перебували, що робили, яким шляхом злочинець покинув це місце;

– якими є пом'якшувальні та обтяжливі обставини, зокрема чи наявні прояви дійового каяття; чи не вчинено вбивство у стані необхідної оборони, з перевищенням її меж або раптово виниклого сильного душевного хвилювання (афекту) тощо;

– хто вчинив вбивство, особа винного (вік, судимості, сімейний стан тощо), його співучасники, роль кожного із них;

– яким є розмір шкоди, заподіяної злочином; як винна особа використала результати посягання;

– які обставини сприяли вчиненню і прихованню вбивства;

– хто перебував на місці чи поблизу місця вчинення злочину, які події можуть бути пов'язані з убивством¹.

Серед цих обставин важливе місце займає мотив злочину. Його розуміють як спонукання до дії, що виникає на основі потреби. Будь-яка поведінка особистості є вмотивованою. Проте справжній мотив не завжди усвідомлюється особою, і тоді вона намагається пояснити для себе причини своїх вчинків іншими обставинами. З цієї точки зору, злочинів без мотивів не буває. Невідповідність приводу діянню або відсутність приводу не свідчить про безмотивність злочину. У кожному конкретному випадку слід встановити, в чому полягає той чи інший мотив (наприклад, корисливий)².

Інформація про структурні елементи предмета доказування, її обсяг на певному етапі розслідування надають можливість слідчому висувати версії та планувати розслідування. Предмет доказування також зумовлює вибір слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування конкретного злочину під час досудового розслідування. У науці кримінального процесу предмет доказування визначається як система обставин, які виражають

¹ Корпєв С.А. Криміналістика. Методика. СПб., 2000. С. 625-626.

² Розслідування окремих видів злочинів: навчальний посібник / О.В. Бишевець, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва та ін.; за ред. М.А. Погорецького та Д.Б. Сергєєвої. К.: Алерта, 2015. 536 с.

властивості та зв'язки події, що досліджується, важливі для правильного вирішення кримінальної справи та прийняття процесуальних профілактичних заходів у справі, а також для реалізації у кожному конкретному випадку завдань судочинства¹.

У свою чергу, Ф.Н. Фаткуллін у предметі доказування виокремлює три групи обставин: 1) ті, що знаходяться в межах конструктивних обов'язкових ознак того чи іншого складу злочину; 2) ті, що мають юридичне значення у справі; 3) ті, встановлення яких має доказове значення².

Обставини, що підлягають встановленню, на відміну від криміналістичної характеристики злочинів, інтегрують у собі властивості правової сутності злочину. Це дає змогу виділити з усіх подій і діянь ті, які наділені ознаками кримінально-правового, юридично значущого характеру (суспільна небезпека, протиправність, винність) і дати їм правильну кримінально-правову оцінку³.

Серед обставин, що підлягають встановленню, В.Ю. Шепітько, зокрема, виділив: просторово-часові зв'язки між окремими слідами злочину та обставинами події; ідентифікаційні та ситуаційні властивості слідів і їхню доказову цінність; причини відсутності або наявності слідів як фактів, що суперечать природному перебігу аналогічних подій (негативні обставини)⁴.

У свою чергу, А. Воевода акцентує, що коло обставин, які підлягають встановленню та доказуванню у кримінальному провадженні, у кримінальному процесуальному праві іменуються «предметом доказування». Крім того, він з'ясував, що у науковій літературі спірним є питання співвідношення криміналістичної характеристики злочинів та предмета доказування. Дехто з учених висловлює думку, що криміналістична характеристика злочинів охоплює предмет доказування. Так, він наводить позицію Р.С. Белкіна, який зазначав, що «правильно сформульована характеристика повинна

¹ Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. К.: Изд-во КГУ, 1984. 137 с. С. 99.

² Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1976. С. 57-59.

³ Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: моногр. Одеса: Одеська національна юридична академія; Фенікс, 2007. 260 с. С. 142.

⁴ Криміналістика: підручник для студ. юрид. ВНЗ / [В.М. Глібко, А.Л. Дудніков, В.А. Журавель та ін.]; за ред. В.Ю. Шепітька. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 576 с. С. 379.

органічно включати перелік обставин, які підлягають доказуванню, і тому їх не потрібно вносити в структуру окремої методики»¹.

Слід вказати на те, що законодавець визначив в ст. 91 КПК перелік обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, зокрема:

– подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

– винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

– вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

– обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

– обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

– обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

– обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру².

Дослідивши положення зазначеної статті, Д.Б. Сергєєва визначила суттєвим недоліком нового КПК України закріплення у ч. 2 ст. 91 структури процесу доказування у вигляді традиційних збирання,

¹ Воевода А. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях про порушення правил водіння або експлуатації військових машин. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/32929/%C>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 / відп. за вип. В.А. Прудников. Х.: Право, 2016. 392 с.

перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, адже схема доказування, яка складається лише з одних традиційних компонентів, не має універсального характеру, оскільки за її допомогою добре ілюструється рух окремо взятого доказу, але при цьому не беруться до уваги суб'єкти доказування. Крім того, вчена наголошує, що, розглядаючи як перший елемент збирання доказів, законодавець допускає гносеологічну і правову помилку: нібито до початку кримінально-процесуальної діяльності, до того як уповноважена особа здійснить відповідне дослідження виявлених на місці події слідів злочину, вони вже апріорі є доказами. Якщо слідувати такій логіці, то у ході доказування збираються, надаються чи подаються докази, які існують об'єктивно в готовому вигляді ще до того, як вони у встановленій процесуальній формі будуть отримані й визнані такими суб'єктом доказування¹.

У свою чергу, А.В. Кузнецов зазначає, що під час розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних з присвоєнням чи розтратою чужого майна, слід встановлювати:

- а) коли, де і ким вчинено дії, пов'язані з присвоєнням або розтратою чужого майна;
- б) вчинення (шляхом присвоєння або розтрати);
- в) кому і яка буде завдана шкода;
- г) обставини, що характеризують особу злочинця. При цьому обов'язково встановлюються його відносини зі свідком, потерпілим, а також з особами, в інтересах яких відбувалося розкрадання;
- д) які обставини сприяли вчиненню вказаного злочину;
- е) тривалість часу, протягом якого відбувалися зазначені дії;
- ж) кількість епізодів (фактів) за встановлений період певного часу².

Доречно привести перелік обставин, які у своєму дослідженні наводить А.Р. Антошак, зокрема: відомості про час, місце; відомості

¹ Сергєєва Д.Б. Елементи (стадії) кримінально-процесуального доказування // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження докт. юрид. наук, проф. Михайла Макаровича Михеєнка): матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2012 р., м. Київ. Х.: Видавець Строков Д.В., 2013. С. 299-301.

² Кузнецов А.В. Особенности производства дознания по уголовным делам, связанным с присвоением или растратой чужого имущества: учебное пособие. Омск: Изд-во Ом. госуд. ун-та, 2012. 56 с. С. 44-45.

про спосіб вчинення злочину, що включатиме спосіб підготовки, вчинення, безпосереднього вчинення та приховання злочину, суть способу у цьому випадку незаконне обернення чужого майно на свою користь чи користь третіх осіб з використанням при цьому свого службового становища; а також відомості про знаряддя (засоби), відомості про сліди злочину; відомості про предмет злочинного посягання (його кількісні та якісні характеристики), яким виступатиме майно, яке було ввірене винному чи було в його віданні, тобто воно знаходилося у правомірному володінні винного, який був наділений правомочністю з розпорядження, управління, доставки або зберігання такого майна; відомості про особу потерпілого (их); потерпілими від цього злочину переважно будуть особи, що робили пожертвування у благодійний фонд, необхідно встановити їх кількість; відомості про особу злочинця, ознаки суб'єкта злочину: фізична особа, осудність, вік, ознаки спеціального суб'єкта; кваліфікуючі ознаки, які стосуються суб'єкта; ознаки складу злочину: суб'єкт привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем спеціальний, ним може бути лиш службова особа, тобто особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом; наявність причинного зв'язку між діями винних осіб та їх наслідками; виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, і заходи, яких необхідно вжити для їх усунення; відомості про наявність зв'язку «потерпілий – злочинець»; чи існує причинний зв'язок; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; кваліфікуючі ознаки щодо розміру шкоди завданої злочином; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, а також обставини,

що виключають факт вчинення підозрюваною особою іншого злочину¹.

А вже В.В. Тіщенко наголошує на тому, що обставини, які підлягають встановленню, на відміну від криміналістичної характеристики злочинів, інтегрують у собі властивості правової сутності злочину. Це дає змогу виділити з усіх подій і діянь ті, які наділені ознаками кримінально-правового, юридично значущого характеру (суспільна небезпека, протиправність, винність) і дати їм правильну кримінально-правову оцінку².

На підставі узагальнення судово-слідчої практики виокремлено обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні правопорушення:

1) за суб'єктом злочину: хто здійснив заволодіння зброєю, якщо це група осіб – то якими є роль й ступінь провини кожного з них; їхня характеристика;

2) за суб'єктивною стороною: наявність попередньої змови; коли і за яких обставин була змова, щодо якої зброї, бойових припасів та вибухових речовин; мотив й мета злочину;

3) за об'єктом злочину: які саме предмети стали об'єктом злочинного посягання; їхні ознаки та кількість;

4) за об'єктивною стороною: час, місце й спосіб учинення злочину; конкретні дії військовослужбовця на місці події; дії з підготовки й приховування злочину та його слідів; причини й умови, що сприяли учиненню правопорушення.

Також доречним буде згадати про слідчі версії, що відображають напрями розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Стосовно них слід зазначити, що вони мають важливе значення для визначення напряму розслідування. Для успішної побудови слідчих версій необхідна інформація про факти, які тією чи іншою мірою пов'язані з подією злочину, що розслідується. За обсягом визначення суті

¹ Антощак А.Р. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрата або заволодіння майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Серія ПРАВО. Випуск 38. Том 2. С. 95-98. – С. 97.

² Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: моногр. Одеса: Одеська національна юридична академія; Фенікс, 2007. 260 с. – С. 142.

розслідування, про що доречно наголошує Я. Пешак, версії бувають загальними та окремими¹.

Повноваження кожного слідчого, що входить до складу групи, кримінально-процесуальним законом не визначено, тому що чинне законодавство виходить з того, що розслідування здійснює один слідчий. На підставі цього кожен слідчий, що входить у групу, є процесуально самостійним. Водночас керівник групи здійснює керівництво всім розслідуванням. Воно охоплює насамперед: планування, цілестворення, координацію, взаємодію, облік і контроль (частково, у питаннях, наприклад, контролю, координації і деяких інших), правове становище керівника групи збігається з повноваженнями начальника слідчого відділу. Слідчий самостійно проводить частину розслідування справи, а найбільш суттєві рішення приймаються від імені керівника: щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; про проведення інших СРД, які вимагають узгодження з прокурором (санкціонування, наприклад) або рішення суду; про притягнення як обвинувачених; від його імені складається обвинувальний висновок у справі².

Як бачимо, основу планування розслідування будь-якого злочину складають слідчі версії, тобто, як зазначає М.В. Салтевський, ймовірні припущення слідчого про подію злочину або особу злочинця в цілому чи окремі факти, що підлягають дізнанню³.

Більшість думок вчених-криміналістів зводиться до того, що серед вимог до побудови версій обов'язково повинні бути такі: об'єктивне підґрунтя є необхідною умовою висунення реальної версії; відсутність у версії логічних протиріч; версія повинна бути реально перевіряється; версія повинна викликатися об'єктивною потребою в поясненні фактів і обставин на даному етапі розслідування; версія служить поясненням конкретної події або окремих його сторін, тому вона повинна бути конкретною⁴.

Ми підтримуємо позицію науковців, які серед таких версій виокремлюють такі: 1) вчинено викрадення зброї і боєприпасів;

¹ Пешак Я. Следственные версии: криминалистическое исследование. Москва, 1976. 228 с. – С. 12.

² Зеленский В.Д. Криминалистические проблемы организации расследования преступлений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. М., 1991. С. 32.

³ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с. – С. 281.

⁴ Висування і перевірка версій. URL: <https://studfiles.net/preview/5536331/page:3>.

2) викрадення зброї і боєприпасів не було (допущено помилку в ході перевірки наявності зброї і боєприпасів). Автори наголошують, що якщо версія про розкрадання зброї і боєприпасів має достатні підстави, то одночасно висувуються і перевіряються версії про тих осіб, які могли їх викрасти:

1) заволодіння вчинено військовослужбовцям зі складу варті, особами, які охороняли місця зберігання зброї та боєприпасів;

2) викрадення вчинено військовослужбовцями, які тимчасово мали доступ до місць зберігання зброї і боєприпасів при виконанні ними розвантажувально-навантажувальних робіт;

3) зброя та боєприпаси викрадені іншими особами, які не мали ніякого відношення до місць зберігання зброї та боєприпасів, внаслідок неналежної його охорони;

4) зброя та боєприпаси були втрачені військовослужбовцями і були викрадені місцевими жителями або іншими особами;

5) викрадення зброї і боєприпасів вчинено матеріально відповідальними, а також іншими особами, яким вони були довірені у зв'язку із виконанням службових та професійних обов'язків, або які мали доступ до них у зв'язку із виконанням таких обов'язків (наприклад, зберігання, технічне обслуговування, охорони). Одночасно перевіряються версії про інсценування розкрадання цими особами з метою приховування привласнення або втрати ввірених їм зброї і боєприпасів¹.

Після внесення відомостей в ЄРДР додаткові відомості щодо кримінального правопорушення отримуються шляхом проведення низки процесуальних дій, зокрема: огляду місця події; встановлення особи злочинця (військовослужбовця) та місця його перебування; виявлення очевидців й свідків злочину; проведення допитів відповідних категорій осіб.

Підсумовуючи, зазначимо, що на підставі узагальнення судово-слідчої практики виокремлено основні обставини, що підлягають встановленню у досліджуваній категорії кримінальних проваджень, зокрема:

1) чи мало місце незаконне заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами;

2) можливість інсценування злочину;

¹ Зеленский В.Д. Криминалистические проблемы организации расследования преступлений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. М., 1991. С. 15.

- 3) специфіка механізму злочину (особливості підготовки, вчинення та приховування злочинного діяння);
- 4) обстановка злочинної події (місце, час й умови);
- 5) відомості, що характеризують особу злочинця (військовослужбовця);
- 6) наявність у військовослужбовця співучасників злочину;
- 7) причини й умови, що сприяли учиненню злочину;
- 8) реальні збитки (наслідки) незаконного заволодіння зброєю;
- 9) обставини, що впливають на ступінь й характер відповідальності військовослужбовця.

**2.2. ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ
ТА ПОРЯДОК ДІЙ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ВІДПОВІДНО
ДО СИТУАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЕМ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ
ПРИПАСАМИ ТА ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ
(Берега Ю.М., Чаплинський К.О.)**

Методика розслідування окремого виду злочинів включає ряд взаємопов'язаних елементів. Одним з найбільш відомих та важливих серед них є типові слідчі ситуації. Значення цієї наукової категорії не можна переоцінити, адже вона структурує, алгоритмізує весь процес кримінального провадження. Звичайно, це можливо лише в тому випадку, коли їх дослідження проведено на основі достатньої емпіричної бази з належним застосуванням наукових методів. Тому однією з важливих умов розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами є алгоритмізація послідовності проведення відповідних дій відповідно до типових слідчих ситуацій.

Починаючи розгляд зазначеної категорії, необхідно визначити, що ж ми вкладаємо в її поняття. З приводу загального її значення доречною є думка Є.С. Хижняка, який наголошує, що вона, як і криміналістична характеристика, є одним із найважливіших інструментів у руках слідчого, що дає змогу максимально підвищити ефективність діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, а володіння типовими слідчими ситуаціями дає змогу слідчому визначити коло пріоритетних завдань, уникнути непотрібної витрати сил і часу¹.

¹ Хижняк Є.С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні статевих злочинів // Південноукраїнський правничий часопис. 2012. № 4. С. 197-199. – С. 198.

Одразу акцентуємо, що розслідування окремих видів кримінальних правопорушень здійснюється поступово, певними етапами. Серед них О.С. Саїнчин виділяє: початковий, наступний та завершальний. Початковий етап розслідування починається з моменту виявлення ознак вчинення злочину. З моменту встановлення особи, підозрюваної у вчиненні злочинів, і визначення ступеня її вини вирішується питання про повідомлення про підозру¹. З огляду на наповнення кожного етапу й буде формуватися перелік відповідних слідчих ситуацій.

Загалом, слідчі ситуації, як вказують окремі вчені, дозволяють: а) належним чином зорієнтуватися у всьому різноманітті фактичного й іншого положення речей протягом розслідування з метою одержання даних для тактичних і стратегічних рішень у справі; б) висунути найбільш обґрунтовані слідчі версії і визначити (скорегувати) правильний напрямок подальшого ходу розслідування; в) намітити оптимальний вибір слідчих, оперативно-розшукових дій, криміналістичних операцій і доцільну їх черговість; г) звести до мінімуму кількість методичних рішень слідчого, заснованих на пробах і можливих помилках² [226, с. 89].

Стосовно визначення поняття спочатку звернемося до тлумачного словника, де термін «ситуація» надається як сукупність умов та обставин, що утворює певне становище, викликане тими чи іншими взаєминами людей³. Але нам необхідно визначити її крізь призму криміналістичного розуміння цього питання. Водночас серед вчених однієї думки з приводу цього немає.

Слідчі ситуації як криміналістична категорія розглядаються протягом не одного десятиліття. Зараз цьому питанню приділяється велика увага при розгляді основних категорій криміналістичних тактики та методики. Зокрема, В.В. Лисенко наголошує, що дослідження слідчих ситуацій сприяє конкретизації методик

¹ Саїнчин О.С. Слідчі ситуації та алгоритми дій в методиці розслідування серійних вбивств. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/22719/%CE>.

² Яблоков Н.П. Криминалистическая методика расследования. М.: Издат-во МГУ, 1985. 120 с. – С. 89.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2003. 1140 с. – С. 1127.

розслідування, підвищенню їх ролі та наближенню теоретичних досліджень до вимог практичної діяльності¹.

У свою чергу, А.В. Іщенко зазначає, що вивчення питання слідчої ситуації як криміналістичної категорії має теоретичне та прикладне значення. Теоретичне значення розроблення цієї проблеми в загальному полягає в об'єктивній необхідності конкретизації змісту та поняття цієї наукової категорії. Його практичне значення полягає в тому, що визначення змісту слідчих ситуацій, їх класифікація, аналіз і оцінка дають можливість об'єктивно обґрунтувати вибір варіантів методики розслідування, які найбільшою мірою відповідали б обставинам і завданням розслідування на певному етапі².

Наприклад, В.П. Бахін визначає її як об'єктивну реальність, фактичну обстановку та результат її пізнання, а відомості про неї – як відображення цієї обстановки, які використовуються для її розуміння та впливають на неї з метою розкриття злочину³. Тобто основним в даному твердженні є певна обстановка події.

Натомість С.С. Чернявський на основі власного дослідження звужує формулювання ситуації до розслідування окремих кримінальних правопорушень, визнаючи в них інформаційну модель з найбільш значущими властивостями та ознаками процесу розслідування в кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії⁴, що ми підтримуємо.

При цьому треба виходити з того, що можливість впливу на слідчу обстановку, на відміну від слідчої ситуації, у слідчого практично відсутня. Більш того, якщо слідчий є суб'єктом аналізу слідчої ситуації, то стосовно слідчої обстановки його кваліфікація, можливості й інші фактори можуть самі по собі розглядатися як елемент слідчої обстановки⁵.

¹ Лысенко В.В. Расследование уклонений от уплаты налогов, совершенных должностными лицами предприятий, организаций, учреждений. Х.: Фирма "Консум", 1997. 192 с. – С. 76-77.

² Іщенко А. Проблема слідчих ситуацій як складова навчального курсу криміналістики / А. Іщенко, Г. Щербаков // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2003. № 2. С. 57-63. – С. 57.

³ Криминалистика: учеб. для вузов / отв. ред. проф. Н.П. Яблоков. М.: БЕК, 1995. 708 с. – С. 452.

⁴ Чернявський С.С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2010. 610 с. – С. 405.

⁵ Цветков С.И. Криминалистическая теория принятия тактических решений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. М., 1992. С. 46.

Тобто в криміналістиці поняття слідчої ситуації є узагальненим і фактично охоплює два поняття:

1) конкретної слідчої ситуації у кримінальній справі;

2) типової слідчої ситуації. З урахуванням вище розглянутих положень можна дати такі їх визначення. Конкретна слідча ситуація у кримінальній справі – це сукупність всіх умов, в яких здійснюється розслідування в певний його момент; включає в себе компоненти інформаційного, процесуального, психологічного, тактичного та матеріально-технічного характеру. Типова слідча ситуація – це сукупність інформації (доказів та оперативно-розшукових відомостей), яка є найбільш характерною для певного етапу розслідування у кримінальних справах окремих категорій¹.

А вже О.М. Васильєв визначає її як вихідні дані, які є в наявності на початковому етапі розслідування, тобто в той період, коли ще не відомо, який саме злочин вчинено, а діяти необхідно оперативно, за гарячими слідами². В даному випадку йдеться лише про початковий етап розслідування. На нашу думку, типові слідчі ситуації повинні охоплювати всі етапи кримінального провадження.

Як зазначає Є.Д. Лук'янчиков, при аналізі слідчих ситуацій слідчий повинен враховувати фактори, що її формують, серед яких основними є елементи інформаційного характеру, які визначають зміст подальшої діяльності³.

На основі дослідження ряду праць вчених-криміналістів В.О. Шершньова дійшла висновку, що початкова слідча ситуація може розглядатися в двох аспектах: теоретичному (як типова стосовно конкретного виду злочину і навіть ширше – як наукова, абстрактна категорія) і практичному (як конкретна життєва ситуація в кримінальній справі, що знаходиться в провадженні слідчого, характеризує початковий етап розслідування і включає, в першу чергу, інформацію про результати попередніх перевірок, невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів), а її основними

¹ Волобуєв А.Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: дис. ... докт. юрид. наук / Національний університет внутрішніх справ МВС України. Харків, 2001. 419 с. – С. 203.

² Васильєв А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. Перепеч. с изд. 1978 г. / М.: ЛексЭст, 2002. 72 с. – С. 33.

³ Лукьянчиков Е.Д. Тактические основы расследования преступлений: учеб. пособ. / Е.Д. Лукьянчиков, В.С. Кузьмичев. Киев: КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1989. 48 с. – С. 31.

елементами є: першочергова інформація, отримана в ході перевірки заяв, повідомлень і відразу після порушення кримінальної справи, про подію, що містить ознаки злочину, і про осіб, причетних до цієї події; об'єктивні умови, що характеризують отримання цієї інформації (місце, час, кліматичні умови, використання науково-технічних засобів тощо); сили та засоби, що має в своєму розпорядженні слідчий для подальшої роботи щодо використання початкової інформації в цих умовах; позиція підозрюваного, потерпілого, свідків, а також результати їх протидії встановленню істини на початковому етапі розслідування та потенційна можливість протидії; інші фактори, що перешкоджають чи сприяють успішному вирішенню криміналістичних завдань (втрата речових доказів, виявлених під час огляду, явка з повинною тощо)¹.

Підсумовуючи, вважаємо за необхідне визначити типову слідчу ситуацію як сформовану на основі судово-слідчої практики наукову категорію, в якій відображено найбільш загальні риси обстановки та обставин події, що розкривають перебіг і стан розслідування на початковому, подальшому чи заключному етапі.

Структура кожної окремої методики розслідування містить певну кількість елементів, серед яких, як зазначає А.В. Іщенко, можна виділити типові слідчі ситуації². Це існуюча на даний момент реальність, в умовах якої діє слідчий. Ситуацією в буквальному її значенні є сама реальність, яка виникає на певному етапі розслідування.

На думку Р.С. Белкіна, формування слідчої ситуації залежить від таких компонентів:

- психологічного характеру.
- інформаційного характеру.
- процесуального і тактичного характеру.
- матеріального й організаційно-технічного характеру³.

Визначення поняття слідчої ситуації донині викликає суперечності серед різних авторів. Так, М.О. Селіванов визначає слідчу ситуацію як

¹ Шершньова В.О. Типові слідчі ситуації і програма дій слідчого на початковому етапі розслідування податкових злочинів. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/26721/%D8>.

² Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: Монографія / За ред. І.П. Красюка. К.: Національна академія внутрішніх справ України. 2003. 359 с.

³ Криміналістика: Учебник / Под редакцией Р.С. Белкина, Г.Г. Зуйкова. М., 1968. 695 с.

обстановку, картину розслідування, що склалася на певному етапі, певну кількість значущої для розслідування інформації, яка береться до уваги поряд із джерелом її одержання¹. У свою чергу, С.В. Веліканов визначив слідчу ситуацію як сукупність сформованих на певному етапі умов, що сприймаються, оцінюються і використовуються слідчим для вирішення тактичних завдань і досягнення загальних цілей розслідування².

На нашу думку, найбільш точно визначення слідчої ситуації надали В.К. Лисиченко та О.В. Батюк, які визначили її як «...сукупність умов, що об'єктивно складаються в процесі розслідування злочинів, утворюють своєрідну обстановку на його певний момент, яка ставить перед слідчим проблему вибору відповідного напрямку подальших дій і прийняття тактичних рішень»³. Тобто, визначивши слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, ми надамо відповідний алгоритм дій слідчого залежності від умов об'єктивної дійсності на певному етапі розслідування.

Незважаючи на правильне визначення співвідношення загальних вимог закону та особливостей кримінальних проваджень по хуліганству, на практиці воно має суперечності. Особливо це стосується вибору комплексу організаційних, оперативно-розшукових та слідчих дій (тобто тактичних операцій) при вирішенні певних слідчих ситуацій⁴.

Існують різні класифікації слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень. Так, В.П. Бахін і Р.С. Белкін однаково класифікують слідчі ситуації на: 1) сприятливі і несприятливі; 2) безконфліктні і конфліктні; 3) початкові, проміжні і кінцеві; 4) типові і специфічні. Також, на нашу думку, важливим є поділ типових слідчих ситуацій залежності від етапу розслідування. На

¹ Селиванов Н.А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования / Н.А. Селиванов // Соц. законность. 1977. №2. С. 54-62.

² Веліканов С.В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: спец. 12.00.09 / Веліканов С.В. Х., 2002. 22 с.

³ Лисиченко В.К. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике / В.К. Лисиченко, О.В. Батюк // Криминалистика и судебная экспертиза. 1988. Вып. 36. С. 4-9.

⁴ Корнуков В.М., Михайленко А.Р., Чичко В.Н. Производство по делам о хулиганстве: Методическое пособие. / Издательство Саратовского университета, 1977. 58 с.

основі цього критерію, Г.А. Матусовський визначає типові слідчі ситуації на стадії виявлення злочину та етапах його розслідування¹.

2.2.1. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами (Берега Ю.М., Чаплинський К.О.)

Спробуємо визначити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. З приводу основних завдань цього етапу В.В. Тіщенко наголошує на таких складових:

1) виявлення і фіксація доказової інформації щодо злочину, який розслідується за «гарячими слідами»;

2) вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, документах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення та фіксація;

3) з'ясування й оцінка сформованої після порушення кримінальної справи слідчої ситуації;

4) виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин;

5) визначення напряму розслідування і розробка плану розслідування;

6) обрання форми і методів взаємодії з органами і службами, що здійснюють оперативно-розшукову роботу;

7) пошук і одержання інформації про механізм і обстановку вчиненого злочину;

8) збирання і вивчення відомостей про особистість потерпілого;

9) пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили злочин, їхній розшук і затримання².

Аналіз і оцінка слідчої ситуації мають істотне значення, тому що дозволяють: зорієнтуватися у всьому різноманітті фактів і явищ, які відносяться до особи злочинця на даний момент розслідування; усвідомити наукові знання (рекомендації криміналістики) щодо типових матеріальних джерел (слідів), у яких відбувається подія злочину; опанувати методики та практики пошуку таких джерел, отримати від них належну інформацію, її фіксація та подальше

¹ Криміналістика: Підручник / За ред. В.Ю. Шепітька. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001

² Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: моногр. Одеса: Одеська національна юридична академія; Фенікс, 2007. 260 с. – С. 137.

збереження; виконувати практичну роботу з цими джерелами інформації; співставляти отриману інформацію з даними оперативних і криміналістичних обліків; висунути відповідні версії про місцезнаходження і сліди, що містять інформацію про властивості особи злочинця; визначити найбільш доцільні тактичні прийоми, рекомендації, комбінації зі збирання слідів і встановлення злочинця; вибрати найбільш ефективні техніко-криміналістичні засоби і методи для цих цілей; вибрати найбільш ефективні форми використання спеціальних знань і взаємодії з органами дізнання з метою одержання криміналістично значущої інформації про особу злочинця; вивести з версій слідства; спланувати початковий етап розслідування¹.

Стосовно слідчих ситуацій при розслідуванні окремих злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, зазначимо такі дані. Так, вивчаючи окремі аспекти процесуальних дій щодо особи, яка вчинила злочин у сфері незаконного обігу боєприпасів або вибухових речовин, зокрема «чорнокопачів», «пошукачів» боєприпасів і вибухових речовин часів Другої Світової війни, Є.С. Тесленко розглядає слідчі ситуації у контексті виявлених недоліків, що були допущені під час проведення слідчого огляду, і виділяє такі: 1) виявлений боєприпас, вибухова речовина підготовлені до вибуху або перебувають у стані небезпечного для обігу; 2) виявлений боєприпас, вибухова речовина, не підготовлені до вибуху, що мають ознаки тривалого зберігання (заводська упаковка), піддані демонтажу, не зібрані в єдину конструкцію².

Зі свого боку, В.В. Єфименко здійснив класифікацію ситуацій, що характерні для розслідування розкрадань зброї, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв, за ознаками очевидності і неочевидності злочину, способу скоєння злочину (крадіжки, грабежу, розбою), виду сховища й місця знаходження зброї та боєприпасів

¹ Назаренко К.Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом: дис. ... к.ю.н.; спеціальність 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / ДДУВС. Дніпро, 2016. 218 с. – С. 82.

² Тесленко Е.С. Криминалистическое обеспечение предварительного расследования незаконного оборота боеприпасов и взрывчатых веществ периода Великой Отечественной войны: дисс. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Краснодарск. ун-т МВД РФ. Краснодар, 2011. 21 с. URL: <http://lawtheses.com/kriminalisticheskoeobespechenie-predvaritelnogo-rassledovaniya-nezakonnogo-oborota-boepripasovi-vzryvchatyh-veschestv-p#ixzz2pifGW1Uk>.

(склад, підрозділ, караул, сейф, стрільбище, полігон і та ін.), зв'язку зброї з військовослужбовцем (табельної, виданої для несення служби, зброї дезертира). Зокрема, до найбільш суттєвих типових ситуацій віднесено випадки втрати, розкрадання зброї зі складів арттехозброєння чи інших сховищ, при її транспортуванні, проведенні вантажно-розвантажувальних робіт, в результаті пожежі, урагану, землетрусу та інших стихійних лих з руйнуванням складів, інших сховищ, за участю військовослужбовців та інших осіб, її незаконним володінням і розпорядженням тощо¹.

А вже С.Г. Павліков виділяє такі ситуації:

1) слідча ситуація, що супроводжується такими інформаційними даними: а) первинні дані, що послужили підставою для порушення кримінальної справи, отримано в результаті затримання особи, що має при собі вилучені з цивільного обігу предмети; б) підозрюваного затримано; в) належність вилучених предметів до зброї і боєприпасів не викликає особливих сумнівів;

2) виявлено зброю, боєприпаси, вибухові речовини або вибухові пристрої в будь-якому місці, що не вказує на їх власника;

3) вихідною інформацією, яка слугувала підставою для початку досудового розслідування, є оперативні дані або заяви громадян (організацій);

4) отримано відомості про осіб, імовірно винних у недбалому зберіганні вогнепальної зброї, або осіб, імовірно винних у неналежному виконанні обов'язків з охорони зброї, боєприпасів;

5) за матеріалами ревізії та інших перевірок отримано первинні дані про розкрадання або вимагання зброї та боєприпасів².

У свою чергу, поняття етапу досудового розслідування В.І. Лунгу розглядає як складову частину стадії, що пов'язана з іншими частинами загальних завдань, колом учасників та єдністю процесуальної форми. Він зазначає, що етапи послідовно змінюють один одного відповідно до вирішення конкретних завдань. Розподіл на

¹ Ефименко В.В. Расследование хищений огнестрельного оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств (по материалам следственно-прокурорской практики военной прокуратуры Дальневосточного военного округа): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 Ефименко Виктор Викторович. Владивосток, 2002. 192 с. – С. 151.

² Павликов С.Г. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования незаконного оборота оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. М., 2000. 195 с. – Ч. 89-91.

етапи здійснюється умовно, однак є корисним з практичної та наукової точок зору, оскільки дозволяє усвідомити зміст стадії досудового розслідування, прослідкувати загальну спрямованість розвитку кримінальної справи, звернути увагу на можливі недоліки в розслідуванні¹. Тобто початковий етап є основним для моделювання типових слідчих ситуацій.

З останніх робіт слід відзначити працю С.П. Мельниченка, який виокремлює такі слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї:

1) виявлено вогнепальну зброю під час незаконного переміщення із використанням транспортного засобу (автомобіля, потягу, річкового судна, літака та ін.), шляхом поштових відправлень, але осіб, підозрюваних у вчиненні злочину (кур'єра), не затримано або не встановлено;

2) затримано особу (осіб), яка (які) незаконно переміщувала (-ли) вогнепальну зброю із використанням транспортного засобу (автомобіля, потягу, річкового судна, літака та ін.), шляхом поштових відправлень;

3) затримано особу, яка незаконно переміщувала вогнепальну зброю особисто при собі без використання будь яких засобів пересування (носіння);

4) у процесі слідчих (розшукових) дій та НСРД під час досудового розслідування інших злочинів отримано інформацію про незаконне переміщення вогнепальної зброї, яке вже відбулося;

5) у процесі слідчих (розшукових) дій та НСРД під час досудового розслідування інших злочинів отримано інформацію про незаконне переміщення вогнепальної зброї особою (групою осіб), яке відбудеться чи періодично відбувається, або особу чи групу осіб, які періодично вчинюють зазначені діяння шляхом незаконного носіння вогнепальної зброї; 6) виявлено об'єкти та речі, які свідчать про вже вчинене переміщення вогнепальної зброї (упаковки, коробки, контейнери, цинкові ящики, короби, обгортки, підземні тунелі для переправлення, дистанційно керовані літаючі та плаваючі засоби або їх частини та ін.)².

¹ Лунгу В.И. Первоначальный этап расследования преступлений: (процессуальный и организационные аспекты): автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 1991. 25 с. – С. 12.

² Мельниченко С.П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / ДДУВС. Дніпро, 2016. 223 с. – С. 170.

У свою чергу, цікавою є класифікація С.О. Тарасенка, який у результаті вивчення матеріалів кримінальних справ та проваджень встановив такі типові слідчі ситуації розслідування: 1) особу (осіб) затримано за незаконне поводження з вогнепальною зброєю, наявною є доказова інформація про факти вчинення протиправних діянь – 27 %; 2) встановлено учасників злочинного об'єднання, але доказів про протиправну діяльність недостатньо для повідомлення про підозру у вчиненні злочину – 26 %; 3) встановлено Інтернет-ресурси, за допомогою яких здійснюється незаконна діяльність, що пов'язана із продажем вогнепальної зброї – 14 %; 4) виявлено вогнепальну зброю, але злочинець невідомий – 10 %; 5) виявлено об'єкти, пристосовані для доставки, зберігання, виготовлення, переробки вогнепальної зброї, але особу злочинця (-ців) не встановлено – 11 %; 6) встановлено факт недостачі (викрадення, привласнення, втрати) вогнепальної зброї – 12 %¹.

Провівши аналіз наведених ситуацій, а також матеріалів кримінальних проваджень, ми на початковому етапі розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами² визначили такі типові слідчі ситуації:

– військовослужбовця затримано на місці злочину, вилучено речові докази, наявними є свідки та матеріальна доказова інформація – 3 %;

– військовослужбовця встановлено й затримано після здійснення протиправних дій, наявні свідки та матеріальна доказова інформація – 8 %;

– наявний факт викрадення зброї, бойових припасів чи вибухових речовин, особу злочинця не встановлено, свідки відсутні, наявна матеріальна доказова інформація – 65 %;

– військовослужбовця, який вчинив кримінальне правопорушення, встановлено, наявні сліди злочину, але підозрюваний переховується від слідства та суду – 21 %;

¹ Тарасенко О.С. Розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняється злочинними об'єднаннями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2017. 283 с. – С. 111-115.

² Береза Ю.М. Типові слідчі ситуації розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами // Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. Випуск 1. С. 123-127. – С. 125.

– інші ситуації – 3 %.

Але основним для розслідування є не саме визначення типових слідчих ситуацій, а створення певної програми слідчих (розшукових) дій та інших заходів, характерної для кожної з них. При розслідуванні незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами ми визначили такі алгоритми дій працівників правоохоронних органів залежно від типових ситуацій початкового етапу розслідування.

Так, перша ситуація є не досить розповсюдженою (3 % випадків), оскільки військовослужбовця необхідно затримати безпосередньо на місці злочину. За цієї ситуації обов'язково проводяться допити свідків й підозрюваного, огляд місця події та призначаються експертизи.

Крім того, оперативний працівник правоохоронних органів, як зазначає І.І. Артамонов, паралельно з оглядом місця події проводить оперативно-розшукові заходи, вирішуючи такі задачі: виявлення та опитування осіб – очевидців злочину, які можуть бути допитані в якості свідків; виявлення осіб, які можуть упізнати виявлені на місці події предмети, залишені підозрюваним; переслідування злочинця, що зник з місця події; організація загороджувальних заходів; перевірка місць можливої появи злочинця; збір інформації про суспільно небезпечне діяння, особу злочинця та потерпілого тощо¹.

У другій ситуації військовослужбовця затримують після учинення злочину. Зважаючи на це, у нього з'являється можливість приховати викрадені об'єкти. У цій ситуації, окрім вищезазначених, обов'язковим є проведення обшуку у різних місцях (проживання, роботи або перебування підозрюваного). До таких місць можна віднести квартири, житлові будинки, відкриту місцевість, транспортні засоби та ін. У зазначеній ситуації повинні виконуватись такі дії:

- огляд місця події з метою виявлення ознак, що допоможуть звузити коло підозрюваних;
- орієнтування працівників правоохоронних органів на встановлення осіб, які можуть бути очевидцями діяння, а потім їх допит як свідків;
- виявлення та дослідження слідів правопорушення, призначення та проведення експертиз;
- огляд та долучення до провадження відеозаписів, фотографій;

¹ Артамонов І.І. Тероризм: способы предотвращения, методика расследования: монография. 2-е изд., испр. и доп. М., 2002. 216 с. – С. 181.

– розшук правопорушника¹.

Так, 21 вересня 2014 року близько 5 год. 30 хв. військовослужбовець за призовом під час мобілізації на особливий період військової частини гр. М., перебуваючи поблизу території будівельного управління № 207 в Іллічівському районі м. Маріуполя Донецької області, керуючись корисливими мотивами, умисно привласнив вогнепальну нарізну зброю – автомат АКС-74 та бойові припаси – 30 набоїв калібру 5,45 мм до автоматичної зброї, які були ввірені військовослужбовцю військової частини старшиною та які відносяться до військового майна. Також близько 6.00 год. 21.09.2014 р. військовослужбовець військової частини гр. М., перебуваючи на території будівельного управління № 207 в Іллічівському районі м. Маріуполя Донецької області, керуючись корисливими мотивами, умисно, незаконно, без передбаченого законом дозволу збув гр. Ю. вогнепальну нарізну зброю – автомат АКС-74 та бойові припаси – 30 набоїв калібру 5,45 мм до автоматичної зброї, за що отримав від останнього грошові кошти у сумі 2500 гривень².

У третій ситуації особу злочинця не встановлено, а свідки й очевидці події відсутні. За цієї ситуації особливого значення набуває виявлення й збирання матеріальної доказової інформації шляхом проведення огляду та призначення відповідних експертиз з метою ідентифікації злочинця. В визначеній типовій слідчій ситуації необхідно провести такі слідчі (розшукові) дії та інші заходи:

- огляд місця події;
- допит свідків;
- розшук правопорушника за «гарячими» слідами;
- призначення і проведення експертиз;
- огляд та доручення до провадження відеозаписів, фотографій.

Так, з 2.04.2014 р. по теперішній час у військовій частині, яка дислокується у смт Черкаське Новомосковського району Дніпропетровської області, на посаді розвідника-снайпера 3-го взводу розвідувальної роти військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період проходить гр. Б. 28.04.2014 р. гр. Б., знаходячись на

¹ Береза Ю.Н. К вопросу алгоритмов действий сотрудников правоохранительных органов при расследовании незаконного завладения военнослужащим оружием, боевыми припасами и взрывчатыми веществами // Международный научно-практический журнал «Право и Закон». 2018. № 1. С. 87-92. – С. 87.

² Справа № 264/8577/14-к, Архів Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької обл., 2015 р.

території наметового табору № 2, розташованого на території військового містечка у смт. Черкаському Новомосковського району Дніпропетровської області, разом із іншими військовослужбовцями, які цього ж дня отримали для службового користування з кімнати зберігання зброї військової частини закріплену за ними зброю військової частини: автомати АКС-74 і АКС-74У, про що було відомо військовослужбовцю гр. Б., спільно з ними вживав алкогольні напої. У той же день у гр. Б. виник злочинний умисел, направлений на викрадення зброї військової частини, виданої для службового користування. Реалізуючи свій злочинний умисел, 28.04.2014 р. о 12.00 год. гр. Б., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій та передбачаючи його суспільно небезпечні наслідки, бажаючи їх настання, знаходячись у наметі табору № 2, скориставшись тим, що його товариші залишили ввірену їм зброю без нагляду, викрав автомати АКС-74 і АКС-74У, після чого виніс їх за межі наметового табору № 2 та розпорядився викраденим майном на власний розсуд¹.

У четвертій ситуації військовослужбовець є відомим, але переховується від слідства та суду. Тому, крім вищезазначених, додається комплекс заходів щодо реалізації тактичної операції «розшук військовослужбовця, що переховується від слідства та суду».

На підставі узагальнення судово-слідчої практики нами виділено типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування:

а) військовослужбовцю повідомлено про підозру, він надає правдиві свідчення, доказової бази достатньо для направлення кримінального провадження до суду – 22 %;

б) військовослужбовцю повідомлено про підозру, він відмовляється або надає неправдиві свідчення, доказової бази достатньо для направлення провадження до суду – 11 %;

в) військовослужбовцю повідомлено про підозру, він відмовляється або надає неправдиві свідчення, доказової бази недостатньо для направлення провадження до суду – 28 %;

г) не встановлено осіб, яким можна повідомити про підозру – 39 %.

Констатуємо наведене, зазначимо, що нами виокремлено типові слідчі ситуації при розслідуванні незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Крім того, нами викладено її визначення як сформовану

¹ Справа № 183/3964/14, Архів Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської обл., 2014 р.

на основі судово-слідчої практики наукову категорію, в якій відображено найбільш загальні риси обстановки та обставин події, що розкривають перебіг і стан розслідування на початковому, подальшому чи заключному етапі. Акцентовано, що однією з важливих умов розслідування досліджуваного правопорушення є алгоритмізація послідовності проведення відповідних дій відповідно до типових слідчих ситуацій.

2.2.2. Типові слідчі ситуації та відповідні їм комплекси слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства зі зброєю (Єфімов М.М.)

З огляду на зазначену класифікацію, ми розглядатимемо типові слідчі ситуації під час розслідування хуліганства.

Типові слідчі ситуації, як зазначають О.Є. Климова та М.С. Бушкевич, є центральною категорією в процесі формування ситуаційного підходу до розслідування злочинів і головною частиною класифікації можливих ситуацій. Важливим є вивчення тих умов, у яких здійснюється формування типових слідчих ситуацій у справах про хуліганство. Разом з тим поглиблених досліджень у даному напрямі криміналістики не здійснювалось¹. Більше того, серед вивчених нами праць детального висвітлення зазначених питань не було.

Стосовно слідчих ситуацій при розслідуванні хуліганства, зазначимо, що ми повністю поділяємо позицію М.І. Порубова, який виділяє такі типові слідчі ситуації на початковому етапі:

1) особу, яка вчинила хуліганські дії, затримано на місці події; відомий потерпілий, є свідки, очевидці та наявні матеріальні сліди кримінально-караного діяння;

2) особа, яка вчинила хуліганські дії, зникла з місця події і відома лише за ознаками зовнішності;

3) знайдено сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає;

4) хуліганські дії було вчинено в минулому: відомі потерпілий та підозрюваний².

¹ Климова Е.И., Бушкевич Н.С. Ситуационный подход в расследовании хулиганства, совершенного группой лиц // Вестник Академии МВД республики Беларусь. № 1(15). Минск. 2008. С. 139-145.

² Криминалистика: Учебное пособие. / Под ред. Н.И. Порубова. Мн.: Выш. Шк., 1997. 344 с.

Провівши аналіз наведених ситуацій, а також матеріалів кримінальних проваджень, О. В. Антонюк виділяє типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї чи предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень. Зокрема, були виокремлені наступні:

– особу, яка вчинила хуліганство, затримано на місці події, є свідки і потерпілий, наявні матеріальні сліди й знаряддя злочину;

– особа, яка вчинила хуліганство, зникла з місця події, є свідки і потерпілий, наявні матеріальні сліди й знаряддя злочину;

– хуліганство учинено в минулому, особа злочинця і потерпілий встановлені, але недостатньо доказів для доведення провини;

– виявлено сліди хуліганства, особа злочинця і свідки не встановлені¹.

Через визначення окремих тактичних завдань розслідування вибудовано алгоритми дій працівників правоохоронних органів відповідно до кожної з них. В першій ситуації основна робота покладається на злагоджену діяльність правоохоронців на початковому етапі розслідування. У цій ситуації слідчому необхідно провести огляд місця події, освідування, встановити свідків, провести допит потерпілого і свідка. Вчасне проведення цих дій забезпечить достатню доказову базу для повідомлення злочинцю про підозру.

Так, 06.02.2015 р. приблизно о 14.00 год. гр. М., прибувши до сільської ради с. Кароліно-Бугаз Овідіопольського району Одеської області, зайшов у приміщення та піднявшись на другий поверх будівлі, підійшов до кабінету сільського голови. Гр. М., усвідомлюючи, що у останнього проводиться прийом громадян, діючи з хуліганських мотивів, зайшов до кабінету голови сільради гр. Ю., у якого на прийомі знаходився гр. Т., із особливою зухвалістю, з мотивів явної неповаги, тримаючи в правій руці предмет, заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень, проявив активність, що виразилася у виказуванні в грубій формі погрозу та наміру застосування фізичного насильства. Хуліганські дії тривали не менше 2 хв., та були припинені сільським головою та його відвідувачем, а

¹ Антонюк О. В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 33-38.

саме останні вибили предмет з правої руки гр. М. та утримували до приїзду поліції¹.

М. І. Порубов у цій ситуації визначає можливість проведення наступних СРД та інших заходів:

- припинення хуліганських дій;
- затримання підозрюваного;
- особистий огляд підозрюваного, огляд його одягу та місця події;
- встановлення особи затриманого, встановлення ознак хуліганства в його діях;

– виявлення та забезпечення збереження джерел доказів, що включає бесіди, опитування, огляд, допит, особистий обшук, обшук по місцю проживання (наприклад, в випадку розслідування радіохуліганства) та інше. Дана слідча ситуація характерна для хуліганства, вчиненого на вулиці, в громадському транспорті тощо².

В зазначених ситуаціях виявлення очевидців суспільно небезпечного діяння є одним із основних завдань оперативних підрозділів поліції під час розслідування досліджуваної категорії злочинів (кримінальних правопорушень). З цього приводу М.Т. Куц зазначає, що у людному місці виявити очевидців через певний час після вчинення злочину буде вкрай важко³. У свою чергу, їх пошук та допит необхідні для отримання більш чіткої картини вчиненого діяння.

Зібрання оперативної інформації і перевірка даних, отриманих безпосередньо працівником органу поліції, не обмежується місцем події. З цією метою оперативні працівники проводять обстеження прилеглої території. При цьому вони використовують наявну у них оперативну інформацію стосовно осіб, які на ній проживають, дають завдання співробітникам негласного апарату, здійснюють перевірку по оперативно-довідкових та криміналістичних обліках тощо.

Матеріали попередньої перевірки – це результат гласної та негласної діяльності органів досудового розслідування. Всі вони концентруються у слідчого, який сам або разом із прокурором (керівником органу досудового розслідування) аналізує їх і приймає відповідне рішення в порядку, передбаченому законом. Результати

¹ Справа № 509/1410/15-к, Архів Овідіопольського районного суду Одеської області, 2015 р.

² Криміналістика : учебное пособие / Под ред. Н.И. Порубова. Мн.: Выш. Шк., 1997. 344 с. – С. 244.

³ Расследование преступлений против личности, порядка управления, общественного порядка и общественной безопасности: Учебно-практическое пособие. НИиРИО КВШ МВД СССР. Киев. 1975. 207 с. – С. 140-141.

попередньої перевірки створюють інформаційне поле, оцінюючи яке можна сконструювати такі ситуації:

- 1) є достатні дані про наявність очевидного злочину;
- 2) є достатні дані про прихований злочин;
- 3) достатніх ознак про очевидний чи прихований злочин немає;
- 4) ознаки про очевидний чи прихований злочин не виявлені.

Відповідно до цих ситуацій слідчий приймає передбачені законом процесуальні рішення¹.

Крім цього, необхідно провести наступні СРД та інші заходи:

- огляд місця події;
- освідкування потерпілих та свідків;
- допит потерпілих та свідків;
- призначення і проведення експертиз для встановлення тяжкості тілесних ушкоджень, виявлення ідентифікуючих ознак хулігана;
- огляд та долучення до провадження відеозаписів, фотографій, на яких зафіксовані хуліганські дії та їх наслідки. Вони можуть бути на відео реєстраторах машин, прилеглих до місця події установ, на мобільних телефонах свідків та потерпілих.

Друга ситуація характеризується, крім вищенаведених дій, ще й комплексом заходів для встановлення особи злочинця за «гарячими» слідами. Для цього складається словесний портрет злочинця і проводиться спецоперація «Спіраль»

Друга слідча ситуація викликає більші складності. Адже особа, винна у вчиненні злочину зникла з місця події. В даному випадку обробці та перевірці підлягають різноманітні відомості. Зокрема:

- встановлення зв'язку між хуліганством та отриманими від заявника показаннями;
- хто міг чути або бачити хуліганські дії;
- які сліди обов'язково повинні залишитися на місці вчинення хуліганства тощо.

Починаючи планування вирішення поставлених задач досліджуваної ситуації слідчий повинен, передусім, з'ясувати наступні моменти:

- обставини, що не були встановлені на початку розслідування;
- слідчі (розшукові) дії та оперативні розшукові заходи, що не були проведені чи були проведені поверхнево;

¹ Абрамова В.М. Криміналістика : навч. посіб. для дист. навч. / В.М. Абрамова, А.О. Ляш; за наук. ред. А.В. Іщенка. К.: Ун-т «Україна», 2007. 557 с. – с. 436-437.

– джерела, які необхідно додатково виявити і ввести в процес доказування (встановлення можливих місць направлення запитів, знаходження нових свідків).

Серед типових СРД, що можуть бути проведені у визначеній ситуації, слід виділити такі:

- допити різних категорій осіб (потерпілі, свідки);
- пред'явлення для впізнання;
- обшуки;
- призначення експертиз¹.

Третя ситуація характеризує подальший етап розслідування хуліганства, коли першочергові дії не дали позитивного результату. У цьому випадку необхідно повторно провести слідчі (розшукові) дії, призначити більшу кількість судових експертиз для встановлення можливих ідентифікуючих ознак злочинця.

Так, 15.09.2013 р. близько 09.30 год. гр. Т., маючи умисел, спрямований на грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю із застосуванням вогнепальної зброї, перебуваючи у громадському місці в кінці вул. Свердлова у м. Вовчанську Харківської області, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачаючи небезпечний наслідок і бажаючи його настання, висловлюючись брудною лайкою, перебуваючи на відстані близько 200 м від гр. З. та вагітної гр. Ю., здійснив у бік останніх постріл з вогнепальної зброї (гладкоствольної мисливської рушниці 16-го калібру моделі «ИЖ-5»). Наблизившись до них почав погрожувати їх життю та здоров'ю із застосуванням вказаної вогнепальної зброї. На прохання потерпілих припинити протиправні дії не реагував, продовжуючи їх на протязі близько 15 хв., після чого зник з місця події. Підозрюваний був затриманий набагато пізніше. Незважаючи на невизнання ним своєї вини, вона була підтверджена у фактично вчиненому зібраними у справі та дослідженими в судовому засіданні доказами².

¹ Антонюк О.В. Криміналістична характеристика типових слідчих ситуацій при розслідуванні хуліганства / О.В. Антонюк // Принципи та стандарти змагального кримінального процесу на досудовому провадженні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 7 груд. 2016 р.) / ред. кол. : О.Ф. Кобзар, В.В. Рогальська, А.Г. Гаркуша. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 28-31.

² Справа № 617/1955/13-к, Архів Вовчанського районного суду Харківської області, 2015 р.

Зазначена ситуація характерна для випадків, коли злочинець порушує громадський порядок заздалегідь підготувавши знаряддя і приблизно склавши план своїх дій. Потім, без належного опору з боку громадян, зникає з місця події. Як було зазначено, для цієї ситуації характерні потерпілі та свідки, за допомогою яких можна скласти фоторобот та орієнтування на правопорушника. А також наявні матеріальні сліди, які необхідно вилучити.

В конкретній слідчій ситуації необхідно провести наступні слідчі (розшукові) дії та інші заходи:

- огляд місця події;
- допит потерпілих та свідків;
- розшук правопорушника по «гарячих» слідах;
- освідкування потерпілих та свідків;
- призначення і проведення експертиз для встановлення тяжкості тілесних ушкоджень, виявлення ідентифікуючих ознак хулігана;
- огляд та доручення до провадження відеозаписів, фотографій, на яких зафіксовані хуліганські дії та їх наслідки¹.

У четвертій ситуації необхідно провести огляд, під час якого виявити якомога більше слідів злочину, вжити вичерпних заходів для встановлення очевидців злочинної події. В наведеному випадку необхідно максимально чітко зафіксувати матеріальні сліди злочину (правопорушення) під час огляду місця події. Тому важливого значення набуває майстерність слідчого в аспекті проведення зазначеної процесуальної дії. Рекомендовано до неї залучати найбільш фахових працівників слідчих підрозділів поліції та експертів-криміналістів, інспекторів-криміналістів.

Ця типова слідча ситуація можлива, коли правопорушник зник безпосередньо перед чи одразу після вчинення хуліганських дій. У зазначеній ситуації повинні виконуватись наступні дії:

- огляд місця події з метою виявлення ознак, що допоможуть звузити коло підозрюваних;
- орієнтування працівників правоохоронних органів на встановлення осіб, які можуть бути очевидцями діяння, а потім їх допити в якості свідків;
- виявлення та дослідження слідів хуліганства, призначення та проведення експертиз;

¹ Антонюк О.В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України / О.В. Антонюк // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 33-38.

– розшук правопорушника¹.

Планування розслідування в таких випадках повинно починатися з вирішення тих питань, які були не розглянуті на його початку. Серед них слід виділити аналіз і оцінку зібраних відомостей по обставинах, що підлягають доказуванню. Під час аналізу потрібно побудувати версії, відповідно до яких будуть проводитися подальші СРД та оперативно-розшукові заходи. Передусім потрібно перевірити наступні версії:

– стосовно особи хулігана та його соціального портрету (моральні, психологічні, психічні, демографічні та інші ознаки);

– співучасниках вчинення суспільно небезпечного діяння.

Серед типових СРД слідчим обов'язково повинні бути проведені наступні:

– повторний огляд місця події;

– допити свідків та потерпілих;

– призначення експертиз².

Все вищезазначене не просто може виникнути в будь-якій слідчій ситуації, а пронизує весь процес розслідування хуліганства. Тобто дана тактична операція є всім процесом розслідування. Це, на нашу думку, нонсенс. Адже тактична операція спрямована на виконання конкретних завдань в слідчих ситуаціях.

Загалом, необхідність в підготовці та проведенні тактичних операцій виникає в тих випадках, коли всебічно і повно вирішити конкретну задачу під час розслідування хуліганства неможливо завдяки проведенню лише однієї слідчої дії. А реалізація тактичної операції завжди розпочинається з планування системи слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів, спрямованих на розв'язання конкретного завдання розслідування.

Різні науковці виділяють певні тактичні операції. Так, Л.Я. Драпкін типовими тактичними операціями визначає наступні:

¹ Антонюк О.В. Криміналістична характеристика типових слідчих ситуацій при розслідуванні хуліганства // Принципи та стандарти змагального кримінального процесу на досудовому провадженні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 7 груд. 2016 р.) / ред. кол. : О.Ф. Кобзар, В.В. Рогальська, А.Г. Гаркуша. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 28-31.

² Антонюк О.В. Криміналістична характеристика типових слідчих ситуацій при розслідуванні хуліганства / О.В. Антонюк. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України / О.В. Антонюк // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 33-38.

«Затримання злочинців на місці злочину», «Затримання рекетирів при контрольованій передачі від потерпілих грошей або цінностей», «Розшук і затримання злочинців за прикметами або іншими даними», «Встановлення місця утримання заручників та їхнє звільнення» тощо¹.

А вже М.В. Салтевський розглядає такі: «Затримання злочинця на місці події», «Викриття неправдивого свідка», «Демонстрація поінформованості слідчого»². Важливими тактичними операціями В.О. Коновалова вважає наступні: «Особа вбивці», «Знаряддя злочину», «Склад і рольові функції злочинної групи», «Свідоцька база», «Місце перебування злочинця» та ін.³.

У свою чергу, хотілося б зазначити на тих тактичних операціях, необхідність в проведенні яких може виникнути під час розслідування хуліганства: «Затримання хулігана на місці події», «Розшук і затримання хуліганів», «Викриття неправдивого свідка» тощо.

Так, під час тактичної операції «Затримання хулігана на місці події» для забезпечення зібрання доказової інформації, що буде доводити його вину, необхідно провести ряд заходів. Зокрема, потрібно припинити хуліганські дії, провести затримання, особистий обшук, освідування, огляд місця події, допит затриманої особи, встановлення та допит свідків та хуліганських дій. Якщо дані заходи будуть проведені непослідовно, в різний час і, головне, без єдиної мети, то це може зумовити втрату джерел доказової інформації, порушення нормального тактичного забезпечення подальших слідчих (розшукових) дій.

План тактичної операції «Розшук і затримання хуліганів» передбачає: огляд місця події, допит свідків, потерпілих, обшук, впізнання, а також проведення оперативно-розшукових заходів (переслідування по «гарячих» слідах, організація спостереження за місцями ймовірної появи злочинця, блокування парків відпочинку та інших місць, де ймовірніше за все він може переховуватися; використання для розшуку криміналістичних обліків та інформаційно-

¹ Драпкин Л.Я. Проблемы расследования преступлений, совершаемых организованными сообществами // Криминалистика: Учебник / Под ред. И.Ф.Герасимова, Л.Я.Драпкина. М.: Высшая школа, 1994. С. 340.

² Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі); Підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с.

³ Коновалова В.Е. Убийство: искусство расследования: Монография. Х.: Факт, 2001. С. 282.

довідникових систем органів внутрішніх справ; залучення до розшуку громадськості)¹.

2.3. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ХУЛІГАНСТВА ЗІ ЗБРОЄЮ **(Єфімов М.М.)**

Однією з поширених слідчих (розшукових) дій під час розслідування хуліганства є допит підозрюваного.

Відповідно до ст. 42 КПК України «підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення».

Про важливість допиту підозрюваного як однієї з обов'язкових слідчих дій при розслідуванні злочинів говорив ще Г. Гросс. Він стверджував, що допит підозрюваного, який зізнався, повинен справити на суддю таке ж враження, як і при показаннях свідка. Разом з тим допит особи, яка заперечує свою вину, повинен доповнити виявлені слідством дані². При розслідуванні хуліганства допит підозрюваного також не втрачає своєї важливості.

При розгляді цього питання не можна оминати увагою планування та підготовку до проведення допиту. До них, на думку В.К. Весельського та В.С. Кузьмічова, слід віднести три основних елементи:

1) організаційний – забезпечення раціонального проведення допиту (коли і де доцільно провести його з позиції раціонального використання бюджету часу і можливостей слідчого – сьогодні, завтра, вранці, які використати технічні засоби і т.п.);

2) змістовний – визначення повноти і взаємозв'язку обставин, що підлягають встановленню;

3) тактичний – встановлення відповідних засобів і прийомів вирішення конкретних завдань допиту»³.

¹ Волженкин Б.В., Питерцев С.К., Шиманский В.В. Расследование дел о хулиганстве. Л., 1980.

² Гросс Г. Руководство для судебных следователей, как система криминалистики, СПб, 1908, 870 с.

³ Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацишин В.С., Старушкевич А.В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. 148 с.

Отже, тільки організаційне забезпечення допиту під час розслідування хуліганства може створити слідчому умови для вирішення тактичних завдань цієї слідчої (розшукової) дії.

За даними опитування, 27 % слідчих органів поліції визначили допит підозрюваних як джерело, з якого найчастіше була отримана значна кількість інформації, що сприяє встановленню істини, та інформація для висування версій щодо особи злочинця та проведення подальших слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях, кваліфікованих відповідно до ч. 4 ст. 296 КК України.

При розслідуванні хуліганства, вчиненого групою правопорушників, важливо з'ясувати характер злочинного угруповання (форму співучасті) і правильно визначити послідовність допиту кожного співучасника. В таких провадженнях допит підозрюваних найдоцільніше розпочинати з другорядних учасників, які у разі визнання своєї вини досить відверто розповідають про обставини хуліганства і роль кожного учасника. Аналізуючи ці показання, слідчий повинен звертати увагу на протиріччя між ними, а також на факти, щодо яких спостерігається зіткнення інтересів підозрюваних, з тим, щоб використати їх для встановлення істини у справі.

Для успішного проведення допиту підозрюваного у вчиненні хуліганства, як зазначає А.О. Крикунов, потрібно ретельно вивчити всі матеріали. Аналізу підлягають дані, що містяться як у протоколах слідчих дій, так і в інших матеріалах кримінального провадження. Це дозволяє виявити існуючі прогалини, розбіжності і суперечності під час розслідування та своєчасно вжити заходів щодо їх усунення¹. Інакше деякі обставини можуть залишитися невстановленими, що може вплинути на повноту, всебічність та об'єктивність розслідування і тягне за собою, як правило, необхідність проведення додаткових та повторних допитів.

Крім того, вивчення матеріалів кримінального провадження дозволяє визначити предмет допиту, сформулювати запитання допитуваному, встановити коло осіб, які підлягають допиту тощо. Це дозволяє, як зазначає Ю.А. Чаплинська, виявити існуючі прогалини, розбіжності і суперечності між учасниками процесу та своєчасно

¹ Крикунов А.Е. Расследование хулиганства. Лекция. Киев: НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1978. 44 с.

вжити заходів щодо їх усунення¹. Необхідно також проаналізувати слідчі (розшукові) дії, що були проведені на початковому етапі розслідування: огляд місця події, допити свідків тощо. Дослідження їх може бути корисним для висунання версій про механізм учинених злочинів та осіб, які їх вчинили, й інші обставини.

Також потрібно пам'ятати, що у процесі вивчення матеріалів кримінального провадження, про що доречно наголошує Р.Л. Степанюк, «...доцільно відібрати (або зробити відповідні виписки) ті матеріали, які потрібно буде використати при допиті для підтвердження або спростування стверджень допитуваного»².

Узагальнення слідчої практики органів досудового розслідування практики показує, що під час допиту підозрюваних у вчиненні хуліганських дій та встановлення їх осіб найчастіше існують два істотних недоліки. По-перше, у випадках очевидності хуліганського вчинку слідчі поліції нерідко обмежуються загальним визнанням вини з боку підозрюваного. По-друге, під час допитів і в ході подальшого розслідування не завжди з належною повнотою встановлюються біографічні та інші відомості про підозрюваного, зокрема точний вік, сімейний стан, психологічні особливості тощо. Аналізом матеріалів кримінальних проваджень та думок учених³ нами було виділено такі обставини, які необхідно встановити під час допитів підозрюваних:

- дані про підозрюваного: сімейний стан, стан здоров'я, освіта, місце проживання та роботи, заохочення, стягнення, судимості і т.п.;
- чи знайомий він із потерпілим і в які має з ним стосунки;
- чи виникали конфліктні ситуації; що відомо підозрюваним про потерпілого, який він чинив опір та ін.;

¹ Чаплинська Ю.А. Організаційне забезпечення проведення допиту / Ю.А. Чаплинська // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ : проблеми теорії і практики : матеріали Всеукр. наук. практ. конф. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2013. С. 221-224.

² Степанюк Р.Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства / Р.Л. Степанюк. Харків. 2004. 261 с.

³ Альшевский Т.В. Особенности производства по делам о хулиганстве: Учебно-методическое пособие // За ред. В.П. Кашепова. Москва. 1970. 42 с.; Власов В.П. Расследование хулиганства // Вопросы борьбы с преступностью. Выпуск 5. Москва. 1967. С. 116-131; Овчаренко Е.И. Доказывание по уголовным делам о хулиганстве (досудебное производство). Науч.-практич. пособие / Под ред. докт. юрид. наук, проф. А.В. Гриненко. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2006. 128 с.

– які конкретно хуліганські дії було ним вчинено, за яких обставин, мотивів та метою;

– умисел хуліганських дій, тобто яка переслідувалась мета і як оцінюють правопорушники свої дії, що примусили до їх вчинення;

– чи був підозрюваний тверезий чи перебував у стані алкогольного сп'яніння;

– з якого приводу, де, коли і з ким вживав спиртні напої;

– чи мав при собі зброю або інші предмети, спеціально пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень, якщо так, то які саме, де і коли їх придбав чи виготовив;

– чи чинив опір особам, яуї намагалися припинити його хуліганські дії, якщо так, то кому саме й у якій формі цей опір проявлявся (нанесення удару, побоїв, тілесних ушкоджень, зв'язування або інше обмеження волі, застосування будь-яких знарядь нападу тощо);

– яку шкоду, на його думку, він заподіяв своїми діями;

– його ставлення до своїх дій, їхня оцінка;

– чи вчинив він раніше які-небудь правопорушення або злочини і до якого виду відповідальності притягався;

– обставин, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність: чи розкаявся у вчиненому; як оцінює вчинений ним злочин; в якому стані знаходився, чи перебував у стані сп'яніння; чим стан сп'яніння був викликаний (вживанням алкоголю чи наркотиків); чи мав при собі зброю; чи чинив опір представникам влади і громадськості.

Допитуючи підозрюваного, який під час хуліганських дій чинив опір представнику влади або громадськості, працівнику поліції необхідно уточнити, про що наголошує М.І. Ніколайчик, наступні аспекти: у який момент відбувся опір, чи супроводжувався він насильством або погрозою його застосування й у чому конкретно виразився; чи знав підозрюваний, кому він чинить опір¹.

Доречним є проведення допиту підозрюваного одразу після його затримання. У ході допитів розглядуваної категорії осіб слідчими поліції з'ясовуються обставини події злочину, повідомлення, характер дій кожного співучасника, дані, що мають тактичне значення. Тобто потрібно вказати на необхідність використання слідчими усього наявного комплексу тактичних прийомів при проведенні допитів зазначеної категорії осіб.

¹ Ніколайчик Н.И. Методика расследования хулиганства: Лекция. Минск, 1985. 28 с.

Слід приділити увагу і тактичним прийомам, які застосовуються під час допиту досліджуваної категорії осіб у справах про хуліганство. На думку М.П. Яблокова, до основних тактичних прийомів допиту підозрюваних (обвинувачених) можна віднести такі:

- демонстрація перед допитуваним можливого механізму вчинення злочину;
- демонстрація доказів із роз'ясненням їх значення;
- створення уявлення про перебільшену поінформованість слідчого;
- приховування поінформованості слідчого від допитуваних;
- використання елементу раптовості¹.

У свою чергу, К.О. Чаплинський додає до цього переліку такі тактичні прийоми:

- оголошення показань свідків;
- постановка уточнюючих запитань;
- використання різного темпу допиту (форсований, уповільнений або змішаний)².

Серед тактичних прийомів, що обов'язково повинні застосовуватись при допиті в досліджуваній категорії кримінальних правопорушень, є визначення часу допиту. Рішення про час його проведення повинно базуватись на конкретній слідчій ситуації, що склалася під час розслідування. Так, допити хуліганів, які вчинили суспільно небезпечні діяння в групі, необхідно проводити негайно, аби запобігти змові між ними, впливу на допитуваних з боку інших заінтересованих осіб.

Основним тактичним прийомом, що повинен застосовуватися слідчим при допиті осіб, як підозрюються у вчиненні хуліганських дій, є психологічний контакт. Психологічний контакт, на що акцентує увагу М.І. Порубов, це система взаємодії між особами під час спілкування, що заснована на довірі, за якої вони сприймають інформацію, яка виходить від кожного. Тому психологічний контакт повинен підтримуватися протягом усього допиту³. У зв'язку з цим є зрозумілим, що для його встановлення можна застосовувати тактичні прийоми, обумовлені обставинами справи, особою злочинця, наявністю доказів тощо.

¹ Яблоков Н.П. Криминалистика в вопросах и ответах: Учебное пособие. М.: Юристъ, 2000. 224 с.

² Чаплинський К.О. Тактичні прийоми допиту підозрюваного (обвинуваченого) // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. № 4. 2008. С. 266-276.

³ Порубов Н.И. Допрос. Минск, 1968. 34 с.

Встановлення психологічного контакту багато в чому залежить від того, наскільки слідчий вивчив допитувану особу. Вивчення підозрюваного дозволяє визначити можливу його поведінку у тій чи іншій ситуації під час допиту, обрати найбільш доцільні та ефективні прийоми і способи впливу для отримання правдивих показань. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень, якщо допитувані особи були раніше засудженими, надає можливість отримати інформацію про тактику поведінки, яку обирають злочинці на допитах, та скласти уявлення про мотивацію злочинних дій особи. Це також сприяє встановленню психологічного контакту.

При застосуванні даного тактичного прийому слід пам'ятати, що він здійснюється незалежно від ситуації, у якій здійснюється допит. Адже психологічний контакт у будь-якому разі сприяє одержанню повних та об'єктивних показань. Особа, що підозрюється у вчиненні хуліганських дій, може повідомити дані, що мають значення для справи, а слідчий – їх зафіксувати з метою подальшого ефективного використання.

Ефективним тактичним прийомом викриття підозрюваного у вчиненні хуліганських дій, який заперечує свою провину, є пред'явлення доказів. Серед доказів, що можна пред'явити особі, яка вчинила дії, кваліфіковані за ч. 4 ст. 296 КК України, слід виділити:

а) докази, що свідчать про її хуліганські дії або участь у хуліганстві (показання потерпілого і свідків, протокол огляду, висновок судово-медичної експертизи про тяжкість заподіяних в процесі хуліганських дій тілесних ушкоджень; особисті предмети і документи, що особа загубила на місці злочину та ін.);

б) докази, що свідчать про застосування або спробу застосування нею зброї або предметів, пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень (зброя і предмети нападу, а також показання свідків щодо їх приналежності підозрюваному; висновок криміналістичної експертизи про те, що виявлені на зброї відбитки пальців належать підозрюваному і т.д.);

в) документи, що характеризують особу допитуваного як хулігана (довідки про приводи, судимості, постанови про притягнення до адміністративної відповідальності за дрібне хуліганство, характеристики і т.п.).

Створення уявлення про інформованість слідчого, як зазначає К.О. Чаплинський, залишається основним тактичним прийомом за

наявності доказів, які мають істотні прогалини на момент допиту¹. При розслідуванні хуліганства даний тактичний прийом може бути застосований за наявності групи осіб, що вчинили суспільно небезпечне діяння. Адже шляхом демонстрації поінформованості слідчого про певні епізоди діяльності групи у хуліганів створюється таке враження, що один із їхніх співучасників уже дав розгорнуті показання.

Поінформованість можна продемонструвати як про обізнаність про зв'язки та способи життя допитуваних осіб, так і про причини відмови свідків (потерпілих) від давання показань тощо. З іншого боку, даний тактичний прийом, про що наголошує М.С. Строгович, що може бути лише умисним перекрученням фактів та обманом у найвитонченішій формі для формування неправильного уявлення про обізнаність слідчого².

Іншим тактичним прийомом, що може застосовуватись при допиті підозрюваних у вчиненні хуліганських дій, є приховування межі поінформованості слідчого. Приховуючи поінформованість, на чому наголошує К.О. Чаплинський, слідчий створює інформаційний вакуум, при якому аналізує наявні відомості, які заперечуються хуліганями і змушує їх взяти ініціативу на себе³. Цей тактичний прийом надає можливість слідчому дійти висновку про лінію поведінки, яку обрав злочинець. В разі вчинення хуліганства групою осіб умисне замовчування фактів породжує у допитуваних нерозуміння, особливо коли вони очікують повідомлення будь-яких даних, аби орієнтуватися у своїй подальшій поведінці. Під час проведення спілкування більшість слідчих поліції вказали, що застосовують такий прийом у практичній діяльності і вважають його найефективнішим на відміну від інших.

При допиті підозрюваних, що об'єднані круговою порукою (характерно для ультрас футбольних клубів), виникають труднощі для отримання об'єктивних показань. В цій ситуації В.М. Мешков радить використовувати наступні тактичні прийоми:

– одночасний допит усіх учасників хуліганства в різних кабінетах;

¹ Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: Монографія. Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с.

² Строгович М.С. О судебной этике // Проблемы государства и права на современном этапе. 1973. – №7. С. 3-16.

³ Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: Монографія. Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с.

– щохвилинний (за можливості) обмін інформацією про відомості, що повідомляють хулігани, усім задіяним в розслідуванні працівникам поліції;

– пред'явлення доказів (оголошення показань свідків, потерпілих, висновків експертиз тощо) для максимальної деталізації показань¹.

Крім того, в зазначених випадках може бути застосований такий тактичний прийом, як створення уявлення про інформованість слідчого. Адже шляхом демонстрації поінформованості слідчого про певні епізоди діяльності групи у хуліганів також створюється враження, що хтось з їхніх співучасників дав розгорнуті показання. Таке враження у злочинців, як зазначає Ю.А. Чаплинська, створюється за допомогою демонстрації інформованості слідчого про певні епізоди злочинної діяльності, причини відмови від давання показань, оголошення показань інших злочинців тощо².

Також не можна забувати і про виховну роль допиту підозрюваного. Здійснення виховного впливу на дану категорію осіб з метою недопущення в майбутньому повторення з їхнього боку подібних та інших злочинів полягає, як доречно наголошує Р.Л. Степанюк, в правильному обранні слідчим тактичних і психологічних прийомів спілкування з метою звернення до позитивних якостей особистості, роз'яснення аморальності та недопустимості вчиненого, можливої міри покарання за вчинене та за повторність злочинів³.

Таким чином, допит підозрюваних є однією з найбільш інформаційно ємних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства. У ході допитів розглядуваної категорії осіб слідчими з'ясовуються обставини події злочину, повідомлення, характер дій кожного співучасника, дані, що мають тактичне значення.

Значення обшуків у розслідуванні хуліганства зумовлене тим, що нерідко їх результати містять початкові відомості, які доводять

¹ Мешков В.М. Методика расследования преступлений : курс лекций. М.: Юрлитинформ, 2013. 304 с.

² Криміналістика : підр. для студ. вищ. навч. закл. / [К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська]. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2014. 380 с.

³ Степанюк Р.Л. Запобігання злочинам у бюджетній сфері України: криміналістичний аспект / Р.Л. Степанюк // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі : м-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). Х. : ХНУВС, 2012. С. 519-523.

причетність осіб до хуліганських дій і можуть бути основою висунення криміналістичних версій та планування розслідування злочинів. Крім того, усі виявлені під час обшуку матеріальні сліди злочину можна порівняти з інформацією, отриманою під час проведення оглядів. Взагалі, обшук, як стверджує О.О. Эксархопуло, – це слідча дія, що полягає в примусовому обстеженні ділянок місцевості, приміщень, транспортних засобів чи осіб з метою виявлення та вилучення знарядь злочину, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, інших об'єктів, що мають значення для справи, а також розшукуваних осіб і трупів¹. В свою чергу, К.О. Чаплинський стверджує, що обшук – це слідча дія, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян з метою відшукування і вилучення предметів, що мають значення для справи, а також виявлення розшукуваних осіб².

А вже відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України «обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб».

Мета обшуку при розслідуванні хуліганства – відшукати та вилучити предмети, які можуть мати доказове значення у кримінальному провадженні, предмети, вилучені з цивільного обігу тощо.

За кримінальними провадженнями за ч. 4 ст. 296 КК України, може виникати необхідність у проведенні обшуку за місцем проживання підозрюваного. Під час розслідування хуліганства обшуки за місцем проживання підозрюваного проводяться відразу після його затримання, що дозволяє виявити і вилучити знаряддя злочину, речі і цінності, здобуті злочинним шляхом, та інші предмети й документи, які мають значення для справи. Відповідно до ст. 235 КПК України обшук житла або іншого володіння особи проводиться тільки за ухвалою слідчого судді.

Як зазначає В.М. Плетенець, обшук сприяє виявленню ознак, які проливають світло на події, що відбулися. Це можуть бути й поява у

¹ Эксархопуло А.А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях. Учебное пособие / А.А. Эксархопуло // СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 450 с.

² Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: Монографія. Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с.

справі нових підозрюваних та свідків, побудова версій, визначення нових напрямків організації пошукових заходів й розслідування кримінальної справи та ін.¹

Вивчення кримінальних проваджень за досліджуваною категорією злочинів, дозволило встановити, що серед загальної їх кількості обшук за місцем мешкання підозрюваного проводився лише у 7 % випадків. На думку В.А. Кузьміна, достатність підстав для провадження обшуку визначається внутрішнім переконанням слідчого і судді, яке формується на підставі закону, життєвого і професіонального досвіду². Таким чином, рішення про проведення обшуку в усіх випадках має ґрунтуватися на матеріалах кримінального провадження та оцінці їх слідчим в усій сукупності.

Отримана інформація у сукупності з іншими доказами, може сприяти слідчому встановити істину у справі. Незважаючи на вищевикладене, можемо констатувати недостатній рівень використання даної слідчої (розшукової) дії при розслідуванні злочинів, що кваліфікуються за ч. 4 ст. 296 КК України.

У справах про хуліганство в ході обшуку підлягають відшукуванню об'єкти, які:

1) доводять факт вчинення хуліганства. До них можна віднести, скажімо, предмети, що належали потерпілим і підібрані хуліганом, розірваний і забруднений кров'ю одяг потерпілого, зброя або предмети, якими були заподіяні тілесні ушкодження;

2) свідчать про постійний характер антисуспільної поведінки хулігана: наявність вогнепальної чи холодної зброї або предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень;

3) свідчать про те, що особи які вчинили хуліганство, причетні й до вчинення інших злочинів;

4) розкривають характер взаємовідносин хулігана з потерпілим або свідком.

Серед тактичних прийомів, що можуть використовуватись при проведенні досліджуваної слідчої (розшукової) дії, є спостереження за реакціями обшукуваних осіб. Адже суттєвою особливістю

¹ Плетенець В.М. Розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності: Монограф. / Плетенець Віктор Миколайович. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 188 с.

² Кузьмин В.А. Досмотр и обыск: основания и порядок проведения, права граждан, порядок обжалования: Сам себе адвокат. Выпуск № 32. М.: Юрайт-Издат, 2007. 44 с.

провадження обшуку є те, що особа не може залишатися байдужою під час нього. Вона може болісно реагувати на окремі його етапи та, загалом, гостро переживає в даній обстановці. Тому «...напруженість обшукуваного виникає внутрішньо і, – про що наголошує О.В. Циганенко – проявляється зовнішньо. В особи виникають прояви хвилювання, зниження критичності мислення, пам'яті, уваги, змінюється колір обличчя, короткочасно розширюються зіниці очей, відбуваються неконтрольовані мікрорухи, що суперечать змісту пояснень обшукуваної особи, покусування або затиснення губ, важке дихання тощо. Реакції значно посилюються, якщо слідчо-оперативна група близько підійшла до розшукуваних об'єктів»¹.

В зв'язку з цим не можна також забувати й про можливість залучення спеціалістів при проведенні обшуку під час розслідування хуліганства. Оскільки спостереження, як тактичний прийом, може бути вдосконалений за рахунок спеціалістів відповідного фаху (спеціалізації) та використання сучасних засобів фіксації слідчої (розшукової) дії (наприклад, відеозапису). Оскільки дані особи можуть надавати слідчому консультації щодо більш ефективного проведення слідчої (розшукової) дії, крім того, визначати та застосовувати відповідні технічні засоби для більш повного проведення обшуку. А застосування техніко-криміналістичних засобів буде, в свою чергу, ще одним із ймовірних тактичних прийомів, що може використовувати слідчий при проведенні обшуку.

Серед можливих спеціалістів, яких можна залучити до проведення досліджуваної слідчої (розшукової) дії, слід відмітити деякі категорії осіб. Так, участь медичних працівників, як зазначає К.О. Чаплинський, є доцільною, якщо у приміщенні знаходиться хворий або немовля. Як свідчить слідча практика, злочинці іноді приховують цінності та інші предмети в бинтах хворого, ніжках крісла паралізованої особи або пелюшках дитини. Крім цього, трапляються випадки, коли близькі особи злочинця під час обшуку симулюють непритомність, припадки та інші розлади здоров'я².

Під час розслідування хуліганства, на думку В.П. Власова, також можна залучати до проведення обшуку кінолога. Адже застосування службово-розшукового собаки надає можливість досягти одразу

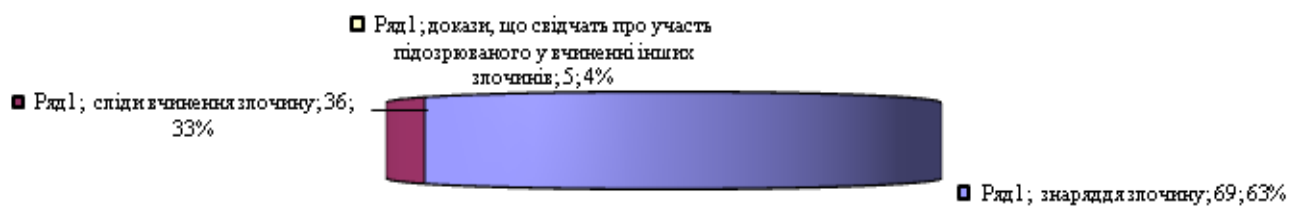
¹ Циганенко О. В. Використання спеціальних психофізіологічних знань у вдосконаленні тактики проведення обшуку / О. В. Циганенко // Митна справа. 2014. № 2 (2.2). С. 82-86.

² Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: Монографія. Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с.

кількох цілей: по-перше, це є можливістю відшукати предмети зі специфічним запахом; по-друге, можливість легалізувати відомості, здобуті оперативним шляхом¹. Крім того, даний захід можна здійснювати як під час обшуку, так і до його початку.

Своєчасні та ретельні обшуки у квартирі хулігана, на його робочому місці мають велике значення для доказування даного кримінального прояву і встановлення інших, невідомих слідству фактів суспільно-небезпечних діянь особи, яка обшукується.

Вивченням кримінальних проваджень було встановлено, що у 5 % випадків у результаті обшуку, крім предметів, що відшукувались, виявлялись докази, що свідчили про участь підозрюваного у вчиненні інших злочинів (див. схему № 5).

-
- знаряддя злочину
 - сліди вчинення злочину
 - докази, що свідчать про участь підозрюваного у вчиненні інших злочинів

Схема № 5. Об'єкти, що вилучаються під час обшуку при розслідуванні хуліганства

Приклад: 22.02.2008 р. близько 01.00 год. в м. Гайворон Кіровоградської області гр. Б. та гр. В. вчинили хуліганські дії. За даним фактом було відкрито кримінальне провадження за ч. 2 ч. 4 ст. 296 КК України. Під час розслідування зазначеної справи у гр. Б. при проведенні обшуку за місцем його проживання було виявлено 13,4 гр. наркотичного засобу, які він зберігав без мети збуту. За даним фактом було відкрито ще одне кримінальне провадження за ч. 1 ст. 309 КК України².

При проведенні обшуків при розслідуванні досліджуваної категорії злочинів (кримінальних правопорушень) також буде

¹ Власов В.П. Расследование хулиганства // Вопросы борьбы с преступностью. Выпуск 5. Москва. 1967. С. 116-131.

² Кримінальна справа № 1-96 – Архів Гайворонського районного суду Кіровоградської області, 2008 рік.

доречним тактичний прийом словесної розвідки. Він полягає в утворенні відсторонення від обшукуваного шляхом звернення слідчого не до нього, а до інших учасників слідчої (розшукової) дії з різноманітними пропозиціями (застосувати технічні засоби, пошук в іншому місці тощо). Використання зазначеного тактичного прийому, про що наголошує Ю.І. Руснак, «..дозволяє слідчому не тільки діагностувати ставлення обшукуваного до того, що відбувається, а й спонукати його до спілкування, змінити поведінку і обрану позицію... зробити спробу вербальної взаємодії зі слідчим»¹.

Як підсумок слід зазначити, що обшук при розслідуванні хуліганства надає змогу виявити матеріальні докази, які в подальшому можуть стати основою для обвинувального акту. Використання різних тактичних прийомів при проведенні обшуку дозволяє підвищити його ефективність.

2.4. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ (Пиріг І.В.)

Розвиток України як незалежної демократичної держави, створення реальних гарантій захисту законних прав і інтересів громадян, здійснення соціально-економічних та політичних перетворень, наближення до європейських і світових стандартів життя можливо лише за умови злагодженої роботи професійно підготовлених правоохоронних органів, одним із завдань яких є швидке, повне та неупереджене розслідування злочинів (кримінальних правопорушень). На сучасному етапі розвитку суспільних відносин, економічної та політичної нестабільності, збільшення злочинності, її корисливо-насильницька спрямованість, перед правоохоронними органами постає проблема забезпечення громадської безпеки, захисту населення від злочинних проявів. Одним із найнебезпечніших злочинів, що посягають на громадську безпеку є незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України). Так, за даними Генеральної прокуратури України у 2013 р. зареєстровано 6926 кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст. 263 КК України (у 6174 із яких особам вручено повідомлення про підозру, тобто розкрито), у 2014 р. – 7228 (5632 розкрито), у 2015 р. – 7409 (5247 розкрито), у 2016 р. – 6307 (3841 розкрито). Наведена

¹ Настільна книга слідчого : практичний посібник. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 446 с.

статистика свідчить про збільшення кількості злочинів даної категорії та зменшення відсотку їх розкриття. Також аналіз стану злочинності вказує на значну ступінь латентності даних злочинів.

Причини, за якими злочини залишаються нерозкритими, є різними, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. До об'єктивних причин можна віднести збільшення кількості не облікованої зброї, боєприпасів та вибухових речовин, що пов'язано з проведенням на сході країни антитерористичної операції, операції об'єднаних сил та значною кількістю зброї, що надходить на озброєння терористичних воєнізованих формувань та незаконно переміщується територією країни. До суб'єктивних причин можна віднести недостатню забезпеченість слідчих підрозділів поліції кваліфікованими кадрами та відсутність спеціалізації та досвіду слідчих у розслідуванні даної категорії злочинів. Вважаючи складність розслідування зазначених злочинів слідчому необхідно не тільки володіти всім комплексом професійних знань, а й вміло використовувати у своїй діяльності спеціальні знання, які значно розширюють можливості у збиранні, дослідженні та використанні доказової інформації. Значний відсоток нерозкритих злочинів пов'язаний з недостатньою обізнаністю слідчого щодо видів та форм спеціальних знань, необхідних для розслідування; недооцінювання можливостей залучення спеціалістів при проведенні слідчих (розшукових) дій; відсутність повної інформації щодо видів та можливостей судових експертиз, що можуть бути призначені при розслідуванні даної категорії злочинів.

Використанню спеціальних знань при розслідуванні злочинів приділялась значна увага з боку науковців, але в їх працях можливостям їх використання при розслідуванні незаконного поводження зі зброєю, боєприпасами або вибуховими речовинами приділялось недостатньо уваги. Тобто, на сьогодні відсутні наукові розробки тактичних рекомендацій по використанню спеціальних знань при розслідуванні незаконного поводження зі зброєю, боєприпасами або вибуховими речовинами, що могли б використовуватись слідчими для підвищення якості та результативності розслідування.

Тому, вважаємо необхідним на основі сучасної наукової думки, чинного законодавства та нагальних потреб слідчої практики здійснення комплексної розробки таких рекомендацій, які б включали в себе:

– визначення видів та форм та суб'єктів використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного поводження зі зброєю, боєприпасами або вибуховими речовинами;

- розробку алгоритму дій спеціалістів при проведенні слідчих (розшукових) дій: огляді, обшуку, допиті та слідчому експерименті;
- можливості використання допомоги спеціалістів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів;
- тактичні рекомендації щодо видів і форм взаємодії слідчих, працівників оперативних підрозділів та спеціалістів при проведенні слідчих (розшукових) дій;
- розробку рекомендацій щодо організаційно-підготовчих заходів до проведення експертизи та особливості проведення криміналістичних, вибухотехнічних та інших видів експертиз за даною категорією кримінальних проваджень.

На підставі зазначеного вище наведемо галузі спеціальних знань, що застосовуються при розслідуванні незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, які ми вважаємо самостійними.

1. Знання в галузі зброезнавства. Це є найважливішим видом спеціальних знань, що використовується при розслідуванні даної категорії злочинів, оскільки вони характеризують безпосередньо предмет злочинного посягання, що у свою чергу має суттєве значення при кваліфікації злочинного діяння та як складова криміналістичної характеристики злочину.

Аналіз практики розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, результати наукових досліджень у цій сфері, а також результати нашого дослідження свідчать, що найбільш розповсюдженими об'єктами посягання є вогнепальна зброя (близько 80 % кримінальних проваджень) та боєприпаси до неї (45 %), холодна зброя (40 %), вибухові речовини та пристрої (30 %). У багатьох випадках під час розслідування кримінальних проваджень вилучаються означені об'єкти у сукупності.

На сучасному етапі все більше злочинів вчиняється з використанням вибухових пристроїв. При розслідуванні незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами вилучаються пристрої як промислового, частіше за все військового призначення, так і саморобного виробництва. Тому знання в галузі вибухотехніки, як складової зброезнавства, необхідні при розслідуванні даної категорії злочинів.

2. Знання в галузі слідознавства. Оскільки злочин є подією минулого, яку слідчий безпосередньо не сприймав, його пізнання здійснюється опосередковано, через виявлення і дослідження

відображень окремих його елементів, їх властивостей в оточуючій обстановці, як системи об'єктів, що несуть інформацію про подію злочину (кримінального правопорушення). Дії злочинця з підготовки, вчинення та приховування злочину становлять складну динаміку взаємодії матеріальних об'єктів, супроводжуваних утворенням різного роду слідів, що виступають джерелами інформації про подію злочину та її учасників. Завдання суб'єктів, що приймають участь у розслідуванні, полягає у виявленні, вилученні та фіксації слідів, а відповідно й інформації, яку вони містять.

3. Знання психології злочинної діяльності. Спеціальні психологічні знання відіграють значну роль при розслідуванні злочинів (кримінальних правопорушень) будь-якого виду. Під час розслідування розглядуваної категорії злочинів, це, перш за все, знання психології особи злочинця та психологічної структури злочинного діяння, включаючи психологію організованої злочинної діяльності.

4. Знання в галузі криміналістичної фотографії і навички володіння фото-відео та комп'ютерною технікою. Фото-, відеозйомка застосовується для фіксації ходу та результатів проведення слідчих (розшукових) дій. Спеціальними знаннями в галузі цифрової фотографії необхідно володіти слідчому, спеціалісту й експерту. Сучасна цифрова фото-, відеоапаратура на сьогодні повністю замінила аналогову. Цифрові дзеркальні камери характеризуються швидкою роботою процесора обробки зображення, широким діапазоном світлочутливості (від 100 до 25600 ISO), значним буфером пам'яті, високою розподільчою здатністю фотозображень (від 8 до 20 мегапікселів) й високою швидкістю самого процесу зйомки (від восьми кадрів у секунду), можливості мікро- та макрозйомки, широким діапазоном регулювання експозиції кадрів.

Особливо потрібно зупинитись на спеціальних знаннях в галузі комп'ютерної техніки та цифрових технологій. Сучасний її розвиток дозволяє застосовувати комп'ютерну техніку для фіксації ходу слідчих (розшукових) дій не тільки в стаціонарних умовах, а й на місці події. Комплект техніки, що складається з портативного комп'ютера, принтера, цифрового фотоапарата, мікрофона та пристрою мобільного зв'язку, дозволяє не тільки виготовляти на місці події протоколи з фототаблицями, а й передавати інформацію на будь-яку відстань. Перспективним напрямом є впровадження у слідчу практику технічних засобів фіксації з можливістю отримання об'ємних зображень у 3D-форматі, використання GPS навігаторів та

супутникового зв'язку для визначення місця знаходження об'єктів пошуку, складання планів та схем місця події тощо.

5. Спеціальні знання процесу зберігання, обліку та видачі зброї на військових об'єктах, в органах та підрозділах МВС, а також навички поводження зі зброєю. Такого роду спеціальні знання необхідні, оскільки, за даними нашого дослідження, близько 75 % незаконного обігу вогнепальної зброї відбувається саме унаслідок викрадень її з військових та інших об'єктів, де вона зберігається. До цієї групи відносяться, перш за все, знання нормативно-правових актів, що регламентують обіг зброї в Україні.

Крім законодавчої бази треба знати специфіку діяльності підрозділів, що мають озброєння, з обліку, видачі, списання облікованої у них зброї. Цими знаннями у більшості випадків володіють військовослужбовці, яких можливо залучати до розслідування як спеціалістів.

6. Спеціальні знання в галузі технічного дослідження документів і почеркознавства. Знання у цій галузі необхідні у випадках, якщо під час незаконного обігу зброї, боєприпасів та вибухових речовин злочинцями було використано підроблені документи. Такі випадки трапляються, якщо зброю було завезено із-за кордону по підроблених документах, або коли під виглядом, наприклад, травматичної зброї ввозять вогнепальну. Потрібно мати знання зовнішнього вигляду та ознак супровідних документів в залежності від способу перевезення: водним, залізничним чи автомобільним транспортом, а також захисних елементів та способів їх підробки. Спеціальні знання в галузі технічного дослідження документів та почеркознавства необхідні для виявлення підробок при їх огляді під час вилучення при проведенні слідчих (розшукових) дій та під час проведення експертизи.

Нами розглянуто основні види спеціальних знань, що використовуються при розслідуванні незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Але, загалом видів спеціальних знань може бути значно більше і всі їх перерахувати неможливо. Їх види залежать від кожного конкретного кримінального провадження, кількості та виду вилучених речових доказів. Розробка нових видів спеціальних знань та рекомендацій щодо їх застосування є перспективним напрямком подальших наукових пошуків.

Основною формою використання спеціальних знань, крім уже названих, є проведення експертиз. За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що найбільш поширеними

судовими експертизами при розслідуванні незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами є: криміналістична, а саме: експертиза зброї та слідів і обставин її використання, вибухотехнічна, трасологічна, технічна експертиза документів, почеркознавча, а також товарознавча: військового майна, техніки та озброєння.

Із означених вище, частіше за все призначається експертиза зброї та слідів і обставин її використання, яка, у свою чергу, поділяється на: дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї; дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу; дослідження холодної зброї; дослідження зброї з некінетичним принципом ураження; дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї; дослідження ракетно-реактивної зброї¹.

Із наведених різновидів дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу, а також дослідження зброї з некінетичним принципом ураження призначаються рідко, тому зосередимо увагу на інших видах, а також питаннях, що вирішуються при їх проведенні.

До основних завдань досліджень вогнепальної зброї та бойових припасів до неї належать:

- установлення належності об'єктів до вогнепальної зброї або конструктивно подібних до неї стріляючих виробів;
- установлення належності об'єктів до боєприпасів вогнепальної стрілецької зброї або конструктивно подібних до них виробів;
- визначення виду, системи (моделі) та калібру вогнепальної зброї та боєприпасів до неї, а також конструктивно подібних до них виробів;
- визначення стану (справності) зброї, боєприпасів до неї та придатності їх до стрільби;
- установлення способу виготовлення або факту переробки вогнепальної зброї, боєприпасів до неї та конструктивно подібних до них виробів;
- встановлення належності об'єктів до частин (деталей) вогнепальної зброї тощо.

Об'єктами таких досліджень є вогнепальна зброя та подібні до неї стріляючі пристрої з ураженням цілі за рахунок кінетичної енергії стріляного снаряда як фізичного тіла, а також бойові припаси до вогнепальної зброї.

¹ Про затвердження Інструкції Про призначення та проведення судових експертиз : Наказ Мін'юсту України № 53/5 від 08.10.1998 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

Найбільш розповсюдженими питаннями, що вирішуються експертизою вогнепальної зброї є наступні ¹:

1. Чи є вогнепальною зброєю предмет, вилучений у підозрюваного?

2. Яким способом (промисловим чи саморобним) виготовлено предмет (зброя, патрон), вилучений у підозрюваного?

3. До якого виду, системи, моделі, калібру належить дана зброя?

4. Чи придатна дана зброя до стрільби?

5. Чи справна дана зброя? Якщо ні, то які вона має несправності? Чи виключають ці несправності можливість пострілу?

6. Чи є боєприпасом патрон, вилучений у підозрюваного?

7. До зброї якого виду, системи, моделі, калібру призначено патрон, вилучений у підозрюваного?

Основними завданнями дослідження холодної зброї є установлення належності до холодної зброї виробів колючої, ріжучої, рубаючої, ударно-роздробляючої дії, способу їх виготовлення, визначення типу, виду, зразка (для виробів промислового виробництва) холодної зброї або конструктивно подібного до неї виробу тощо.

Найбільш розповсюдженими питаннями, що вирішуються експертизою вогнепальної зброї є наступні:

1. Чи є даний предмет холодною зброєю?

2. Якщо є, то до якого виду холодної зброї він належить?

3. Яким способом виготовлено предмет, вилучений у підозрюваного?

4. До якого зразка належить наданий штик (кортик, шабля тощо)?

5. Чи є даний предмет заготовкою холодної зброї?

Основними завданнями дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї є установлення їх належності до вогнепальної або реактивної зброї, визначення їх типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва), способу виготовлення та придатності для використання за призначенням. Об'єктами дослідження є гранатомети реактивні та нереактивні, міномети, артилерійські гармати тощо.

Найбільш розповсюдженими питаннями, що вирішуються експертизою є наступні:

¹ Пиріг І.В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 454 с.

1. Чи є наданий об'єкт зброєю? До якого саме типу зброї він належить?

2. Чи є наданий гранатомет вогнепальною (реактивною) зброєю?

3. Чи є наданий міномет (гармата) вогнепальною зброєю? До якого саме типу зброї він належить?

4. Яким способом виготовлено наданий гранатомет (міномет, гармату)?

5. До якого типу, виду, зразка належить наданий гранатомет (міномет, гармата)?

6. Чи придатний наданий гранатомет (міномет, гармата) до стрільби?

7. Чи має наданий гранатомет (міномет, гармата) ознаки пошкодження? Чи виключають ці пошкодження можливість проведення стрільби?

Основними завданнями дослідження ракетно-реактивної зброї є установлення її належності до ракетної або реактивної зброї, визначення її типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва), способу виготовлення та придатності для використання за призначенням. Об'єктами дослідження є протитанкові ракетні комплекси, реактивні системи залпового вогню, зенітно-ракетні комплекси тощо.

Найбільш розповсюдженими питаннями, що вирішуються експертизою ракетно-реактивної зброї є наступні:

1. Чи є наданий об'єкт зброєю? До якого саме типу зброї він належить?

2. Чи є наданий об'єкт ракетною (реактивною) зброєю? До якого саме типу зразка, моделі він належить?

3. Яким способом виготовлено наданий об'єкт?

4. Чи придатний наданий ПЗРК (ПТРК, прицільно-пусковий пристрій ПЗРК або ПРТК) до стрільби?

5. Чи має наданий об'єкт ознаки пошкодження? Чи виключають ці пошкодження можливість проведення стрільби?

Вибухотехнічна експертиза проводиться з метою встановлення належності матеріалів, речовин і виробів до вибухових речовин і боєприпасів, з'ясування обставин вибуху, визначення його природи, а також вирішення інших питань, пов'язаних із застосуванням вибухових речовин і вибухових пристроїв. Експерту можуть бути задані такі питання:

1. Чи належить до вибухових пристроїв (боєприпасів) предмет, вилучений (указати, в кого або де)?

2. Чи придатний наданий предмет до використання за цільовим призначенням – до вибуху? Якщо непридатний, то з яких причин?

3. Яким способом, саморобним чи промисловим, виготовлено вибуховий пристрій?

4. Якщо підірвано боєприпаси, до якого виду вони належать (гранати, міни, снаряди тощо)?

5. Чи містять надані експертів матеріали дані, що вказують на характерні риси особистості виготовника вибухового пристрою (професійні навички, ступінь обізнаності з технологією виготовлення і використання вибухових пристроїв тощо);

6. Чи є дана речовина вибуховою? Якщо є, то якою саме?

7. Чи можуть використовуватись для виготовлення вибухівки дані речовини? Якщо так, то в якому сполученні?

8. Яким способом – промисловим чи саморобним виготовлена дана вибухівка?

9. Чи є на предметі-носії (указується, на якому саме) сліди вибухових речовин? Якщо так, то яких саме?

10. Чи є на даному предметі продукти розкладу вибухівки? Якщо так, то внаслідок розкладу якої вибухової речовини вони утворились?

11. Чи мають дані вибухові речовини (зазначаються порівнювані об'єкти) спільну родову (групову) належність?

12. Чи становили раніше вибухові речовини, надіслані на дослідження, єдину масу?

Основними завданнями експертизи вибухових пристроїв є визначення: факту вибуху вибухового пристрою на місці події; виду вибуху; належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та визначення класифікаційної категорії пристрою; потужності вибуху вибухового пристрою; та опис конструкції пристрою та способу його виготовлення; здатності пристрою викликати вибух та можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання тощо); наявності в обставинах справи даних, що стосуються особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій і привела його в дію.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи належить до вибухових пристроїв (боєприпасів) предмет, вилучений (указати – у кого або де)?

2. Чи придатний наданий предмет до використання за цільовим призначенням – до вибуху? Якщо не придатний, то з яких причин?

3. Які вражаючі фактори притаманні наданому пристрою?

4. Чи підірвано в даному місці вибуховий пристрій? Якщо так, то до якого виду пристроїв він належить (які особливості його конструкції, країна-виробник тощо)?

5. Чи є предмети, знайдені на місці події (в тілі потерпілого), частинами вибухового пристрою?

6. Якщо так, то до якого виду пристроїв вони належать?

7. Яким способом, саморобним чи промисловим, виготовлено вибуховий пристрій?

8. Який спосіб підриву був застосований у даному випадку?

9. Якщо підірвано боєприпаси, до якого виду вони належать (гранати, міни, снаряди тощо)?

10. Чи містять надані експертів матеріали дані, що вказують на характерні риси особистості виготовлювача вибухового пристрою (професійні навички, ступінь обізнаності з технологією виготовлення і використання вибухових пристроїв тощо)?

11. Чи однакова конструкція саморобного вибухового пристрою, частини якого знайдені на місці події, та макета, виготовленого особою (прізвище, ім'я, по батькові)?

Експертиза вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу) вирішує такі завдання: установлення факту належності даного об'єкта до вибухових речовин або речовин, які можна використати як компоненти для виготовлення вибухових речовин, порохових зарядів або піротехнічних засобів; установлення способу виготовлення вибухових речовин; виявлення мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах-носіях; установлення за продуктами розкладу вибухових речовин вихідної речовини, яка була використана для вибуху (пострілу); установлення спільної родової (групової) приналежності вибухових речовин (порохових зарядів).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи є дана речовина вибуховою? Якщо так, якою саме?

2. Чи можуть використовуватись для виготовлення вибухівки дані речовини? Якщо так, у якому сполученні?

3. Яким способом – промисловим чи саморобним виготовлена дана вибухівка?

4. Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди вибухових речовин? Якщо так, яких саме?

5. Чи є на даному предметі продукти розкладу вибухівки? Якщо так, унаслідок розкладу якої вибухової речовини вони утворились?

6. Чи мають дані вибухові речовини (зазначаються порівнювані об'єкти) спільну родову (групову) належність?

7. Чи становили раніше вибухові речовини, надіслані на дослідження, єдину масу?

8. Чи мають спільну родову (групову) належність надані зразки шроту за номером, способом виготовлення, хімічним складом?

9. Чи однаковий хімічний склад наданих дробу і шматка металу?

10. Чи мають спільну родову (групову) належність або єдине джерело походження частини патронів (шріт, кулі, картечі, пижа, прокладки), знайдені на місці події, з частинами патронів, вилучених у певної особи (за видом та складом матеріалу, кольором, розмірами, формою, способом виготовлення тощо)?

Об'єктами трасологічної експертизи рельєфних знаків можуть бути відновлені спилянні (забиті), слабовидимі номери та інші рельєфні зображення на різного роду виробках, в тому числі номерні знаки на зброї. Експертизою встановлюються факт та спосіб змінення зображень.

Найбільш розповсюдженими питаннями, що вирішуються трасологічною експертизою є наступні:

1. Чи піддавався зміні номер на даному екземплярі зброї, агрегатах транспортного засобу тощо?

2. Яким був первісний номер на об'єкті дослідження?

3. Яким способом був знищений або змінений номер (знак) на даному об'єкті?

4. Чи були на даному об'єкті маркірувальні позначення?

5. Чи піддавались зміні маркірувальні позначення на даному об'єкті?

6. Чи виконане маркування об'єкта з застосуванням конкретних засобів?

На вирішення технічної експертизи документів може бути поставлене питання про те, які відомості містять маркувальні позначення на представленій коробці (іншому упакуванні) з патронами (іншими боеприпасами), якщо їхній текст у звичайних умовах і з застосуванням наявних у розпорядженні слідчого технічних засобів не читається, оскільки його залито, закреслено або він вицвів.

Почеркознавча експертиза призначається при наявності у матеріалах кримінального провадження рукописного тексту чи підписів, виконаних підозрюваними. Вони можуть бути на упаковках з-під зброї; супровідних неофіційних документах та записках, пояснюючих пункт призначення та кількість зброї; товарно-транспортні накладні тощо. Завдання та питання, що вирішуються почеркознавчою та технічною експертизою документів не мають

особливостей при розслідуванні даної категорії злочинів у порівнянні з іншими.

Основним завданням товарознавчої експертизи військового майна, техніки та озброєння є: визначення вартості наданих на дослідження об'єктів, які використовуються як військове майно; визначення типу та призначення наданих на дослідження об'єктів; визначення характеристик та властивостей наданих на дослідження об'єктів відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності; визначення виробника, країни походження, року виготовлення (комплексно з трасологічним дослідженням) наданих на дослідження об'єктів; визначення змін показників якості наданих на дослідження об'єктів (комплексно з відповідними фахівцями з експлуатації подібного майна).

Орієнтовний перелік питань, що вирішуються:

1. Яке найменування та призначення наданого на дослідження об'єкта?

2. Яким підприємством і коли виготовлений наданий на дослідження об'єкт (за умови наявності маркувальної інформації або відповідних супровідних документів)?

3. Який рік виготовлення наданого на дослідження об'єкта? (Вирішується комплексно з трасологічним дослідженням за умови наявності маркувальної інформації).

4. Яким характеристикам та властивостям відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності відповідає наданий на дослідження об'єкт?

5. Чи укомплектовано наданий на дослідження об'єкт відповідно до нормативно-технічної документації, якщо ні, то в чому саме полягає неукомплектованість або невідповідність?

6. Чи відповідає якісний стан об'єкта вимогам стандартів, технічних умов, наданим зразкам? Якщо ні, то в чому полягає така невідповідність? (Вирішується комплексно з відповідними фахівцями з ремонту та експлуатації подібного майна).

7. Які дефекти, ушкодження має наданий на дослідження об'єкт? Чи є ці дефекти істотними? Чи можлива експлуатація об'єкта за призначенням при наявності виявлених дефектів? (Вирішується комплексно з відповідними фахівцями з ремонту та експлуатації подібного майна).

8. Чи можуть бути усунуті виявлені у наданого на дослідження об'єкта дефекти та ушкодження, якщо так, то в який спосіб?

(Вирішується комплексно з відповідними фахівцями з ремонту та експлуатації подібного майна).

9. Який ступінь зносу наданого на дослідження об'єкта?

10. Яка залишкова вартість об'єкта станом на визначену дату?

11. Яка ринкова вартість об'єкта станом на визначену дату (з урахуванням наданої експерту інформації щодо укладених угод купівлі-продажу аналогічних об'єктів на міжнародному ринку)?

12. Яка вартість ліквідації об'єкта станом на визначену дату?

13. Який розмір матеріального збитку, завданий у результаті пошкодження об'єкта, в тому числі з урахуванням наданої у розпорядження експерта калькуляції відновлювального ремонту?

14. Який розмір матеріального збитку, завданий в разі повного знищення об'єкта, в тому числі в результаті бойових дій?

2.5. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ЗБРОЇ (Єфімов М.М.)

Розглядаючи питання щодо використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вважаємо за необхідне нагадати, що саме розуміється під терміном «спеціальні знання». Дослідженню проблем цієї категорії приділяється значна увага в юридичній літературі¹.

Зокрема, Б.В. Романюк надає таке тлумачення: «спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального виду), якими володіють особи – спеціалісти у рамках будь-якої професії у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, і, відповідно до норм кримінально-процесуального

¹ Винберг А.И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе. М.: Госюриздат, 1956; Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: Монография. М.: Изд-во РУДН, 2000. 296 с.; Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 196 с.; Лисиченко В.К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике: Учебное пособие. К.: Вища школа, 1979; Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Експертизи на досудовому слідстві: Навчальний посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. 204 с.; Соколовский З.М. Проблемы использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений: Автореф. дис. ...д-ра юрид. наук. Харьков, 1968.

законодавства, використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального судочинства»¹. А вже Г.І. Грамович вказує, що «спеціальними в кримінально-процесуальному значенні будуть систематизовані наукові знання, вміння та навички в окремій галузі людської діяльності (виключаючи знання в галузі матеріального і процесуального права), одержані в результаті цілеспрямованої професійної підготовки та досвіду роботи, що використовуються з метою збирання доказової та орієнтуючої інформації про злочинне діяння, а також сприяють розробці технічних засобів і прийомів роботи з доказами та встановлення вагомих обставин, що мають значення для справи»².

Досить просто і водночас повно вищенаведене поняття визначили В.С. Кузьмічов та І.В. Пиріг, які під спеціальними знаннями розуміють «сукупність теоретичних знань і практичних умінь та навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розкриття, розслідування та запобігання злочинів»³. Тобто спеціальні знання в тому чи іншому ракурсі використовуються відповідними суб'єктами з метою розслідування та запобігання злочинів. Що ж до хуліганства як суспільно-небезпечного діяння то при його розслідуванні можуть застосовуватися різні спеціальні знання.

Проте, найбільш вдалим, на наш погляд, що відображає саме юридичний характер поняття спеціальних знань, залишається визначення В.К. Лисиченка та В.В. Циркаля: «...це незагальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст чи експерт з метою допомоги слідчому чи суду у з'ясуванні обставин справи або надання висновків з питань, для вирішення яких потрібне їх використання»⁴.

¹ Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 196 с.

² Грамович Г.И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений: Учебное пособие. Мн.: МВШ МВД СССР, 1987. 66с.

³ Кузьмічов В.С., Пиріг І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на транспорті: Монографія. Д.: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ; Ліра ЛТД, 2008. 168 с.

⁴ Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике. К., 1987.

Звичайно, використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства потрібно розглядати крізь призму їх оперування ними тими чи іншими суб'єктами при проведенні відповідних слідчих (розшукових) дій. У кримінально-процесуальному законодавстві України як суб'єкти використання спеціальних знань, про що наголошує І.В. Пиріг, чітко визначені їх безпосередні носії – слідчий, спеціаліст, експерт¹. При цьому спеціальні знання можуть використовуватися слідчим як безпосередньо, так і опосередковано.

Проаналізувавши праці зазначених авторів, ми дійшли висновку, що опосередкованість використання спеціальних знань проявляється в тому, що при проведенні судової експертизи структура функцій слідчого дещо змінюється. Якщо «...при проведенні загальної маси слідчих дій слідчий є особою, що здійснює дії, – зазначають О.В. Дулов та П.Д. Нестеренко, – то в даному випадку його функція змінюється таким чином: у тактиці проведення експертизи слідчий в основному виконує функції організації, контролю та фіксації»².

Судові експертизи під час розслідування хуліганства можуть призначатися як на початковому, так і на подальшому етапах розслідування. Відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

При розслідуванні хуліганства виникає необхідність у проведенні різних експертиз. За даними проведеного нами дослідження, кожному другому потерпілому в процесі вчинення хуліганства, були заподіяні побої й тілесні ушкодження, у тому числі 5 % осіб отримали тілесні ушкодження середньої тяжкості, 3 % – тяжкі тілесні ушкодження. Нерідко поранення заподіювалося і правопорушникам, які вчиняли хуліганські дії.

¹ Пиріг І.В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Ігор Володимирович Пиріг. К., 2006. 205 с.

² Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий. Мн., «Вышэйш. школа», 1971. 272 с.

При розслідуванні таких злочинів (кримінальних правопорушень) судово-медична експертиза живих осіб може вирішувати широке коло питань, зокрема про:

- характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень;
- давність і механізм утворення ушкоджень;
- рід і вид знарядь, якими вони заподіяні.

За даними нашого дослідження, зазначена експертиза при розслідуванні хуліганства застосовувалася у 66 % розслідуваних органами поліції злочинів (кримінальних правопорушень). Велика їх кількість пояснюється тим, що під час вчинення хуліганства внаслідок фізичного контакту потерпілий та злочинець можуть отримати тілесні ушкодження. Дана експертиза має важливе доказове значення при розслідуванні зазначеної категорії справ, оскільки її результати можуть викрити неправдиві показання підозрюваної особи.

Так, 23.09.2005 р. близько 22.00 год. гр. В. вчинив суспільно небезпечні дії, що були кваліфіковані за ч. 4 ст. 296 КК України. Під час допиту гр. В. не визнавав свою провину і доводив, що застосовував складаний ніж, який мав при собі, для самооборони, а також розповідав, як наносив при цьому удари. Судово-медичною експертизою від 13.10.2005 р. було враховано локалізацію ушкоджень, напрямок каналів ран, їхню глибину. Зважаючи на це, експерт зробив висновок, що зазначені пошкодження не могли утворитися при обставинах, на які вказував підозрюваний гр. В.¹.

Таким чином, проведена судово-медична експертиза та викладений медиком висновок дозволили слідчому встановити ступінь правдивості даних підозрюваною особою показань, і на підставі такого висновку довести, що підозрюваний намагався заплутати слідство, уникав давати правдиві свідчення, умисно спотворював картину подій, що відбулися.

Велике значення має також об'єкт, з приводу якого буде проведена дана експертиза. На практиці в більшості випадків (96 %) така експертиза проводиться лише стосовно особи потерпілого. Вважаємо, при вчиненні даного діяння потрібно проводити експертизу одразу обох сторін, адже не зрозуміло, в якому статусі вони будуть наприкінці розслідування, а момент використання судово-медичної експертизи може бути пропущений.

¹ Кримінальна справа № 66052045. Архів Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська, 2006 р.

Судово-біологічну експертизу речових доказів доцільно призначати для встановлення виду досліджуваної речовини, групових і типових ознак крові, волосся, слини, сперми, сечі та інших об'єктів. Вивченням кримінальних проваджень було встановлено, що даний вид експертиз застосовується у 4 % випадків. Така невелика кількість їх проведення не зрозуміла. Адже в більшості випадків має місце фізичний контакт хулігана з предметом вчинення злочину або потерпілою особою. А за допомогою судово-біологічної експертизи можна вирішити багато спірних питань під час розслідування. Скоріше за все, такий низький рівень їх проведення пояснюється специфікою виявлення, вилучення та фіксації речових доказів зазначеної категорії.

Тепер детальніше розглянемо сліди, що досліджуються даною експертизою. Як наголошують О.І. Юрін та Ю.Д. Федоров, сліди крові виникають як результат нанесення пошкоджень будь-якій особі. При пораненні кров потерпілого потрапляє на зброя злочину, одяг та тіло нападника, а також на оточуючі об'єкти. Характер, форма та місцезнаходження слідів допомагають слідчому з'ясувати механізм їх виникнення, напрям руху потерпілого, розмір поранення і т.д.¹. Тобто це має місце переважно у випадках, коли, зокрема, потерпілому під час хуліганства наносяться поранення, а при огляді одягу виявляються свіжі плями крові.

Крім слідів крові, як було зазначено вище, на місці вчинення хуліганства можуть залишатися інші сліди: плями слини, поту, волосся тощо. Дані сліди також несуть необхідну інформацію, за допомогою якої, як зазначає М.І. Ніколайчик, можна ідентифікувати особу, яка перебувала на місці вчинення злочину². Адже крім особи злочинця, їх можуть залишати будь-які інші особи.

Такі сліди можуть залишатися в найрізноманітніших місцях. Зокрема, слина може бути виявлена на недопалках, поштових конвертах, посуді, а також у вигляді плювків. Виявляється вона за допомогою ультрафіолетової лампи, в променях якої вона світиться блакитним кольором. В центральній частині плями на вигляд більш

¹ Юрін А.И., Федоров Ю.Д. Выявление и направление вещественных доказательств на судебно-медицинскую экспертизу: Лекция. Ташкент. 1974. 20 с.

² Николайчик Н.И. Методика расследования хулиганства: Лекция. Минск, 1985. 28 с.

темні, ніж по краях¹. Дані сліди мають значення для справи в тих випадках, коли особа, що вчинила хуліганство, не була затримана на місці події і тому може виникнути необхідність провести її ідентифікацію.

Взагалі при виявленні та вилученні мікрооб'єктів необхідно, як зазначає О.А. Кириченко, застосовувати відповідні технічні засоби для ефективної реалізації поставлених задач². Проте на практиці СОГ виїжджає на місце вчинення хуліганства без належного технічного забезпечення, а в більшості випадків – і без експерта-криміналіста.

Не можна оминати увагою правила поводження з даними речовими доказами після їх виявлення. Адже часто неправильність даних дій може призвести до пошкодження доказів або, взагалі, їх знищення. Виявлені в ході огляду місця події сліди крові, слини, поту та інших органічних речовин, тільки тоді мають доказове значення, коли вони належним чином зафіксовані – точно записані в протоколі огляду, відмічені на планах, сфотографовані (вузлова та детальна зйомка)³. Це є загальні правила вилучення речових доказів, що були виявлені на місці події.

Якщо ж бути більш конкретним, то, наприклад, плями крові, що знаходяться на землі, піску, вилучають разом з ґрунтом на всю глибину її проникнення, висушують при кімнатній температурі, надійно запаковують в папір або целофановий пакет. В лабораторію надсилають також пробу ґрунту без крові з тієї ж ділянки, запакувавши їх окремо. На практиці часто мають місце випадки, коли під час проведення огляду місця події вищезазначені органічні речовини не вилучаються взагалі або вилучаються з порушенням вимог щодо їх вилучення та фіксації.

Перед експертом під час дослідження доказів зі слідами, що схожі на кров, на думку М.В. Кисіна та О.К. Туманова, можуть бути поставлені такі питання:

- 1) чи міститься у сліді кров;
- 2) належить кров людині чи тварині;
- 3) чи може кров належати певній особі;

¹ Юрин А.И., Федоров Ю.Д. Выявление и направление вещественных доказательств на судебно-медицинскую экспертизу: Лекция. Ташкент. 1974. 20 с.

² Кириченко О.А. Криміналістична мікологія: Монографія. Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1993. 178 с.

³ Юрин А.И., Федоров Ю.Д. Выявление и направление вещественных доказательств на судебно-медицинскую экспертизу: Лекция. Ташкент. 1974. 20 с.

- 4) належить кров чоловіку чи жінці;
- 5) який механізм утворення слідів крові на речових доказах;
- 6) яке регіональне походження крові (з якої вона частини тіла);
- 7) як давно утворився слід;
- 8) яка кількість рідкої крові, що створила сліди на речових доказах тощо¹.

Судово-психіатрична експертиза при розслідуванні хуліганства призначається для визначення психічного стану підозрюваного, потерпілого чи свідків за наявності даних, що викликають сумнів щодо їх осудності. Одразу слід зазначити, що судово-психіатрична експертиза, про що доречно зазначає І.Д. Спіріна, не вирішує питання про осудність, а дає лише свій висновок, що стосується психічного стану особи. Питання про осудність або неосудність вирішується слідчими органами і судом².

В той же час психічний стан особи, як наголошує Р.І. Міхеєв, впливає на цілий комплекс кримінально-правових та процесуальних проявів суб'єкта: сам факт злочину, його характер, обставини вчинення. Осудність, так само як вина та відповідальність, – центральна методологічна категорія права як з погляду її фундаментального теоретичного рішення, так і практичної цінності та прикладного значення для додержання прав і свобод людини³. Вивчення кримінальних проваджень досліджуваної категорії дозволило встановити, що дана експертиза мала місце у 18 % випадків.

Ми погоджуємося з думкою І.Д. Спіріної щодо переліку питань, які можуть бути вирішені при проведенні судово-психіатричної експертизи. З огляду на це, в випадках проведення зазначеної експертизи під час розслідування хуліганства, на нашу думку, на вирішення експерту можуть бути поставлені наступні питання:

1. Чи страждала особа в період вчинення правопорушення будь-яким психічним захворюванням, чи проявлявся у неї тимчасовий розлад психічної діяльності?

2. Чи страждає особа на теперішній час будь-яким психічним захворюванням?

¹ Кисин М.В., Туманов А.К. Следы крови. Пособие. М., изд. ВНИИ МВД СССР, 1972. 88 с.

² Спіріна І.Д. Судово-психіатрична експертиза : навчальний посібник. 2-е вид., перероб. та доп. Дніпропетровськ : ДЮІ МВС України, Арт-Пресс, 2000. 148 с.

³ Міхеєв Р.И. Уголовное право и психиатрия. Владивосток: 1998. 416 с.

3. Чи може особа усвідомлювати свої дії і керувати ними, тобто чи слід вважати її осудною?

4. Якщо особа нині страждає психічною хворобою, то яких заходів медичного характеру вона потребує?

5. Чи міг свідок або потерпілий правильно сприймати, запам'ятовувати і відтворювати обставини, які мають значення у справі?¹

Судово-балістична експертиза призначається при розслідуванні хуліганства, у ході якого застосовувалася вогнепальна зброя. При розслідуванні насильницьких злочинів, як зазначає К.Д. Поль, дослідженню вогнепальної зброї завжди потрібно приділяти особливу увагу². Адже дослідження зброї, слідів, що залишилися після її використання, дозволяє отримати дані, необхідні для реконструкції механізму злочинного діяння, відомості про особу злочинця тощо.

Для проведення кожного із видів експертиз, як зазначає І.В. Пиріг, вилучаються певні об'єкти. Так, при балістичній експертизі можуть бути досліджені вогнепальна зброя та її частини, боєприпаси, кулі, гільзи, порох, можливі сліди застосування вогнепальної зброї тощо³.

Дана експертиза у справах про хуліганство проводиться в тих випадках, коли виникає необхідність з'ясувати, чи не є вилучений у підозрюваного предмет зброєю; чи цим предметом нанесено ушкодження потерпілому. Також необхідно не забувати про те, що при виявленні зброї і перед проведенням експертизи вона повинна бути детально оглянута з метою знаходження слідів, які самі можуть бути об'єктами дослідження (сліди пальців, кров, волосся тощо)⁴. Адже, як зазначалося вище, сліди крові, волосся можуть бути об'єктом дослідження судово-біологічної експертизи речових доказів.

Важливе значення судово-балістичної експертизи впливає з диспозиції ч. 4 ст. 296 КК України. Її проведення є необхідним у багатьох випадках, навіть не пов'язаних із нанесенням тілесних

¹ Спіріна І.Д. Судово-психіатрична експертиза : навчальний посібник. 2-е вид., перероб. та доп. Дніпропетровськ : ДЮІ МВС України, Арт-Пресс, 2000. 148 с.

² Поль К.Д. Естественна-научная криминалистика: (Опыт применения научно-технических средств при расследовании отдельных видов преступлений) : Пер. с нем. М.: Юрид. лит., 1985. 304 с.

³ Пиріг І.В. Одержання зразків для експертного дослідження на досудовому слідстві / І.В. Пиріг // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. № 2. 2011. С. 316-323

⁴ Настольная книга следователя: Государственное издательство юридической литературы. Москва, 1949. 874 с.

ушкоджень. Скажімо, при проведенні футбольних матчів вболівальники можуть застосовувати різні вибухові чи запальні пристрої (феєрверки, «фаєри» тощо). Деколи вони не мають занадто небезпечного змісту, але коли даний прилад вибухає серед фанатського сектору, то, як наслідок, отримуємо велику кількість тілесних ушкоджень та інші суспільно-небезпечні наслідки. Причому його застосування зумовлювалося не мотивами нанесення тілесних ушкоджень, а саме хуліганською спрямованістю. Саме тоді при вилученні таких предметів працівниками правоохоронних органів обов'язково потрібно призначати експертизу.

Крім того, не слід забувати про необхідність фіксації доказової інформації. При направленні потерпілих з вогнепальними пораненнями до лікарні, як доречно зазначає В.П. Ціпковський, завжди слід пам'ятати про те, що одяг, який знімається з них, повинен бути висушений, охайно складений, загорнутий у папір та збережений як речовий доказ¹.

Особливе місце при розслідуванні хуліганства займає призначення експертизи холодної зброї. Оскільки часто при вчиненні досліджуваної категорії злочинів мають випадки застосування ножів – 12% випадків, кастетів – 5%, бит – 1%, та інших предметів – 3%.

За відсутності стадії порушення кримінальної справи, про що доречно наголошує О.В. Одерій, втратила актуальність дискусія щодо допустимості проведення експертиз до цього моменту. Тепер судова експертиза може призначатися відразу після реєстрації повідомлення про правопорушення². Тому слідчий має можливість скоротити час, необхідний для призначення експертизи, що є досить важливим. Адже проведення самої експертизи потребує певного часу та використання спеціального обладнання, проведення статичних та динамічних експериментів.

Отже, при розслідуванні хуліганства можуть бути призначені такі експертизи, як судово-медична, судово-психіатрична, судово-біологічна, судово-балістична, криміналістичне дослідження холодної зброї. Важливі питання також можуть вирішувати почеркознавча,

¹ Ціпковський В.П. Описание огнестрельных повреждений одежды (Краткое практическое пособие для судебно-медицинских экспертов, врачей-экспертов, студентов медицинских и юридических институтов) / В.П. Ціпковський. Вінниця, 1958. 86 с.

² Одерій О.В. Спеціальні знання у досудовому розслідуванні злочинів / О.В. Одерій // Сучасні проблеми криміналістики: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (27-28 вересня 2013 року, м. Одеса). Одеса. 2013. С. 229-231.

судово-хімічна та інші експертизи, можливості яких використовуються ще недостатньо (див. схему № 7).

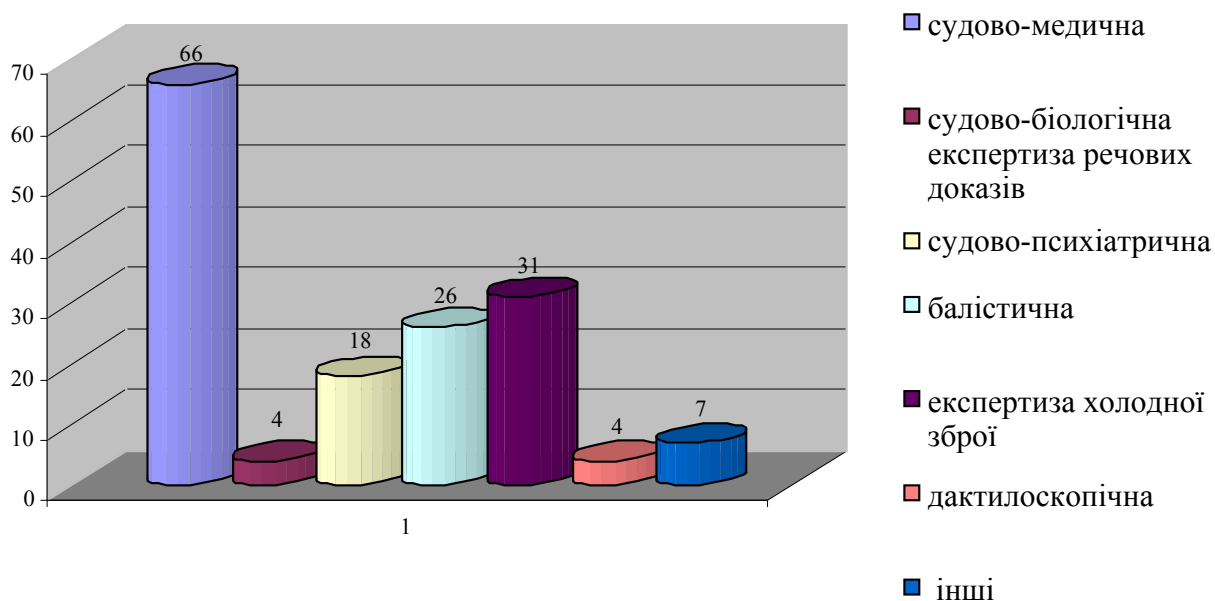

Схема № 7. Експертизи, що проводяться при розслідуванні хуліганства

При призначенні будь-якої експертизи у справах про хуліганство, на перший план виходить правильне формулювання питань. Як доречно зазначає М.Г. Щербаковський, воно вимагає від слідчого, судді високої професійної майстерності. Її брак може бути компенсований при призначенні судової експертизи через залучення експертів як обізнаних осіб для надання допомоги у формі консультації для правильного формулювання запитань (визначення предмета експертизи), переліку необхідних об'єктів¹. Тобто від правильності постановки запитань залежить ефективне проведення експертизи.

Звичайно, не можна оминати увагою об'єкти експертних досліджень. Відповідно до проведеного дослідження у справах про хуліганство ними були: предмети, що є речовими доказами – у 30 % випадків; знаряддя, що були засобами вчинення злочину – 19 %; сліди, вилучені під час огляду місця події – 9 %².

¹ Щербаковський М.Г. Про недопустимість призначення судової експертизи для рішення правових питань / М.Г. Щербаковський // Форум права. 2010. №4. С. 982-985

² Єфімов М. М. Організація і тактика розслідування хуліганства : навч.-практ. посібник / М.М. Єфімов. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 148 с.

Використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства можливе не тільки шляхом отримання слідчим від спеціаліста відповідного документа, а й шляхом допиту цієї особи. Проте допит експерта, як наголошує Г.А. Абдумаджидов, не повинен підміняти собою експертизу¹. Саме тому неприпустимо на допиті ставити перед експертом нові питання, що потребують додаткового дослідження. У свою чергу, Л.Д. Удалова наголошує на тому, що експертиза та допит експерта – це зовсім різні слідчі (розшукові) дії. Адже, не зважаючи на те, що свідчення експерта не належать до джерел доказів, вони містять різні фактичні дані, на основі яких слідчий чи суд (суддя) встановлює наявність або відсутність суспільно-небезпечного діяння².

Під час розслідування хуліганства допит експерта є одним зі способів оцінки достовірності його висновку. Одразу зазначимо, що особливістю допиту експерта є відсутність «вільної розповіді». Тому експерту необхідно ставити конкретні запитання відносно наданого ним висновку. Це пояснюється тим, що показання експерта, як зазначалося вище, не можуть виходити за межі предмета експертизи, що була проведена раніше.

Оцінка висновку експерта також є важливим елементом кримінального провадження. Адже, висновок експерта, про що наголошує О.Р. Шляхов, повинен викликати довіру завдяки чіткості викладення процесу дослідження, науковій обґрунтованості та аргументації висновків. Крім того, процес і результати дослідження повинні описуватися в певній послідовності³.

У судовому засіданні, як зазначає Н.В. Скорик, суд може розглянути справу і без участі експерта. Для цього вивчається висновок експерта, який він надав на досудовому слідстві. Потім висновок повністю оголошується, обговорюється судом та оцінюється ним⁴. Це ще одна з причин того, що висновок експерта повинен мати чітку і зрозумілу форму.

На доцільність призначення експертиз під час розслідування хуліганства вказує і те, що в деяких випадках після отримання висновків

¹ Абдумаджидов Г.А. Расследование преступлений: (Процессуально-правовое исследование). Ташкент: Узбекистан, 1986. 191 с.

² Удалова Л.Д. Допит експерта: проблеми законодавчого врегулювання / Л.Д. Удалова // Право України. 2003. №2. С. 111-113.

³ Шляхов А.Р. Судебная экспертиза: организация и проведение / А.Р. Шляхов. М.: Юрид. лит., 1979. 168 с.

⁴ Скорик Н.В. Оценка и использование заключения эксперта судом // Криминалистика и судебная экспертиза. 1975. Выпуск 11. 1975. С. 160-166.

експертизи з'являються нові беззаперечні докази вини підозрюваного, який, після ознайомлення з ними, може визнати свою вину та дати правдиві свідчення. Вивченням кримінальних проваджень за ч. 4 ст. 296 КК України встановлено, що результати експертного дослідження дозволили: викрити злочинця у вчиненні конкретних діянь – 17 %; одержати відомості про особливості вчинення злочину – 7 %.

Підводячи підсумок зазначимо, що при розслідуванні хуліганства можуть бути призначені такі види експертиз, як біологічна, вибухово-технічна, криміналістичне дослідження холодної зброї. В основному призначаються судово-медичні та судово-психіатричні експертизи потерпілих. Важливі питання вирішують почеркознавча, судово-хімічна, трасологічна експертизи. Відповідні організація і тактика призначення різних видів судових експертиз будуть забезпечувати ефективність розслідування хуліганства.

2.6. КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ *(Черненко А.П., Шиян А.Г.)*

Як показує слідча та судова практика, з 90-х років минулого століття для вчинення злочинів все частіше стали використовуватися пневматичні, газові пістолети, атипова зброя, що становить особливу суспільну небезпеку. У зв'язку із цим істотно ускладнилися, стали більш об'ємними й різноманітними завдання зі збирання слідів застосування зброї, вибухових пристроїв, їх дослідження та використання в розкритті й розслідуванні злочинів»¹. Тут слід повністю погодитися з висновками вчених про складність у збиранні слідів використання зброї, але проблема не вичерпується тільки у складності виявлення та вилучення слідів використання зброї, бо до цієї проблеми додається ще певні проблеми, зокрема, з визначення виду зброї, законність її використання та вилучення у ході розслідування тощо. Саме на цих проблемах хотілося б зосередити увагу.

Від першого випадку протиправного застосування вогнепальної зброї минули століття і статистика такого використання її зростає. Слід наголосити на тому, що кількість випадків незаконного володіння

¹ Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська]. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с. – С. 170.

зброєю, і холодною, і вогнепальною зброєю, постійно збільшується, але у воєнні та після воєнні часи такі випадки збільшуються в рази, а інколи в десятки, і навіть, у сотні разів. Не дивно, що й сучасній Україні такі показники зростають. Це пояснюється багатьма чинниками, у першу чергу, наявністю бойових дій на сході України, недостатньо належним контролем за озброєнням з боку військових, низькою ефективністю роботи по контролю за особами, які покидають місця воєнних дій тощо. Думаємо, що рівень кількості випадків незаконного поводження із зброєю, певною мірою залежить від виховання людей, від знання законів та відповідальності, що передбачає таке законодавство.

На ці показники впливає й рівень виявлення фактів незаконного володіння зброєю, встановлення осіб, які вчиняють факти незаконного володіння зброєю тощо. У свою чергу, на ефективність правоохоронної діяльності з виявлення фактів незаконного володіння зброєю впливають кількість таких фактів, а статистика рівня таких правопорушень невістимо велика.

МВС України у травні 2015 року констатувало, що за перші чотири місяці 2015 року кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним поводженням з вогнепальною зброєю, боєприпасами та вибухівкою збільшилася в рази. Якщо за весь 2014 рік таких порушень було зафіксовано 2900, то за січень-квітень 2015 року міліція зафіксувала 3200 таких злочинів. На початку травня 2015 року в державі вчинено 166 розбійних нападів з використанням вогнепальної зброї (у 2014 році було зафіксовано 114). Найбільше таких злочинів було вчинено в Києві, Донецькій та Луганській областях¹. У правоохоронному відомстві визнають, що існує взаємозв'язок між збільшенням кількості збройних нападів та продовженням збройного протистояння на сході України, оскільки фіксуються численні спроби ввезення проросійськи налаштованими угрупованнями та організаціями зброї, боєприпасів та вибухівки із зони АТО, – наголошують в МВС України, хоча кількість таких випадків і не називають. За інформацією С. Висоцького, із зони АТО на мирну територію України було завезено близько 700 тис. одиниць незаконної зброї. «Ця зброя стоїть у людей вдома. Це автомати

¹ МВС: в Україні зростає незаконний обіг зброї. URL: <https://www.dw.com/uk/>. Станом 20.05.2015

Калашникова, це мисливська зброя, снайперські гвинтівки. І все це можна потім купити»¹.

На жаль, чим більше тривають боєві дії, тим статистика незаконного поводження із зброєю в Україні зростає. Так за офіційними даними тільки у вересні 2017 року зареєстровано 2083 кримінальних проваджень за незаконне поводження із зброєю, тоді як за весь 2016 рік їх було зареєстровано 6087².

За даними Генеральної прокуратури України станом на 10.11.2018 р. в Україні зафіксовано понад 3 млн одиниць нелегальної нарізної зброї, і за 9 місяців 2018 року офіційно зареєстровано 1241 вбивство, 1717 розбоїв, майже 2 тис. нападів з тяжкими та середньої тяжкості тілесними ушкодженнями. Як зазначив колишній Генеральний прокурор Ю.В. Луценко, – ми маємо тисячі насильницьких злочинів. І це нечесно ділити на активістів і «пасивістів», депутатів і пенсіонерів, хороших і поганих. Все це люди, все це злочини... Всі ці люди мають бути захищеними, всі ці злочини має бути розслідувано»³.

Сподіваємося, що така тенденція буде змінена і статистика покаже зворотній напрямок, у бік її зменшення. Безперечно, таких змін не слід чекати, а слід активно діяти на зменшення не лише незаконного поводження із зброєю, але й на усю злочинність.

КК України передбачає кримінальну відповідальність за певне незаконне поводження зі зброєю, це ст.ст. 257, 258, 262, 263 КК України та інші⁴, ці та інші норми КК України безперечно потребують уваги та досконалого вивчення, але не менш важливими є питання встановлення місцезнаходження незаконної зброї, або такої що використовувалась у злочинних цілях, її належний огляд, вилучення та подальше використання у кримінальному провадженні. На цих питаннях і зосередимо увагу.

Можливо й не першим, але й не останнім, є питання про ознаки зброї, її види тощо. Звісно, правоохоронці повинні чітко собі уявляти,

¹ МВС: в Україні зростає незаконний обіг зброї. URL: <https://www.dw.com/uk/Станом-20.05.2015>

² Кіріленко Ф., Загорулько А. Незаконний обіг зброї і стан боротьби зі злочинами, вчиненими з її використанням. URL: http://www.jurnalujuridic.in.ua/archive/2017/6/part_2/26.pdf

³ Скільки зброї перебуває у незаконному обігу в Україні: відповідь Луценка. URL : https://24tv.ua/skilki_zbroyi_perebuvaeye_u_nezakonnomu_obigu_v_ukrayini_vidpovid_lutsenka_n1061258 Станом 10 листопада 2018 року

⁴ Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

що є зброєю, а вже потім, чи передбачається за певне поводження з нею кримінальна відповідальність та як її законно вилучити й допустимо, з точки зору кримінального процесуального закону, використати під час кримінального провадження. Як визначають вітчизняні криміналісти, – з розвитком науки та винаходом нових видів зброї, заснованих на дії, наприклад, рентгенівського, лазерного або нейтронного випромінювання, на жаль, не можна не передбачити застосування їх у злочинних цілях. Не менш небезпечною є також хімічна, бактеріологічна та ядерна зброя. У зв'язку з її можливим використанням у майбутньому в злочинних цілях має розширитись і відповідна галузь криміналістичної науки¹.

Певна річ, наукову думку не зупинити, прогрес у всіх сферах суспільного життя є незворотнім, але разом з позитивними змінами такий же процес спостерігається й у злочинному середовищі, де все, що придумано та зроблено на користь людства, тут же використовується й у злочинному середовищі, на шкоду людству. Як цьому завадити, – є завданням для правоохоронців, а ефективність правоохоронної діяльності залежить від рівня нормативно-правового забезпечення їх діяльності. Ні для кого не секрет, що рівень нормативно-правового забезпечення правоохоронної діяльності залежить не тільки від роботи законодавця, тобто Верховної ради України та Народних депутатів, а й від наукового обґрунтування необхідності прийняття корисних для правоохоронців законів.

Перше, на що хотілося б звернути увагу, так це на питаннях недоторканості житла чи іншого володіння особи. З одного боку, це питання стосується порядку виявлення та вилучення незаконної зброї, яка часто зберігається правопорушниками за місцем проживання чи на інших об'єктах. За місцем проживання правопорушники також можуть зберігати не тільки зброю, а й викрадене майно, наркотичні засоби тощо. Виявлення та вилучення таких об'єктів відбувається у рамках кримінального провадження, що регламентується кримінальним процесуальним законодавством, на окремі проблемні питання.

Як свідчить практика, незаконна зброя ретельно ховається правопорушниками. Часто такими місцями схову стає житло або інше володіння особи, тому з цими категоріями слід чітко розібратися. Цей інститут вперше з'явився у вітчизняному кримінальному

¹ Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська]. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с. – С. 170-171.

процесуальному законодавстві у 2000 році. В КПК України 1960 року було внесено ст. 14-1 «Недоторканість житла, охорона особистого життя громадян, таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень», в якій декларувалися положення про недоторканість житла. З наступними змінами (ст.ст. 177, 178 КПК 1960 року від 21.06.2001 р.) фактично він був реалізований. Підґрунтям до його появи у КПК України послужила Конституція України, а саме положення ст. 30, якою гарантовано недоторканність житла кожній особі.

У теоретичному плані перші дослідження цього інституту започатковані С. Ільченком, який дав перше визначення поняття проникнення у жило чи інше володіння особи ¹, певною мірою вирішенню цього питання була прикута і наша увага ².

У чинному КПК України цей інститут знайшов подальший розвиток і його норми значно збільшилися у кількісному плані і у плані додаткової регламентації та забезпечення конституційного права особи на недоторканість його житла чи іншого володіння. Норми цього інституту закріплені у ст.ст. 13, 233-235, 267 та деяких інших статтях чинного КПК України.

Як і після «малої судової реформи» для проведення обшуку, огляду тощо у житлі чи іншому володінні особи потрібно рішення слідчого судді. У невідкладних випадках слідчому дозволяється, як і раніше, проникнення у житло чи інше володіння особи без рішення слідчого судді. Але, на відміну від попереднього КПК України, слідчий у цьому разі не просто повідомляє прокурора чи суд про проведення таких слідчих дій, а змушений звернутися до слідчого судді з клопотанням, погодженим із прокурором для дозволу на таке проникнення, як би «задніми числами». Якщо слідчий суддя або прокурор не дадуть такого дозволу, то у відповідності до ч. 2 ст. 233 КПК України, встановлені внаслідок такого обшуку чи іншої слідчої дії докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст. 255 КПК України. При цьому слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами ст. 234

¹ Ільченко С. Проникнення та входження за згодою як передумови проведення слідчих дій у житлі чи іншому володінні особи // Підприємництво, господарство і право. № 9. 2002. С. 95-97.

² Лобойко Л.М., Черненко А.П. Проникнення у житло чи інше володіння особи: структурний елемент слідчих дій чи самостійний інститут кримінально-процесуального права? // Вісник Луганської акад. внутр. справ МВС імені 10-річчя незалежності України. 2003. № 3. С. 141-148.

КПК України, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді.

На наш погляд, така регламентація оцінки результатів огляду, обшуку чи інших слідчих дій, проведених з проникненням у житло чи інше володіння особи без рішення слідчого судді з боку судової влади, безумовно направлена на захист прав людини та слугує додатковою гарантією допустимості доказів. Однак, ми вважаємо, було б краще, якби при такій оцінці результатів названих слідчих (розшукових) дій, спочатку прокурор, а потім і суд вивчили думку осіб, у яких проводився обшук чи огляд. Можливо, вони будуть наполягати на тому, щоб результати цих слідчих (розшукових) дій були використані у доказуванні. Наприклад, якщо під час обшуку нічого не виявлено, то такий результат буде на користь тієї особи, у якої було проведено обшук. У разі знищення таких результатів, особа фактично залишається під підозрою. Таким чином, незаконне втручання у житло, втрата доказів того, що у особи нічого не було знайдено, залишають особу засобів доказати свою невинуватість.

Оцінюючи перше, незмістовне вивчення норм цього інституту, слід наголосити на тому, що цей інститут безумовно закріпився, значно посилив захист особи у недоторканності його житла чи іншого володіння і потребує подальшого ґрунтовного вивчення, опрацювання, перевірки практикою і зрозуміло удосконалення.

Боротьба із злочинами є багатогранною і сучасна правоохоронна практика стикається з різноманітними злочинами, кожен із яких здатний завдати значної шкоди. Не є виключенням з цього і незаконний обіг наркотичних засобів, який, як і незаконне поводження із зброєю, є злочинами, що продовжуються та ретельно приховуються. Головною ознакою їх зв'язку є те, що разом із вилученням наркотичних засобів, часто вилучається і різна зброя, котру наркоторгівці використовують як засоби захисту своїх протиправних дій. Слід також зазначити, що й розслідування названих видів злочинів мають, на нашу думку, загальні недоліки.

У відповідності до положень КПК України слідчий, котрому доручено проведення досудового розслідування таких категорій злочинів (незаконне поводження із зброєю та незаконний обіг наркотичних засобів), зобов'язаний ретельно встановити всі обставини вчиненого кримінального правопорушення та притягнути винуватих у їх вчиненні до кримінальної відповідальності. При цьому слідчий, встановивши всі обставини вчиненого злочину, не зобов'язаний

встановлювати причини та умови вчинення такого злочину, а також вживати заходи до їх усунення. Стаття 40 КПК України, котра визначає повноваження слідчого не містить таких вимог. Таких вимог не містять й інші норми КПК України¹. Більше того, відповідно до ст. 222 КПК України, відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим².

Аналізуючи наведенні норми, ми дійшли висновку, що закон не лише не зобов'язує слідчого встановлювати причини та умови фактів незаконного обігу наркотичних засобів чи фактів незаконного поводження із зброєю, але й забороняє йому і всім іншим це робити. На наш погляд, такий стан чинного законодавства не відповідає викликам часу щодо протидії злочинності, і законодавцю у таких розслідуваннях слід зобов'язати слідчого інформувати відповідні органи, котрі здійснюють координацію протидії незаконному обігу наркотичних засобів, а також координацію протидії незаконному поводженню із зброєю чи профілактичні заходи, про факти котрі були причиною чи умовою для вчинення таких злочинів і вжити відповідних заходів до їх усунення.

Саме на цьому наголошується у ч. 8 п. 1) та у ч. 9 п. а) Дохинської декларації про включення питань попередження злочинності та кримінального правосуддя у більш широку повістку дня ООН з метою вирішення соціальних та економічних проблем і сприянню забезпечення верховенства права на національному та міжнародному рівнях, а також участі громадськості, підготовлену Управлінням ООН по наркотиках та злочинності³.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n676>. С. 166-167.

² Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n676>

³ Дохинская декларация о включении вопросов предупреждения преступности и уголовного правосудия в более широкую повестку дня ООН в целях решения социальных и экономических проблем и содействия обеспечению верховенства права на национальном и международном уровнях, а также участием общественности // Управление ООН по наркотикам и преступности, Вена, Тринадцатый Конгресс ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию, Доха, 12–19 апреля 2015 года, ООН, Нью-Йорк, 2015 год. URL: https://www.unodc.org/documents/congress//Declaration/V1504153_Russian.pdf

Такі норми існували у КПК України 1960 року, а саме ст. 23 передбачала, що при провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінальної справи орган дізнання, слідчий, прокурор зобов'язані виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину; ст. 23-1 встановлювала, що орган дізнання, слідчий, прокурор, встановивши причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, вносять у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов. У разі наявності в діянні особи, яка притягається до кримінальної відповідальності, чи інших осіб ознак дисциплінарного правопорушення, орган дізнання, слідчий чи прокурор були зобов'язані порушити в поданні питання про притягнення цих осіб до дисциплінарної або матеріальної відповідальності¹.

Кримінальна процесуальна діяльність по своїй суті, є єдиним засобом протидії злочинності. Здійснення протидії злочинності поза межами кримінального процесу є незаконним, а за певних обставин навіть може мати ознаки злочину. Саме тому кримінальна процесуальна діяльність суворо регламентується законом і передбачає не лише певну послідовність чи обов'язковість чітко визначених законом дій, але й однозначне їх тлумачення тими особами, які застосовую певні норми. У певних випадках такий стан правозастосування називають дотриманням кримінальної процесуальної форми. На наш погляд, саме названі обставини й змушують законодавця до особливого підходу під час підготовки й прийняття кримінальних процесуальних норм.

При проведенні слідчих (розшукових) дій, а саме освідування та відібрання зразків для експертного дослідження під час кримінального провадження, що проводяться у кримінальних провадженнях за фактами незаконного обігу зброї, освідування підозрюваного (огляд тіла та одягу) є тим засобом, за допомогою якого можна доказати носіння підозрюваним зброї при собі, про що можуть свідчити певні ознаки на його одязі та тілі. Отримавши певні матеріальні об'єкти у ході освідування особи, як правило, виникає необхідність у проведенні певної судової експертизи, а вже для її проведення необхідні зразки для експертного дослідження. Освідування проводиться й для фіксування фактів незаконного носіння зброї нападниками при собі,

¹ Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>

здебільшого при розслідуванні розбійних нападів з використанням зброї чи просто фактів незаконного носіння зброї.

У ході досудового розслідування за такими фактами першочерговими діями слідчого є слідчі (розшукові) дії (далі – слідчі дії), направлені на фіксацію слідів злочину, серед яких є освідування особи. Частиною 1 ст. 241 КПК України передбачено, що слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу¹. Такий підхід законодавця є цілком зрозумілим та логічним, адже така особа повинна мати певний правовий статус з відповідними правами та обов'язками, а не бути лише об'єктом освідування. Однак, на першому етапі розслідування у слідчого не завжди є можливість та й підстави надати правопорушнику статус підозрюваного. Як правило, дані освідування, пред'явлення для впізнання, обшуки тощо й дають підстави визнати особу підозрюваним. Ми висловлювали пропозиції надавати особі, у якої відбираються зразки для експертизи, статус свідка з обов'язковим попереднім допитом такої особи як свідка, мотивуючи це тим, що до допиту свідок обмежений у правах, а після допиту він має значно ширше коло прав, котрими міг би скористатися в процесу відбирання зразків². Однак, й тут є проблеми: у відповідності до ч. 1 ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань³. Тобто статус свідка закон пов'язує з необхідністю допиту такої особи як свідком, що уявляється неможливим з таких міркувань. У відповідності до ч. 3 п. 1 ст. 87 КПК України «недопустимими є також докази, що були отримані: 1) з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n676>

² Шиян А.Г. Чи можливий відбір зразків для експертизи в особи до її допиту як свідка? // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 січня 2017 р.) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 149.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n676>

чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні»¹. Аналіз наведеного положення дає підстави говорити про те, що по суті за цією нормою законодавець не забороняє допитати свідком особу, яка надалі буде визнана підозрюваним. Разом з тим, допит – це слідча дія, підставою для проведення якої у відповідності до ч. 1 ст. 223 КПК України є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети – отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Якщо так, то такий допит не можливий, бо буде безпідставний через неможливість отримати чи перевірити докази, а вірніше фактичні дані, котрі через недопустимість не можуть бути визнані доказами. Отже, статус свідка для особи, котра підлягає освідуванню, не може бути наданий.

Аналогічна ситуація спостерігається й під час отримання зразків для експертизи. У відповідності до ч. 1 ст. 245 КПК України «у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом. Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України для проведення освідування»². Як бачимо, законом й особі, у якої відбираються зразки для експертизи також не надається певного статусу. По суті, особа виступає не суб'єктом кримінальної процесуальної діяльності, якій належать певні права та обов'язки, а об'єктом таких дій слідчого чи сторони кримінального провадження. На наш погляд, така ситуація є не правильною та потребує вирішення через надання такій особі спеціального статусу.

Слід також зазначити, що законодавцем у цьому напрямку вже зроблені певні дії. Зокрема, законодавець дав назву такій особі – «інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування». Так у п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України зазначено:

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n676>

² Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n676>

«учасники кримінального провадження – сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник»¹.

Як бачимо, назва є доволі загальною, бо чітко не вказано, про яку саме особу тут говориться, а головне, не зазначено прав та обов'язків такої особи. На наш погляд, не можна говорити про правовий статус певного учасника кримінального провадження, який лише називається, а його права представлені лише одним правом на оскарження бездіяльності слідчого або прокурора. Так, у п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК зазначено: «На досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора: 1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 цього Кодексу, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк, – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування»².

Отже, на наш погляд, у КПК України слід передбачити спеціальні норми, які б давали підстави визнання особи, яка підлягає освідуванню і від, якої відбираються зразки для експертизи та передбачити певні їх

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n676>

² Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n676>

права та обов'язки. Також, у подальших наукових дослідженнях слід визначити та обґрунтувати певні права та обов'язки зазначених осіб.

Також, необхідно звернути увагу на забезпечення права особи на явку з повинною у кримінальному провадженні. За чинним КПК України особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, має право відшкодувати завданні нею збитки, сприяти органам розслідування у встановленні всіх обставин вчиненого нею кримінального правопорушення та сподіватися у зв'язку з цим на можливість отримати якнайменше покарання, але КПК України не містить спеціальних норм, які б регламентували порядок звернення особи до правоохоронних органів з явкою з повинною. Отже, особа має право здати зброю, що незаконно зберігала. При цьому така особа вправі сподіватися й на відповідне до неї ставлення суспільства та держави. Уявляється, така особа має право розраховувати на пом'якшення покарання за вчинене нею. Цю мету й забезпечує ст. 66 КК України), відповідно до якої серед обставин, які пом'якшують покарання, визнається – з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину...

Ось тут, на нашу думку, й виникає проблема. КК України передбачає серед обставин, що пом'якшують покарання, з'явлення із зізнанням, але норми КПК України, які й призовані забезпечити реалізацію норм КК України, не містять відповідної норми, направленої на регламентацію процедури явки з повинною.

Слід зазначити, що КПК України 1960 року містив норми, що регламентували процедуру з'явлення з повинною, а саме ст. 96. Спочатку ця стаття була доволі стислою, але у 2002 році була змінена. Законодавець визначив поняття та зміст явки з повинною та її правові наслідки і порядок процесуального оформлення¹.

На нашу думку, аналогічну норму слід було б запровадити до чинного КПК України з певними доопрацюваннями. Означені прогалини у КПК України можна визнати, як його вади, а це не узгоджується з його високою оцінкою. Чинний КПК України дає можливість особі, яка вчинила злочин, забезпечити її право на визнання своєї винуватості та гарантувати її сподівання на пом'якшення покарання. Це забезпечується наявністю норм спеціальної глави 35 «Кримінальне провадження на підставі угод»

¹ Кримінально-процесуальний кодекс України. –Х.: ТОВ «Одісей», 2010. 232 с. – С. 60.

(ст.ст.468-476 КПК України)¹. Норми цієї глави дають особі реальну можливість реалізувати право через укладення угоди з потерпілим про примирення або укладення угоди з прокурором про визнання винуватості. У відповідності із такою угодою винуватий має можливість узгодити покарання, що може бути призначене йому за вчинення кримінального правопорушення та інші важливі для себе обставини. На нашу думку, наявність таких можливостей є більш демократичним та більш дієвим щодо забезпечення права такої особи порівняно із явкою з повинною. Однак, аналіз цих норм дає підстави вважати, що вони не є бездоганними, оскільки не здатні забезпечити весь спектр прав особи. Зокрема, вони передбачають таке право особи лише щодо кримінальних проступків, злочинів середньої тяжкості, тяжких злочинів (і лише у певних випадках щодо, а також з іншими обмеженнями, що не дозволяють особі повною мірою реалізувати свої права. Окрім того, важко буде, наприклад, засудженому укласти угоду з потерпілим, якого він може й не знати та й спілкування з ним через обмеження у пересуванні під час відбування покарання значно зменшить його можливості. На нашу думку, саме явка з повинною могла б бути приводом до спеціального провадження, а уже в ході останнього, з'являться можливості щодо укладення угоди.

Але мимоволі виникає питання: А чому ж така важлива норма, у якій було закріплено право особи на явку з повинною, було виключено із чинного КПК України? Так, Л.М. Лобойко, зазначає, що особисте зізнання у вчиненні злочину протягом тривалого часу залишалося для вітчизняної правової системи «царицею доказів», КПК 1960 р. проголошувалося відповідне право осіб не свідчити проти самих себе, але поширеними були випадки застосування психологічного тиску на осіб з метою отримання від них показань-зізнань. Діяльність органів кримінального переслідування у переважній більшості випадків спрямовувалася на отримання таких свідчень від підозрюваних (обвинувачених) осіб, незважаючи на право особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (ч. 1 ст. 63 Конституції України)².

Нажалі історії відомі факти тортур, що мали місце в Україні та інших країнах колишнього Радянського Союзу, на які вказує

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n676>

² Лобойко Л.М. Співвідношення даних досудового розслідування і доказів // Право України. 2014. №10. С.82-88. – С. 83.

Л.М. Лобойко. Для уникнення таких випадків законодавцю вдалося вжити цілу систему заходів, які стали надійними запобіжниками тортур в органах досудового розслідування. Це у першу чергу кримінальна процесуальна норма, згідно з якою суд не має права обґрунтовувати своє рішення на доказах, що не були дослідженні безпосередньо у суді (ч. 2 ст. 23 та ч. 3 ст. 370 КПК України), що виступає певною гарантією від тортур стосовно особи з метою домогтися її зізнань. Ми розуміємо, що у правоохоронців є спокуса та ще й мотив домагатися від особи зізнання, але й позбавити особу права зробити таке зізнання за власною волею не є виправданим. Як варіант певного компромісу між інтересами зацікавлених сторін можна «включити» до процедури подання явки з повинною «третіх», незацікавлених осіб. Такими особами можуть бути: захисник, правозахисник (представник правозахисної організації), громадський діяч, а у разі з'явлення із повинною особи у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, така явка з повинною на протязі короткого часу повинна бути перевірена на предмет добровільності слідчим суддею із заслуховуванням особи, яка з'явилася з повинною у присутності правоохоронця, котрий прийняв таку заяву.

Отже, вважаємо за необхідне доповнити чинний КПК України нормами, які б регламентували процедуру звернення особи з явкою з повинною. Зміст цих норм, на нашу думку, може бути близький до тексту ст. 96 КПК України 1960 року. Таку норму, на наш погляд, було б доцільно розмістити у спеціальній ст. 1041 КПК України під назвою «Протокол явки з повинною» такого змісту:

«1. Явка з повинною – це особисте, добровільне повідомлення заявником слідчому, прокурору, судді або суду чи представнику правоохоронного органу про вчинене ним кримінальне правопорушення.

2. Усна заява про явку з повинною заноситься до протоколу, в якому зазначаються відомості про особу заявника і викладений зміст заяви від першої особи. Протокол підписують заявник і посадова особа, яка склала протокол, а також особи, які були присутні при прийнятті такої заяви (захисник, представник правозахисної організації, громадський діяч).

3. Якщо усна заява про явку з повинною зроблена в судовому засіданні, то відомості про особу заявника і зміст його заяви заносяться до журналу судового засідання і підписуються заявником. Головуючий на вимогу учасників судового розгляду чи за власною ініціативою надсилає витяг із журналу судового засідання відповідному прокурору».

ВИСНОВКИ

Отже, проведене нами дослідження адміністративно-правових, кримінально-правових, кримінально-процесуальних, кримінологічних, криміналістичних аспектів криміналізації та розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, представляє собою комплексну проблему, що потребує і комплексного вирішення. Запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним обігом різних видів зброї та боєприпасів до неї потребує наявності стрункої законодавчої бази, а не розрізнених нормативно-правових актів. Україні потрібен закон про обіг зброї та предметів озброєння і боєприпасів, яким би чітко було регламентовано її обіг у військовій сфері та у сфері право охорони, і в цивільному обігу. Без такого закону подолати проблеми несанкціонованого поширення вогнепальної зброї та боєприпасів, вибухових речовин серед цивільного населення практично неможливо. На це вказує і сучасна практика діяльності правоохоронних структур країни. Однак, відсутність політичної волі, а можливо, і злий умисел на неприйняття такого закону, створюють живільне середовище для розвитку кримінального обігу зброї, зростання показників озброєної злочинності та нещасних випадків при незаконному поводженні зі зброєю та боєприпасами. Будь-який напрям діяльності держави та правоохоронної системи лише тоді отримає позитивний результат, коли буде мати чітку і продуману законодавчу основу, чіткий механізм реалізації правових норм та належну систему органів, що будуть її виконувати. Для підвищення якості протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин та пристроїв достатньо лише прийняти відповідний закон, який існуюча система право охорони буде виконувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Canadian Security. 1991. September/October. Pp. 21-21.
2. Curbing Illicit Trafficking in Small Arms and sensitive Technologies: an action-oriented agenda. Chapter 8. – Geneva: United National Institute for Disarmament Research. 1998. P. 109.
3. Daniel P., King B.sc. The Criminologist. V. 8. N 28. Spring 1973. P. 50-58.
4. Griffiths i Karp, 2008, с. 208.
5. Revue de la Police Nationale, 1988, № 128, October, pp. 33-37, 40-49.
6. Smith & Hogan. Criminal law. Eighth Edition by Sir John Smith. – Butterworths London, Edinburgh, Dublin, 1996. – P.P. 465, 638.
7. Smith & Hogan. Criminal law. Eighth Edition by Sir John Smith. – Butterworths London, Edinburgh, Dublin, 1996. – P. 721.
8. Абдумаджидов Г.А. Расследование преступлений : (Процессуально-правовое исследование). Ташкент: Узбекистан, 1986. 191 с.
9. Абрамова В. М., А. О. Ляш. Криміналістика : навч. посіб. для дист. навч. / за наук. ред. А. В. Іщенко. К.: Ун-т «Україна», 2007. 557 с. – с. 436-437
10. Алексеев А.И. Криминология : Курс лекций. М., 1998. С. 84-85.
11. Альшевский Т.В. Особенности производства по делам о хулиганстве: Учебно-методическое пособие / За ред. В.П. Кашепова. Москва, 1970. 42 с.
12. Антипов В.И. Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с посягательствами на общественную безопасность: Учебное пособие. Киев, 1987. С. 13.
13. Антонюк О.В. Криміналістична характеристика типових слідчих ситуацій при розслідуванні хуліганства. Принципи та стандарти змагального кримінального процесу на досудовому провадженні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 7 груд. 2016 р.) / ред. кол. : О.Ф. Кобзар, В.В. Рогальська, А.Г. Гаркуша. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 28-31.

14. Антонюк О.В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 33-38.
15. Антощак А.Р. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрати або заволодіння майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія ПРАВО. Випуск 38. Том 2. С. 95-98. – С. 97.
16. Артамонов И.И. Тероризм: способы предотвращения, методика расследования: монография. 2-е изд., испр. и доп. М., 2002. 216 с. С. 181.
17. Банин В.А. Предмет доказывания в советском уголовном процессе (гносеологическая и правовая природа). Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1981.
18. Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. М.: Книжный мир, 2002. 720 с.
19. Бахин В.П., Чернявский С.С., Юсупов В.В. Мастерство раскрытия преступлений: пособие. К., 2014. 96 с.
20. Безопасность в чрезвычайных ситуациях. Техногенные чрезвычайные ситуации. Взрывы. Термины и определения. Правила устройства и эксплуатации производств боеприпасов к служебному и гражданскому оружию (ГОСТ Р 22.0.08:96). М.: Госкомоборонпром России, 1985. С. 52;
21. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. М.: Норма, 2001.
22. Береза Ю.М. Типові слідчі ситуації розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 1. С. 123-127.
23. Береза Ю.Н. К вопросу алгоритмов действий сотрудников правоохранительных органов при расследовании незаконного завладения военнослужащим оружием, боевыми припасами и взрывчатыми веществами. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»*. 2018. № 1. С. 87-92.

24. Бикеева И.И., Соколов Л.Ф. Оружие как признак преступления при посягательствах на общественную безопасность. Свердловск. 1970. С. 8.
25. Большая советская энциклопедия. 2-е изд. Т. 31. С. 24.
26. Большой юридический энциклопедический словарь [составит. А.Б. Барихин]. М.: Книжный мир, 2002. С. 127.
27. Васецов А. Закон "Об оружии" и квалификация преступлений, совершаемых с применением оружия. *Российская юстиция*. 1995. № 2. С. 29.
28. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. Перепеч. с изд. 1978 г. М.: ЛексЭст, 2002. 72 с. С. 33.
29. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2003. 1140 с. С. 1127.
30. Веліканов С.В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: спец. 12.00.09. Х., 2002. 22 с.
31. Вереша Р.В. Проблеми вини в теорії кримінального права / Р.В. Вереша. [навчальний посібник] К. : Атіка, 2005. С. 46.
32. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник / Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацишин В.С., Старушкевич А.В. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. 148 с.
33. Винберг А.И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе. М.: Госюриздат, 1956;
34. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення зміни до статті 263-1 Кримінального кодексу України у зв'язку із приєднанням України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf35П=45449.
35. Висування і перевірка версій. URL: <https://studfiles.net/preview/5536331/page:3>.

36. Відповідь Президента України на електронну петицію № 22/053416-еп «Навести порядок з обігом зброї, а порядок – це Закон», розміщену на вебсайті Офіційного інтернет-представництва Президента України 22.05.2019 громадянином Г.М.Учайкіним від громадської організації «Українська асоціація власників зброї»
37. Власов В.П. Расследование хулиганства. *Вопросы борьбы с преступностью*. Выпуск 5. Москва. 1967. С. 116-131.
38. Воевода А. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях про порушення правил водіння або експлуатації військових машин. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/32929/>
39. Волженкин Б.В., Питерцев С.К., Шиманский В.В. Расследование дел о хулиганстве. Л., 1980.
40. Волобуєв А.Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: дис. ... докт. юрид. наук / Національний університет внутрішніх справ МВС України. Харків, 2001. 419 с. С. 203. *Вопросы борьбы с преступностью*. Вып. 14. М. : Юрид. лит., 1971. С. 76.
41. Все про зброю : Види, порядок придбання, використання та зберігання : Навч.-практ. посібник / Під заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. К. : Укр. акад. внутр. справ, 1996. С. 53.
42. Выдря М.М. Криминалистическая экспертиза холодного оружия. Социалистическая законность. 1995. № 5;
43. Гаухман Л.Д. Борьба с насильственными посягательствами. М. : Юрид. лит., 1969. С. 42.
44. ГИЦ МВД России. Сигнальная информация. 1992. Вып. 59.
45. Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений. Л.: ЛГУ, 1979. С. 46-47.
46. Голубош В.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019.

47. Горшенев В.М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе. М., 1972. С. 58.
48. Грамович Г.И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений: Учебное пособие. Мн.: МВШ МВД СССР, 1987. 66с.
49. Гринберг А.С. Преступления против общественной безопасности. Советское уголовное право. Часть особ. 1974. С. 35–38.
50. Гришанин П.Ф. Уголовная ответственность за незаконное ношение, изготовление или сбыт оружия или взрывчатых веществ. М., 1983. С. 37.
51. Гросс Г. Руководство для судебных следователей, как система криминалистики, СПб, 1908, 870 с.
52. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. М. 1990.
53. Даньшин И.Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. М., 1973. С. 59.
54. Декларація ООН про проголошення 80-х років другим десятиліттям роззброєння від 03.12.1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_981;
55. Дикаев С.У. Незаконное приобретение, передача, сбыт, хранение, перевозка или ношение оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств: Учебное пособие. Уфа, 1998. С.10.
56. Дикаев С.У. Незаконное приобретение, передача, сбыт, хранение, перевозка или ношение оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств: учебное пособие. Уфа, 1998. С. 68-69.
57. Дозволити володіти вогнепальною зброєю цивільним особам громадянам України. Петиція № 22/000323-еп URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/323>
58. Долгова А.И. Криминология. М., 1999. С. 177.
59. Дохинская декларация о включении вопросов предупреждения преступности и уголовного правосудия в более широкую повестку дня ООН в целях решения социальных и экономических проблем и содействия обеспечению верховенства права на национальном и международном уровнях, а также участием

общественности. Управление ООН по наркотикам и преступности, Вена, Тринадцатый Конгресс ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию, Доха, 12–19 апреля 2015 года, ООН, Нью-Йорк, 2015 год URL: https://www.unodc.org/documents/congress//Declaration/V1504153_Russian.pdf

60. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск, 1987. с. 157.
61. Драпкин Л.Я. Проблемы расследования преступлений, совершаемых организованными сообществами. Криминалистика: Учебник / Под ред. И.Ф.Герасимова, Л.Я.Драпкина. М.: Высшая школа, 1994. С. 340.
62. Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий. Мн., «Вышэйш. школа», 1971. 272 с.
63. Експрес інформація про стан злочинності на території України за 2003-2012 роки. Департамент інформаційних технологій МВС України.
64. Емельянов Н.И. Краткие сведения о холодном оружии. Л., 1957. С. 11-18.
65. Ефименко В.В. Расследование хищений огнестрельного оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств (по материалам следственно-прокурорской практики военной прокуратуры Дальневосточного военного округа): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Владивосток, 2002. 192 с. С. 151.
66. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 роки. К. : ГПУ.
67. Єфімов М.М. Організація і тактика розслідування хуліганства : навч.-практ. посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 148 с.
68. Заборонити чи дозволити: як розв'язати проблему незаконного обігу зброї. URL: https://zik.ua/news/2019/09/09/zaboronyty_chy_dozvolyty_yak_rozvyazaty_problemu_nezakonnogo_obigu_zbroi_1643033
69. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 р. № 222-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19>

70. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1775-14>
71. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2015, № 40-41, ст.379. Станом на 31.10.2019.
72. Законодательство России об оружии : сборник нормативных актов. М., 1999. С. 4-12.
73. Зеленский В.Д. Криминалистические проблемы организации расследования преступлений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. М., 1991. С. 32.
74. Зелинский А.Ф. Криминальная психология. Научно-практическое издание. К., 1999. С. 24.
75. Злочинність в Україні. Основні показники стану та структури злочинності за 2001-2005 р.р.: Статистичний збірник.:К.: ВПЦ МВС України, 2006. 201 с.;
76. Ільченко С. Проникнення та входження за згодою як передумови проведення слідчих дій у житлі чи іншому володінні особи. *Підприємництво, господарство і право*. № 9. 2002. С. 95-97.
77. Іщенко А., Щербаков Г. Проблема слідчих ситуацій як складова навчального курсу криміналістики. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2003. № 2. С. 57-63. С. 57.
78. Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: Монографія / За ред. І.П. Красюка. К.: Національна академія внутрішніх справ України. 2003. 359 с.
79. Казакова В. Уголовно-правовая классификация оружия. *Уголовное право*. № 4. 2002. С. 22.
80. Каиржанов Е. Интересы трудящихся и уголовный закон. Алма-Ата, 1973. С. 9-11;
81. Камша О. Закон про зброю в Україні. *Юридична газета онлайн*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zakon-pro-zbroyu-v-ukrayini.html>
82. Катеринчук І.П., Меркулова В.О. Незаконний обіг зброї, бойових припасів або вибухових речовин: напрями реформування кримінального законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017, № 3. С. 29-35.

83. Кириченко О.А. Криміналістична мікологія: Монографія. Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1993. 178 с.
84. Кисин М.В., Туманов А.К. Следы крови. Пособие. М., изд. ВНИИ МВД СССР, 1972. 88 с.
85. Кіріленко Ф., Загорулько А. Незаконний обіг зброї і стан боротьби зі злочинами, вчиненими з її використанням URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/6/part_2/26.pdf
86. Климова Е.И., Бушкевич Н.С. Ситуационный поход в расследовании хулиганства, совершенного группой лиц. *Вестник Академии МВД республики Беларусь*. № 1(15). Минск. 2008. С. 139-145.
87. Кобликов А.С. Актуальные проблемы доказывания в советском уголовном процессе. Законодательство об уголовном судопроизводстве и понятия теории доказательств: тезисы выступлений на теоретическом семинаре. Москва, 1981. С. 12-15. С. 13.
88. Козаченко И.Я., Незнамова З.А., Новоселов Г.П. Уголовное право. Особенная часть: Учебник для вузов. М., 1997. С. 419.
89. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Харьков, 1976. С. 26.
90. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію 1995 року. (Текст Конвенції українською мовою з поправкою, внесеною 21 грудня 2001 року) (Поправку до статті 1 Конвенції прийнято Законом № 1775-IV від 15.06.2004, ВВР, 2004, № 37, ст.455). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266/print
91. Коновалова В.Е. Убийство: искусство расследования: Монография. Х.: Факт, 2001. С. 282.
92. Корецкий Д.А., Солоницкая Э.В. Оборот оружия: понятие, виды, совершение. *Закон и право* 2004. № 2. С. 52–57.
93. Коржанский Н.И. Объект посягательства и квалификация преступлений. Волгоград: Высшая следственная школа МВД СССР, 1976. С. 8.
94. Коржанський М.Й. Предмет і об'єкт злочину : Монографія. Д. : Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, Ліра ЛТД, 2005. С. 11-16;
95. Коржанський М.Й. Проблеми кримінального права: Монографія. Д.: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2003. с.128.

96. Корнуков В.М., Михайленко А.Р., Чичко В.Н. Производство по делам о хулиганстве: Методическое пособие. Издательство Саратовского университета, 1977. 58 с.
97. Корпеев С.А. Криминалистика. Методика. СПб., 2000. С. 625-626.
98. Кривоченко Л.Н. Классификация преступлений. Х.: Вища школа, 1983. С. 17.
99. Кривуля А.М., Куц В.Н. Могут ли быть общественные отношения быть объектом преступления. Вісник Університету внутрішніх справ. 1997. Вип. 2. С. 70-75.
100. Крикунов А.Е. Расследование хулиганства : Лекция. Киев. НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1978. 44 с.
101. Криминалистика / Под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. М. : «Высшая школа», 1994.
102. Криминалистика : учебное пособие / Под ред. Н. И. Порубова. Мн.: Выш. Шк., 1997. 344 с.
103. Криминалистика: учеб. для вузов / отв. ред. проф. Н.П. Яблоков. М.: БЕК, 1995. 708 с.
104. Криминалистика: Учебник / Под редакцией Р.С. Белкина, Г.Г. Зуйкова. М., 1968. 695 с.
105. Криминалистика: Учебное пособие. / Под ред. Н.И. Порубова. Мн.: Выш. Шк., 1997. 344 с.
106. Криміналістика : підр. для студ. вищ. навч. закл. / [К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська]. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2014. 380 с.
107. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська]. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. – 480 с.
108. Криміналістика : Підручник / За ред. В.Ю. Шепітька. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001.
109. Криміналістика : підручник для студ. юрид. ВНЗ / [В.М. Глібко, А.Л. Дудніков, В.А. Журавель та ін.]; за ред. В.Ю. Шепітька. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 576 с.

110. Кримінальна справа № 1-96. Архів Гайворонського районного суду Кіровоградської області, 2008 рік.
111. Кримінальна справа № 66052045. Архів Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська, 2006 р.
112. Кримінальне право України. Загальна частина. Підручник. К., 1997.
113. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К.-Х.: Юрінком Інтер. Право, 2002. 416 с.
114. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., перероб. та доп. К.: Юрінком Інтер, 2004. 544 с.
115. Кримінальне право. Особлива частина / [Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько Н.В. та інші]; під ред. Александрова Ю.В. К.: НАВСУ. 1998. 80 с.
116. Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
117. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гаврик та ін.]; під ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2003.
118. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 / відп. за вип. В.А. Прудников. Х.: Право, 2016. 392 с.
119. Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>
120. Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Уголовное право зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии). Учебное пособие. М.: Издательство "Зерцало", 1998.
121. Кудрявцев В.Н. Право и поведение. М. : Юрид. лит., 1978.
122. Кудрявцев В.Н., Наумова А.В. Российское уголовное право. Особенная часть. М., 1997.

123. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. М. : Госюриздат, 1960.
124. Кузнецов А.В. Особенности производства дознания по уголовным делам, связанным с присвоением или растратой чужого имущества: учебное пособие. Омск: Изд-во Ом. госуд. ун-та, 2012. 56 с.
125. Кузнецова Н.Ф. Мотивация преступлений и тенденция ее изменения. (Вопросы советской криминологии (материалы научной конференции) / Под ред. А.Б. Сахарова. М., 1976. Ч. 2.
126. Кузьмин В.А. Досмотр и обыск: основания и порядок проведения, права граждан, порядок обжалования: Сам себе адвокат. Выпуск № 32. М.: Юрайт-Издат, 2007. 44 с.
127. Кузьмічов В.С., Пиріг І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на транспорті: Монографія. Д.: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ; Ліра ЛТД, 2008. – 168 с.
128. Курашвили Б.П. Очерк теории государственного управления. М.: Наука, 1987. С.34-35.
129. Курс советской криминалистики. М., 1977. Т. 1.
130. Лисиченко В.К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике: Учебное пособие. К.: Вища школа, 1979.
131. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике. К., 1987.
132. Лисиченко В.К., Батюк О.В. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике. Криминалистика и судебная экспертиза. 1988. Вып. 36. С. 4-9.
133. Литвинов А.Н., Степанюк Р.Л. Прогнозирование и планирование в криминалистике / под общ. ред. канд. юрид. наук В.И. Гаенко. М.: ЮРКНИГА, 2004. 160 с., илл.
134. Лобойко Л.М. Співвідношення даних досудового розслідування і доказів. *Право України*. 2014. №10. С.82-88.
135. Лобойко Л.М., Черненко А.П. Проникнення у житло чи інше володіння особи: структурний елемент слідчих дій чи самостійний інститут кримінально-процесуального права? *Вісник*

Луганської акад. внутр. справ МВС імені 10-річчя незалежності України. 2003. № 3. С. 141–148.

136. Лукьянчиков Е.Д., Кузьмичев Е.Д., Лукьянчиков В.С. Тактические основы расследования преступлений: учеб. пособ. Киев: КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1989. 48 с.
137. Лунгу В.И. Первоначальный этап расследования преступлений: (процессуальный и организационные аспекты): автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 1991. 25 с.
138. Лысенко В.В. Расследование уклонений от уплаты налогов, совершенных должностными лицами предприятий, организаций, учреждений. Х.: Фирма “Консум”, 1997. 192 с.
139. Макаренко Е.И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц: дисс. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Макаренко Евгений Иванович. Москва, 1983. 200 с.
140. Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Експертизи на досудовому слідстві: Навчальний посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. 204 с.
141. Малков В.Д. Хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ. Научно-исследовательский и редакционный отдел. М., 1971.
142. Манрос Д. Участие Интерпола в борьбе с нелегальной торговлей стрелковым оружием. *Интерпол в России*. 2001. № 1. С.43
143. Мартинюк А. Дослідження незаконних потоків зброї. Короткий інформаційний документ. квітень, 2017. URL: <http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/T-Briefing-Papers/SAS-BP3-Ukraine-UKR.pdf>
144. Материалы Экономического и Социального Совета ООН, 2001, 28 апр. – 9 мая. Russian original.
145. Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: Монография. М.: Изд-во РУДН, 2000. 296 с.
146. МВС: в Україні зростає незаконний обіг зброї URL: <https://www.dw.com/uk/>. Станом 20.05.2015
147. Мельниченко С.П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного переміщення

- вогнепальної зброї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / ДДУВС. Дніпро, 2016. 223 с.
148. Мешков В.М. Методика расследования преступлений : курс лекций. М.: Юрлитинформ, 2013. 304 с.
149. Миненок М.Г., Миненок Д.М. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы. СПб. : Изд-во "Юридический центр Пресс", 2001.
150. Михеев Р.И. Уголовное право и психиатрия. Владивосток: 1998. 416 с.
151. Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. К.: Изд-во КГУ, 1984. 137 с.
152. Модельный закон об оружии. Принято на десятом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ. Постановление № 10-11 от 06.12.1997 г. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.
153. Молчанов В.В. Доказывание и доказательства. Гражданский процесс: учебник / под ред. М.К. Треушникова. 5-е изд., перераб. и доп. М.: Статут, 2014.
154. Навести порядок з обігом зброї, а порядок – це Закон. Петиція № 22/053416-еп URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/53416>
155. Назаренко К.Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом: дис. ... к.ю.н.; спеціальність 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / ДДУВС. Дніпро, 2016. 218 с.
156. Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та МВС України від 4.04.2001 р. № 53/213.
157. Насильственная преступность. / Под ред. В.Н. Кудрявцева и А.В. Наумова. М.: «Спарк», 1997.
158. Настільна книга слідчого : практичний посібник. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 446 с.
159. Настольная книга следователя: Государственное издательство юридической литературы. Москва, 1949. 874 с.
160. Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву : Госюриздат. 1960.

161. Николайчик Н.И. Методика расследования хулиганства: Лекция. Минск, 1985. 28 с.
162. Новак Я.В. Кримінально-правовий та криміналістичний аспекти визначення й класифікації вогнепальної зброї. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 2. С. 150.
163. Новосад А. С. Загальні риси законодавства, що регулює обіг зброї на території США та Західної Європи (Великобританія, Швеція, Німеччина). / Матер. Міжвуз. наук.-практ. конф. (15 квітня 2008 р., Чернігівський юридичний коледж Державного департаменту України з питань виконання покарань). Чернігів, 2008. С. 79-80.
164. Новосад А.С. Поняття та види зброї. *Науковий вісник Юридичної академії М-ва внутр. справ*. 2004. № 2 (15). С. 253–257.
165. Новый Уголовный кодекс Франции. / Науч. ред. Кузнецова Н.Ф., Побегайло Э.Ф. М.: Юридический колледж МГУ, 1993. 211 с.
166. Овчаренко Е.И. Доказывание по уголовным делам о хулиганстве (досудебное производство). Науч.-практич. пособие / Под ред. докт. юрид. наук, проф. А.В. Гриненко. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2006. 128 с.
167. Одерій О.В. Спеціальні знання у досудовому розслідуванні злочинів. Сучасні проблеми криміналістики: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (27-28 вересня 2013 року, м. Одеса). Одеса. 2013. С. 229-231.
168. Ожегов С.И. Словарь русского языка. М., 1984. С. 371.
169. Павликов С.Г. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования незаконного оборота оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. М., 2000. 195 с.
170. Памятники русского права. Выпуск 8. Законодательные акты Петра I. Первая четверть XVIII века / Под ред. К.А. Софроненко. М. : Юрид. лит., 1961.
171. Пещак Я. Следственные версии: криминалистическое исследование. Москва, 1976. 228 с.
172. Пионтковский А. А. Уголовное право РСФСР. Часть общая. М.: Госиздат, 1925.

173. Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Ігор Володимирович Пиріг. К., 2006. 205 с.
174. Пиріг І.В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 454 с.
175. Пиріг І.В. Одержання зразків для експертного дослідження на досудовому слідстві. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* № 2. 2011. С. 316-323.
176. Піджаренко О.М. Зброя і ми. Київ: Наукова думка, 1998. 224 с.
177. Пінчук М. Кримінально-правова характеристика незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. *Право України.* 2004. № 10. С. 69-75.
178. Плескачевский В.М. Криминалистическое понятие оружия и его классификация. *Ученые, научные школы и идеи.* М., 1995.
179. Плескачевский В.М. Оружие в криминалистике: понятие и классификация. М.: Спарк, 2001.
180. Плетенець В.М. Розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності: Монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 188 с.
181. Подшибякин А. Криминалистическое исследование холодного оружия. *Российская юстиция.* 1998. № 2. С. 29.
182. Подшибякин А.С. Холодное оружие. Криминалистическое учение. М., 1997. С. 45-46.
183. Політова А.С. Сучасний стан протидії наркозлочинності в Україні. *Правовий часопис Донбасу* № 3 (64) 2018, С. 136-145.
184. Кишко К.М. Людина і наркотики. *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Медицина», випуск 2 (52),* 2015 р., с. 166-168.
185. Полное собрание законов Российской империи, повелением государя императора Николая Павловича составленное. Акт № 8760. СПб. : Собрание Первое. Типография 11 Отделения

собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. Том 2.;

186. Про дозвільну систему : Положення затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25.10.1992 р. № 576. Станом на 15.11.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-92-%D0%BF>
187. Про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії: Положення затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 7.09.1993 р. № 706. Станом на 19.09.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-93-%D0%BF#Text>
188. Поль К.Д. Естественно-научная криминалистика: (Опыт применения научно-технических средств при расследовании отдельных видов преступлений) : Пер. С нем. М.: Юрид. лит., 1985. 304 с.
189. Порошенко відповів на петицію про зброю. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/09/150924_poroshenko_petitions_reply_hk
190. Порошенко П. В Україні мусить бути державна монополія на зброю. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2015/07/150719_rl_poroshenko_weapon
191. Порубов Н.И. Допрос. Минск, 1968. 34 с.
192. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 24.12.1965 г. Бюллетень Верховного Суда СССР. 1966. № 2. С. 18-19.
193. Постановление Президиума Верховного Суда РСФСР от 11.08.1965 г. Обзор Верховного Суда РСФСР. 1965. № 8. С. 13.
194. Про внесення змін до статті 263 Кримінального кодексу України (щодо встановлення додаткового виду відповідальності за поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами) : проект Закону України, реєстр. № 1500 від 17 груд. 2014 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52979.
195. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші

- події та положень про комісії : Наказ МВС України № 1050 від 19.11.2012.
196. Про призначення та проведення судових експертиз : Наказ Мін'юсту України № 53/5 від 08.10.1998 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
 197. Про затвердження Порядку ввозу з-за кордону та вивозу з України спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії: наказ Міністерства внутрішніх справ та Державного митного комітету України від 19.10.1993 р. № 650/272.
 198. Про затвердження Правил безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення: Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України № 355 від 12.06.2013 р.
 199. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21.11.2002 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/228-iv>.
 200. Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Інструкція, затверджена Наказом МВС від 21.08.1998 р. № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98>
 201. Про право власності на окремі види майна: Постанова Верховної Ради України від 17.06.1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 35. Ст. 517; 1995. № 5. Ст. 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12>.
 202. Про практику розгляду судами справ щодо незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 3.
 203. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.03.1992 р. № 6.

204. Про психіатричну допомогу : Закон України від 19.11.1992 р.; Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. URL: <http://rada.gov.ua>; Інструкція про призначення та проведення судових експертиз. Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р.
205. Про спеціальні засоби самооборони, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії: розпорядження Президента України від 19.02.1993 р. № 14.
206. Про зброю : Проект закону народного депутата В. Недригайла.
207. Про цивільну зброю і боєприпаси : Проект закону, запропонований народними депутатами України у 2014 році (Ю.М. Сиротюк, А.М. Міщенко, О.І. Осуховський, І.І. Кривецький).
208. Про обіг зброї : Проект закону URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66918
209. Рассейкин Д.П. Расследование преступлений против жизни / Д.П. Рассейкин. Саратов.: Изд-во СГУ, 1965. С. 175-176.
210. Расследование преступлений против личности, порядка управления, общественного порядка и общественной безопасности: Учебно-практическое пособие. НИиРИО КВШ МВД СССР. Киев. 1975. 207 с.
211. Рогатых Л.Ф. Незаконный оборот оружия. Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе». М. СПб., 1998.
212. Розслідування окремих видів злочинів: навчальний посібник / О.В. Бишевец, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергеева та ін.; за ред. М.А. Погорецького та Д.Б. Сергеевої. К.: Алерта, 2015. 536 с.
213. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 196 с.
214. Российское Законодательство X-XX веков. Акты земских соборов. Том 3. М.: Юридическая литература, 1985.
215. Российское законодательство X-XX веков. В 9 тт. Т. 5. Законодательство периода расцвета абсолютизма. М., 1987.
216. Руководящие принципы в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. Международные соглашения и

- рекомендации ООН в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. Сборник международных документов. Вып. № 1. Составитель В.И. Игнатова и В.К. Суворов М., 1989.
217. Ручкин В.А. Оружие и следы его применения. Криминалистическое учение. М. : Юрлитформ, 2003.
218. Рыжаков А.П. Уголовно-процессуальное доказывание: понятие и средства. М.: Инф. издат. дом «Филинь», 1997.
219. Саїнчин О.С. Слідчі ситуації та алгоритми дій в методиці розслідування серійних вбивств. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/22719/%CE>.
220. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі); Підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с.
221. Селиванов Н.А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования. Соц. законность. 1977. № 2. С. 54-62.
222. Сергеева Д.Б. Элементы (стадії) кримінально-процесуального доказування. Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження докт. юрид. наук, проф. Михайла Макаровича Михеєнка): матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2012 р., м. Київ. Х.: Видавець Строков Д.В., 2013. С. 299-301.
223. Скільки зброї перебуває у незаконному обігу в Україні: відповідь Луценка. URL: https://24tv.ua/skilki_zbroyi_perebuvaye_u_nezakonnomu_obigu_v_u_krayini_vidpovid_lutsenka_n1061258 Станом 10 листопада 2018 року
224. Скорик Н.В. Оценка и использование заключения эксперта судом. Криминалистика и судебная экспертиза. 1975. Выпуск 11. 1975. С. 160-166.
225. Соколов Л.Ф. Уголовный закон об оружии. Омск, 1976.
226. Соколовский З.М. Проблемы использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений: Автореф. дис. ...д-ра юрид. наук. Харьков, 1968.
227. Соколовський В. Л. Громадська безпека як об'єкт злочину: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 262 с.

228. Спіріна І.Д. Судово-психіатрична експертиза : навчальний посібник. 2-е вид., перероб. та доп. Дніпропетровськ : ДЮІ МВС України, Арт-Пресс, 2000. 148 с.
229. Справа № 617/1955/13-к, Архів Вовчанського районного суду Харківської області, 2015 р.
230. Справа № 183/3964/14, Архів Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської обл., 2014 р.
231. Справа № 264/8577/14-к, Архів Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької обл., 2015 р.
232. Справа № 509/1410/15-к, Архів Овідіопольського районного суду Одеської області, 2015 р.
233. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>
234. Статистичні дані про стан злочинності в Україні за 2006-2010 рр. URL: <http://mvs.gov.ua>
235. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. К., 2005. 272 с.
236. Степанюк Р.Л. Запобігання злочинам у бюджетній сфері України: криміналістичний аспект. Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі : м-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). Х. : ХНУВС, 2012. С. 519-523.
237. Степанюк Р.Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства. Харків. 2004. 261 с.
238. Строгович М.С. О судебной этике. *Проблемы государства и права на современном этапе*. 1973. №7. С. 3-16.
239. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая: В 2 т. М.: Наука, 1994. Т. 1.
240. Тарасенко О.С. Розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняється злочинними об'єднаннями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2017. 283 с.

241. Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Монография. Х.: Издательское объединение «Выща школа», 1988.
242. Терзиев Н.В. Идентификация в криминалистике. Советское государство и право. № 2. 1948. С. 41.
243. Тесленко Е.С. Криминалистическое обеспечение предварительного расследования незаконного оборота боеприпасов и взрывчатых веществ периода Великой Отечественной войны: дисс. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Краснодарск. ун-т МВД РФ. Краснодар, 2011. 21 с. URL: <http://lawtheses.com/kriminalisticheskoeobespechenie-predvaritelnogo-rassledovaniya-nezakonnogo-oborota-boepripasovi-vzryvchatyh-veschestv-p#ixzz2pifGW1Uk>.
244. Тетерин Б.С., Трошкин Э.З. Возбуждение и расследование уголовных дел.. М.: Новый Юрист, 1997. 223 с.
245. Тихий В.П. Ответственность за хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ по советскому уголовному праву. Х. : «Вища школа», Изд-во при Харьк, ун-те, 1976.
246. Тихий В.П. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности обращения с общепасными предметами. Киев: УМК ВО, 1989.
247. Тихий В.П. Громадська безпека та деякі особливості складів злочинів проти неї. Науково-практичні коментарі. 2002. № 4. С. 94-95.
248. Тихонов К.Ф. Субъективная сторона преступления. Саратов: Приволжское книжное издательство, 1967. С. 68.
249. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: моногр. Одеса: Одеська національна юридична академія; Фенікс, 2007. 260 с.
250. Уголовное право Украины : Общая часть. Учебник / Отв.ред. Кондратьев Я.Ю. / Под ред. Клименко В.А., Мельника Н.И. К. : Атика, 2002.
251. Уголовный Кодекс Голландии. СПб., 2001.
252. Уголовный Кодекс Дании. СПб., 2001.

253. Уголовный кодекс Испании принят в 1995 году, вступил в действие с 24 мая 1996 года, Пер. с исп. Зыряновой В.П., Шнайдер Л.Г. М: Издательство ЗЕРЦАЛО, 1998.
254. Уголовный кодекс ФРГ / Пер. с нем. Серебренниковой А.В. М.: Издательство "Зерцало". 2000.
255. Уголовный кодекс Швейцарии от 21 декабря 1937 г., вступил в действие с 1 января 1942 г., по состоянию на 1 июня 1999 г. / Пер. с нем. Серебренниковой Л.В.- М.: Издательство "Зерцало", 2000.
256. Уголовный кодекс Швеции принят в 1962 году, вступил в действие с 1 января 1965 года, по состоянию на 1 мая 1999 года. Пер. с англ. Беляева С.С. М.: Издательство МГУ. 2000.
257. Удалова Л.Д. Допит експерта: проблеми законодавчого врегулювання. *Право України*. 2003. №2. С. 111-113.
258. Узунова О.В. Проблеми прийомів аналізу отриманої з місця події інформації та обґрунтування припущень стосовно особи злочинця. URL: <http://bo0k.net/index.php?bid=18860&chapter=1&p=achapter>.
259. Устинов А.И. Теория и практика криминалистической экспертизы. М., 1956. С. 127-128.
260. Устинов А.И., Портнов М.Э., Денисов Е.Н. Холодное оружие. Практическое пособие. / Под общей редакцией проф. Винберга А.И. / ВШ МВД РФ. М., 1961.
261. Ухвала судової колегії в цивільних справах Верховного Суду УРСР. Радянське право. 1960. № 3. С. 144-145.
262. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1976. С. 57-59.
263. Федоров М.И. Понятие объекта преступления по советскому Уголовному праву. Ученые записки Пермского университета. Кн. 2. Пермь, 1957. Выш. 4. С. 192.
264. Франклин Э. Зимринг. Огнестрельное оружие, насилие и национальная политика. В мире науки. М, 1992, № 1. С. 6-14.
265. Фріс П. Право громадян на зброю: pro et contra. Наше право. № 5. 2015. с. 77-84.
266. Хижняк Є.С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні статевих злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 4. С. 197-199.

267. Цветков С.И. Криминалистическая теория принятия тактических решений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. М., 1992.
268. Центр Разумкова, 2005.
269. Циганенко О. В. Використання спеціальних психофізіологічних знань у вдосконаленні тактики проведення обшуку. Митна справа. 2014. № 2 (2.2). С. 82-86.
270. Ципковский В.П. Описание огнестрельных повреждений одежды (Краткое практическое пособие для судебно-медицинских экспертов, врачей-экспертов, студентов медицинских и юридических институтов). Винница, 1958. 86 с.
271. Чаплинська Ю.А. Організаційне забезпечення проведення допиту . Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ : проблеми теорії і практики : матеріали Всеукр. наук. практ. конф. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2013. С. 221-224.
272. Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: Монографія. Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с.
273. Чаплинський К.О. Тактичні прийоми допиту підозрюваного (обвинуваченого). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. № 4. 2008. С. 266-276.
274. Чернявський С.С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2010. 610 с.
275. Швеков Г.В. Первый советский уголовный кодекс. М.: Высшая школа, 1970. 207 с.
276. Шершньова В.О. Типові слідчі ситуації і програма дій слідчого на початковому етапі розслідування податкових злочинів. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/26721/%D8>.
277. Шиян А.Г. Чи можливий відбір зразків для експертизи в особи до її допиту як свідка? Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 січня 2017 р.) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 149.
278. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение. М.: Юрид. лит., 1979. 168 с.
279. Щелоков А. Оружие самозащиты. М., 1993.

280. Щербаковський М.Г. Про недопустимість призначення судової експертизи для рішення правових питань. Форум права. 2010. № 4. С. 982-985
281. Эксархопуло А.А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях. Учебное пособие. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 450 с.
282. Юрин А.И., Федоров Ю.Д. Выявление и направление вещественных доказательств на судебно-медицинскую экспертизу: Лекция. Ташкент. 1974. 20 с.
283. Яблоков Н.П. Криминалистика в вопросах и ответах: Учебное пособие. М.: Юристъ, 2000. 224 с.

ДОДАТКИ

Постанова Пленуму Верховного Суду України

№ 3 від 26.04.2002 р.

«Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами»

Обговоривши практику розгляду судами справ про злочини, предметом яких є вогнепальна, холодна зброя, бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої чи радіоактивні матеріали, Пленум Верховного Суду України зазначає, що суди в основному забезпечують правильне застосування закону при розгляді справ даної категорії. Разом з тим у їх діяльності ще мають місце певні недоліки.

В окремих справах не завжди встановлюються джерела придбання та виготовлення зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів, допускаються помилки при кваліфікації дій винних осіб. Суди не реагують належним чином на обставини, які сприяли незаконному заволодінню цими предметами, у тому числі на виявлені недоліки в їх обліку, зберіганні, користуванні та перевезенні.

Виникають труднощі у визначенні предмета цих злочинів, правильному розумінні добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, у відмежуванні закінченого злочину від замаху на його вчинення тощо.

З метою поліпшення судового розгляду справ даної категорії Пленум Верховного Суду України

ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Звернути увагу судів на те, що забезпечення своєчасного та правильного розгляду справ про злочини, пов'язані з протиправними діями з вогнепальною чи холодною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами, має важливе значення для охорони громадської безпеки і запобігання іншим більш тяжким злочинам.

При розгляді цих справ необхідно вживати передбачених законом заходів до всебічного, повного й об'єктивного з'ясування всіх обставин злочину, звертаючи особливу увагу на виявлення джерел викрадення, придбання, виготовлення зброї, бойових припасів,

вибухових речовин, вибухових пристроїв або радіоактивних матеріалів, встановлення мотиву та мети винних осіб.

2. При вирішенні питання, чи є **незаконними** носіння, зберігання, придбання, виготовлення, ремонт, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), а також носіння, виготовлення, ремонт або збут холодної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв, судам необхідно керуватися Положенням про дозвільну систему (затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576 з наступними змінами), Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боеприпасів до зброї та вибухових матеріалів (затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 р. № 622; зі змінами, внесеними наказом від 13 квітня 1999 р. № 292 та іншими нормативними актами).

Питання про **відповідальність за незаконні діяння** зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, радіоактивними матеріалами осіб, які ними користуються у зв'язку зі службовою діяльністю, вирішуються з урахуванням нормативних актів (інструкцій, правил, наказів тощо), що регулюють порядок поведінки з цими предметами.

3. Судам слід мати на увазі, що **основною характерною ознакою зброї**, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв та радіоактивних матеріалів є їх призначення – ураження живої цілі, знищення чи пошкодження оточуючого середовища. Вони можуть бути як саморобними, так і виготовленими промисловим способом.

4. Відповідно до названої Інструкції та інших нормативних актів до **вогнепальної зброї**, яка є предметом злочинів, передбачених статтями 262-264, 410 КК, належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей). Предметом злочину, передбаченого ст.264 КК, крім зазначених вище видів вогнепальної зброї може бути також гладкоствольна мисливська зброя.

Пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми

властивостями металевими снарядами не смертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, не можуть бути віднесені до предмета злочинів, відповідальність за які настає за статтями 262, 263 КК.

5. **Бойовими припасами** визнаються патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху. Патрони та набої до гладкоствольної мисливської зброї, а також патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, не є предметом злочинів, передбачених статтями 262, 263 КК.

6. До **вибухових речовин** належать порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню.

7. Під **вибуховими пристроями** слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин.

8. До **холодної зброї** належать предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють колючий, колючоріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаку, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або дії механічного пристрою.

9. Згідно з п. 1.8 Правил забезпечення збереження ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання (затверджені наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 14 грудня 2000 р. № 241 **радіоактивні матеріали** – це будь-які матеріали, які містять радіонукліди і для яких питома активність та сумарна активність вантажу перевищують межі, установлені нормами, правилами й стандартами з ядерної та радіаційної безпеки.

10. У випадках, коли для вирішення питання про те, чи є відповідні предмети зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами, а також для з'ясування їх придатності до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, у справі слід призначати експертизу з проведенням її у відповідних експертних установах. Для з'ясування лише придатності предмета до використання за цільовим призначенням достатньо участі спеціаліста.

11. Під **незаконним зберіганням** вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв розуміються умисні дії, які полягають у володінні (незалежно від тривалості в часі) без відповідного дозволу або із простроченням його дії будь-яким із зазначених предметів, що знаходиться не при особі, а в обраному нею місці.

Незаконне носіння холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв є умисними, вчиненими без передбаченого законом дозволу діями по їх переміщенню, транспортуванню особою безпосередньо при собі (в руках, одязі, сумці, спеціальному футлярі, транспортному засобі тощо).

12. **Незаконним придбанням** вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв слід вважати умисні дії, пов'язані з їх набуттям (за винятком викрадення, привласнення, вимагання або заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем) всупереч передбаченому законом порядку – в результаті купівлі, обміну, привласнення знайденого, одержання як подарунок, на відшкодування боргу тощо.

13. Під **незаконним виготовленням** холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв потрібно розуміти умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії по їх створенню чи переробленню, внаслідок чого вони набувають відповідних характерних властивостей.

Такими діями, зокрема, є перероблення ракетниці, стартового, будівельного, газового пістолета, інших пристроїв, пристосованих для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, у зброю, придатну до стрільби, або мисливської (у тому числі гладкоствольної) рушниці – в обріз, виготовлення вибухових речовин, вибухових пристроїв чи боєприпасів з використанням будь-яких компонентів, які

самі по собі не є вибухівкою, але внаслідок цих дій набувають здатності до вибуху, тощо.

14. **Ремонт** холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів або вибухових пристроїв – це таке відновлення характерних властивостей зазначених предметів шляхом заміни або реставрації зношених чи непридатних з інших причин частин, механізмів, усунення дефектів, поломок чи пошкоджень, налагодження нормального функціонування різних частин і механізмів, внаслідок якого ці предмети стають придатними до використання за цільовим призначенням.

15. Під **незаконною передачею** вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв слід розуміти надання цих предметів іншій особі у володіння, для тимчасового зберігання чи використання за цільовим призначенням без передбаченого законом дозволу.

16. **Незаконний збут** холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв полягає в умисній передачі їх іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу тощо.

17. Відповідальність за **викрадення, привласнення, вимагання** вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службової особи своїм службовим становищем за ст.262 КК настає незалежно від місця вилучення цих предметів.

Під **викраденням вогнепальної зброї** (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, радіоактивних матеріалів слід розуміти протиправне таємне чи відкрите, в тому числі із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя або здоров'я, чи з погрозою застосування такого насильства, їх вилучення у юридичних або фізичних осіб незалежно від того, законно чи незаконно ті ними володіли.

18. **Розбій** з метою викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів утворює склад злочину, передбаченого ч.3 ст.262 КК. Цей злочин вважається закінченим з моменту вчинення нападу, поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства.

19. **Привласнення** вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів має місце при їх утриманні, неповерненні володільцю особою, якій вони були довірені для зберігання, перевезення, пересилання, надані у зв'язку з виконанням службових обов'язків тощо або в якої опинились випадково чи якою були вилучені в іншій особі, котра володіла ними незаконно.

20. **Вимагання** вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів полягає в пред'явленні особі, яка законно чи незаконно ними володіє або у віданні чи під охороною якої вони перебувають, вимоги про їх передачу.

За частинами 1, 2 ст.262 КК кваліфікується вимагання зазначених предметів, поєднане з погрозою обмеження прав і свобод або законних інтересів щодо особи чи її близьких родичів, пошкодження чи знищення їхнього майна, розголошення відомостей, які вони бажають зберегти в таємниці.

Відповідальність за ч.3 ст.262 КК настає за вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я.

Вимагання вважається закінченим складом злочину з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з відповідними погрозою чи насильством.

21. **Заволодіння** вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами шляхом шахрайства здійснюється за допомогою обману чи зловживання довірою, а шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем – внаслідок протиправного використання нею своїх владних повноважень.

22. У разі **викрадення складових частин, деталей чи вузлів**, комплект яких дозволяє виготовити придатну до використання вогнепальну зброю, дії винної особи слід розцінювати як закінчений злочин і кваліфікувати за ст.262 КК.

Викрадення складових частин і деталей бойових припасів, що містять вибухові речовини (запали, детонатори, підричники, гранати без підричників тощо), теж потрібно кваліфікувати за ст.262 КК як закінчене розкрадання таких речовин.

23. Якщо винна особа незаконно заволоділа не придатними до використання вогнепальною зброєю, бойовими припасами або їх

частинами чи деталями, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, помилково вважаючи їх такими, що можуть бути використані за призначенням, вчинене належить розцінювати як замах на заволодіння цими предметами і кваліфікувати за ст.15 та відповідною частиною ст.262 КК.

Незаконне заволодіння **завідомо несправною** вогнепальною зброєю (наприклад, учбовою) і приведення її в придатний до використання за призначенням стан необхідно кваліфікувати як заволодіння чужим майном та незаконне виготовлення вогнепальної зброї. Так само мають кваліфікуватися дії винного й у тому разі, коли для виготовлення придатної до використання зброї частина деталей була ним викрадена, а решта виготовлена самостійно чи придбана будь-яким іншим чином.

24. **Незаконне заволодіння** вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами визнається повторним у разі вчинення його особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений ст.262 КК, незалежно від того, чи було її за це засуджено, а також була вона виконавцем чи іншим співучасником такого злочину.

За ознакою **повторності** за ч.2 ст.262 КК слід кваліфікувати також передбачені ч.1 цієї статті дії, вчинені після розбійного нападу або вимагання, поєданого з насильством.

25. Оскільки незаконне заволодіння вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями є самостійним складом злочину, подальші їх носіння, зберігання, ремонт, передача чи збут утворюють реальну сукупність злочинів, передбачених ст.262 та ч.1 ст.263 КК.

Незаконне заволодіння радіоактивними матеріалами та подальше їх носіння, зберігання, використання тощо слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч.1 ст.262 КК і залежно від наслідків – ч.1 чи ч.2 ст.265 КК.

26. Якщо викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв або радіоактивних матеріалів та їх незаконне носіння, зберігання, передача чи збут здійснені для вчинення іншого злочину, такі дії мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст.262 і ч.1 ст.263 або ст.265 КК, а також як готування чи замах до вчинення іншого злочину.

За сукупністю злочинів, передбачених ст.257 і ст.262 або ч.1 ст.263 КК, належить кваліфікувати незаконне заволодіння чи

незаконне придбання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв або радіоактивних матеріалів, вчинені з метою організації банди чи використання цих предметів членами вже існуючої банди.

27. Відповідальність за ст.264 КК настає у випадках зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів без додержання встановлених нормативними актами та загальноприйнятими правилами застережних заходів, які виключають можливість вільного доступу сторонніх осіб до цих предметів, а також незаконної передачі зазначених предметів іншій особі, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Кримінальну відповідальність тягне **недбале зберігання** будь-якої вогнепальної зброї та будь-яких бойових припасів (у тому числі гладкоствольної мисливської рушниці та бойових припасів до неї) незалежно від того, було воно законним чи незаконним.

Під **загибеллю людей** розуміється настання смерті хоча б однієї особи. Інші тяжкі наслідки – це заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі, середньої тяжкості – двом особам і більше, а також великої матеріальної шкоди будь-якій юридичній чи фізичній особі.

28. Звернути увагу судів на те, що під **добровільною здачею** органам влади зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв, яка згідно з ч.3 ст.263 КК є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, необхідно розуміти такі дії, коли особа, маючи можливість і надалі зберігати будь-який із зазначених предметів, незалежно від мотивів за власним бажанням передає його відповідному державному органу.

29. Вирішуючи питання про **речові докази** у справах про злочини, пов'язані з незаконними діями зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами, суди мають керуватись вимогами ст.81 КПК.

30. При розгляді справ даної категорії судам необхідно посилити увагу до **виявлення причин** вчинення зазначених злочинів та умов, які цьому сприяли, і належним чином на них реагувати. Зокрема, не повинні лишатися поза увагою випадки недбалого ставлення відповідних працівників до зберігання зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, радіоактивних матеріалів, залишення таких предметів без нагляду чи охорони, неналежного обладнання місць їх зберігання, порушення порядку їх обліку, видачі, транспортування та використання.

31. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 8 липня 1994 року № 6 “Про судову практику у справах про розкрадання, виготовлення, зберігання та інші незаконні діяння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами”.

Постанова Пленуму Верховного Суду України
№ 2 від 07.02.2003 р.
«Про судову практику в справах
про злочини проти життя та здоров'я особи»

Відповідно до статей 3 і 27 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Право на життя є невід'ємним правом людини. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

Суди України в цілому додержуються вимог законодавства, яке регулює відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи.

Разом з тим є випадки, коли під час судового розгляду справ цієї категорії допускаються порушення як матеріального, так і процесуального закону.

З метою забезпечення правильного й однакового застосування законодавства при розгляді справ про злочини проти життя та здоров'я особи Пленум Верховного Суду України

П О С Т А Н О В Л Я Є:

1. Звернути увагу судів на необхідність суворого додержання вимог законодавства, що передбачає відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи.

Однією з важливих гарантій здійснення проголошеного статтями 3 і 27 Конституції права людини на життя і здоров'я є беззастережне виконання судами вимог кримінально-процесуального закону щодо забезпечення прав потерпілих від зазначених злочинів.

У справах про злочини даного виду суди зобов'язані як установлювати вину підсудних та призначати їм необхідне й достатнє для їх виправлення та попередження нових злочинів покарання, так і вживати всіх необхідних заходів до повного відшкодування заподіяної потерпілим матеріальної та моральної шкоди.

2. **При призначенні покарання** відповідно до статей 65-69 Кримінального кодексу України (далі – КК) суди мають ураховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, сукупність усіх обставин, що

його характеризують (форма вини, мотив, спосіб, характер вчиненого діяння, ступінь здійснення злочинного наміру, тяжкість наслідків тощо), особу винного й обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Відповідно до ч.1 ст.64 КК **довічне позбавлення волі** призначається лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, і за умови, що суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. Призначення цього покарання повинне мотивуватись у вирокі з обов'язковим наведенням обставин, які, на думку суду, перешкоджають застосуванню позбавлення волі на певний строк. Якщо винуватими у вчиненні злочину визнано кількох осіб, яким призначається довічне позбавлення волі, у вирокі мають бути окремо наведені відповідні мотиви щодо кожної з них.

3. У разі, коли до кримінальної відповідальності **притягнуто кількох осіб**, які діяли спільно з умислом, спрямованим на позбавлення життя потерпілого чи заподіяння шкоди його здоров'ю, належить з'ясувати і зазначати у вирокі характер їхніх дій, ступінь участі у вчиненні злочину кожної з них. Дії осіб, які безпосередньо брали участь у позбавленні життя потерпілого або заподіянні шкоди його здоров'ю, потрібно кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за умисне вбивство чи умисне заподіяння шкоди здоров'ю, а дії організаторів, підбурювачів і пособників, які не були співвиконавцями злочинів, – за тими ж статтями з посиланням на відповідну частину ст.27 КК.

При **ексцесі виконавця**, тобто коли один із співучасників вийшов за межі домовленості щодо обсягу злочинних дій і вчинив більш тяжкий або інший злочин (наприклад, при домовленості заподіяти потерпілому тілесні ушкодження позбавив його життя), за цей злочин повинен відповідати лише його виконавець, а інші особи – за злочини, вчинені ними в межах домовленості.

4. Особа, яка **добровільно відмовилась від убивства** потерпілого або заподіяння шкоди його здоров'ю, підлягає кримінальній відповідальності лише за умови, що фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину. У цьому разі інші співучасники злочину відповідно до ч.1 ст.31 КК несуть відповідальність за готування до того злочину або замах на той злочин, від вчинення якого добровільно відмовився виконавець.

Якщо ж відмова мала місце вже після вчинення дій, які особа вважала за необхідне виконати для доведення злочину до кінця, але його не було закінчено з причин, що не залежали від її волі, діяння належить кваліфікувати відповідно до ч.2 ст.15 КК як закінчений замах

на злочин, який особа бажала вчинити. При цьому треба мати на увазі, що замах на злочин може бути вчинено лише з прямим умислом (коли особа усвідомлює суспільне небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання).

5. Умисне позбавлення життя двох або більше осіб кваліфікується за п.1 ч.2 ст.115 КК за умови, що їх убивство охоплювалось єдиним умислом винного. Для такої кваліфікації не має значення, яким мотивом керувався винний і чи був він однаковим при позбавленні життя кожного з потерпілих. Якщо ці мотиви передбачені як кваліфікуючі ознаки, дії винного додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами ч.2 ст.115 КК.

Наявність розриву в часі при реалізації єдиного умислу на вбивство двох або більше осіб значення для кваліфікації злочину за п.1 ч.2 ст.115 КК не має.

6. Під убивством малолітньої дитини (п.2 ч.2 ст.115 КК розуміється умисне позбавлення життя особи, якій не виповнилося 14 років. Ця кваліфікуюча ознака наявна тоді, коли винний достовірно знав, що потерпілий є малолітнім, або припускав це, або за обставинами справи повинен був і міг це усвідомлювати.

Умисне вбивство жінки, яка перебувала у стані вагітності, за п.2 ч.2 ст.115 КК кваліфікується за умови, що винний завідомо знав про такий стан потерпілої.

7. Відповідальність за умисне вбивство заручника (п.3 ч.2 ст.115 КК) настає за умови, що потерпілий був заручником (тобто особою, яка була захоплена чи трималася з метою спонукати її родичів, державну або іншу установу, підприємство чи організацію, фізичну або службову особу до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення) і винна особа це усвідомлювала.

Дії кваліфікуються як умисне вбивство заручника незалежно від того, чи була винна особа причетною до вчинення злочину, передбаченого ст.147 КК. Разом з тим мотив такого вбивства повинен мати зв'язок із даним злочином (це можуть бути бажання спонукати зазначених у ст.147 КК осіб, установу, підприємство, організацію до вчинення чи утримання від вчинення певних дій, помста за невиконання висунутих вимог, прагнення приховати захоплення чи тримання заручника або інший злочин, вчинений під час їх здійснення, тощо).

Дії особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 147 КК і умисно вбила заручника, мають кваліфікуватися за ч.2 цієї статті за ознакою спричинення тяжких наслідків і за п.3 ч.2 ст.115 КК.

8. **Умисне вбивство** визнається вчиненням з **особливою жорстокістю** (п.4 ч.2 ст.115 КК, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо), психічних чи моральних (шляхом зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глумління тощо) страждань, а також якщо воно було поєднане із глумлінням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань.

Не можна кваліфікувати умисне вбивство за п.4 ч.2 ст.115 КК на тій підставі, що винна особа в подальшому з метою приховання цього злочину знищила або розчленувала труп.

Умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст.116 КК, або матір'ю своєї новонародженої дитини (ст.117 КК), або при перевищенні меж необхідної оборони чи в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст.118 КК), кваліфікується тільки за цими статтями КК, навіть якщо воно й мало ознаки особливої жорстокості.

9. Як **учинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб** (п.5 ч.2 ст.115 КК, умисне вбивство кваліфікується за умови, що винний, здійснюючи умисел на позбавлення життя певної особи, усвідомлював, що застосовує такий спосіб убивства, який є небезпечним для життя не тільки цієї особи, а й інших людей. При цьому небезпека для життя інших людей має бути реальною.

У разі, коли винний, позбавляючи життя особу, помилково вважав, що робить це таким способом, який є небезпечним для життя потерпілого та інших людей, в той час як той фактично небезпечним не був, вчинене належить кваліфікувати як замах на вчинення злочину, передбаченого п.5 ч.2 ст.115 КК.

Якщо при умисному вбивстві, вчиненому небезпечним для життя багатьох осіб способом, позбавлено життя й іншу особу (інших осіб), злочин кваліфікується за пунктами 1 і 5 ч.2 ст.115 КК, а якщо заподіяно шкоду її (їх) здоров'ю, – за п.5 ч.2 ст.115 КК та відповідними статтями цього Кодексу, що передбачають відповідальність за умисне заподіяння тілесних ушкоджень.

10. За п.6 ч.2 ст.115 КК як **учинене з корисливих мотивів** умисне вбивство кваліфікується в разі, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для

себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, а також коли виник корисливий мотив – до початку чи під час вчинення цього злочину.

Як учинене з корисливих мотивів слід кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо).

У разі вчинення умисного вбивства під час розбійного нападу, вимагання, незаконного заволодіння транспортним засобом дії винного кваліфікуються за п.6 ч.2 ст.115 КК і статтею, якою передбачено відповідальність за злочинне заволодіння майном (ч.4 ст.187, ч.4 ст.189, ч.3 ст.262, ч.3 ст.308, ч.3 ст.312, ч.3 ст.313, ч.3 ст.289 КК).

Якщо умисел на заволодіння майном виник у винного після вбивства, вчиненого з інших мотивів, кваліфікація його дій за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК виключається.

11. Як умисне вбивство з хуліганських мотивів за п.7 ч.2 ст.115 КК дії винного кваліфікуються, коли він позбавляє іншу особу життя внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу.

Якщо крім убивства з хуліганських мотивів винний вчинив ще й інші хуліганські дії, що супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, вчинене кваліфікується за п.7 ч.2 ст.115 і за відповідною частиною ст.296 КК.

Не можна кваліфікувати як вчинене з хуліганських мотивів умисне вбивство під час сварки чи бійки, яку розпочав сам потерпілий, а так само з ревнощів, помсти чи з інших мотивів, що виникли на ґрунті особистих стосунків, навіть якщо при цьому було порушено громадський порядок.

12. Відповідальність за п.8 ч.2 ст.115 КК за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку настає, якщо злочин вчинено з метою не допустити чи перепинити правомірну діяльність потерпілого у зв'язку з виконанням ним зазначеного обов'язку, змінити характер останньої, а так само з мотивів помсти за неї незалежно від часу, що минув з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства.

Виконання службового обов'язку – це діяльність особи, яка входить до кола її повноважень, а **громадського обов'язку** – здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень чи вчинення інших дій в інтересах суспільства або окремих громадян (наприклад, перепинення правопорушення, повідомлення органів влади про злочин або про готування до нього).

Близькі родичі в розумінні п.8 ч.2 ст.115 КК – це батьки, один із подружжя, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки (п.11 ст.32 Кримінально-процесуального кодексу України; далі – КПК).

Хуліганство й наступне вбивство особи, яка перепиняла ці дії, належить кваліфікувати за відповідною частиною ст.296 і п.8 ч.2 ст.115 КК.

Умисне вбивство або замах на вбивство державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного або їх близьких родичів, захисника чи представника особи або їх близьких родичів, начальника військової служби чи іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби, представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, за наявності відповідних підстав належить кваліфікувати тільки за статтями 112, 348, 379, 400, ч.4 ст.404, ст.443 КК. Разом з тим, коли умисне вбивство зазначених осіб чи замах на нього вчинені за інших обтяжуючих обставин, передбачених ч.2 ст.115 КК, дії винної особи додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами цієї статті.

13. За п.9 ч.2 ст.115 КК настає відповідальність за умисне **вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення.**

Для кваліфікації умисного вбивства як такого, що вчинене з метою приховати інший злочин, не має значення, чи був винний причетним до злочину, який приховується. Якщо він вчинив умисне вбивство з метою приховати раніше вчинений ним злочин, його дії кваліфікуються за тією статтею КК, якою передбачено відповідальність за приховуваний злочин, та за п.9 ч.2 ст.115 КК.

Дії винного, який вчинив умисне вбивство з метою приховати злочин іншої особи, додатково кваліфікувати ще й за ст.396 КК не потрібно. Якщо вбивство з метою приховання злочину, вчиненого іншою особою, було заздалегідь обіцяне, відповідальність настає за п.9 ч.2 ст.115 КК і за пособництво в тому злочині, який приховувався.

Дії винного кваліфікуються як умисне вбивство з метою полегшити вчинення іншого злочину незалежно від того, був цей злочин вчинений чи ні.

14. Умисне вбивство тягне відповідальність за п.10 ч.2 ст.115 КК, якщо воно було **поєднане зі зґвалтуванням потерпілої особи або насильницьким задоволенням із нею статевої пристрасті неприродним способом (сексуальним насильством)**, тобто мало місце в процесі вчинення зазначених злочинів чи одразу ж після нього. При цьому злочинні дії кваліфікуються і за ч.4 ст.152 чи ч.3 ст.153 КК або ще й за відповідною частиною ст.15 КК.

Умисне вбивство з метою задовольнити статево пристрасть із трупом також тягне відповідальність за п.10 ч.2 ст.115 КК.

У випадках, коли особу було умисно вбито через певний час після її зґвалтування чи насильницького задоволення з нею статевої пристрасті неприродним способом з метою їх приховання, дії винного кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст.152 або ст.153 та п.9 ч.2 ст.115 КК.

15. Умисне вбивство, **вчинене на замовлення** (п.11 ч.2 ст.115 КК), – це умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх.

Якщо замовлення умисного вбивства мало форму угоди, відповідальність за п.11 ч.2 ст. 115 КК настає незалежно від того, коли були вчинені обіцяні виконавцеві дії – до чи після вбивства, виконав чи не виконав замовник свою обіцянку, збирався він це робити чи ні.

До дій матеріального характеру, зокрема, належать сплата виконавцеві винагороди за вчинення вбивства, передача чи збереження прав на майно, звільнення від майнових зобов'язань тощо. Під діями нематеріального характеру розуміються будь-які дії, вчинення чи невчинення яких безпосередньо не пов'язане з матеріальними інтересами виконавця вбивства.

У випадках, коли умисне вбивство на замовлення вчинюється з метою одержання від замовника грошей, матеріальних цінностей чи інших вигод матеріального характеру (тобто з корисливих мотивів), дії виконавця кваліфікуються за пунктами 6 і 11 ч.2 ст.115 КК.

Замовник умисного вбивства залежно від конкретних обставин справи повинен визнаватись або підбурювачем, або організатором злочину (якщо тільки він не є його співвиконавцем). Його дії належить

кваліфікувати за відповідною частиною ст.27, п.11 ч.2 ст.115 КК, а за наявності до того підстав – і за іншими пунктами цієї статті (наприклад, за п.6 – якщо виконавець позбавив особу життя з метою одержання вигод матеріального характеру, за п.12 – коли вбивство було замовлено групі осіб).

Дії замовника умисного вбивства, який одночасно був і співвиконавцем цього злочину, кваліфікуються за пунктами 11 і 12 ч.2 ст.115 КК як умисне вбивство, вчинене на замовлення за попередньою змовою групою осіб, а за наявності до того підстав – і за іншими пунктами цієї статті.

Якщо **замовник, який не є співвиконавцем** убивства, керувався корисливими, а виконавець – іншими мотивами, дії замовника кваліфікуються за відповідною частиною ст.27, пунктами 6 і 11 ч.2 ст.115 КК.

Відповідальність за п.11 ч.2 ст.115 КК настає лише у випадках, коли замовляється саме умисне вбивство особи, а не якийсь інший насильницький злочин щодо неї. Якщо замовник доручив заподіяти потерпілому тілесні ушкодження, а виконавець умисно вбив його, замовник несе відповідальність за співучасть у тому злочині, який він організував чи до вчинення якого схилив виконавця, а останній – за той злочин, який він фактично вчинив.

У разі, коли **виконавець** погодився позбавити потерпілого життя, але з причин, що не залежали від його волі, умисел на вбивство до кінця не довів, дії замовника залежно від конкретних обставин справи кваліфікуються як співучасть у готуванні до умисного вбивства на замовлення чи в замаху на вчинення цього злочину.

16. Вчиненим **за попередньою змовою групою осіб** (п.12 ч.2 ст.115 КК) умисне вбивство вважається тоді, коли в позбавленні потерпілого життя брали участь декілька осіб (дві і більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його виконання.

За цей злочин несуть відповідальність і ті особи, котрі хоча й не вчинювали дій, якими безпосередньо була заподіяна смерть потерпілому, але будучи об'єднаними з іншими співвиконавцями вбивства єдиним умислом, спрямованим на позбавлення потерпілого життя, виконали хоча б частину того обсягу дій, який група вважала необхідним для реалізації цього умислу. З урахуванням конкретних обставин справи та змісту спільного умислу осіб, що вчинюють убивство за попередньою змовою, до таких дій належать: застосування на початку нападу насильства щодо потерпілого з метою приведення його у безпорадний стан з тим, щоб інший співучасник, скориставшись

таким станом, заподіяв потерпілому смерть; подолання опору потерпілого з метою полегшити заподіяння йому смерті іншим співучасником; усунення певних перешкод, що в конкретній ситуації заважають іншій особі заподіяти потерпілому смерть або істотно ускладнюють це; надання особі, яка згідно з домовленістю заподіє смерть потерпілому, конкретної допомоги під час учинення вбивства (у вигляді порад, передачі зброї тощо); ведення спостереження за потерпілим, іншими особами чи обстановкою безпосередньо перед убивством або під час його вчинення з метою забезпечити реалізацію спільного умислу тощо.

Якщо учасники групи **діяли узгоджено** щодо декількох осіб, хоча кожен із них позбавив життя одного потерпілого, дії кожного зі співучасників розглядаються як умисне вбивство двох або більше осіб, вчинене за попередньою змовою, і кваліфікується за пунктами 1 і 12 ч.2 ст.115 КК.

Умисне вбивство, **вчинене організованою групою**, також кваліфікується за п.12 ч.2 ст.115 КК. У разі, коли група осіб, яка вчинила за попередньою змовою умисне вбивство, являла собою злочинну організацію, озброєну банду, терористичну групу чи терористичну організацію, не передбачене законом воєнізоване або збройне формування, організовану групу, створену з метою тероризування у виправних установах засуджених чи нападу на адміністрацію цих установ, відповідальність учасників групи настає за п.12 ч.2 ст.115 та відповідно за ч.1 ст.255, ст.257, ч.3 або ч.4 ст.258, ч.5 ст.260, ст.392 КК.

17. За п.13 ч.2 ст.115 КК кваліфікуються дії **особи, яка раніше вчинила умисне вбивство**, за винятком убивства, передбаченого статтями 116-118 цього Кодексу. Відповідальність за повторне умисне вбивство настає незалежно від того, чи була винна особа раніше засуджена за перший злочин, вчинила вона закінчене вбивство чи готування до нього або замах на нього, була вона виконавцем чи іншим співучасником злочину.

Якщо винний не був засуджений за раніше вчинене вбивство чи готування до нього або замах на нього, ці його дії підлягають самостійній кваліфікації, а повторно вчинене вбивство кваліфікується за п.13 ч.2 ст.115 КК. Окремо кваліфікуються діяння й у випадках, коли спочатку було вчинено закінчене умисне вбивство, а потім – готування до такого ж злочину чи замах на нього.

При вчиненні декількох умисних убивств за обтяжуючих обставин, передбачених різними пунктами ч.2 ст.115 КК, дії винного

кваліфікуються за цими пунктами та за п.13 ч.2 зазначеної статті з урахуванням повторності.

Вбивство не може кваліфікуватися за п.13 ч.2 ст.115 КК, коли судимість за раніше вчинене вбивство знята чи погашена в установленому законом порядку, коли на момент вчинення нового злочину минули строки давності притягнення до відповідальності за перший злочин, а у випадку, передбаченому ч.4 ст.49 КК, – коли особа була звільнена судом від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Під раніше вчиненим умисним вбивством розуміються не тільки вбивства, кваліфіковані за ст.115 КК 2001 р. чи статтями 94 і 93 КК 1960 р., а й убивства, відповідальність за які передбачена іншими статтями КК (статті 112, 348, 379, 400, ч.4 ст.404, ст.443 КК 2001 р. чи відповідні статті КК 1960 р.).

Судам слід мати на увазі, що **при співучасті в убивстві** така кваліфікуюча ознака цього злочину, як вчинення його особою, що раніше вчинила умисне вбивство, повинна враховуватися при кваліфікації дій тільки тих співучасників, яких ця ознака стосується.

18. При засудженні особи за декількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК покарання за кожним пунктом цієї статті окремо не призначається. Проте при його призначенні необхідно враховувати наявність у діях винного декількох кваліфікуючих ознак умисного вбивства як обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину.

19. У випадках, коли винна особа, вчинюючи умисне вбивство, керувалась не одним, а декількома мотивами, судам належить з'ясувати, який із них був домінуючим, і кваліфікувати злочинні дії за тим пунктом ч.2 ст.115 КК, яким визначено відповідальність за вчинення вбивства з такого мотиву. Разом з тим в окремих випадках залежно від конкретних обставин справи можлива кваліфікація дій винної особи і за кількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК, якщо буде встановлено, що передбачені ними мотиви (мета) рівною мірою викликали у винного рішучість вчинити вбивство.

20. Умисне вбивство без кваліфікуючих ознак, передбачених ч.2 ст.115 КК, а також без ознак, передбачених статтями 116-118 КК, зокрема в обопільній сварці чи бійці або з помсти, ревнощів, інших мотивів, викликаних особистими стосунками винного з потерпілим, підлягає кваліфікації за ч.1 ст.115 КК.

21. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини слід кваліфікувати за ст.117 КК, якщо воно вчинене під час пологів або одразу ж після них. Вчинення цих дій через деякий час після пологів за

відсутності кваліфікуючих ознак, передбачених ч.2 ст.115 КК, тягне відповідальність за ч. 1 зазначеної статті.

22. Для **відмежування** умисного вбивства від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого (ч.2 ст.121 КК), суди повинні ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу винного. Питання про умисел необхідно вирішувати виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки. Визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: (при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю.

Якщо винний діяв з умислом на вбивство, тривалість часу, що минув з моменту заподіяння ушкоджень до настання смерті потерпілого, для кваліфікації злочину як умисного вбивства значення не має.

23. Потрібно мати на увазі, що **суб'єктивна сторона** вбивства або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, відповідальність за які передбачено статтями 116 і 123 КК, характеризується не лише умислом, а й таким емоційним станом винного, який значною мірою знижував його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними. Необхідною умовою кваліфікації дій винного за зазначеними статтями є сильне душевне хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання чи тяжкої образи з боку потерпілого.

Насильство може бути як фізичним (заподіяння тілесних ушкоджень аби побоїв, незаконне позбавлення волі тощо), так і психічним (наприклад, погроза завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди). До тяжкої образи слід підносити явно непристойну поведінку потерпілого, що особливо принижує гідність чи ганьбить честь винного або близьких йому осіб.

У випадках, коли вбивство вчинено або тяжке тілесне ушкодження заподіяно після того, як стан сильного душевного хвилювання минув, дії винного потрібно кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за вчинення зазначених злочинів без пом'якшуючих обставин. Неправомірна поведінка потерпілого в такому разі може

бути визнана обставиною, що зменшує суспільну небезпечність злочину і пом'якшує покарання винного.

24. Відповідальність за ст.118 або ст.124 КК за **вбивство чи заподіяння тяжкого тілесного ушкодження в разі перевищення меж необхідної оборони або перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця**, настає лише за умови, що здійснений винним захист явно не відповідав небезпечності посягання чи обставовці, яка склалася.

25. За **заподіяння (умисно або через необережність) середньої тяжкості чи легкого тілесного ушкодження у стані сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірною поведінкою потерпілого, або в разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, кримінальної відповідальності чинним КК не встановлено.**

26. У випадках, коли особа, яка позбавила потерпілого життя чи заподіяла йому тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, **передбачала можливість** настання шкідливих наслідків своїх дій чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення (злочинна самовпевненість), або ж не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була й могла їх передбачити (злочинна недбалість), її дії слід розглядати як убивство через необережність чи заподіяння необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесною ушкодження і кваліфікувати відповідно за ст.119 чи ст.128 КК.

Не можна, зокрема, розглядати як умисне вбивство випадки, коли смерть потерпілого настала від ушкодження, одержаного при падінні від поштовху чи удару, якщо винний не бажав або свідомо не припускав настання таких наслідків. Такі дії, залежно від змісту суб'єктивної сторони злочину, можуть кваліфікуватись як убивство через необережність чи як умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого.

Якщо при згвалтуванні чи замаху на цей злочин винний заподіяв потерпілій особі смерть через необережність (наприклад, якщо потерпіла вистрибнула з вікна будинку або із транспортного засобу під час руху останнього й одержала смертельні ушкодження), його дії охоплюються ч.4 ст.152 КК (як згвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки) і додаткової кваліфікації за ст.119 КК не потребують.

Вбивство чи заподіяння тілесних ушкоджень, внаслідок **злочинної самовпевненості** необхідно відмежовувати від учинення цих діянь із непрямым умислом (коли винна особа передбачала і свідомо

припускала настання відповідних наслідків, не розраховуючи при ньому на якість, конкретні обставини, які могли б його відвернути), а вбивство чи заподіяння тілесних ушкоджень внаслідок злочинної недбалості – від невинного заподіяння шкоди (коли особа не передбачала настання відповідних наслідків, не повинна була і (або) не могла його передбачати).

27. Звернути увагу судів на те, що відповідно до ст.76 КПК для **встановлення причин смерті, тяжкості й характеру тілесних ушкоджень** призначення експертизи є обов'язковим. При цьому слід враховувати, що визначення наявності ознак особливої жорстокості, мучення, мордування, катування, знівечення обличчя є компетенцією суду. Встановлювати ж, чи є знівечення обличчя непоправним, необхідно за допомогою судово-медичної експертизи.

Водночас треба мати на увазі, що **висновки судово-медичних експертиз** містять лише медичну оцінку наслідків злочинного діяння і саме в такому розумінні вони повинні оцінюватися судами при вирішенні питання про доведеність винуватості особи у злочині, обставин його вчинення та про його кримінально-правову кваліфікацію.

Для з'ясування, чи вчинено діяння в стані сильного душевного хвилювання, суди мають призначати психолого-психіатричну експертизу.

28. Відповідальність за ч.1 ст.120 КК за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство настає за умови, що потерпілий вчинив відповідні дії внаслідок жорстокого поводження з ним, шантажу, примушування до вчинення протиправних дій або систематичного приниження його людської гідності винним.

Під **жорстоким поводженням** слід розуміти безжалісні, грубі діяння, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань (мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо). Систематичним приниженням людської гідності є тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глумління над ним тощо).

29. Вирішуючи **цивільний позов у кримінальній справі** про відшкодування матеріальної чи моральної шкоди, заподіяної внаслідок смерті, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я потерпілого (витрат на лікування, посилене харчування, протезування, сторонній догляд, поховання тощо), суди повинні керуватися відповідним цивільним законодавством і виходити з роз'яснень із цих питань, які містяться в постановках Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 6 "Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про

відшкодування шкоди" та від 31 березня 1995 р. N 4 "Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди" з наступними змінами.

30. Відповідно до вимог статей 23 і 23-2 КПК судам необхідно з'ясовувати причини й умови, що сприяли вчиненню вбивств чи заподіяння тілесних ушкоджень, реагувати окремими ухвалами (постановами) на недоліки в запобіганні протиправній поведінці осіб та невжиття передбачених законом заходів за заявами громадян про факти посягання на їх життя та здоров'я.

31. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 1 квітня 1994 р. N 1 "Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини" з наступними змінами.

**Постанова Пленуму Верховного Суду України
№ 10 від 22.12.2006 р.
«Про судову практику у справах про хуліганство»**

З метою забезпечення судового захисту фізичних і юридичних осіб від протиправних посягань, а також правильного й однакового застосування законодавства при розгляді кримінальних та адміністративних справ про хуліганство Пленум Верховного Суду України **п о с т а н о в л я є** дати судам такі роз'яснення:

1. Своєчасний і правильний розгляд кримінальних та адміністративних справ про хуліганство є дієвим засобом захисту нормальних умов життя людей, поновлення порушених прав потерпілих.

При розгляді кримінальних справ зазначеної категорії суди, пред'являючи високі вимоги щодо якості дізнання і досудового слідства, не повинні перебирати на себе функцію обвинувачення чи функцію захисту, а мають спрямовувати процес таким чином, щоб усі обставини справи були розглянуті всебічно, повно й об'єктивно, а вирок ґрунтувався лише на доказах, ретельно досліджених у судовому засіданні. Зокрема, **необхідно встановлювати** всі фактичні обставини справи, в тому числі спрямованість умислу, мотиви, мету, характер дій кожного з учасників хуліганства, з'ясовувати, чи порушив підсудний своїми діями громадський порядок, чи були вони вчинені з мотивів явної неповаги до суспільства, чи супроводжувалися особливою зухвалістю або винятковим цинізмом. Суди зобов'язані як встановлювати вину підсудних та призначати їм справедливе

покарання, так і вживати всіх необхідних заходів для повного відшкодування потерпілим заподіяної матеріальної та моральної шкоди, а також з'ясувати причини й умови, що призвели до вчинення хуліганства.

2. Слід мати на увазі, що **суд може визнати підсудного винним** у вчиненні лише тих дій і за тими кваліфікуючими ознаками, які зазначені в постанові про притягнення як обвинуваченого або в постанові прокурора про зміну обвинувачення в суді.

Повернення справи на додаткове розслідування з метою перекваліфікації дій обвинуваченого на частину ст.296 КК України, яка передбачає відповідальність за більш тяжкий злочин, інкримінування обвинуваченому нових кваліфікуючих ознак хуліганства, збільшення обсягу обвинувачення можливе лише за клопотанням прокурора, потерпілого чи його представника за умови, що ці недоліки досудового слідства не можуть бути виправлені шляхом зміни прокурором обвинувачення в суді.

Якщо справи про злочини, передбачені ч.1 ст.296 КК, надійшли до суду в порядку, визначеному гл.35 КПК України, прокурор не вправі змінити обвинувачення в суді з перекваліфікацією дій підсудного на інші частини ст.296 КК чи статті цього Кодексу, що передбачають відповідальність за злочини, у справах про які обов'язкове провадження досудового слідства. За наявності для цього підстав кримінальну справу потрібно повернути з дотриманням установленого законом порядку для провадження дізнання або досудового слідства.

3. При вирішенні питання про відмежування кримінально караного хуліганства від дрібного слід виходити з того, що відповідно до ч.1 ст.296 КК **хуліганство** – це умисне грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, яке супроводжується особливою зухвалістю або винятковим цинізмом.

Якщо таке порушення не супроводжувалось особливою зухвалістю або винятковим цинізмом, його необхідно кваліфікувати як **дрібне хуліганство** за ст.173 КпАП.

4. Суди мають відрізнити хуліганство від інших злочинів залежно від спрямованості умислу, мотивів, цілей винного та обставин учинення ним кримінально караних дій.

Дії, що супроводжувалися погрозами вбивством, завданням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, вчинені винним щодо членів сім'ї, родичів, знайомих і викликані особистими неприязними стосунками, неправильними діями потерпілих тощо, слід кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за злочини проти особи. Як хуліганство зазначені дії кваліфікують лише

в тих випадках, коли вони були поєднані з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

5. За ознакою **особливої зухвалості** хуліганством може бути визнано таке грубе порушення громадського порядку, яке супроводжувалось, наприклад, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, знущанням над нею, знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту тощо, або таке, яке особа тривалий час уперто не припиняла.

Хуліганством, яке супроводжувалось **винятковим цинізмом**, можуть бути визнані дії, поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі, наприклад, проявом безсоромності чи грубої непристойності, знущанням над хворим, дитиною, особою похилого віку або такою, яка перебувала у безпорадному стані, та ін.

6. Хуліганство визнають учиненим **групою осіб** і кваліфікують за ч.2 ст.296 КК у разі участі в злочинних діях декількох (двох і більше) виконавців незалежно від того, яка форма співучасті (ст.28 КК) мала місце. Кваліфікація за цією ознакою дій осіб, які вчинили злочин за попередньою змовою або організованою групою, не виключає визнання зазначених обставин такими, що обтяжують покарання (п.2 ч.1 ст.67 КК).

7. За ознакою вчинення хуліганства особою, **раніше судимою** за нього, дії винного кваліфікують за ч.3 ст.296 КК тоді, коли він на час учинення злочину мав не зняту чи не погашену судимість хоча б за однією з частин зазначеної статті або за ч.2 чи ч.3 ст. 206 КК 1960 р. У разі кваліфікації дій винного за цією ознакою не можна визнавати обставинами, які обтяжують покарання, вчинення злочину повторно і рецидив злочинів (п.1 ч.1 ст.67 КК).

8. Як **опір представникові влади**, представникові громадськості або іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії (ч.3 ст.296 КК), слід розуміти активну протидію особи, котра вчиняє хуліганство (відштовхування, завдання побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень тощо), з метою позбавити зазначених осіб можливості виконати службовий чи громадський обов'язок з охорони громадського порядку.

Такий опір охоплюється ч.3 ст.296 КК як кваліфікуюча ознака передбаченого нею злочину, а тому не потребує додаткової кваліфікації за частинами 2 і 3 ст.342 цього Кодексу.

Якщо ж **опір було вчинено після припинення хуліганських дій** – як протидію затриманню, він не може бути кваліфікуючою ознакою хуліганства і відповідальність має наставати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст.296 і 342 КК.

У разі коли опір представникові влади чи громадськості мав місце під час учинення дрібного хуліганства, винна особа підлягає відповідно кримінальній (за ч.2 чи ч.3 ст. 342 КК) та адміністративній (за ст.173 КпАП) відповідальності.

9. Вирішуючи питання щодо наявності в діях винної особи такої кваліфікуючої ознаки хуліганства, як **застосування вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета**, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень (ч.4 ст.296 КК), слід враховувати, що ця ознака має місце лише в тих випадках, коли винний за допомогою названих предметів заподіяв чи намагався заподіяти тілесні ушкодження або коли використання цих предметів під час учинення хуліганських дій створювало реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян.

10. **Вогнепальною зброєю** вважаються будь-які пристрої заводського чи кустарного виробництва, призначені для ураження живої цілі за допомогою снаряда (кулі, дробу тощо), що приводиться в рух за рахунок енергії порохових газів чи інших спеціальних горючих сумішей, – усі види бойової та іншої стрілецької зброї військового зразка, спортивні малокаліберні пістолети, гвинтівки, самопали, пристосовані для стрільби пороховими зарядами газові пістолети, нарізна мисливська зброя, а також перероблена зброя (пристосована для стрільби кулями іншого калібру), в тому числі обрізи з гладкоствольної мисливської зброї.

До **холодної зброї** належать предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим її типам, а також інші предмети, що справляють колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблювальний чи ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаки, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або механічного пристрою.

11. **Спеціально пристосованими** для нанесення тілесних ушкоджень слід визнавати предмети, які пристосовані винною особою для цієї мети наперед або під час учинення хуліганських дій, а заздалегідь заготовленими – предмети, які хоч і не зазнали якоїсь попередньої обробки, але ще до початку хуліганства були приготовлені винним для зазначеної мети.

Використання при вчиненні хуліганства **ножів, які не належать до холодної зброї**, інших предметів господарсько-побутового призначення, спеціальних засобів (гумового кийка, газових пістолета, балончика, гранати, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії), пневматичної зброї, сигнальних, стартових, будівельних пістолетів, ракетниць, вибухових пакетів, імітаційно-піротехнічних та освітлюваних засобів, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, а також інших спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень знарядь злочину є підставою для кваліфікації дій винної особи за ч.4 ст.296 КК не тільки в тих випадках, коли вона заподіює ними тілесні ушкодження, а й тоді, коли ця особа за допомогою зазначених предметів створює реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян.

Застосування або спроба застосування **предметів, підібраних** на місці злочину, які не були спеціально пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень, не дає підстав для кваліфікації дій винного за ч.4 ст.296 КК.

12. При вчиненні хуліганства **групою осіб** за ч.4 ст.296 КК можуть бути кваліфіковані дії тих його учасників, які особисто застосували зброю або інший предмет, спеціально пристосований чи заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень, а також тих осіб, які хоча самі й не застосовували зазначених знарядь, але дали згоду чи в інший спосіб сприяли їх застосуванню іншими виконавцями цього злочину. Якщо один з учасників злочину застосував такі знаряддя без відома інших, то відповідальність за ч.4 ст.296 КК має нести лише він.

13. При вирішенні питання про кваліфікацію дій винних осіб, які під час грубого порушення громадського порядку з мотиву явної неповаги до суспільства вчинили й **інші злочини**, передбачені різними статтями Особливої частини КК, судам належить виходити з положень ст.33 цього Кодексу.

Так, **поєднана з хуліганством погроза** вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо судді, народного засідателя чи присяжного, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя, має кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч.1 ст.377 і відповідною частиною ст.296 КК.

У разі коли хуліганські дії містять ознаки, передбачені **різними частинами** ст.296 КК, одночасна їх кваліфікація за цими нормами закону можлива тільки за наявності реальної сукупності злочинів.

Наприклад, хуліганство, що складалося з кількох епізодів, перший із яких характеризувався особливою зухвалістю, другий крім того – застосуванням зброї, а третій – опором представникові влади, необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідно ч.1, 3, 4 ст.296 КК.

14. При **призначенні покарання** за хуліганство суди зобов'язані в кожному конкретному випадку і стосовно кожного підсудного неухильно додержувати вимог ст. 65 КК щодо загальних засад призначення покарання, оскільки саме через них реалізуються принципи його законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації.

Суди мають призначати, як правило, суворі міри покарання особам, які вчинили хуліганство із заподіянням потерпілим значної фізичної або матеріальної шкоди. Разом з тим доцільно застосовувати міри покарання, не пов'язані з позбавленням волі, а за наявності підстав, зазначених у ст.69 КК, – і більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, щодо осіб, які вчинили менш небезпечні діяння та можуть бути виправлені без ізоляції від суспільства.

Призначаючи за ч.1 ст.296 КК **покарання у виді штрафу** і застосовуючи ст.69 названого Кодексу, судам слід виходити з того, що в таких випадках розмір штрафу не може бути меншим від найнижчої межі, встановленої для цього виду покарання в ч. 2 ст. 53 КК.

15. Суди не повинні застосовувати заходи адміністративного стягнення, передбачені ст.173 КпАП, щодо осіб, дії яких містять ознаки злочинів (самоправство, завдання побоїв, заподіяння легких тілесних ушкоджень та ін.) або проступків, що не є дрібним хуліганством.

16. Судам належить забезпечувати своєчасний і правильний розгляд адміністративних справ про дрібне хуліганство.

У протоколі про адміністративне правопорушення мають бути зазначені: дата і місце складення; посада, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка його склала; відомості про особу порушника; місце, час учинення і суть дрібного хуліганства; прізвища, адреси свідків і потерпілих, якщо вони є; пояснення порушника; інші відомості, необхідні для вирішення справи, у т.ч. про матеріальну шкоду, якщо її було заподіяно (ч.1 ст.256 КпАП). За відсутності таких даних і неможливості їх доповнити суддя повертає матеріали органу внутрішніх справ для додаткового оформлення.

Суддям слід забезпечувати **розгляд справ про дрібне хуліганство** в присутності особи, яка його вчинила. Якщо порушник заперечує факт проступку або оспорує обставини його вчинення, необхідно

допитати потерпілого, свідків, витребувати додаткові матеріали. У таких випадках доцільно вести протокол судового засідання.

При накладенні адміністративних стягнень, передбачених ст.173 КпАП, на осіб, які вчинили дрібне хуліганство, суддя повинен у кожному конкретному випадку враховувати характер учиненого правопорушення, дані про особу порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність. Щодо осіб, які займаються суспільно корисною працею і позитивно характеризуються за місцем роботи, навчання та проживання, необхідно застосовувати, як правило, не арешт, а інші адміністративні стягнення, а також заходи громадського впливу.

17. **Установивши** при розгляді матеріалів про дрібне хуліганство в діях особи **ознаки злочину**, суддя має закрити провадження за ст.173 КпАП і направити ці матеріали прокурору для вирішення питання про порушення кримінальної справи та організації її розслідування.

Якщо ж при розгляді матеріалів про дрібне хуліганство суддя встановить у діях порушника **ознаки іншого адміністративного проступку**, він повинен своєю вмотивованою постановою повернути зазначені матеріали ОВС для вирішення питання про відповідальність цієї особи згідно з чинним законодавством України.

18. Визнати такою, що втратила чинність, постанову ПВСУ від 28.06.1991 р. № 3 (зі зм., внесеними постановами від 4.06.1993 р. № 3 та від 3.12.1997 р. № 12) "Про судову практику в справах про хуліганство".

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 23.12.2005 р.

«Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»

З метою однакового і правильного застосування судами законодавства при розгляді кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, Пленум Верховного Суду України **П О С Т А Н О В Л Я Є**:

1. Звернути увагу судів на те, що при розгляді кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, необхідно враховувати: норми Кримінального кодексу України (далі – КК), в яких визначено особливості кримінальної відповідальності осіб, котрі вчинили злочини у співучасті (статті 26-31); ознаки злочину, що вказують на його вчинення організованою групою (ч. 3 ст. 28) або

злочинною організацією (ч. 4 ст. 28); положення статей Особливої частини КК, якими передбачено додаткові ознаки спеціальних видів таких груп чи організацій (статті 257, 258, 260). Суди мають **досліджувати докази** не лише стосовно конкретних злочинів, а й щодо тих ознак, які вказують на їх вчинення саме організованою групою чи злочинною організацією, – щодо виду об'єднання, мети його створення і плану злочинної діяльності, тривалості існування, матеріальної бази, кількісного складу, вербування нових членів, структури та ієрархії об'єднання, наявності в нього корупційних зв'язків, існування певних правил поведінки його членів, розподілу між ними функцій тощо. У мотивувальній частині вироку необхідно наводити дані про те, коли саме і протягом якого часу було утворено організовану групу чи злочинну організацію, як довго вона функціонувала, відомості про організаторів об'єднання та характер стосунків, які склалися між ними і членами останнього.

При розгляді **багатоепізодних справ** судам слід установлювати, на якому етапі злочинної діяльності об'єднання набуло ознак стійкого і до якого саме виду воно належить, маючи на увазі, що нерідко об'єднання зазнає таких змін після вчинення ряду злочинів у простих формах співучасті (групою осіб або групою осіб за попередньою змовою) чи трансформується з одного виду в інший (наприклад, декілька організованих груп об'єднуються в злочинну організацію, організована група озброюється і набуває ознак банди).

2. Суди мають **ретельно з'ясувати характер дій** тих осіб, котрих органи досудового слідства визнали організаторами злочинної діяльності стійких об'єднань чи вчинення конкретних злочинів у простих формах співучасті, оскільки, як правило, такі особи є найбільш небезпечними суб'єктами організованої злочинної діяльності. При цьому слід ураховувати, що відповідно до ч. 3 ст. 27 КК організатором є особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням, а також особа, яка утворила організовану групу або злочинну організацію чи керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності такої групи або організації.

3. При з'ясуванні змісту ознак, за якими особа може бути визнана організатором вчинення злочину (злочинів) у простих формах співучасті, потрібно виходити з того, що дії організаційного характеру полягають в об'єднанні дій інших співучасників і спрямуванні їх на вчинення одного чи декількох злочинів або в координації поведінки цих осіб.

Організація вчинення злочину (злочинів) може полягати в залученні співучасників усіх видів (виконавців, пособників, підбурювачів, інших організаторів) або лише одного з них (наприклад, виконавців) і здійснюватись у формі наказу, угоди, прохання, підкупу, доручення, замовлення тощо. Мета зберегти єдність співучасників для подальшої злочинної діяльності при цьому не ставиться.

Керування підготовкою злочину (злочинів) виявляється у спрямуванні дій виконавця, пособника, підбурювача на готування до одного чи декількох злочинів, а саме на: замовлення злочину; підшукування або пристосування засобів чи знарядь його вчинення; залучення співучасників, інструктування їх щодо виконання відповідних злочинних діянь; усунення перешкод та інше умисне створення умов для вчинення злочину, зокрема розроблення заходів щодо нейтралізації діяльності правоохоронних органів (організація підкупу працівника такого органу, застосування насильства до нього або його близьких, усунення з посади чи інше блокування його діяльності, яка може перешкодити реалізації злочинних намірів); визначення місць переховування співучасників після вчинення злочину та його знарядь, а також предметів, здобутих злочинним шляхом, тощо.

Керування вчиненням злочину (злочинів) передбачає спрямування зусиль інших співучасників на безпосереднє виконання діянь, що становлять об'єктивну сторону складу злочину (діяння виконавця), або на забезпечення такого виконання (діяння пособника та підбурювача). Воно може полягати в інструктуванні учасників злочину щодо виконання тих чи інших діянь, які становлять об'єктивну сторону складу злочину, або щодо забезпечення їх виконання, у координації злочинних дій співучасників (розставлення останніх на місці злочину, визначення послідовності їх дій, налагодження зв'язку між ними), у забезпеченні прикриття цих дій тощо.

Дії організатора злочину (злочинів) при простій формі співучасті належить кваліфікувати за статтею Особливої частини КК, якою передбачено відповідальність за вчинений злочин, із посиланням на ч. 3 ст. 27 КК, а якщо він був одним із виконавців діянь, що становлять об'єктивну сторону складу цього злочину, – без посилання на зазначену норму. Якщо ж особа брала участь у вчиненні одного злочину як організатор, а іншого – як виконавець, пособник чи підбурювач, її дії в кожному випадку мають кваліфікуватися самостійно.

4. Утворення (створення) організованої групи чи злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю. Зазначені дії за своїм змістом близькі до дій з організації злочину і включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання. Проте основною метою організатора такої групи (організації) є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин.

5. Керування організованою групою або злочинною організацією полягає у вчиненні сукупності дій, спрямованих на управління їх функціонуванням як стійких об'єднань осіб (забезпечення існування, відповідного рівня організованості, дотримання загальних правил поведінки і дисципліни; вербування нових учасників, розподіл або перерозподіл між ними функціональних обов'язків; планування конкретних злочинів і злочинної діяльності в цілому; організація заходів щодо прикриття останньої; вдосконалення структури об'єднання) та здійсненням ними злочинної діяльності (визначення її мети і напрямів, конкретних завдань об'єднання, його структурних частин або окремих учасників, координація їхніх дій; ініціювання здійснення певного виду злочинної діяльності чи вчинення конкретних злочинів тощо).

Зазначені дії організаційного характеру можуть здійснюватись у формі віддання наказів, розпоряджень, давання доручень, проведення інструктажів, прийняття звітів про виконання тих чи інших дій, застосування заходів впливу щодо учасників злочинного об'єднання за невиконання наказів і доручень або порушення встановлених у ньому правил поведінки.

6. Забезпечення фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації може полягати і в організації постачання їй коштів іншими особами, і в безпосередньому його здійсненні. У такий спосіб кошти можуть спрямовуватись на фінансування витрат, пов'язаних як із функціонуванням організованої групи чи злочинної організації (придбання автотехнічних засобів, зброї чи іншого майна, оренда приміщення, виплата коштів членам цих об'єднань за виконання ними відповідних функцій, а також винагороди виконавцям та іншим співучасникам злочинів, підкуп представників влади, здійснення розвідувальних заходів, вкладання

коштів у незаконну підприємницьку діяльність тощо), так і зі вчиненням конкретного злочину.

При цьому слід мати на увазі, що здійснення іншого, крім фінансового (наприклад, матеріально-технічного, інформаційного), забезпечення злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації за змістом ч. 3 ст. 27 КК не є підставою для визнання особи організатором. Це можливо лише за умови вчинення нею й інших дій, відповідальність за які передбачено зазначеною нормою.

7. Організація приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації може полягати у координації дій щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних зазначеними об'єднаннями злочинним шляхом; підкупу осіб, уповноважених на виконання функцій держави; створення умов для проникнення учасників цих об'єднань до органів влади з метою забезпечити безпеку злочинної діяльності та виїзду учасників такої діяльності за межі регіону чи країни; збуту предметів, здобутих злочинним шляхом; маскуванню слідів злочину; фізичного знищення потерпілих чи свідків, а також тих співучасників, які могли б виступити як свідки. Таке приховування є специфічною формою пособницької діяльності.

У разі, коли приховування, на організацію якого були спрямовані дії особи, саме по собі утворює склад окремого злочину (наприклад, убивство, знищення чи пошкодження майна, давання хабара, легалізація (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом) і це охоплювалось умислом такої особи, її дії необхідно додатково кваліфікувати ще й як організацію відповідного злочину.

8. Якщо конкретні дії організаційного характеру (організація відповідного стійкого злочинного об'єднання або керування ним) за своїми ознаками утворюють самостійний склад злочину, то особу, яка їх вчинила, треба визнавати виконавцем такого злочину, а її дії додатково кваліфікувати за відповідною статтею Особливої частини КК (зокрема, за ч. 1 ст. 255, ст. 257).

9. Під організованою групою (ч. 3 ст. 28 КК належить розуміти внутрішньо стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке було попередньо утворене з метою вчинення ряду злочинів або тільки одного, який потребує ретельної довготривалої підготовки. Таку групу слід вважати утвореною з моменту досягнення її учасниками домовленості про вчинення першого злочину за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності.

10. Злочинна організація (ч. 4 ст. 28 КК – це внутрішньо й зовнішньо стійке ієрархічне об'єднання трьох і більше осіб або двох і більше організованих груп (структурних частин), метою діяльності

якого є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів чи тільки одного, що вимагає ретельної довготривалої підготовки, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Злочинну організацію слід вважати утвореною (створеною), якщо після досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але до його закінчення об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак такої організації. При цьому не має значення, передувала набуттю об'єднанням ознак злочинної організації стадія його існування як організованої групи чи зазначена організація була одразу створена як така.

Якщо перший, а також наступні злочини були вчинені до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак злочинної організації, ці злочини за наявності до того підстав необхідно кваліфікувати як такі, що вчинені організованою групою.

11. **Стійкість** організованої групи та злочинної організації полягає в їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо). На здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам указують, зокрема, такі ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності і чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення.

Ознаками **зовнішньої стійкості** злочинної організації можуть бути встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання тощо.

Набуття організованою групою крім ознак внутрішньої ще й ознак **зовнішньої стійкості** (за наявності ієрархічної побудови та мети вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів), як правило, свідчить про те, що ця група трансформувалась у злочинну організацію.

12. **Структура злочинного об'єднання** – це його внутрішня побудова, яка визначається відповідною конфігурацією і змістом стійких зв'язків учасників об'єднання та забезпечує психологічну

єдність і стабільність останнього. Ієрархічність злочинної організації полягає у підпорядкованості учасників останньої організатору і забезпечує певний порядок керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків та принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин при здійсненні спільної злочинної діяльності.

13. **Вступ особи до організованої групи чи злочинної організації** (участь у ній) означає надання цією особою згоди на участь у такому об'єднанні за умови, що вона усвідомлювала факт його існування і підтвердила певними діями реальність своїх намірів.

14. Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК **суб'єктом** злочину, вчиненого організованою групою, може визнаватись лише особа, яка є учасником такого об'єднання, причому не тільки та, котра була одним із виконавців злочину, а й та, котра його готувала. Тому у випадках, коли діяльність організованої групи була припинена на стадії готування злочину чи ця група здійснила готування, а діяння, що становить об'єктивну сторону складу злочину, було виконане не всіма, а одним чи двома її учасниками, суди мають кваліфікувати злочин як учинений організованою групою.

15. При кваліфікації злочинів, учинених організованою групою або злочинною організацією, суди повинні дотримувати положень ч. 1 ст. 30 КК про **умови відповідальності** організаторів та учасників таких об'єднань, враховуючи при цьому, що зазначені умови є неоднаковими і залежать від того, у складі якого об'єднання особа вчиняла злочини, – організованої групи чи злочинної організації.

Якщо в першому випадку відповідальність настає тільки за злочинні дії осіб, які зорганізувалися, то в другому – і за саму організацію для злочинної діяльності, тобто злочинами визнаються і створення злочинної організації та (або) вступ до неї, безвідносно до того, чи розпочали її учасники вчинювати конкретні злочини.

Тому **злочини, вчинені у складі злочинної організації**, належить самостійно кваліфікувати за відповідними нормами за сукупністю з нормою, яка передбачає відповідальність за створення такої організації, участь у ній чи у вчинюваних нею злочинах (ч. 1 ст. 255 КК).

16. **Бандитизм** становить окремий різновид спільної злочинної діяльності, специфічними проявами якої в цьому разі є організація озброєної банди та участь у ній або у вчинюваному нею нападі. Для притягнення особи до відповідальності за ст. 257 КК достатньо вчинення нею хоча б одного з цих діянь (за умови, що організацію банди доведено). Суд має з'ясувати, в якій саме формі особа

вчинила бандитизм, та зазначати це у вирокі з наведенням відповідних мотивів.

17. **Бандою** необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки.

Банду слід вважати створеною з моменту досягнення її учасниками згоди щодо вчинення першого нападу за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності такого ж характеру та за умови, що об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак банди. При цьому не має значення, передувала створенню банди стадія існування об'єднання як організованої групи або злочинної організації чи банда одразу була створена як така.

Якщо перший, а також наступні злочини були вчинені до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак банди, ці злочини за наявності до того підстав необхідно визнавати такими, що вчинені організованою групою чи злочинною організацією.

Оскільки ст. 257 КК передбачено відповідальність за організацію банди, а не за організаційну діяльність щодо її створення, дії обвинувачених можна кваліфікувати як закінчений бандитизм лише у випадках, коли банду дійсно було організовано.

Організаційна ж діяльність, яка не дала такого результату, може розцінюватись як замах на бандитизм.

18. **Обов'язковими ознаками організації банди** є мета цієї діяльності – вчинення нападів – та озброєність її учасників або хоча б одного з них (в останньому випадку інші учасники мають знати про це й усвідомлювати можливість застосування зброї під час нападів). Організація такого об'єднання утворює склад бандитизму незалежно від того, чи встигли його учасники здійснити хоча б один із намічених нападів.

19. **Організацією озброєної банди** належить визнавати створення як організованої групи чи злочинної організації, що вже озброєні, але ще не вчинили нападів, так і таких стійких об'єднань, які, щоб дістати зброю, вчиняють напади на військовослужбовців, працівників правоохоронних органів тощо. Уже в момент нападу з метою заволодіння зброєю ці об'єднання стають бандою, оскільки в такий спосіб її члени озброюються.

20. У випадках, коли для вирішення питання про належність відповідних предметів до зброї, а також питання про їх придатність до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, у

справі необхідно призначати експертизу, яку слід проводити у відповідних експертних установах.

Для вирішення лише другого питання достатньо участі спеціаліста.

Треба мати на увазі, що **банда може бути озброєна** і гладкоствольною зброєю.

21. Роз'яснити судам, що **дії, які полягають у незаконному заволодінні вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, їх придбанні, виготовленні, ремонті, або в незаконному заволодінні радіоактивними матеріалами чи їх придбанні, або у виготовленні, ремонті холодної зброї, вчинені з метою організації банди, а також аналогічні дії учасників уже існуючої банди чи збут останніми зазначених предметів належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 257 і ст. 262 або ч. 1 чи ч. 2 ст. 263 КК.**

Дії ж учасників банди, пов'язані з незаконним носінням, зберіганням, ремонтм та передачею (один одному) предметів, якими вона озброєна, є складовими елементами бандитизму і додаткової кваліфікації за ст. 263 КК не потребують.

22. Оскільки законом встановлено відповідальність за сам факт організації банди, то особа, яка була одним із її організаторів, визнається виконавцем злочину, передбаченого ст. 257 КК, навіть якщо вона в подальшому не брала участі в діяльності банди.

23. **Участь в озброєній банді** слід розуміти не тільки як безпосереднє здійснення нападів, а й як сам факт вступу особи до неї чи вчинення будь-яких дій, спрямованих на створення сприятливих умов для її функціонування (надання транспорту, приміщень, здійснення фінансування та матеріально-технічного забезпечення, постачання зброї, підшукування об'єктів для нападу, зберігання зброї, злочинно набутого майна, коштів тощо). Проте в будь-якому разі участь у банді (як форма бандитизму) обов'язково передбачає членство особи в цьому об'єднанні, яке набувається шляхом вступу до останнього. Вчинення зазначених дій особою, яка не є учасником банди, належить розцінювати як пособництво у бандитизмі.

24. **Нападом озброєної банди** є дії, спрямовані на досягнення злочинного результату шляхом застосування насильства до потерпілого чи створення загрози його застосування. Такий напад вважається здійсненим і в тих випадках, коли члени банди не застосовували зброї, яка перебувала в їх розпорядженні.

25. **Участь у вчинюваному бандою нападі** може брати й особа, яка не входить до її складу. Проте дії такої особи можна кваліфікувати за ст. 257 КК тільки в тому разі, коли вона усвідомлювала, що є

учасником нападу, який вчинює банда. Якщо ж зазначена особа не брала безпосередньої участі у нападі, а лише якимось чином сприяла в його вчиненні, її дії слід вважати пособництвом.

Особи, які не були учасниками банди і не усвідомлювали факту її існування, але в будь-який спосіб сприяли у вчиненні нею нападу, несуть відповідальність за злочин, що охоплювався їхнім умислом.

26. Суди мають урахувати, що ст. 257 КК, яка містить законодавче визначення поняття бандитизму, не передбачає ні якихось **конкретних цілей** вчинюваних бандою нападів як обов'язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, які утворюють самостійні склади злочинів (крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та у вчинюваних нею нападах). Тому в таких випадках судам належить керуватися положенням ст. 33 КК, згідно з яким за сукупності злочинів кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК.

27. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 р. № 9 "Про судову практику в справах про бандитизм".

Голова Верховного Суду України В.Т.Маляренко

Секретар Пленуму Верховного Суду України І.П.Домбровський

Постанова Пленуму Верховного Суду України

№ 1 від 26.04.2002 р.

«Про судову практику у справах про необхідну оборону»

Закріплене ст.36 Кримінального кодексу України (далі – КК) право кожного на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання є важливою гарантією реалізації конституційних положень про непорушність прав та свобод людини і громадянина, про невід'ємне право кожної людини на життя, недоторканність її житла й майна, а також забезпечує умови для захисту суспільних інтересів та інтересів держави.

З метою правильного й однакового застосування законодавства про необхідну оборону Пленум Верховного Суду України

ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. При розгляді справ даної категорії судам необхідно беззастережно додержувати вимог ч.3 ст.27 Конституції України і ст.36 КК, враховуючи те, що відповідно до закону **кожна особа має право на необхідну оборону** від суспільно небезпечного посягання

незалежно від можливості уникнути його або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади.

2. Згідно з ч.1 ст.36 КК **необхідною обороною** визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Слід мати на увазі, що **стан необхідної оборони** виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди. При з'ясуванні наявності такої загрози необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну. Перехід використовуваних при нападі зброя або інших предметів від нападника до особи, яка захищається, не завжди свідчить про закінчення посягання.

При розгляді справ даної категорії **суди повинні з'ясувати**, чи мала особа, яка захищалася, реальну можливість ефективно відбити суспільно небезпечне посягання іншими засобами із заподіянням нападникові шкоди, необхідної і достатньої в конкретній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання.

3. **Суспільно небезпечне посягання** на законні права, інтереси, життя і здоров'я людини, суспільні інтереси чи інтереси держави може викликати в особи, яка захищається, сильне душевне хвилювання. Якщо в такому стані вона не могла оцінювати відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту, її дії слід розцінювати як необхідну оборону.

Правомірним слід вважати застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів незалежно від того, якої тяжкості шкода заподіяна тому, хто посягає, якщо воно здійснене для захисту від нападу озброєної особи або групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення.

Якщо при необхідній обороні **випадково заподіяно шкоду** не причетній до нападу особі, відповідальність може настати залежно від наслідків за заподіяння шкоди через необережність.

За змістом ст.38 КК до необхідної оборони прирівнюються дії, вчинені під час правомірного затримання та доставлення відповідним органам влади особи, яка вчинила злочин.

4. Згідно з ч.3 ст.36 КК **перевищенням меж необхідної оборони** визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту, а згідно з ч.2 ст.38 КК перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, – умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця. У зв'язку з цим кримінальна відповідальність за такі дії настає лише у випадках, спеціально передбачених статтями 118 та 124 КК.

Коли при перевищенні меж необхідної оборони чи заходів, необхідних для затримання злочинця, **заподіяно тяжке тілесне ушкодження**, яке спричинило смерть, дії винного за відсутності умислу на позбавлення потерпілого життя належить кваліфікувати за ст.124 КК.

5. Щоб установити **наявність або відсутність ознак перевищення** меж необхідної оборони, суди повинні враховувати не лише відповідність чи невідповідність знярядь захисту і нападу, а й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: місце і час нападу, його раптовість, неготовність до його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищався, їхні фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та інші обставини. Якщо суд визнає, що в діях особи є перевищення меж необхідної оборони, у вирокі слід зазначити, в чому саме воно полягає.

6. **Потрібно мати на увазі**, що представники влади, працівники правоохоронних органів, члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовці не підлягають кримінальній відповідальності за шкоду, заподіяну при виконанні службових обов'язків по запобіганню суспільно небезпечним посяганням і затриманню правопорушників, якщо вони не допустили перевищення заходів, необхідних для правомірного затримання злочинця.

7. **Слід відрізнити** необхідну оборону від уявної, під якою розуміється заподіяння шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, але особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, помилково припускала наявність такого посягання.

При **уявній обороні** кримінальна відповідальність за заподіяну шкоду виключається лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала й не могла усвідомлювати помилковість свого

припущення. Питання про те, чи дійсно в особи були підстави для помилкового висновку про наявність суспільно небезпечного посягання, вирішується з урахуванням конкретних обставин справи.

Якщо ж особа **в обстановці, що склалася**, не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковість свого припущення щодо реальності суспільно небезпечного посягання, але перевищила межі захисту, який потрібно було застосувати, її дії мають розцінюватись як перевищення меж необхідної оборони. У такому разі кримінальна відповідальність можлива лише за статтями 118 і 124 КК. Коли ж особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати відсутність реального посягання, її дії кваліфікуються як заподіяння шкоди через необережність.

8. **Призначаючи покарання** за дії, пов'язані з перевищенням меж необхідної оборони, судам слід суворо додержувати вимог статей 50, 65 КК.

9. Питання про **відшкодування шкоди**, заподіяної внаслідок перевищення меж необхідної оборони, має вирішуватись у відповідності з вимогами статей 440, 454 ЦК. Враховуючи конкретні обставини справи, ступінь винності того, хто оборонявся, і того, хто нападав, суд може зменшити розмір майнового стягнення. Шкода, заподіяна в стані необхідної оборони без перевищення меж останньої, відшкодуванню не підлягає.

10. Оскільки відповідно до ст.11 КК злочином є суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), **не утворюють стану необхідної оборони** дії, спрямовані на припинення правопорушення та заподіяння шкоди, яке хоча формально й містить ознаки злочину, але через малозначність не становить суспільної небезпеки.

11. Судовій палаті з кримінальних справ, Військовій судовій колегії Верховного Суду України, апеляційним судам з метою забезпечення суворого додержання законодавства, яке гарантує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань, належить **періодично вивчати й узагальнювати** практику розгляду судами кримінальних справ про злочини проти життя і здоров'я громадян та вживати заходів до усунення виявлених недоліків.

12. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 28 червня 1991 р. № 4 “Про практику застосування судами законодавства, яке забезпечує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань”.

Постанова Пленуму Верховного Суду України

№ 7 від 24.10.2003 р.

«Про практику призначення судами кримінального покарання»

У зв'язку з прийняттям нового Кримінального кодексу України (далі – КК) у судовій практиці виникають питання щодо застосування окремих його положень, які регламентують призначення покарання.

З метою забезпечення правильного застосування законодавства, усунення недоліків і помилок у діяльності судів при розгляді кримінальних справ Пленум Верховного Суду України П О С Т А Н О В Л Я Є:

1. Звернути увагу судів на те, що вони при призначенні покарання в кожному випадку і щодо кожного підсудного, який визнається винним у вчиненні злочину, мають **суворо додержувати** вимог ст. 65 КК стосовно загальних засад призначення покарання, оскільки саме через останні реалізуються принципи законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання.

Призначаючи покарання, у кожному конкретному випадку **суди зобов'язані враховувати** ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу винного та обставини справи, що пом'якшують і обтяжують покарання. Особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів.

2. Звернути увагу судів на те, що **висновки** з усіх питань, пов'язаних із призначенням покарання, необхідно належним чином **мотивувати у вироку**.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 65 КК суди повинні **призначати покарання** в межах, установлених санкцією статті Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин. Із урахуванням ступеня тяжкості, обставин цього злочину, його наслідків і даних про особу судам належить обговорювати питання про призначення передбаченого законом більш суворого покарання особам, які вчинили злочини на ґрунті пияцтва, алкоголізму, наркоманії, за наявності рецидиву злочину, у складі організованих груп чи за більш складних форм співучасті (якщо ці обставини не є кваліфікуючими ознаками), і менш суворого – особам, які вперше вчинили злочини, неповнолітнім, жінкам, котрі на час вчинення злочину чи розгляду справи перебували у стані вагітності, інвалідам, особам похилого віку і тим, які щиро розкаялись у вчиненому, активно сприяли розкриттю злочину, відшкодували завдані збитки тощо.

Коли санкція закону, за яким особу визнано винною, нарівні з позбавленням волі на певний строк передбачає більш м'які види покарання, при постановленні вироку потрібно обговорювати питання про призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. У разі обрання покарання у виді позбавлення волі це рішення повинно бути вмотивовано у вирок.

Призначаючи **покарання у виді штрафу** або виправних робіт і визначаючи їх межі та строки, суди мають враховувати майновий стан підсудного, наявність на його утриманні неповнолітніх дітей, батьків похилого віку тощо.

При призначенні **покарання неповнолітньому** підсудному відповідно до ст. 103 КК крім обставин, передбачених у статтях 65-67 КК, необхідно брати до уваги умови життя й виховання неповнолітнього, вплив на нього дорослих, рівень розвитку та інші особливості його особи.

3. Визначаючи **ступінь тяжкості** вчиненого злочину, суди повинні виходити з класифікації злочинів (ст. 12 КК), а також із особливостей конкретного злочину й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо).

Відповідно до п. 18 "Прикінцевих та перехідних положень" КК при вирішенні питання про віднесення злочинів, передбачених КК 1960 р., які були вчинені до набрання чинності КК 2001 р., до злочинів невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжких або особливо тяжких потрібно керуватися ст. 12 КК 2001 р., якщо це пом'якшує кримінальну відповідальність осіб і не обтяжує ступінь тяжкості злочину, вчиненого до набрання чинності КК 2001 р. В інших випадках необхідно застосовувати відповідні положення КК 1960 р.

Досліджуючи **дані про особу** підсудного, суд повинен з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність не знятих чи не погашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо.

4. Виходячи з того, що **встановлення пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин** має значення для правильного його призначення, судам необхідно всебічно досліджувати матеріали справи щодо наявності таких обставин і наводити у вирок мотиви прийнятого рішення.

Якщо якась із обставин, наведених у ч. 1 ст. 66, ч. 1 ст. 67 КК, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд при призначенні покарання не може ще раз ураховувати її як пом'якшуючу або обтяжуючу покарання обставину.

5. Судам треба мати на увазі, що наведений у ч. 1 ст. 66 КК перелік обставин, які пом'якшують покарання, не є вичерпним. При призначенні покарання суд може визнати пом'якшувачими й інші обставини, не зазначені в ч. 1 цієї статті (наприклад, вчинення злочину внаслідок збігу випадкових обставин чи неправильної поведінки потерпілого, відвернення підсудним шкідливих наслідків злочину, часткове відшкодування шкоди, відшкодування моральної шкоди). Визнання обставини такою, що пом'якшує покарання, має бути вмотивоване у вирокі.

Вирішуючи питання про наявність такої пом'якшувачої обставини, як **з'явлення із зізнанням**, суди повинні перевіряти, чи були подані до органів розслідування, інших державних органів заява або зроблене посадовій особі повідомлення про злочин (у будь-якій формі) добровільними і чи не пов'язано це з тим, що особа була затримана як підозрюваний і, будучи викритою, підтвердила свою участь у вчиненні злочину.

Якщо у справі, порушеній за фактом вчинення злочину, **не встановлено, хто його вчинив**, добровільні заява або повідомлення особи про вчинене нею мають розглядатись як з'явлення із зізнанням. Аналогічно розцінюється заява особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, про вчинення нею іншого злочину, про який не було відомо органам розслідування.

За сукупності вчинених злочинів з'явлення із зізнанням має враховуватись як обставина, що пом'якшує покарання при призначенні останнього за злочин, у зв'язку з яким зроблено це зізнання.

6. Наведений у ч. 1 ст. 67 КК перелік обставин, що обтяжують покарання, є вичерпним, тому суд не вправі посилатись у вирокі як на обтяжуючі і враховувати при призначенні покарання інші обставини, не передбачені цією статтею.

Відповідно до ч. 2 ст. 67 КК суд, установивши наявність зазначених у пунктах 2, 6, 7, 9, 10, 12 ч. 1 цієї статті обтяжуючих обставин, **зобов'язаний навести їх у вирокі та врахувати при призначенні покарання**. Обставини, передбачені пунктами 1, 3, 4, 5, 8, 11, 13 ч. 1 ст. 67 КК, суд залежно від конкретних обставин справи (зокрема, за відсутності зв'язку якоїсь із названих у цих пунктах

обставин зі злочином) вправі не визнати обтяжуючими, навівши у вирок відповідні мотиви.

7. Виходячи з того, що згідно зі ст. 34 КК **рецидивом злочину** визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин, не зняту або не погашену в установленому законом порядку, у кожній справі необхідно з'ясовувати відповідні дані.

Для вирішення питання про наявність рецидиву злочину не має значення, чи був закінчений умисний злочин, за який особа засуджується за останнім вироком або засуджувалася раніше, а також була вона виконавцем чи співучасником цих злочинів.

8. **Призначення основного покарання**, нижчого від найнижчої межі, передбаченої законом за даний злочин, або перехід до іншого, більш м'якого виду основного покарання, або непризначення обов'язкового додаткового покарання (ст. 69 КК) може мати місце лише за наявності декількох (не менше двох) обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого особливо тяжкого, тяжкого злочинів або злочину середньої тяжкості, з урахуванням особи винного.

У кожному такому випадку суд зобов'язаний у **мотивувальній частині вироку зазначити**, які саме обставини справи або дані про особу підсудного він визнає такими, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину і впливають на пом'якшення покарання, а в резолютивній – послатися на ч. 1 ст. 69 КК. При цьому необхідно враховувати не тільки мету й мотиви, якими керувалась особа при вчиненні злочину, а й її роль серед співучасників, поведінку під час та після вчинення злочинних дій тощо.

Покарання, призначене судом із застосуванням ст. 69 КК, не може бути нижчим від мінімальної межі відповідного виду покарання, встановленої у Загальній частині КК, тобто меншим, ніж один рік позбавлення чи обмеження волі, шість місяців виправних робіт, один місяць арешту тощо.

З підстав, зазначених у ч. 1 ст. 69 КК, суд може **не призначати додаткового** покарання, передбаченого санкцією статті Особливої частини КК як обов'язкове.

Щодо особи, винної у вчиненні декількох злочинів, суд може призначити більш м'яке покарання, ніж передбачене законом, окремо за кожний злочин або тільки за один із них і остаточно визначити покарання за правилами ст. 70 КК. Застосування положень ст. 69 КК щодо покарання (як основного, так і додаткового), призначеного за сукупністю злочинів чи за сукупністю вироків, є неприпустимим.

Призначенню покарання, **нижчого від найнижчої межі**, передбаченої санкцією статті Особливої частини КК, не перешкоджає наявність у цій же санкції альтернативних, більш м'яких покарань.

Суд не вправі перейти до більш м'якого виду покарання у випадках, коли санкцією закону, за яким засуджується особа, передбачено лише такі покарання, які з огляду на її вік чи стан не можуть бути до неї застосовані. В таких випадках суд, за наявності до того підстав, відповідно до ст. 7 КПК повинен закрити справу і звільнити особу від кримінальної відповідальності або постановити обвинувальний вирок і звільнити засудженого від покарання.

9. Судам необхідно мати на увазі, що ч. 1 ст. 75 КК передбачено **звільнення від відбування** основного покарання з випробуванням тільки тих осіб, які засуджуються до виправних робіт, службового обмеження (для військовослужбовців), обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Звільнити з випробуванням засуджену особу від відбування іншого виду покарання або позбавлення волі на строк понад п'ять років суд не вправі. Неповнолітній може бути звільнений від відбування покарання з випробуванням лише в разі засудження його до позбавлення волі (ч. 2 ст. 104 КК).

Рішення суду про звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням має бути належним чином мотивоване.

Звільняючи особу від відбування покарання з випробуванням, суд може покласти на неї обов'язки, передбачені ст. 76 КК, з метою організації органами виконання покарань належного контролю за її поведінкою. Перелік цих обов'язків є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Поклавши на засудженого обов'язок, передбачений п. 4 ч. 1 ст. 76 КК, суд повинен зазначити, як часто той має з'являтися для реєстрації в органи кримінально-виконавчої системи.

Іспитовий строк встановлюється судом тривалістю від одного до трьох років (ч. 3 ст. 75 КК), а неповнолітньому – від одного до двох років (ч. 3 ст. 104 КК). Цей строк обчислюється з дня постановлення вироку незалежно від того, судом якої інстанції застосовано ст. 75 КК.

При звільненні з випробуванням від відбування основного покарання суд відповідно до ст. 77 КК може призначити додаткові покарання: штраф (за умови, що він передбачений санкцією закону, за яким засуджується особа); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Додаткові покарання підлягають реальному виконанню, про що суд зазначає в резолютивній частині вироку.

10. Згідно з ч. 2 ст. 78 КК суд за поданням органу, який здійснює контроль за поведінкою засудженого, звільненого від відбування покарання з випробуванням, може прийняти рішення про скасування звільнення та про направлення засудженого для відбування призначеного покарання в разі невиконання покладених на нього обов'язків, визначених ст. 76 КК, або систематичного (три і більше разів) вчинення правопорушень, що потягли адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення.

У разі вчинення засудженим **протягом іспитового строку** нового злочину суд призначає йому покарання за правилами, передбаченими статтями 71, 72 КК.

Якщо про вчинення під час іспитового строку нового злочину стало відомо після винесення постанови про звільнення засудженого від покарання (ч. 1 ст. 78 КК), суд, який розглядає справу про новий злочин, вправі призначити покарання за сукупністю вироків лише за умови скасування цієї постанови в установленому порядку.

Виходячи з того, що відповідно до ч. 2 ст. 75, ч. 3 ст. 78 КК вчинення протягом іспитового строку **нового злочину** є підставою для направлення засудженого для відбування призначеного покарання, рекомендувати судам не застосовувати повторно до таких осіб звільнення від відбування покарання з випробуванням під час розгляду справи про новий злочин.

11. У випадках **вчинення** особою, звільненою від відбування покарання з випробуванням, **нового злочину після закінчення іспитового строку** суди повинні долучати до справи копію судового рішення про звільнення засудженого від призначеного покарання або про направлення його для відбування останнього. Якщо таке рішення не ухвалювалося, суд при розгляді справи про новий злочин не вправі призначати покарання за сукупністю вироків.

Обмежень щодо повторного застосування ст. 75 КК стосовно особи, яка вчинила новий злочин після звільнення від призначеного покарання на підставі ч. 1 ст. 78 КК, закон не містить.

Якщо постановою судді, що набрала законної сили, засуджений направлений для відбування призначеного вироком покарання, від відбування якого його було звільнено з випробуванням, суд, призначивши покарання за новий злочин, зобов'язаний остаточно визначити покарання за сукупністю вироків на підставі ст. 71 КК.

Коли **особа вчинила злочин після** закінчення визначеного судом іспитового строку, але в період дії строку додаткового покарання, яке перевищує тривалість іспитового строку, невідбута частина додаткового покарання за попереднім вироком підлягає приєднанню

до основного покарання, остаточно визначеного за сукупністю вироків згідно з ч. 3 ст. 71 КК.

12. Звернути увагу судів на те, що відповідно до ст. 57 КК **виправні роботи** можуть бути призначені, як правило, особам, котрі вчинили менш небезпечні злочини і не потребують ізоляції від суспільства. Виправні роботи призначаються тільки працюючим і відбуваються за місцем роботи засуджених.

Суди не повинні призначати виправні роботи особам, які вчинили злочини, пов'язані з виконанням ними службових або професійних обов'язків, коли залишення винного на тій самій роботі може призвести до послаблення виховного й запобіжного впливу покарання або до вчинення таких же злочинних діянь.

Виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, до осіб, що не досягли 16 років, і осіб пенсійного віку, а також до військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 57 КК).

13. Призначаючи покарання у виді виправних робіт (ст. 57 КК) чи службового обмеження (ст. 58 КК), суд зобов'язаний **визначити розмір** відрахувань із заробітку або грошового забезпечення засудженого. Відсутність вказівки на цей розмір є підставою для скасування вироку.

При призначенні названих видів покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК) допускаються поглинення, часткове або повне складання як строків виправних робіт (службового обмеження), так і розмірів відрахувань у доход держави, а за кількома вирокami (ст. 71 КК) – лише складання строків цих покарань.

14. Судам необхідно мати на увазі, що **штраф** як основне й додаткове покарання **призначається** у випадках і в межах, установлених санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК.

Якщо санкція статті (частини статті) не передбачає основного покарання у виді штрафу, він може бути призначений лише в порядку переходу до більш м'якого виду покарання за наявності підстав, передбачених ст. 69 КК. У цьому разі штраф призначається в розмірах, визначених ч. 2 ст. 53 КК, – від 30 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

15. Виходячи з того, що **додаткові покарання** мають важливе значення для запобігання вчиненню нових злочинів як самими засудженими, так і іншими особами, рекомендувати судам при постановленні вироку обговорювати питання про застосування поряд з

основним покаранням відповідного додаткового. При цьому треба мати на увазі, що додаткові покарання можуть приєднуватися до будь-яких видів основного покарання, передбачених санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК.

Ті види покарань, які застосовуються як додаткові, крім штрафу і конфіскації майна, можуть призначатися й тоді, коли вони не вказані в санкції закону. В такому разі рішення про призначення додаткового покарання, наведене в резолютивній частині вироку, має містити посилання на статтю Загальної частини КК, якою передбачено умови та порядок застосування цього виду покарання.

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу як вид покарання не зазначається у санкціях норм Особливої частини КК і застосовується за рішенням суду. Відповідно до ч. 2 ст. 52 і ст. 54 КК це покарання є додатковим і може бути застосоване судом лише щодо особи, засудженої за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, із наведенням у вироку відповідних мотивів.

16. Визнавши підсудного **винним у вчиненні кількох злочинів**, відповідальність за які передбачена різними статтями (частинами статей) КК, суд повинен призначити додаткове покарання окремо за кожний злочин, а потім остаточно визначити його за сукупністю злочинів на підставі ст. 70 КК. Призначення додаткового покарання, як і основного, лише за сукупністю злочинів є неприпустимим.

У разі **призначення покарання за кількома вироками** суд на підставі ст. 71 КК до додаткового покарання, призначеного за новим вироком, приєднує повністю або частково те додаткове покарання (або його невідбуту частину), яке було призначене за попереднім вироком. При цьому загальний строк додаткового покарання одного й того ж виду не може перевищувати максимального строку, встановленого законом для такого виду покарання. Різні додаткові покарання, призначені на підставі ст. 71 КК, виконуються самостійно.

17. Роз'яснити судам, що відповідно до ст. 55 КК **позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю** застосовується як додаткове покарання лише в тих випадках, коли вчинення злочину було пов'язане з посадою підсудного або із заняттям ним певною діяльністю.

Це покарання призначається в межах, установлених санкцією статті (частини статті) КК, за якою підсудний визнаний винним, а якщо воно нею не передбачене, – в межах, установлених ст. 55 КК. Та обставина, що до постановлення вироку підсудний вже не обіймав

посаду або не займався діяльністю, з якими було пов'язане вчинення злочину, не є перешкодою для застосування цього покарання.

Рішення про позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю має бути **чітко сформульоване** в резолютивній частині вироку, для того щоб не виникло жодних сумнівів під час виконання останнього. Якщо в санкції статті (частини статті) Особливої частини КК зазначено характер посад або вид діяльності (наприклад, статті 286, 287), рішення про призначення додаткового покарання, наведене в резолютивній частині вироку, повинне відповідати змісту цієї санкції.

18. Позбавлення права керувати транспортними засобами може бути призначене судом як додаткове покарання незалежно від того, що особа вже позбавлена такого права в порядку адміністративного стягнення. Однак суд не вправі призначити це покарання особі, яка не має права керувати транспортними засобами.

19. Вирішуючи питання про застосування конфіскації майна, суди повинні враховувати, що такий вид додаткового покарання призначається лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК, за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини. У вироку має бути зазначено, конфіскується все майно чи його частина (в останньому випадку треба уточнити, яка саме частина, або перелічити відповідні предмети).

Конфіскація майна як додаткове покарання не може бути призначена при звільненні особи від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК), а також неповнолітнім, навіть у тому разі, коли вони на час розгляду справи судом досягли повноліття.

20. Звернути увагу судів на те, що передбачені законом правила призначення покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК) застосовуються у випадках самостійної кваліфікації вчиненого як за різними статтями, так і за різними частинами однієї статті кримінального закону, якими передбачено відповідальність за окремі склади злочинів і які мають самостійні санкції. За цими ж правилами призначається покарання і в разі вчинення особою діянь, частина яких кваліфікується як закінчений злочин, а решта – як готування до злочину чи замах на нього.

За окремими епізодами злочинної діяльності або за окремими пунктами статті (частини статті) КК, які не мають самостійної санкції, покарання не призначається.

Встановлений ст. 70 КК порядок, згідно з яким суд зобов'язаний призначити **покарання окремо за кожний злочин**, а потім остаточно

визначити покарання за сукупністю злочинів, стосується як основних, так і додаткових покарань.

21. При вирішенні питання про те, який із передбачених ст. 70 КК принципів необхідно застосовувати при **призначенні покарання за сукупністю злочинів** (поглинення менш суворого покарання більш суворим або повного чи часткового складання покарань, призначених за окремі злочини), суд повинен враховувати крім даних про особу винного й обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання, також кількість злочинів, що входять до сукупності, форму вини й мотиви вчинення кожного з них, тяжкість їх наслідків, вид сукупності (реальна чи ідеальна) тощо.

Суд вправі визначити **остаточне покарання** шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим при призначенні за окремі злочини, що входять у сукупність, покарання як одного виду, так і різних. Однакові за видом і розміром покарання поглиненню не підлягають, крім випадку, коли вони призначені у максимальних межах санкцій статей КК. Застосовуючи принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим, суд повинен зазначити у вироку, про яке саме покарання йдеться – основне чи додаткове.

22. **Принцип повного або часткового складання покарань** може застосовуватись у випадках призначення за окремі злочини, що входять до сукупності, як однакових, так і різних за видом покарань. При частковому складанні розмір остаточного покарання в усякому разі має бути більшим за розмір кожного з покарань, призначених за окремі злочини.

Остаточне покарання за сукупністю злочинів має визначатися за найбільш суворим видом покарання за окремі злочини, що до неї входять, і в межах санкції того закону, який передбачає більш суворе покарання. Однак якщо хоча б один зі злочинів є умисним тяжким або особливо тяжким, суд може призначити остаточне покарання за сукупністю злочинів у межах максимального строку, встановленого для такого виду покарань у Загальній частині КК.

Якщо хоча б за один із вчинених злочинів призначено довічне позбавлення волі, то остаточне покарання за їх сукупністю визначається шляхом поглинення зазначеним видом покарання будь-яких менш суворих.

При призначенні остаточного покарання за сукупністю злочинів шляхом повного або часткового їх складання заміна покарань провадиться за правилами, передбаченими ст. 72 КК. Коли за злочини, що утворюють сукупність, призначено основні покарання різних видів, які не підлягають заміні (штраф, позбавлення права обіймати певні

посади або займатися певною діяльністю), суд може застосувати принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим або призначити кожне з них до самотійного виконання.

У випадку, коли за кожен із двох або більше злочинів нарівні з основним покаранням призначається й додаткове покарання одного виду, остаточний його строк чи розмір при частковому або повному складанні не може бути більшим за максимальний строк чи розмір, передбачений для такого виду покарань Загальною частиною КК.

Якщо за злочини, що входять до сукупності, призначені різні види додаткового покарання, то вони мають бути зазначені у вирокі з наведенням відповідних розмірів та строків і при призначенні остаточного покарання, оскільки виконуються самотійно (ч. 4 ст. 72 КК).

23. У разі визнання особи винною у вчиненні кількох злочинів рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням приймається тільки після визначення остаточного покарання – виходячи з його виду й розміру.

Коли особа, щодо якої було застосоване таке звільнення, вчинила до постановлення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається. За таких умов кожний вирок виконується самотійно.

24. Суд може перекваліфікувати кримінально каране діяння з однієї статті на декілька статей кримінального закону, які передбачають відповідальність за менш тяжкі злочини, якщо при цьому не погіршується становище засудженого і не порушується право останнього на захист. Призначене за сукупністю злочинів покарання не повинне бути більш суворим, ніж максимальне покарання, передбачене санкцією статті КК, за якою було кваліфіковане кримінально каране діяння у постанові про притягнення особи як обвинуваченого і в обвинувальному висновку. Ці положення треба враховувати і під час розгляду справи в апеляційному, касаційному порядку та в порядку виключного провадження.

25. За сукупністю вироків (ст. 71 КК) покарання призначається, коли засуджена особа до повного відбування основного чи додаткового покарання вчинила новий злочин, а також коли новий злочин вчинено після проголошення вироку, але до набрання ним законної сили.

При застосуванні правил ст. 71 КК) судам належить враховувати, що остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим, ніж

покарання, призначене за новий злочин, і ніж невідбута частина покарання за попереднім вироком.

Призначаючи покарання за кількома вироками, суд повинен визначити вид і розмір основного й додаткового покарань за знову вчинений злочин (злочини), а потім повністю або частково приєднати невідбуту частину покарання за попереднім вироком із посиланням на ст. 71 КК.

При складанні покарань у порядку, передбаченому зазначеною статтею, загальний його розмір не може бути більшим за максимальну межу, встановлену для цього виду покарання в Загальній частині КК. Якщо за знову вчинений злочин призначено передбачене законом максимальне покарання, невідбута частина покарання за попереднім вироком підлягає поглиненню.

Загальний строк покарання, визначеного за сукупністю вироків шляхом складання покарань у виді позбавлення волі, не може перевищувати 15 років, а якщо хоча б один зі злочинів є особливо тяжким, – 25 років. Якщо складаються покарання у виді довічного позбавлення волі і будь-яке інше, то остаточне покарання визначається шляхом поглинення менш суворого покарання довічним позбавленням волі.

Коли після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких вчинено до, а інші – після постановлення першого вироку, покарання за останнім за часом вироком призначається із застосуванням як ст. 70, так і ст. 71 КК: спочатку – за правилами ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, вчинених до постановлення першого вироку; після цього – за правилами ч. 4 ст. 70 КК; потім – за сукупністю злочинів, вчинених після постановлення першого вироку; і остаточно – за сукупністю вироків.

За наявності щодо засудженого вироку, який не виконано і про який не було відомо суду, що постановив останній за часом вирок, суд за місцем виконання цього вироку зобов'язаний визначити порядок застосування покарання за всіма вироками відповідно до ст. 71 КК та статей 411, 413 КПК.

26. Маючи на увазі, що **при визначенні покарання за правилами ст. 71 КК до покарання за новим вироком повністю або частково приєднується невідбута частина покарання за попереднім вироком**, суди повинні точно встановлювати невідбуту частину основного й додаткового покарань і зазначати їх вид та розмір у новому вироку.

Невідбутою частиною покарання за попереднім вироком треба вважати:

- покарання, від відбування якого особу звільнено з випробуванням (статті 75, 79, 104 КК), за винятком часу тримання під вартою в порядку запобіжного заходу або затримання, перебування в медичному закладі тощо;

- частину покарання, від відбування якого особу звільнено умовно-достроково (статті 81, 107 КК);

- невідбуту частину більш м'якого покарання, призначеного судом особі в порядку заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82, ч. 3 ст. 86 КК);

- частину покарання, від відбування якого звільнено вагітну жінку або жінку, яка має дитину (дітей) віком до трьох років (ст. 83 КК);

- невідбуту частину певного строку позбавлення волі, яким замінено довічне позбавлення волі (ст. 87 КК);

- невідбуту засудженим частину будь-якого основного покарання;

- додаткове покарання (або його невідбуту частину) за попереднім вироком;

- покарання, від відбування якого звільнено неповнолітнього із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 105 КК).

При призначенні покарання за вчинення нового злочину особі, якій внаслідок **акту амністії чи помилування** невідбуту частину покарання було замінено більш м'яким покаранням, невідбута частина останнього приєднується повністю або частково до покарання за новий злочин.

При вчиненні нового злочину особою, яка відбувала покарання у виді **позбавлення волі**, його невідбутою частиною треба вважати строк, який залишився на момент обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою за новий злочин, а якщо такий захід не обирався, – то строк, який залишився після постановлення останнього за часом вироку.

Час перебування військовослужбовця під арештом на гауптвахті у зв'язку із вчиненням злочину зараховується до строку покарання, призначеного при постановленні вироку.

Якщо **суд повністю приєднує покарання**, призначене особі за першим вироком, який постановлено із застосуванням ст. 75 КК, до покарання, призначеного останнім за часом вироком, то до остаточного строку покарання за сукупністю вироків зараховується час перебування особи під вартою в порядку запобіжного заходу або затримання.

У разі, коли **особа була засуджена до позбавлення волі** зі звільненням від відбування покарання з випробуванням (статті 75, 104 КК) або була звільнена від відбування покарання умовно-достроково

(статті 81, 107 КК) і в період іспитового строку або строку умовно-дострокового звільнення вчинила новий злочин, суд зобов'язаний визначити остаточне покарання у виді позбавлення волі, зокрема й тоді, коли останнім за часом вироком призначаються більш м'які види покарання.

Не відбуте за попереднім вироком додаткове покарання може бути приєднане до призначеного за сукупністю вироків основного лише як додаткове покарання або складене із призначеним за новим вироком додатковим покаранням того ж виду в межах строків, установлених відповідними статтями Загальної частини КК для даного виду покарання.

27. Особі, яка до вчинення злочину **не досягла вісімнадцятирічного віку**, покарання у виді позбавлення волі може бути призначене на строк не більше 10 років, а у випадку вчинення нею особливо тяжкого злочину, поєднаного з умисним позбавленням людини життя, – 15 років (ст. 102 КК).

До неповнолітнього, який уперше вчинив злочин невеликої тяжкості, покарання у виді позбавлення волі не застосовується.

Остаточне покарання у виді позбавлення волі, призначене за сукупністю злочинів або вироків особі, яка вчинила злочини у віці до 18 років, не може перевищувати 15 років.

У разі **засудження неповнолітнього** за злочин, за який конфіскація майна є обов'язковим додатковим покаранням, суд його не застосовує згідно зі ст. 98 КК. При цьому посилатися в резолютивній частині вироку на ст. 69 КК не потрібно.

28. Судам потрібно брати до уваги те, що відповідно до ст. 64 КК **довічне позбавлення волі** призначається у передбачених КК випадках лише за вчинення особливо тяжких злочинів. Слід враховувати, що цей вид покарання не застосовується до осіб, які вчинили злочини у віці до 18 і понад 65 років, а також до жінок, що перебували в стані вагітності під час вчинення злочину або на день постановлення вироку.

Застосування довічного позбавлення волі має бути **належним чином мотивоване** у вироку з посиланням на встановлені обставини вчиненого злочину і дані, які характеризують підсудного.

29. Звернути увагу судів на необхідність додержання вимог КПК про мотивування у вироку висновків щодо виду і розміру призначеного засудженому покарання.

Покарання має бути визначене у вироку таким чином, щоб під час його виконання **не виникло жодних сумнівів** стосовно його виду і розміру.

Згідно зі ст. 335 КПК у **резолютивній частині обвинувального вироку** повинні бути зазначені вид і розмір не тільки основного, а й додаткового покарання, призначеного засудженому за кожний злочин, а також за сукупністю злочинів або вироків.

За наявності у засудженого до позбавлення волі неповнолітніх дітей, які залишаються без нагляду, суд відповідно до вимог ст. 346 КПК одночасно з постановленням вироку своєю **ухвалою (постановою)** порушує перед органом опіки і піклування питання про необхідність улаштування цих неповнолітніх або встановлення над ними опіки чи піклування.

Якщо у засудженого до позбавлення волі залишилися без нагляду майно і житло, суд зобов'язаний **вжити через відповідні органи заходів** до їх збереження і повідомити про це засудженого.

30. Судам необхідно регулярно вивчати й узагальнювати практику призначення кримінального покарання та вживати заходів до своєчасного виправлення виявлених помилок.

31. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 1995 р. N 22 "Про практику призначення судами кримінального покарання" (зі змінами, внесеними постановами від 3 грудня 1997 р. N 12 та від 26 травня 1999 р. N 7.

Навчально-методичне видання

**Ю.М. Береза, М.М. Єфімов, В.П. Кононець, А.С. Новосад,
І.В. Пиріг, С.А. Риб'янець, О.С. Скок, О.І. Соболю,
К.О. Чаплинський, А.П. Черненко, С.А. Шалгунова,
Т.В. Шевченко, А.Г. Шиян, В.А. Якушкін**

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ**

Монографія

ISBN 978-966-630-271-0

Редактор – Шалгунова С.А.
Технічний редактор – Дудченко С.Г.

Підписано до друку 04.05.2020 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. др. арк. 23,0. Наклад 300.

Віддруковано з готових оригінал-макетів у ТОВ “Айлант”
Свідоцтво про реєстрацію ХС №1 від 20.08.2000 р.
73000, Україна, м. Херсон, пров. Пугачова, 5/20.
Тел.: 050-396-08-91.